REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECȚIUNEA LUI

GRIGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACȚIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL X

FASCICOLUL PE TRIMESTRUL AL II-LEA: (APRILIE, MAIU ȘI IUNIE).

1909



BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1909. 24.364.

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNII

*Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, devenită organ al Societății Istorice Române, apare trimestrial (afară de cele două luni de vară), alcătuind **două volume** pe fiecare an.*

*Costul abonamentului pe an, pentru cei cari nu sunt membrii ai Societății, este de **25 lei** în țară și **35 lei** în străinătate, cu începere dela 1 Ianuarie al fiecărui an.*

*Membrii Societății primesc Revista **gratuit**, în schimbul cotizațiunii de 20 lei anual.*

---

*Redacțiunea Revistei se află la d. **Gr. G. Tocilescu, strada N. Bălcescu** (vechia Primăverei) No. 40, căruia i se vor trimite manuscriptele de tipărit, revistele, publicațiunile periodice sau ziarele ce au schimb cu Revista. Tot d-sale pot trimite cărțile lor autorii cari doresc să li se facă dări de seamă în Revistă.*

*Cotizațiunile, abonamentele și orice chestiuni de administrațiune a Revistei să se adreseze d-lui **C. Protopopescu-Argeș**, casierul și secretarul cancelariei Societății, calea Victoriei 57 București.*

In caz de schimbare de domiciliu, d-nii Membrii sunt rugați a notificà de urgență Secretariatului societății noua adresă a lăcuinții.

Orice corespondență privitoare la Societate, se va adresà d-lui Gr. G. Tocilescu, secretarul-general al Societății, calea Victoriei 57, București.

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ŞI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂŢII ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECŢIUNEA LUI

GRIGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACŢIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL X

1909



BUCUREŞTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1909. 24.304.



† GEORGE I. LAHOVARI

(1 Iunie 1838—13 Iunie 1909).



GEORGE I. LAHOVARI

In ziua de 13 Iunie 1909 s'a stins, după o lungă suferință, în vârsta de 71 ani împliniți (se născuse la 1 Iunie 1838 în orașul Râmnicul-Vâlcii), bărbatul de vecinică memorie George I. Lahovari. Incă de tânăr dăduse semne de un spirit vioiu și de o inteligență rară. Primele studii le-a făcut în București, cele secundare la Berlin, iar cele superioare la Universitatea din Heidelberg.

După ce a terminat și școala politehnică din Karlsruhe, s'a întors în țară (în 1862) intrând ca inginer în corpul technic.

In 1871 distinsele sale merite a făcut ca să fie chemat în capul Direcțiunii Generale a Poștelor și Telegrafelor. Se poate zice că el a fost primul Director care a înțeles greutatea funcțiunii ce i se încredințase și care a așternut temeliile temeinice de desvoltare ale acestui însemnat serviciu public. Dânsul a luat parte activă la cel dintâiu congres poștal internațional (1874); printr'însul s'a încheiat primele convențiuni poștale și telegrafice cu mai multe state; sub el s'a liberat poșta și telegraful român de ultimele rămășițe ale înrâuririi străine, desființându-se serviciile poștale străine, ce se instituiseră fără rost și cale de către vapoarele austriace pe Dunăre și de către biurourile franceze din Galați și Brăila. Astfel numele Lahovari e legat de Dunăre și de libertatea ei, nu numai prin nepotul: vrednicul de ilustră memorie Alexandru Lahovari, dar și prin unchiul său, cu mulți ani mai înainte. Aceluiași eminent Director se datoresc mai multe îmbunătățiri și inovațiuni: ca introducerea cărților pos-

tale și mandatelor postale precum și publicarea primei lucrări statistice asupra poștelor și telegrafelor.

In 1876 fiind numit consilier la Inalta Curte de Compturi, iar la 1893 Prim Președinte al ei, el i-a dat o nouă și temeinică organizare colaborând și la facerea legii comptabilității generale a Statului și la alte legi și regulamente financiare.

Dar nu slujbașul superior, integru, activ și cinstit ne preocupă în acest moment, ci bărbatul de știință, inițiatorul, diriguitorul și sprijinitorul atâtor Societăți culturale. Timp de 34 de ani el a condus ca Secretar General lucrările Societății Geografice Române; timp de 25 ani a fost în capul Societății pentru învățătura poporului român; timp de 7 ani a condus ca Președinte activ Societatea noastră istorică, fiind unul din fondatorii ei.

Ca Secretar General al Societății Geografice Române, el a redactat cele 30 volume ale Buletinului acestei Societăți; prin stăruințele lui s'a compus și s'a tipărit cele 32 dicționare geografice pe județe, din care apoi s'a alcătuit colosala operă în 5 volume in-folio *Marele Dicționar Geografic al României*, publicat sub privegherea lui și încă a doi colegi. In fine, tot după îndemnul și prin îngrijirea lui s'a început elaborarea Dicționarelor geografice ale țărilor vecine lăcuite de Români, din care a apărut Dicționarele Basarabiei și Bucovinei, iar Dicționarul Transilvaniei, „unde cum zicea el, numirile topice românești, se pierd pe an ce merge și se înlocuesc cu cuvinte streine și de țară și de limbă“ este pus deja în lucru. [1])

[1]) Despre însemnata parte ce a luat G. I. Lahovari la conducerea și bunul mers al Societății geografice Române, a se vedea: *Istoricul activității pe tărâmul geografic al țerii noastre sub întreaga Domnie a M. S. Regelui Carol I.* de Gr. Tocilescu, în Buletinul Societății Geografice, anul XXVIII-lea, 1908 pag. 23—503.

Cà Vice-preşedinte, şi apoi ca Preşedinte al Societăţii pentru învăţătura poporului Român el a ajutat-o cu sfatul şi cu fapta, isbutind a o înzestrà cu un local propriu al ei şi înălţând-o la poziţiunea de a puteà rivalizà cu şcolile normale ale Statului.

Ca Preşedinte în fine al Societăţii noastre istorice, George I. Lahovari a fost sufletul ei, arătându-se pentru dânsa, ca şi pentru celelalte două Societăţi, credincios devizei sale: *datoria*. *„Să fim sclavii datoriei*, ziceà el în şedinţa dela 2 Martie 1902 a Societăţii Geografice, *chiar atunci când această datorie este poate aridă şi ingrată“*..

De aceea moartea lui lasă pretutindeni goluri greu de împlinit, şi regrete unanime. In ziua ceremoniei sale funebre, firele telegrafice au adus ştirea dela Castelul Peleş că „M. S. Regele a aflat cu mare părere de rău pierderea valorosului şi agerului secretar al Societăţii geografice“; cuvântări calde au fost rostite din partea Academiei Române şi Ateneului Român, al cărui membru de onoare fusese răposatul, ca şi din partea Societăţilor geografice, istorice şi a învăţăturii poporului român; amici, colegi şi cunoscuţi, strânşi în preajma cortegiului lui, au vărsat lacrimi şi au depus coroane.

Flori şi lacrimi depunem şi noi pe mormântul tău, nobile şi iubit confrate. Cuvinte de mângâiere adresăm întregii tale familii îndurerate. Munca ta fără preget va rămâne pentru toţi pildă. Lumina gândului tău va fi pururea purtată ca o lampă din mână în mână: *quasi cursores lampades tradunt*.....

Fie-ţi ţărâna uşoară, frate şi coleg iubit, precum eternă îţi va fi memoria!

GR. G. T.

LĂMURIRI ŞI INTREGIRI

CU PRIVIRE LA

FAMILIA LUI MIHAIU VODA VITEAZUL

(SEPT. 1593—8 AUGUST 1601).

Multe s'au scris şi se vor mai scrie despre eroul dela Călugăreni, Mihai Vodă Viteazul, — carele, dintr'atâţia domni şi voevozi români, singur a putut unì sub aceeaşi coroană mergând din victorie în victorie, în timp de cea mai grea cumpănă pentru neamul nostru, câteşi trele ţările surori: Ţara-Românească, Moldova şi Ardealul,—căci scurta lui domnie a fost plină de cele mai bogate evenimente şi încununată de cele mai înălţătoare isbânzi ostăşeşti. Literatura istorică a chestiunii s'a îmbogăţit apoi nu de mult şi printr'o fericită descoperire făcută la Arhivele Statului [1]), unde s'a găsit pecetia eroului purtând semnele celor trei ţeri şi în jurul lor legenda cu titlul: Io. MIHAIU VOEVOD, DOMN AL ŢEREI-ROMÂNEŞTI, AL MOLDOVEI ŞI AL ARDEALULUI.

* * *

Mihaiu Vodă Viteazul este restrănepotul lui Vlad Vodă Călugărul, strănepotul lui Radul Vodă cel Bun, nepotul lui Radul Vodă Paisie, sau Radul Vodă Călugărul, şi fiul lui Pătraşcu Vodă.

Bunicul său Radul Vodă Călugărul, a avut de fii pe Marcu Voevod, Vlad Voevod şi pe Pătraşcu Voevod, iar de fice pe Maria, Voica şi Cristina [2]).

Marcu Voevod (1537 — 1543) a fost asociat la domnie de tatăl său încă dela început şi drept dovadă pentru acest fapt avem o scrisoare a lui Marcu Voevod din 16 Maiu 1542, adresată judeţului şi celor 12 părgari din Braşov, cu următorul cuprins:

---

[1]) Cf. St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 291 292.

[2]) Idem St. Nicolaescu, *o. c.* p. 65, 293.

„Io Marcu Voevod[1]*, din mila lui Dumnezeu domn român. Scriem la al nostru cinstit şi bun prieten şi vecinilor de aproape, judeţului şi celor 12 pârgari din Braşov, multă sănătate şi cu dragoste ne închinăm domniei voastre. Şi după aceasta dau de ştire domniei voastre, căci va venì acolo omul nostru de credinţă, Roman diacul, ca să meargă la Săcui în treburile domniei mele. Drept aceea vă rog pe domnia voastră: să aibă drumul slobod ca şi un om al domniei voastre. Aceasta vă rog pe domnia voastră, şi Dumnezeu să vă bucure"*.

Pe Marcu Voevod îl vedem figurând ca ctitor la mai multe mănăstiri şi biserici din ţară, alăturea de tatăl său. De pildă: la mănăstirile Mislea şi Cozia[2]. In 1543 Marcu Voevod e greu bolnav. Prin August acelaş an vedem pe tatăl său scriind judeţului Fos Hanăş al Braşovului şi rugându-l ca să-i trimeată în grabă pe Gherghe vraciul cu ierburi de leac, căci fiul său Marcu[3] a căzut la grea boală: şi poate că el îl va vindecà. Marcu Voevod însă cu toată îngrijirea dată n'a scăpat de boală, ci în curând după aceea şi-a dat obştescul sfârşit. Tatăl său Radul Călugărul petrecù în amărăciune ultimii săi ani. In 1545, prin Martie, el fu mazilit de Poartă şi dus în surghiun, tocmai în Egipt[4]. Nu se ştie şi nu se poate spune anul unde a murit şi unde zac oasele sale.

După mazilirea lui Radul Vodă Călugărul la domnia ţării a fost numit domn fratele său Mircea Vodă Ciobanul (Martie 1545 — 1552; 17 Ianuarie 1558 — 21 Sept. 1559). Vlad Voevodul, al doilea fiu al lui Radul Vodă Călugărul, nepotul lui Mircea Ciobanul, pretinse şi el domnia, dar n'a isbutit să vie ca domn. In 1552 Mircea Vodă Ciobanul cade şi el în disgraţie şi la tronul ţărei vine fratele său Ilie-Radul[5], care domneşte din Noemvrie acelaş an şi până în Maiu 1553. Puţin după aceea tronul fu dat nepotului său Pătraşcu Voevod, tatăl eroului dela Călugăreni Mihaiu Vodă.

Despre venirea la domnie a lui Pătraşcu Voevod ne vorbesc în special ambasadorii Veranzio şi Francisc Zay. Aşa în scrisoarea lor confidenţială adresată din Constantinopol la 1 Martie 1554, regelui Ferdinand, ei spun: *„Sunt acum patru zile de când s'a numit pentru Valahia un nou domn anume Petraşcu, fiul răposatului Călugăru-Vodă;*

[1] St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 76—77.
[2] Idem St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 77.
[3] Scrisoarea de mai sus se păstrează în Arhiva oraşului Braşov sub No. 296 şi ne-a fost comunicată de d-l St. Nicolaescu.
[4] N. Iorga, *Studii şi Documente*, III, passim; St. Nicolaescu, *o. c.* p. 307.
[5] St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 264—268.

şi eri a şi plecat de acì. Mircea, domnul precedinte e chemat la Constantinopol, şi nu ştim ce se poate întâmplà de va venì aici. Cauza schimbării nu e cunoscută . . [1])". Pătraşcu-Vodă a fost numit de Poartă ca domn la 26 Fevruavrie şi la 28 ale aceliaşi luni a pornit din Constantinopol şi a venit în Sâmbăta Paştilor 1554 [2]). El domneşte dela această dată şi până în 26 Decembrie 1557, când l'a cuprins moartea. A fost înmormântat la mânăstirea Dealului [3]).

Pătraşcu-Vodă a fost de două ori căsătorit [4]): în prima cu Voica şi în a doua cu Tudora, mama eroului Mihaiu. Despre Tudora nu se ştie a cui fică este şi când anume s'a întâmplat căsătoria ei cu Pătraşcu Vodă. Neştiindu-se şi în lipsă de documente chestiunea a rămas încă în discuţiune. Unii susţin că doamna Tudora n'a fost soţie legitimă a lui Pătraşcu Voevod şi, prin urmare, eroul Mihaiu ar fi copilul din flori, dar nu aduc nici un argument serios. Pentru noi, bazaţi pe izvoarele documentare ce ne stau la îndemână, chestiunea această este lămurită. Credem că doamna Tudora, în călugărie monahia Teofana, a fost soţie legitimă a lui Pătraşcu Voevod şi ca atare Mihaiu Bravul nu e copil din flori. Actele vremei ne vorbesc ***prea cu sfinţenie*** de doamna Tudora, ceeace, desigur, n'ar face-o dacă ea ar fi fost soţie nelegitimă a lui Pătraşcu Voevod. Apoi ea, Tudora, poartă pe pecetia inelului ei titlul de *„doamnă"* şi semne luate din herbul Ţării, iar fiul ei, eroul Mihaiu, o glorifică pretutindeni cu vorbele: *„cinstită şi dela inimă prea iubită maică a domniei mele doamna Teodora"* [5]). Toate aceste motive ne fac să respingem părerea contrară, care, repet, nu se sprijină pe nici un argument serios [6]). Faptul că Tudora nu figurează pe piatra mormântului său cu titlul de doamnă, nu poate fi luat drept argument; el se explică uşor: Tudora se călugărise şi a voit să moară ca simplă călugăriţă, iată tot. Tudora sau monahia Teofana a murit în 1606 şi a fost îngropată la M-rea Cozia. Piatra cu inscripţie a fost pusă de dragii ei nepoţi Petraşcu-Nicolae Voevod şi Domniţa Florica, neîndoelnic, după ultima ei voinţă şi po-

[1]) *Monumenta Hungariae historica, sciptores;* t. 4, p. 207, nota; Hasdeu *Archiva Istorică,* I. 1, p. 64.

[2]) *Cronica an.* 272—3; *Docum.* VIII. 69 şi II, 297 şi 301.

[3]) St. Nicolaescu, *o. c.,* p. 298.

[4]) Observăm: începând cu Vlad Vodă Călugărul, mai toţi membrii familiei aceştia au fost de câte două ori căsătoriţi. Aşà Radul Vodă dela Afumaţi, aşà fratele său Radul Vodă Călugărul, şi tot astfel şi Pătraşcu Vodă.

[5]) St. Nicolaescu, *o. c.,* p. 297.

[6]) D-l Gr. G. Tocilescu, carele se ocupă de ani de zile cu chestiunea lui Mihaiu Vodă Viteazul şi posedă un bogat material documentar, în manualele d-sale de „istoria românilor" ne dă ca sigură şi legitimă filiaţiunea eroului din Petraşcu-Vodă şi doamna Tudora.

trivită unei călugăriţe, care s'a gândit, de bună seamă, mai mult la cele cereşti decât la cele pământeşti. Pătraşcu Voevod a lăsat de urmaşi pe: Vintilă Voevod, Pătraşcu, Petru-Cercel, Mihaiu Vodă Viteazul, şi pe Maria. Vintilă Voevod a reuşit să iea domnia ţărei prin Maiu 1574, dar n'a domnit decât 4 zile. Fratele său Petraşcu n'a putut să se bucure nici cu atâta. Petru Cercel a domnit din Iulie 1583 şi până în Aprile 1585 [1]). El a zidit „Biserica Domnească" din Târgovişte. Petru Cercel a murit înecat de Turci, fiind aruncat în Bosfor, prin Martie 1590. Pe urma lui a rămas: Marcu, Dumitraşcu, şi Ştefan [2]). Maria a fost măritată în anul 1555 de însuş tatăl său Petraşcu Voevod, nu ştim exact cu cine. Ea a avut de fiu pe Radul postelnicul Bidiviul. Bidiviul a luat de soţie pe sora lui Vintilă vornicul [3]).

Mihaiu Vodă Viteazul (Sept. 1593—8 August 1601), s'a născut în vara anului 1557 la Drăgoeştii din Olt. La această dată Pătraşcu Voevod petrecea la Drăgoeşti, împreună cu sfatul său, compus din: Socol vornicul, Tudor vel logofăt, Dragomir vistier, Stanciu spătar, Radul stolnic, Vlad comis, Lepădat paharnic şi Ene vel postelnic [4]). Cea mai mare parte din aceşti boieri sunt rude de ale Voevodului. Cum vedem Mihaiu Vodă a rămas mic de tot şi, date fiind împrejurările vremei, el a fost crescut departe şi de bună seamă nu sub nume de voevod, ci sub alt nume. S'a păstrat tăcere asupra obârşiei sale prin ciare, ca să nu-i fie primejduită vieaţa sub domnii ce s'au schimbat întruna. De aci s'a creeat şi legenda, care tăgădueşte lui Mihaiu Vodă descedenţa lui din Pătraşcu Voevod, zicând, că este fiul unui gelep bogat din ţara turcească şi al unei văduve „dela oraş dela Floci". Un istoric ungur ne transmite două veşti: „că Mihaiu îşi coboară genealogia din neamul lui Pătraşcu", dar, că e cunoscut, că a crescut foarte sărac, şi a purtat negustorie dincolo de Dunăre prin Ţara-Românească şi Moldova. Mumă-sa a târguit cu răchie" [5]). Legenda de mai sus s'a întărit şi mai mult atunci când Mihaiu fu osândit la moarte de către Alexandru cel Rău, care aflase de viţa lui domnească şi când boerii partizani lui Mihaiu în număr de 12 ca să-l scape de urgia lui Alexandru Vodă cel Rău şi să i se cruţe vieaţa au jurat cu acesta că nu-i fiul lui Pătraşcu Vodă [6]).

[1]) Despre Petru Cercel a se vedeà preţioasa monografie a d-lui Gr. G. Tocilescu, Buc., 1873.

[2]) N. Iorga, *Conv. Lit.* 1902, p. 148.

[3]) St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 294.

[4]) Acad. Rom., Condica Ep. Râmnic, mss. No. 2530, fila 382.

[5]) Szamosközy IV, p. 94; Dr. I. Sîrbu, *Istoria lui Mihaiu Vodă Viteazul*, I, p. 60.

[6]) Dr. I. Sîrbu, *Istoria lui Mihaiu Vodă Viteazul*, I, p. 60.

Mihaiu Vodă şi-a început cariera ca ban de Mehedinţi. La 1583 s'a căsătorit cu Stanca, din neamul boerilor Kretzulesci, fostă soţie a lui Dumitru banul, fiul lui Stan banul[1]). Cu Stanca a avut de urmaşi pe Florica, măritată după Preda postelnicul din Greci, fratele lui Stroe postelnicul şi pe Nicolae Pătraşcu Voevod. Florica cu Preda au avut mai multe fete şi un băiat cu numele Mihaiu. Una din fete a fost măritată după un Petru slugerul. Nicolae Pătraşcu Voevod a luat de soţie pe Ancuţa, fica lui Radu Şerban Voevod. Cu Ancuţa Nicolae Pătraşcu Voevod a avut de urmaşi din partea femeiască pe Ilinca, căsătorită cu Evstratie Leurdeanul, şi pe Ancuţa cu un Constantin postelnicul[2]); iar din partea bărbătească pe Mihail, mort în 1656, şi pe Gavrilaş, mort în 1622. Dând spiţa directă a lui Mihaiu Vodă Viteazul, revenim acum la mătuşile sale Maria, Voica şi Cristina, amintite mai sus.

Maria a fost măritată după Balea paharnicul din Pietroşani. Cu Balea paharnicul Maria a avut două fete pe Dobra şi Necşa[3]). Voica nu ştim pe cine a luat de soţ. Despre Cristina, ne grăeşte un docucument inedit, aflat între actele familiei noastre, pe care ne facem o plăcere de a-l da publicităţii, mai la vale, însoţindu-l cu notele utile pentru înţelesul lui istoric. Documentul emană dela nepotul Domniţei Cristina, dela Mihaiu Vodă Viteazul, care întăreşte stăpânirea averei rămasă de pe urma sus numitei Domniţe. Acest document[4]) e bogat atât prin cuprinsul său cât şi prin desluşirile genealogice ce ni le dă.

EM. E. KRETZULESCU.

Document dela Mihaiu Vodă Viteazul.

Gherghiţa, 20 Iunie 1596. *Cartea lui Mihaiu Vodă Viteazul, domnul Ţărei-Româneşti, prin care întăreşte stăpânirea jupânesei Stanca, fica jupânesei Cârstinei, peste satul Corbii.*

† Млⷭ҇тїю Бжїю Їѡ҇ Михаилъ, воеводⷣа и гнⷭ҇ъ въсѡе земле Ѹгрⷢовлаⷯїнскѡⷭ҇е, сн҇ъ велика ⷢ҇ и прѣдобрⷢа Їѡ Петрашко воеводⷣа. Даваⷣⷭ҇ гв ми сїю повеленїе

[1]) St. Nicolaescu, *Diata Ilincăi Evstratoaia,* în Rev. România-Nouă, No. 1, p. 35 — 40. Despre familia lui Mihaiu Vodă şi despre doamna Stanca a se vedeà interesantele monografii ale d-lui Gr. G. Tocilescu «Familia lui Mihaiu Viteazul», Buc. 1871 şi „*Doamna Stanca*", Buc. 1876.

[2]) St. Nicolaescu, *Diata Ilincăi Evstratoaia, nepoata lui Mihaiu-Viteazul,* în Rev. România-Nouă, No. 1. pe 1907 p. 39.

[3]) St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române,* p. 65.

[4]) Traducerea acestui document a fost revăzută de d-l St. Nicolaescu, translator de limbele slave la Arhivele Generale ale Statului,

гв ми жꙋпаницє Стакъє, дъщира жꙋпаницє Кртинє и съ сн҃ви, єлицє
Бъ припꙋти, ꙗко да є ѥи село Коби, въси съ въ хотарꙋ, и вї члѣк за
ацига. Понє сїю село и ацига би сꙋ за дѣни Стачюло Бѣгжє спа, дѣ
жꙋпаницє Стакъє, тътꙋ жꙋпаницє Кртенє. Та кꙟ є би въ дни Алеѯа-
дрꙋ воєво, вацю Минє воєво, а Стачюло Бѣгжє спа би є прифати се
привѣго ꙋ Угрокоє землє и съ въси сн҃и є, та та дости врѣ за лисъ
и за нѣво, тере нѣє би има что ꙗди, анꙋ знає Стачю Бѣ(гжє спа ѡ
сн)аха си жꙋпаница Кртина прѣкїи: [хали и скꙋлє и ѿкованїє и апрї,
что є би да за брато се, покоинꙋ Петрако воєво. Та ꙋзє Стачю Бѣга
спа ѡ на жꙋпаница Кртина апрї за сре..........[1]) лс. и єди вѣци
ѡ зла съ камє и .....[1]) тї ѡ жи, и сꙋнє ѡ котирїи вї и съ плѣтени
ѡ фи, и и ижини вї съ фи и съ висє и съ камє, и и.....[1]) зла съ
камє скꙋпє гї и илє...............[1]) съ камє .вї., и лѡжици ѡ сре .ї,
и тиси вї, и три злѣги ѡ ѡвѣ ѡ зла и съ камє скꙋпє и съ висє вє, и
двє забрани за .к. апрі, и єди болто и зашишици за .г. апри и єрє ...[1])
лєщи и ѡкованіє. Тере є би ꙗди въсй Стачю Бѣга спа съ сн҃и є въ
Угꙋскоє землє. Та къ є би приши Ста[чю] Бѣга спа, тъ жꙋпаницє
Кртинє, и съ въси сн҃и въ зєлє Влакоє, а жꙋпаница Кртина, ѡна, є би
ипроси на тъто си Стачю Бѣга спа, ꙗко сє дати скꙋлє и хали и

[1]) Text rupt în original,

ѡковаnїе и авра и ви рени. А Стачю Бѣга спа немогъ да се поврати
сїю кетова, анѹ е би да село Кобїи и вї челѣ за ацига жѹпаници
Кртине ра кетованїе ен, ѡ прѣ Алеѯадрѹ воево. И въ е би држжа съ
добромино до дни Мине воево, а къ е би то а жѹпаницє Кртене
прилѹчи се съмръ, тере е би ѹмре и би е ѡта дараси Стака сирома, а
сни Стачюло Бѣгъе спа, ѡни е би ѹзе село Коби ѡ на рѹка жѹпаницє
Стакъ, бе ѡ попрадж. А полѣ Нѣгѹ лофе, мъ жѹпаницє Стакъе, ѡ се
сѹ сълрѣ прѣ Мине воево, за ли съ ѹко се Барбѹ по и съ широ
се Бетиѥ по. А ѹ тѣ Мине воево гвѹ емѹ гледа и сѹ по пра и по
зако, и би прочита и кни бацю се Алеѯадрѹ воево, и добро е би
ниметвѹи гвѹ емо, како е би да са Стачю Бѣга спа сїю село Кобїи
и вї челѣ за ацига, ра кетованїе жѹпанице Кртине. Та Мине воево еще
е би да Нѣгѹ лофе и жѹпаницє Стакъ, тако да држи сїю село и аци-
гани и ви рени. И ѡта Бабѹ по и Бети и съ вьсе братиѥ и ѡ зако
и ѡ сѹденїе ѡ прѣ Мине воево. И видѣ съ гв ми и кни Мине воево
за прѹ и за ѡтали, къда е би теченїе лѣто зни. А къ е би съда, въ
дни гв ми, а Бабѹ по и съ бра е, юко жупаницє Стакъе, ѡ, па въвиго
прѹ прѣ гв ми ра сїю село и ацига и ви рене, и се прѣ за ли прѣ гв
ми съ жѹпаница Стака. И си прѣ Бабѹ по и съ брати е прѣ гв ми,

како не гади бащо се Стачю Бѣга спа и сѫ wни за кѫпнѫ сїю скѫле. жѫпани Кртене. А жѫпани Стака wна ивади кни Алеѯадрѫ воево, и кни Ми(не воево, и) за прѫ и за wтаци. А ѫ тѣ гв ми еще сѫ гледа и иписѣвова вема добре (гв ми) сѫ wци влади Ефтемїи и сѫ вѫси потенимы правите гв ми, и видѣ сѫ гв ми и кни те старе гири, и протале (како е да Стачю) Бѣга спа сїю село сїе ацига и ви рене жѫпанице Кртени, (ра что е келтова). Та (гв ми) еще сѫ гледа и сѫ сѫмотри и сѫ да гв ми, како да вѫзимае бабѫ по сѫ братига си зако кї колѣри по рѫва гв ми и да закле, како не гади бащо се Стачю Бѣга спа сѫ w за кѫнѫ сїю (апре [скѫлище и . . [1])] окованїе и ви ре. жѫпанице Кртине, А w некако не могѫ да се ѫфати w закона тере закле не немогѫ да (wт) врати сїе кетованїе ви ре, анѫ wта w зако и w сѫденїе w прѣ гв ми. Се ра (дадо и гв ми) жѫпанице Стакѫ, како да е ен село Кобини и сїе .кї. чел҃ѣ за ацигани ви ре вѫ wха сиви и вѫко и прѣночито, и не w кого непоколѣбимои, по резѫ гв ми. (С)е ѫбо и свѣте потавлѣи гв ми: жѫпа Ївако велики двони, и жѫпа Киса велики лwфе, и жѫпа Теwдоси ве ви, и жѫпа Негре ве спа, и жѫпа Рау велики ко, и жѫпа Строе велики сто, и жѫпа Шеба велики пе, и жѫпа Пре велики

[1]) Text rupt în original.

с с в к н ρ л г с х з л г л ц с
по, и ипрани жупа Киса ве. (лѡ). Иписа а Блъку лѡ въ сто Герге, мца

н г м
ю к̃ дн̃и, ѿ Адама до нинѣ текъща лѣтѡ, въ лѣ ,зр̃д.

х л да с д с
† Іѡ̃ Михаил воевѡ, млтїю бж̃їю гнь.

PERGAMENT: *Crucea şi litera începătoare mari cu roşu; monograma mare cu roşu. Pecetia aplicată în faţă: mare, rotundă, de ceară roşie cu legenda:* † ІѠ МИХАИЛЬ ВОЕВОДА ОАМО БЖІЕ МАРДІЕ = *Io Mihail Voevod* . . .»

† Cu mila lui Dumnezeu Io Mihail, voevod şi domn a toată ţara Ungro-Vlahiei, feciorul marelui şi preà bunului Io Petraşcu voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele jupânesii Stancăi, fiica jupânesii Cârstinii şi cu feciorii ei, câţi îi va dărui Dumnezeu, ca să-i fie ei satul Corbi, întreg cu tot hotarul, şi 12 sălaşe de ţigani. Pentrucă acest sat şi ţigani au fost de baştină ai Stanciului Bengăi spătarul, [1]) moşul jupânesii Stancăi, socrul jupânesii Cârstinii. Şi când a fost în zilele lui Alexandru voevod [2]), tatăl lui Mihnea voevod, atunci Stanciul Benga spătarul s'a apucat să fugă în ţara Ungurească cu toţi fii săi, şi acolo l'a ajuns vreme de lipsă şi nevoe, şi n'a avut ce să mănânce, dar a ştiut Stanciul Benga spătarul zestrea nurorei sale jupânesei Cărstina, compusă din haine şi scule şi giuvaericale şi aspri, pe cari i le dăduse fratele său, răposatul Pătraşcu voevod. Şi a luat Stanciul Benga spătarul dela jupâneasa Cărstina aspri de argint . . . . . [3]) 230 şi o coroană de aur cu pietre şi . . . . [3]) 300 de galbeni, şi 12 jupe de coftirie şi cu împletituri de fir, şi jinilii 12 cu fir şi cu mărgăritar şi cu pietre, şi. . . . . . [3]) de aur cu pietre scumpe 13 ace . . . . . [3])

[1]) Stanciul Benga spătarul este fiul lui Benga. Stanciul spătarul a luat de soţie pe Stanca, fiica lui Hamza banul din Obislav. Stanciul spătarul cu Stanca a lăsat de urmaşi pe: Hamza, Stanciul, Vladul, Drăghici şi Barbul postelnicul (cf. St. Nicolescu, *doc. slavo-române,* p. 85, notiţe.). La aceştia trebue a se adăogà şi Vădislav. (doc. particular din Ianuarie 1619, comunicat de d-l St. Nicolaescu). Stanciul a luat de soţie pe domniţa Cârstina, şi a avut cu dânsa o fiică anume Stanca, măritată — după cum ne spune documentul ce-l dăm publicităţii — cu Neagul logofăt. Despre Vladul şi Drăghici nu ştim pe cine au avut de soţii. Barbul postelnicul, mai târziu spătarul, a avut de soţie pe Stanca şi cu dânsa un fiu anume Hamza. Vădislav, căsătorit nu ştim cu cine, a avut de fiu un Hamza. Despre pribegia lui Barbu Benga postelnicul prin Transilvania, paţaniile şi întoarcerea lui în ţară, vezi B. P. Hasdeu, Arhiva ist., I, 1., p. 49.

[2]) Despre familia lui Alexandru Voevod şi membrii ei cf. St. Nicolaescu, «*Doc. ist. cu privire la Radul Vodă dela Afumaţi sau Radu Vodă cel Viteaz p.* 10, notiţe.

[3]) Text rupt in original.

cu pietre 12, şi linguri de argint 10, şi tipsii 12, şi trei perechi de cercei de aur şi cu pietre scumpe şi cu mărgăritari mari, şi 2 zăbranice de 2000 aspri şi o boartă şi toarte de 3000 aspri, şi încă altă multă sculişte şi giuvaericale. Şi le-au mâncat pe toate Stanciul Benga spătarul cu fii săi, în Ţara Ungurească Şi când a venit Stanciul Benga spătarul, socrul jupânesii Cârstinii, şi cu toţi fii în Ţara Românească, atunci jupâneasa Cărstina, ea, a cerut socrului său Stanciului Benga spătarul, ca să-i dea sculele şi hainele şi giuvaericalele şi aspri mai sus zişi. Dar Stanciul Benga spătarul nu putú să întoarcă această cheltuială, ci i-a dat satul Corbii şi 12 sălaşe de ţigani jupânesii Cârstinii pentru cheltuiala ei, dinaintea lui Alexandru voevod. Şi l'a tot ţinut cu bună pace până în zilele lui Mihnea voevod. Dar când fu atunci şi jupânesii Cârstinii i s'a întâmplat moartea, şi a murit şi a rămas fiica ei Stanca săracă, iar fii lui Stanciul Benga spătarul ei au luat satul Corbii din mâinile jupânesii Stancăi, pe nedrept. Dar, în urmă, Neagul logofăt, bărbatul jupânesii Stancăi el s'a pârât dinaintea lui Mihnea voevod, de faţă cu unchiul său Barbul postelnicul şi cu cumnatul său Vintilă Postelnicul. Şi întru aceea Mihnea voevod domnia lui a căutat şi a judecat după drept şi după lege, şi a fost citit şi cărţile tatălui său Alexandru voevod, şi bine a adeverit domnia lui, cum că însuşi Stanciul Benga spătarul a fost dat acest sat Corbi şi 12 sălaşe de ţigani, pentru cheltuiala jupânesii Cârstinii. Şi Mihnea voevod încă a dat lui Neagul logofăt şi jupânesei Stancăi, ca să ţie acest sat şi ţiganii mai suz zişi. Şi a rămas Barbul postelnicul şi Vintilă şi cu toţi fraţii lor de lege şi de judecată dinaintea lui Mihnea voevod. Şi am văzut domnia mea şi cărţile de pâră şi de lăsare ale Mihnei voevod, când au fost cursul anilor 7098. Dar când fu acum, în zilele domniei mele, Barbul Postelnicul şi cu fraţii săi, unchii jupânesii Stancăi, ei au ridicat iarăşi pâră dinaintea domniei mele pentru acest sat şi ţiganii mai sus zişi, şi s'au pârât de faţă dinaintea domniei mele cu jupâneasa Stanca. Şi aşà s'au pârât Barbul Postelnicul şi cu fraţii săi dinaintea domniei mele, cum că n'a mâncat tată-său Stanciul Benga spătarul şi cu ei dimpreună aceste scule ale jupânesii Cârstinei. Iar jupâneasa Stanca a scos cărţile lui Alexandru voevod şi cărţile lui Mihnea voevod de pâră şi de lăsare. Intru aceia domnia mea încă am cercetat şi am adeverit foarte bine domnia mea cu părintele Vlădica Eftimie şi cu toţi cinstiţii dregători ai domniei mele, şi am văzut domnia mea şi cărţile acestori bătrâni domni, şi am citit cum că a fost dat Stanciul Benga spătarul acest sat şi aceşti ţigani mai sus zişi jupânesii Cârstinii, pentru cheltuiala ce a fost făcut. Şi încă m'am uitat şi am cercetat şi am dat domnia mea, ca să ia Barbul postelnicul şi cu fraţii săi lege 12 boieri pe ră-

vaşele domniei mele şi ca să jure cum că n'a mâncat tatăl său Stanciul Benga spătarul cu ei dimpreună aceşti aspri şi sculişte şi giuvaricalele mai sus zise ale jupânesei Cârstinei. Şi ei n'au putut nici cum să se apuce de lege şi să jure, şi nici n'au putut ca să întoarcă această cheltuială mai sus zisă; ci a rămas de lege şi de judecată dinaintea domniei mele. Drept aceea am dat şi domnia mea jupânesei Stancăi, ca să-i fie ei satul Corbi şi aceste 12 sălaşe de ţigani mai sus zişi ohabnice, ei şi fiilor ei şi nepoţilor şi strănepoţilor, şi de nimeni neclătit, după porunca domniei mele. Iată că şi martori pune domnia mea, pe: jupân Ivaşco vel dvornic, şi jupân Chisar vel logofăt, şi jupân Teodosie vel vistier, şi jupân Negre vel spătar, şi jupân Radul vel comis, şi jupân Stroe vel Stolnic, şi jupân Şerban vel paharnic şi jupân Preda vel postelnic, şi ispravnic jupân Chisar vel (logofăt). Am scris eu Vălcul logofătul, în scaunul Gherghiţa, luna Iunie în 20 zile, dela Adam până acum, cursul anilor 7104.

† Io. Mihail Voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

LES ORIGINES ASSYRO-CHALDÉENNES
DES POIDS ROMAINS.

COMMUNICATION FAITE AU CONGRÈS INTERNATIONAL D'ARCHÉOLOGIE DU CAIRE SECTION VI (NUMISMATIQUE) PAR M. MICHEL C. SOUTZO, DÉLÉGUÉ DE L'ACADÉMIE ROUMAINE ET VICE-PRÉSIDENT DE LA SECTION.

On attribue généralement à la mine assyrienne legère un poids de $505^{gr.}$ environ déduit de la pesée des monuments effectifs appartenant à cette mine. Ce poids est certainement un peu trop faible car tous les monuments pesés ont plus ou moins soufferts de l'action du temps. L'oxydation a diminué le poids des objets en métal et les frottements ou les chocs ont détaché des parcelles et quelquefois même des éclats des monuments en pierres. Nous avons depuis longtemps adopté le poids de $508^{gr.},66$ comme valeur normale de cette mine et ce poids reste probablement encore un peu au-dessous de la vérité car la valeur romaine de la mine assyrienne est encore un peu plus élevée. Nous nous en servirons cependant pour commencer.

Le talent assyrien se divisait en 60 mines de $508^{gr.},66$, cette mine se partageait en 60 sicles pesant $8^{gr.},477$, enfin le sicle se divisait en 180 grains ou 15 douzaines de grains. La douzaine de grains assyriens pesait ainsi $\frac{8^{gr.},477}{15} = 0^{gr.},565$ et le grain assyrien $\frac{0^{gr.},566}{12} = 0,^{gr.},047$.

En dehors de ces poids tous multiples sexagésimaux les uns des autres les Assyriens se sont encore servis d'une unité pondérale assez faible, la *petite mine* qui valait *48 grains* et n'était pas un multiple sexagésimal du grain. Cette petite mine (MA-NA-TUR) figure dans un texte gravé sur l'obélisque de Manistusu. Cet obélisque découvert par Mr. de Morgan au cours de ses fouilles à Suse date d'une époque fort ancienne. Mr. Weissbach, l'auteur d'un excellent travail sur les poids assyro-chaldéens, pense que la petite mine est un poids archaïque

dont l'emploi tomba de bonne heure en désuétude en Chaldée car on ne le trouve mentionné nulle part dans les textes d'époque plus récente.

Cette opinion nous paraît parfaitement fondée car il semble en effet que la petite mine appartient à une époque où le système de numération par soixante n'avait pas encore été appliqué aux poids. On remarquera que compter par 60 équivaut à compter par groupes de cinq douzaines ce qui donne à tous les multiples sexagésimaux du grain chaldéen le caractère de multiples duodécimaux du dit grain. Or la petite mine est aussi un multiple duodécimal du grain puisqu'elle vaut *48 grains.* Ce caractère commun met en évidence le lien qui rattache la petite mine aux autres poids assyriens. Il est fort probable que les Assyriens avant de compter les poids par groupes de cinq douzaines ont dû employer un mode de numération moins compliqué; ils ont dû notamment les compter par simples douzaines. La petite mine appartiendrait ainsi comme unité à la période qui a immédiatement précédé l'emploi du système sexagésimal en Chaldée, période où l'on comptait encore les poids par simples douzaines. Envisagée à ce point de vue la petite mine que nous désignerons par μ (pour abréger) présente un trés grand intérêt car elle peut nous permettre de retrouver la valeur des autres unités chaldéennes contemporaines de μ. Ces unités étaient sans doute les multiples duodécimaux du poids μ.

Si nous désignons par υ le premier multiple duodécimal de μ on aura $\upsilon = 12\ \mu$; or μ vaut 48 grains et pèse par conséquent $4 \times 0^{gr.},565 = 2^{gr.},26$, par suite υ pèse $27^{gr.},12$. Le poids chaldéen contemporain de μ et d'un degré supérieur encore que nous désignerons par X valait 12 υ; on a donc $X = 12\ \upsilon = 12 \times 27{,}12 = 325^{gr.},44$.

Le poids *chaldéen* X *multiple duodécimal* du second degré de la petite mine *(MA-NA-TUR)* se trouve ainsi peser à $1^{1}/_{2}$ gram. près juste autant que *la livre romaine* dont le poids normal connu est de $327^{gr.}$

Cette resemblance pondérale singulière suffirait pour donner à la livre romaine un caractère assyrien mais quelques doutes pourraient subsister encore et l'on pourrait notamment penser qu'une coïncidence de hasard entre le poids de la petite mine et celui du double scrupule romain aurait pu nous induire en erreur. Il est donc utile sinon nécessaire de bien mettre en évidence le caractère romain du poids chaldéen X. C'est ce que nous allons essayer de faire en étudiant les poids romains.

Hultsch dans sa métrologie nous donne le tableau suivant des poids romains et de leurs valeurs relatives :

	Libra	Uncia	Sicilicus	Solidus	Drachma	Scripulum	Obolus	Siliqua
Libra . .	1							
Uncia . . .	12	1						
Sicilicus . .	48	4	1					
Solidus . .	72	6	1 1/2	1				
Drachma .	96	8	2	1 1/3	1			
Scripulum .	288	24	6	4	3	1		
Obolus. . .	576	48	12	8	6	2	1	
Siliqua. . .	1728	144	36	24	18	6	3	1

Ces poids sont au nombre de huit mais il en existait un neuvième, le sitarion ou grain que Hultsch connaissait très bien mais qu'il a omis à cause de sa petitesse, le considérant sans doute comme une quan. tité négligeable. La valeur du sitarion nous a été conservée par plusieurs textes tous concordants insérés dans le recueil de Hultsch (Metr. Script. Reliq.) Nous citerons le fragment de Galien:

τὸ κεράτιον ἔχει σιτάρια δ'

Ainsi le kération c'est à dire la silique valait quatre grains.

Or l'obole du denier ou drachme de Néron valait on le sait trois siliques et par suite douze sitarions ou grains.

Le *poids* de la *douzaine de grains* romains est donc le même que celui de l'obole de Néron c'est à dire un demi-scrupule romain, ou $0^{gr.}$,567.

Nous avons constaté plus haut que le poids de douze grains assyriens était de *$0^{gr.}$,565* et nous voyons maintenant que celui de douze grains romains est de $0^{gr.}$,567. Ces chiffres sont pour ainsi dire mathématiquement égaux et il devient dès lors manifeste que le sitarion ou grain romain s'identifie complétement avec l'antique grain de la Chaldée. Le sitarion n'est autre chose que le grain chaldéen!

Ce fait est le plus important peut-être de la métrologie antique et nous essaierons d'en exposer tout à l'heure les principales conséquences mais nous devons d'abord achever notre étude des poids romains.

La livre romaine qui vaut 1728 siliques vaut quatre fois plus de grains ou sitarions soit *6912* grains et par suite de l'égalité des grains un nombre égal de grains chaldéens.

Revenons maintenant au poids chaldéen X et examinons sa valeur en grains: ce poids est formé de douze douzaines de petites

mines chacune de 48 grains soit (12×12×48) grains soit 6912 grains assyriens et vu l'égalité des grains X vaut aussi *6912 sitarions* ou grains romains. Or c'est là precisément la valeur romaine de la livre. Le poids X s'identifie donc complètement avec la livre.

X est la livre elle-même:

En fait *6912* grains assyriens pèsent. . . 325gr.,44
et *6912* sitarions ou grains romains 327

la différence pondérale de $1^1/_2$ gr. entre ces deux chiffres répartie sur près de 7000 unités disparaît complètement ici et accentue encore l'identité complète du sitarion et du grain chaldéen.

La livre romaine étant un poids chaldéen tous les poids romains de notre tableau acquièrent par ce fait un caractère et des valeurs chaldéennes.

La livre est un poids de douze douzaines de petites mines.

L'once un poids de douze petites mines.

Le sicilicus un poids de douze douzaines de grains assyriens.

Le solidus un poids de deux petites mines.

La drachme un poids de six douzaines de grains assyriens.

Le scrupule pèse la moitié d'une petite mine.

La silique enfin pèse quatre grains assyriens et mérite une attention particulière car cette silique est une *graine* aussi, quatre fois plus lourde que le grain, et qui constitue peut-être un élément pondéral primitif distinct et contemporain du grain.

Examinons maintenant la valeur romaine des poids chaldéens. Le grain nous l'avons vu n'est autre chose que la sitarion, par suite le sicle qui vaut quinze douzaines de grains vaut par cela même 15 oboles ou $2^1/_2$ drachmes (deniers) de Néron.

Le poids romain du sicle est ainsi de $7^1/_2$ scrupules soit 8gr.,51. La mine assyrienne vaudra donc soixante fois plus, soit 150 drachmes ou deniers de Néron ou 510gr.,90; c'est là sans doute la véritable valeur normale de la Mine Assyrienne.

Enfin le *sicle médique* d'argent qui pesait 120 grains assyriens ou dix douzaines de grains ou de sitarions valait dix oboles de Néron et pesait *5 scrupules* ou 5gr.,65.

Dans notre exposé de la genèse orientale de la livre romaine afin de faciliter notre démonstration nous avons choisi des poids incontestablement assyriens et en les groupant d'une certaine manière nous avons formé un multiple des poids assyriens pesant exactement autant que la livre romaine. Nous nous sommes servis ensuite d'une manière incidente de l'identité qui existe entre le grain assyrien et le sitarion ou grain romain pour faire la contre épreuve et démontrer

que le poids ainsi formé par nous avait bien tous les caractères de la livre romaine.

Nous n'aurions cependant jamais songé à faire ces expériences si nous n'avions au préalable et déjà reconnu d'identité pondérale du sitarion et du grain chaldéen. Cette identité des deux grains a été au fond le pivot de notre démonstration.

Tout d'abord cette identité suffisait à elle seule pour bien établir l'origine assyrienne de la livre des Romains. Le grain est en effet un poids trop petit pour pouvoir être modifié, l'identité du grain chaldéen et du sitarion est donc d'origine certainement primitive, la valeur en grains de la livre romaine ou la livre romaine est donc chaldéenne aussi.

D'autre part tous les poids romains à commencer par le scrupule et même l'obole sont des multiples de la *douzaine de grains* assyriens, propriété qu'ils partagent avec la mine et le sicle assyriens, il devenait donc évident que le groupement duodécimal du grain a joué un rôle important dans la genèse de la livre aussi bien que dans celle des poids assyriens. Tout cela et c'était le principal était déjà acquis pour nous lorsque nous eûmes la bonne fortune de reconnaître dans la petite mine (MA·NA·TUR) l'un des éléments de formation chaldéens de la livre romaine.

La genèse de la mine assyrienne n'a pas dû différer beaucoup de celle de la livre romaine. Cette unité s'est formée à l'aide de groupements de grains; la date de formation de cette mine est postérieure à celle de la livre et le groupement plus complexe mais la méthode est la même.

On a dû commencer à compter les grains en Chaldée par unités comme les nombres et la manière de les grouper n'a fait que reproduire les groupements numéraux; c'est pourquoi chez les Assyriens peser et compter étaient des synonimes car peser n'était pas autre chose que de compter des grains.

Certaines unités pondérales multiples du grain une fois adoptées et devenues familières ont continué à servir comme nous l'avons constaté pour la petite mine même après l'abandon du système de groupement auquel elles appartenaient à l'origine; elles sont même devenues quelquefois le point de départ de groupements nouveaux et plus complexes.

Cela nous explique l'extrême diversité des unités pondérales antiques que l'on avait peine à comprendre jusqu'ici. Cette diversité n'avait pas du reste dans l'antiquité les mêmes inconvénients pour le commerce que le manque d'uniformité des étalons pondéraux modernes entre deux pays différents. Tous ces poids anciens ayant

une commune origine étaient naturellement des multiples de facteurs communs qui facilitaient singulièrement leur emploi simultané.

La période d'usage de la numération duodécimale en Chaldée et le groupement contemporain des poids par douzaines paraissent avoir eu une très longue durée, du moins presque toutes les unités pondérales antiques dont la valeur normale est fixée paraissent être des multiples de la douzaine de grains assyriens, souvent même des multiples de la douzaine de douzaines de grains.

La genèse primitive des unités pondérales grecques ne saurait différer non plus de celle des poids orientaux car le mode de division sexagésimal des talents grecs constitue pour eux une sorte de certificat d'origine. Les mines grecques du reste tout aussi bien que la livre romaine et les unités pondérales orientales ont en général des poids multiples de la douzaine de grains assyriens.

Le mode de partage des mines grecques en cent drachmes semble au contraire étranger à l'Orient et spécial aux pays grecs. Entre la drachme et le grain il n'existe pas de rapports simples. La drachme apparait ainsi comme une simple fraction aliquote de la mine analogue aux poids divisionnaires des peuples modernes.

Le partage de la mine grecque en cent drachmes se rattache probablement à l'organisation des systèmes monétaires grecs et la drachme est plutôt une monnaie qu'un poids; car les poids commerciaux grecs contemporains ne paraissent pas en général avoir été divisés de cette manière. De très nombreuses fractions de la mine attique et autres unités grecques conservées dans les collections publiques et privées ne sont pas des multiples de la drachme, elles nous représentent des *tiers* des *sixièmes* et des *douzièmes* de la mine, toutes fractions multiples au contraire de la douzaine de grains chaldéens.

L'exposé que nous venons de faire du mode de formation primitif des étalons pondéraux antiques nous permet de constater la différence profonde qui existe entre les unités de pesée modernes et celles des anciens.

L'unité pondérale moderne est une création savante et artificielle rattachant harmonieusement les unes aux autres les unités de longueur, de surface, de volume et de poids. Les poids faibles sont de simples fractions de cette unité et les poids forts des multiples.

L'unité pondérale primitive des anciens est un objet naturel, un grain de blé, associé peut-être à une autre graine quatre fois plus pesante, la silique ou le keration. Ces grains étaient comptés comme les nombres, les unités pondérales supérieures sont calquées sur les groupes d'unités.

Lorsque l'on comptait par douze, le poids de douze grains de-

vint l'unité pondérale supérieure du premier degré et douze fois cette première unité supérieure constitua le poids supérieur encore. Il en fut de même lorsque l'on adopta un mode de numération plus compliqué et le système sexagésimal s'appliqua aussi bien aux poids qu'aux nombres.

On voit donc très nettement qu'il n'existait à l'origine en Orient aucun lien entre les unités de pesée et les autres unités de mesure; si donc on constate jamais entre ces unités et les poids des rapports analogues à ceux que nous avons établis de nos jours, ces rapports ne peuvent être que le résultat de corrections ou ajustements postérieurs des unités de mesure. L'unité pondérale primitive des anciens est donc le grain et leurs unités supérieures sont de simples groupements de grains, ce sont ainsi toujours les petits poids qui ont servi à former les grands.

Le choix d'une unité primitive aussi faible que le grain nous indique clairement les circonstances qui déterminèrent l'invention première de la pesée. On éprouvait sans doute l'impérieux besoin de mesurer l'importance relative de petits fragments d'une matière pesante et très précieuse probablement métallique. On pourrait songer à l'or ou à l'electrum sinon au bronze qui à l'époque de sa première decouverte devait être un objet de très grande valeur; cela reculerait il est vrai beaucoup la date d'invention des instruments de pesée mais cette haute antiquité n'a rien qui puisse surprendre.

Il semble en effet que l'invention de la mesure des poids en Chaldée a précédé celle de la mesure des longueurs, on peut le déduire du fait que les Chaldéens se sont servis du *grain linéaire.*

Le grain linéaire ne saurait être autre chose qu'une fraction linéaire occupant dans l'échelle des mesures de longueur la même place que le grain dans l'échelle des poids. Mais le grain est avant tout un poids, son emploi pondéral effectif a dû précéder certainement l'usage que l'on a pu faire (par extension) du mot *grain* pour désigner une quantité linéaire.

Il en était du grain chaldéen comme de l'once romaine. L'once des Romains à l'origine était un *poids* 12e de la livre et ce n'est que beaucoup plus tard que le sens général du mot once appliqué aux douzièmes d'objets non pondéraux a pu devenir usuel.

Nous dirons un mot pour finir des relations qui rattachent les antiques unités de pesée de l'Egypte le kite et le deben au grain chaldéen.

Ces relations présentent un intérêt considérable car elles accentuent le caractère *asiatique* de la première civilisation de l'Egypte.

Hultsch attribue très justement au kite egyptien le poids d'un

double denier romain de 72 à la livre c'est-à-dire un poids de huit scrupules ou $9^{gr.},08$.

La valeur du kite en douzaines de grains rattache très nettement cette unité à la même formation duodécimale des poids chaldéens que la livre romaine, formation antérieure à l'emploi du système sexagésimal en Chaldée pour la numération des poids.

Ce kite vaut quatre petites mines Chaldéennes (MA-NA-TUR) *seize douzaines* de grains ou 192 grains.

Le sicle assyrien ou la darique vaut *quinze douzaines* de grains. La différence entre le kite et le sicle est ainsi *d'une douzaine* de grains ou un quart de petite mine.

Le sicle médique d'argent pesant dix douzaines de grains valait les $\frac{5}{8}$ du kite. La différence entre le kite et le sicle médique est de six douzaines de grains ou $1\,{}^1/_2$ petite mine.

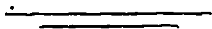
Le poids supérieur egyptien, le deben, multiple décimal du kite, semble appartenir à une époque postérieure, on pourrait le croire d'origine assyrienne parcequ'il vaut *trente deux fois soixante grains* mais cela est loin d'être sûr.

Le poids normal du deben est de $90^{gr.},08$, il vaut 40 petites mines, 160 douzaines de grains ou 1920 grains.

Le deben valait en même temps $10\,{}^2/_3$ sicles ou dariques d'or et 16 sicles médiques d'argent.

Les relations très simples que nous venons de signaler entre le kite et le deben d'une part et les monnaies d'or et d'argent des Perses devaient rendre très facile l'emploi en Egypte de ces monnaies perses après la conquête de Cambyse. Un deben et demi d'or valait 16 dariques et un deben d'argent 16 sicles médiques.

MICHEL C. SOUTZO.



ISTORICUL LEAGANULUI NASTURELILOR.

[HĂRĂŞT(I), HIERĂŞTI, FIERĂŞT(I) SUD. ELHOV (ILFOV)].

Spre a înţelege mai uşor rostul prezenţei numelui satului *Fieraşti* sau *Hierăşti* pe lângă numele patronimic al *Năsturelilor*, vom reamintì acì spusele Banului *Mihai Cantacuzino* că, „în Valahia „neamurile nu-şi zic totdeauna după *familie*, ci mai adesea le zic după „sate". Se înţelege că acest obiceiu implicà ideia de proprietate şi de reşedinţă în satul cu al cărui nume înţelegeau a iscălì.

Generalul *Constantin Năsturel-Hierăscul* ne spune că de când Marele Ban *Udrişte Năsturel* cumpără, în 1520, moşia *Hărăşti*, el se şi numì, de atunci, *Năsturel de Herăscu*. Această formă, — Herăscu, — se vede, este prea modernă, nu o întâlnim decât prin secolul al XVIII-lea: *Erăscul*, *Fierăscul*, *Herăscul* şi în secolul al XIX-lea, *Herescu* şi *Heresco*. Prin secolul al XVII-lea găsim constant forma: *„ot Hierăşt(i)"* şi *„de Fierăşt(i)"* adăogată pe lângă numele *„Năsturel"*, iar în secolele al XV-lea şi XVI-lea numai numele de botez şi al satului arătà persoana.

Document precis care să afirme proprietatea *Năsturelilor* peste moşia *Fierăşti*, nu am aflat până azi.

Pe timpul lui *Vlad Vodă Călugărul* aflăm pe boierul *Stan ot Fierăşti* care se înfrăţeşte cu un frate vitreg (de tată) al lui, cu *Vrăjoghe Slugear*.

Mai târziu, la 1602, dăm peste *Radu Postelnicul Năsturel ot Fierăşti* şi, în fine, la 1643, *Orest*, *Uriil* sau *Udrişte Năsturel* scriind *precuvântarea* (predoslovia) la *Antologhion slavonesc* încheie astfel: *„în satul mieu părintesc Fierăşti"*. De acì rezultă că, în înţelesul cel mai restrâns al cuvântului, satul *Fierăşti* a fost cel puţin al părintelui său *Radul Postelnicul* deşi sensul mai larg al cuvântului, ne-ar conduce la moşia *ohabnică, de baştină,* sau din *moşi strămoşi* cum se maiziceà pe atunci.

Orişicum ar fi, un lucru este sigur: *Năsturelii* nu erau singuri proprietari pe întregul domeniu dela Fierăşti.

Iată diferiţii proprietari cari se mai aflau la Fierăşti:

1) *La 27 Octomvrie 7077 (1568)* aflăm un document slavon cu următorul cuprins (¹).

La 26 Septemvrie 7108 (?) = *1599*. Iō *Mihail* V.V. şi Domn a toată Ţara Românească şi al Ardealului şi al Moldovei dă lui jup.

(¹) Arhivele Statului. *Cartoanele Episcop. Buzău*, pach. 92, doc. 3, tradus de d-l Ilie Bărbulescu sub-directorul Archivelor. *Fierăşti* din acest hrisov însă, sunt cei din Râmnicul Sărat, iar nu cei din Ilfov cari au fost domeniul *Năsturelilor*. Despre un *Felca Vornicul* pomeneşte un document din cartoanelele *mănăstirii Râmnicul* (Sărat) pachet. 18, *Archivele Statului*. — Nu cunoaştem nici un document care să ne îngădue a bănuì vre-o legătură între *Fierăştii* dela deal (Râmnic) cu cei dela baltă (Ilfov). Dacă s'ar studià însă cu scumpătate chipul colonizării ţării noastre s'ar vedeà, şi poate s'ar probà, că plecând din Oltenia, absolut toate judeţele au fost populate mai întâiu în regiunile muntoase şi deluroase şi apoi s'a continuat spre Dunăre; aceleaşi numiri de moşii, sate sau ocine se găsesc aproape în toate judeţele, ba şi de câte 2 sau 3 ori repetate în acelaş judeţ, după numărul membrilor unei aceleiaşi familii: de pildă moşia *Greci*, de baştină a *Grecenilor*, se află în Romanaţi, în Buzău sau Muscel, în Ilfov de 2 ori etc.; *Măneşti* se află în Vâlcea, în Muscel, în Prahova, în Ilfov (pe Colintina) etc.

„ † Cu mila lui Dumnezeu *Iω Alesandru Voevod* şi Domn a toată ţara „Ungrovlahiei, fiu al marelui şi prea bunului *Mircea Voevod*, dă Domnia Mea „această poruncă a Domniei méle *Felcăi din Fierăşti* şi *Stancăi* şi *Parteniei* şi „*Neagoe* ca să le fie lor trei *funii de ocină* ce le-au fost cumpărat bătrânul *Felca* „moşul *Felcăi* şi al *Stancăi* şi al *Parteniei* şi al *Neagăi* din *Borţun* încă în zi-„lele bătrânului *Radu Vodă*, drept 1.500 aspri şi un *cavad* (lighean?) de 500 aspri „şi un cal de 300 aspri şi un burduf de brânză. Şi să-i fie *Felcăi* cu fraţiĭ săi, „ĭară uă *funie de ocină* care-i este de dreaptă moştenire.

„Şi apoi avut-au pâră *Felca* cu fraţii *ei* cu fiii lui *Borţun* anume *Lazăr* „şi *Radul* şi *Neagul* de naintea lui *Petru Vodă* pentru uă *funie* dintr'acele trei „*funiĭ* ce le-a fost cumpărat bătrânul *Felca*. Şi astfel a pârât *Lazăr* cu ceata lui „(cum-că) nu a vândut uă *funie* din acele trei funii zise mai sus. Atunci Felca „au luat lége 12 boierĭ (ca să jure) cum-că a fost cumpărat toate trei funiile zise „mai sus dela moşul său *Felca* şi astfel (rupt) dela *Petru Vodă* ( ) Domnia „mea (lui) *Lazăr* ( ) astfel a pârât *Lazăr* pe *Felca* cum-că *Felca* i-a împre-„surat uă funie din cele 3 funiĭ zise mai sus. Atunci, Domnia Mea am cercetat „pricina după dreptate cu toţi cinstiţiĭ dregători ai Domniĭ Méle şi am văzut „cartea cum că *Felca* a jurat cu 12 boeri şi şi-a îndreptăţit ocina sa mai sus zisă. „Şi a rămas *Lazăr* cu ceata sa de lége. Aşijderea şi înaintea Domniĭ Méle a „rămas *Lazăr* de lége precum că mai mult amestec să nu aibă cu ocina mai sus „zisa a *Felcăi* şi dat-am Domnia Mé *Felcăi* şi cu fraţiĭ săi ca să-ĭ fie ocină „ohabnică lor şi fiilor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclătit după „vorba Domniĭ Méle. Eată şi martori punem Domnia mea: jupân *Dobromir* Vel „Ban al Craiovei şi jup. *Dragomir* Vel Vorn., ĭ jup. *Radu* Vel Logof., *Badea* Vistier, ĭ *Stan* Spătar, ĭ *Vladul* Comis, ĭ *Ivaşco* Stolnic, ĭ *Gonţea* Paharnic, ĭ *Stoica* Vel Postelnic. Ispravnic *Radul* Vel Logof. Am scris *Stepan*".

Antonie Grama să-i fie [1]) satele anume *Floceştii* din Sabar şi *Budenii* dela Călnişte şi **Hăreştii** şi *Scorovişţea* şi *Curta* din jud. Vlaşca etc. Iar când am intrat şi am luat D-Mé Ţara Ardealului atunci D-Mé m'am mâniat pe *Antonie Grama* cu multă urgie pentru nişte taine ce au spus acestor limbi viclène D-Méle şi l-am închis D-Mé pe *Antonie* în turnul cetăţei Braşovului şi l-am robit D-Mé de i-am luat toată marfa lui: haina şi scula şi aspri gata şi l-am pus pe el în sărăcie. Iar după aceia l-am scos D-Mé şi am găsit că l-am robit pe nedrept şi nefiind vinovat întru nimica. Şi temându-se D-Mé de blestemul lui şi al fiului lui pentru multă sărăcie ce i-am făcut D-Mé lui; şi am căutat D Mé să-i întorc paguba luî şi prădăciunea ce am făcut din marfa lui, şi ferecătura ce i am luat D-Mé dela el n'am avut de unde să-i întorc pentru că a fost risipită şi împărţită şi nimic nu se mai află din bucatele lui. Dar apoi când am fost D-Mé cu oştile la Gura Teleajenului făcând războiu cu Leşii şi Moldovenii şi Tătarii cu Turcii, atunci D-Mé am dat şi am miluit pe *Antonie Grama* cu aceste mai sus scrise sate ca să-i plătesc D-Mé paguba lui ca să nu port D-Mé blestemul şi nici fiul D-Mele *Nicolae Vod.* Şi i le-am dat D-Mé cu toată voia inimei D-Mele etc. (Vezi mai sus pag. 17).

Şi ispravnic chiar cuvântul D-Mele. Şi eu *Drăghici log.* am scris la Gura Teleajenului.

Pecete cu inel se păstrează.

3) *La 2 Decemvrie 7111 (1602) Radul Vodă* dă o *Carte* [2]) prin care întăreşte lui *Antonie Grama* stăpânirea peste partea de moşie dela *Hăreştii,* care i-au dat-o *Mihail Voevod.*

4) *La 17 Decemvrie 7120 (1611) Radul Vodă* dă hrisov prin care întăreşte jupânesei *Tudorii* a lui *Antonie Grama,* ca să-i fie satul *Hăreştii* ot sud. Ilfov şi *Scurta* din Vlaşca, pentru că aceste sate au fost ale lui *Mihail Vodă,* cumpărate dela megiiaşii din sat fără nici o silă, din Visteria ţării (urmează descrierea cum *Mihail Vodă* a închis pe *Grama* în turnul Braşovului şi cum i-a confiscat marfa şi întreaga avere etc.)

5) *La 20 Decemvrie 7123 (1614) Radul Vodă Mihnea* dă hrisov prin care întăreşte stăpânirea jupâneselor *Prazii* (Predii) şi *Despii,* fetele lui *Antonie Grama,* şi cu feciorii lor, peste satul *Hăreştii* din sud. Ilfov şi satul Curta, care a fost mai dinainte vreme megiiaşi, apoi s'au vândut ei singuri răposatului *Mihail Voevod* să fie lui rumâni (urmează iarăşi descrierea arestării lui Grama).

6) *La 1 Decemvrie 7124 (1615) Radul Vodă Mihnea* dă *carte*

---

[1]) Arh. Stat. Cotroceni pach. 59, doc. 10.

[2]) Arh. Statului, *Condica No. 1 M-rea Radu Vodă* pag. 239—246.

lui *Ţipa* (Jipa) neguţătorul, ginerile lui *Antonie Grama*, şi lui *Isar Vistierul*, cumnatul lui Ţipa ca să fie volnici să ţie satul *Hărăştii* şi Curta etc. ale lui *Antonie Grama* etc. Să li se dea ascultare de toţi.

7) *La 16 Iunie 7124 (1616) Radul Mihnea* dă *Carte* lui Ţipa cupeţul şi cumnatu-său *Isar* ca să fie volnici să ţie tot satul *Hăreştii* etc. Să li se deà ascultare de toţi.

8) *La 13 Februarie 7128 (1620) Gavril Moghilă Voevod* dă lui *Antonie Grama* şi feciorilor lui ca să fie lui satul *Hăreştii* **partea domnească** ori câtă s'ar alege (urmează afacerea lui *Grama*). Iar când au fost acuma în zilele Domniei Mele s'au sculat *Stoica Logofătul Tărăceanul* şi cu *Bădilă* şi cu *Danciul* şi cu *Opriş*, rumâni din *Hăreştii*, de au venit şi au mărturisit cum că este *satul domnesc;* apoi am luat Domnia Mê pre seama domnească, iar peste un an şi jumătate, au venit fata *Gramii* şi s'au plâns, fiind de faţă şi *Kiril* patriarhul Alecsandriei şi cu Mitropolitul dela Odrii şi cel dela Viriia şi *Luca* Mitropolitul ţării că, pierzând actele de aceia s'a sculat *Tărăceanul* şi ceilalţi de au spus că e sat domnesc. Domnul îi întăreşte, la rându-i, stăpânirea preste *Hăreştii*.

9) *La 17 Septemvrie 1623* avem zapisul lui *Isar* şi al jupânesii lui *Predii*, fata *Gramii*, pentru jumătate de parte de moşie den *Hăreşti* ce au vândut jupânului *Pană* feciorul lui *Filip Vel Logofătul*, drept 430 ughi gata.

10) *La 12 Septemvrie 7132 (1623)* Veliţii boieri dau Carte prin care dau voe lui *Isar* să vânză moşia cui va vreà. Căci, *Isar* Grecul a chemat pe *Pătru Postelnicul*, feciorul lui jupân *Aslan Vel logof.*, de l'a întrebat de voeşte a cumpărà el partea lui jumătate din *Hăreşti*. Şi a întrebat şi pre maica *Pătrului*, logofeteasa cea mare, dacă este lor voia să o cumpere ei. Ei au declarat că nu cumpără. Printre boieri iscăleşte ca martor şi *Şerban Logof. ot Hăreşti*, feciorul lui *Radul Postelnicul Năsturel ot Hăreşti*.

11) Ipac (idem) *la 18 Septemvrie 7132 (1623)* Cartea Veliţilor boieri prin care întăreşte cumpărătoarea lui *Pană, Logofătul* de Vistierie a moşii *Hăreşti*. Actul este scris de *Şerban Logofătul dela Hierăşti* în cetatea Târgoviştii.

12) *La 22 Septemvrie 7131 (1623) Alesandru Vodă* întăreşte prin hrisov stăpânirea lui *Pană logofătul* peste partea de moşie din *Hărăşti* ce a cumpărat.

13) *La 10 Fevruarie 7134 (1626) Alesandru Voevod* întăreşte prin hrisov lui *Hrizea Vel Vist.* stăpânirea peste jumătate de sat din *Hăreşti* ce au cumpărat-o dela *Penişoară Vistierul*, iar acesta dela *Isar* grecul. (Pană acesta este treti Visternic din ţara Moldovei).

14) *La 8 Iunie 7137 (1629)* o *carte* a 12 boeri hotarnici, ho-

tărniceşte moşia *Hăreşti:* „Am fost luaţi pre răvaşe domneşti de „jupân *Hrızea Vel Vornic.* Venit-am la ocina lor împreună cu *Aslan* „*Vornicul* şi cu ispravnic dela *Hrizea Vornicul* şi cu egumenul *Ga-* „*laction* dela Bălténi de am umblat tot împreună de am călcat toată „ocina, preste toate hotarele; aflat-am den cărţile lor cum le-au fost „ocina *den doao de 2 frați* etc.".

15) *La 12 Decemvrie 7138 (1629)* Zapisul (1) jupânului *Jipa* (sau Ţipa) neguţătorul şi jupâneasa lui *Despa* prin care vând partea lor din *Hierăşti,* jupânului *Aslan* Marelui Vistier şi soţiei sale *Mariei Cerkezoaei.*

16) *La 13 Mai 7141 (1633) Matei Basarab* printr'un hrisov întăreşte (2) lui *Petre Slugerul,* moşia *Hierăşti* pe jumătate, „pentru că „această parte a fost dată de *Mihail Vodă* lui *Antonie Grama*", iar fata acestuia a vândut-o lui *Petre Slugerul.* Acest *Petre,* devenit Clucer, se împrumută la *Ghinea Cojocarul* cu 515 ughi şi zălogeşte moşia către *Ghinea,* fapt recunoscut şi prin cartea lui *Matei Vodă* din 1 Mai 1633.

La 6 Mai 1640 *Petre Vtori Clucerul* reînoeşte zapisul către *Ghinea,* neputându-i plăti banii la soroc, iar la 7154 (1646) *Matei Vodă* aprobă ca *Loiz Slugerul,* „care este chiezaş pentru *Petre Clucerul* „*Aslan*", să vânză satul Hierăştii şi „să dea banii *Ghinei Cojocariul* „515 galbeni ce este dator".

17) *La 7156 (1647—8)* „Eu *Udrea Comisul* (3) dinpreun(ă) cu „jupâneasa mea *Alexandra,* fata *Petrii Clucerul* şi a jupânesei *Elinei,* „soacra mea, care au fost jupâneasă *Petrii Cliuceriul,* feciorul lui *Aslan* „Vornic că, luând de soţie pe fi-sa *Alixanda,* datu-mi-a în zestre satul „*Hereştii* (Ilfov) ce erà zălogit la *Ghinea Cojocariul* de *Petrea*". *Udrea* plăteşte zălogul fără a i se mai restitui banii de soacră-sa „ce, au „rămas soacră-mea în multă nevoe şi datorie pentru socru-meu *Petre* „*Clucerul,* nu m'am îndurat nici de ea, ce iar o am îngăduit, până „s'au templat vreme de au luat pe acest boieru, pre jupânul *Pan(ă)* „*Cămăraşul* dela *Căpréni*".

Jupâneasa *Elina* vinde moşia către noul ei bărbat şi plăteşte banii ce datorà ginerelui ei, care prin zapisul de faţă zice: „Udrea Comisul „mărturisesc zapisul meu".

18) *La 3 Mai 7156 (1648)* „*Elina ot Părdeşti*", vinde „boiarenu- „mieu *Panie Căm(ă)raşiul*", o parte din moşia Hierăştii. Bani de cum- „părătoare (4) s'au dat „gineri-miu *Udricăi Com(i)sul* pentru banii

(1) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni, Condica No.* 5, pag. 143.
(2) idem. pag. 146.
(3) N. Iorga. *Studii şi doc.,* V. pag. 182—3.
(4) Iorga, loc. cit.

„ce i-au dat el *Ghinii Cojocariul* pentru satul Hărăştii carel(e) l-am „dat zestre fiii-mea *Alexandrii*“. Martori: jupân *Radul Vistieriul ot Farcaş*, i pan *Ghinea Cliucerul ot Brăt(ă)şani*, şi *Pătru Log(o)f(ă)tul ot Fălcoi*, i *Drăgoi logofătul ot Fălcoi*, i *Preda Clucer ot Greci*, i *Badea Căpitan ot Comani*. Semnează jupâniţ(a) *Elina* vânzătoare.

19) *La 23 Februarie 7157 (1649) „Udrică Comisul* şi soţia lui *„Alesandra*, fata lui *Petre Clucerul Aslan*, dă zapis [1]) la mâna *Doamnei „Elina* a Domnului nostru *Iō Matei Basarab Voevod*“, cu care-i vinde moşia Hereştii cu tot venitul şi 2 roate de moară în apa Ialomiţii, drept 700 ughi bani gata.

20) *La 10 Februarie 7161 (1653) Matei Basarab* [2]) dă hrisov prin care întăreşte stăpânirea peste moşia *Herăştii* cu morile şi cu balta, tot satul să fie al dumnealui *Alesandru Vtori Postelnicul* şi a jupânesii lui *Maricăi, nepoata doamnei Elina*. Pentrucă acest sat *Herăştii* au fost al *Udrii Comisul* feciorul *Hrizei Dvornicul* şi al jupânesei lui *Alesandrii*, avându-l de zestre dela *Petre Clucerul Aslan*, „tatăl jupânesii *Alesandrii*, „şi tot le-au ţinut cu bună pace, iar acum „le-au vândut Doamnii *Elenii* etc. Doamna Domniei Méle.“

Doamna *Elina* „au gândit, întru inima sa, pentru Dumnezeu şi „pentru sufletul său, de au dat şi au miluit pre nepoţii săi, boiariul „Domniei Méle *Alessandru Postel.* şi jupâniţa lui *Marica* cu acest sat *„Hierăştii* cu tot satul şi cu toţi rumânii etc. ca să fie lor de moş„tenire şi stătătoriu în veci, iar Doamnei Domniei Méle, *Doamna „Elinei*, să fie întru pomenire vecinică. Şi au dat şi au miluit *Doamna „Elina* pre nepoţii săi cu acest sat de a sa bună voie etc. etc.“

21) *La 6 Mai 7162 (1654)* rumânii din Hierăşti s'au judecat cu *Alesandru Postel.* înaintea lui *Şerban Vodă* (Constantin Basarab) zicând că n'au fost rumâni de moştenire, „nici i-au apucat legătura lui *Mihail Vodă* în satul *Herăşti*“ (cu care sat miluise Mihail pe *Grama*). Domnul judecă şi întăreşte Postelnicului *Alesandru* stăpânirea peste satul *Herăşti*“, iar rumânii au rămas de judecată [3]).

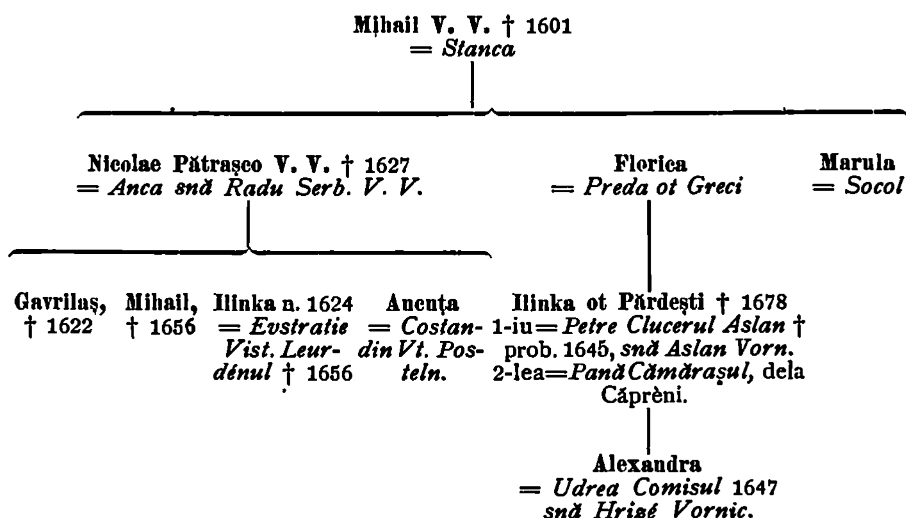
22) *La 15 Februarie 7163 (1655)*. Şase veliţi boieri, prin Cartea lor de judecată, dau moşia *Herăşti* întru stăpânirea jupânesii *Elincăi* fiica lui *Pătraşcu Vodă*, nepoata lui *Mihail Vodă*, căci ea este de moştenire dela moşu-său, *Mihail Vodă:* „Pentru căci că acest sat *„Herăştii* fost-au de moşie a lui *Mihail Vodă*.. Intâmplându-i-se pri„begie într'alte ţări streine (Doamnei Ilincăi), acest sat tot ne umblat „din mână în mână la alţi Domni, ca o moşie fără stăpâni; rumânii „s'au răscumpărat de rumânie dela *Gavril Voevod* cu bani, apoi s'au

[1]) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni, Condica No. 5*, pag. 146 bis.
[2]) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni, Condica No. 5*, pag. 147.
[3]) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni, Condica No. 5*, pag. 148.

„vândut lui *Aslan Vornicul*; fiind jupâneasă *Elinca* în pribegie în „ţara nemţească s'au sculat *Petre Clucerul* cu jupâneasa lui *Elina*, „vara jupânesii *Elincăi*, de l'au fost dat (satul) zestre fie-sa *Alessan-„drii*, jupâneasa *Udrii Comisul* sin *Hriza Vornicul*.

„*Doamna Elina* a Domnului *Matei Basarab* au cumpărat He-„reştii dela jupâneasa *Alessandra* fără de voia ei şi fără ştirea ju-„pânesii *Elincăi*. Şi dacă l-au luat Doamna *Elina*, l-au dat zestre ne-„poată-sa *Maricăi*, fata Agăi *Radului Şintescul*, jupâneasa lui *Ale „sandru Postelnicul Ghiormescul*. Deci, fiind satul la streini, jupâ-„neasa *Elinca* n'au putut îngădui" şi a deschis proces înaintea lui *Constantin Şerban Voevod*, care găseşte că Doamna *Elina* a lui *Matei Voevod* a cumpărat cu bani gata şi cu bună voia jupânesei *Alesandra;* însă, jupâneasa *Elinca*, ca una ce este fata Doamnei *Floricăi* şi nepoata lui *Mihail Vodă*, i-se cade a ţine ea moşia şi, prin urmare, n'are decât s'o rescumpere dela Postelnicul *Alesandru Ghiormescul* [1]).

Jupâniţa *Elinca*, care ridică pretensiuni asupra moşii Herăştii, este fiica lui *Pătraşcu Vodă* şi a Domniţei *Ancuţa*. La data procesului *Elinca* erà căsătorită de 11 ani, la 1644, cu *Eustratie* Vistierul fiul lui *Stroe Leurdeanul* şi al *Vişei din Goleşti*. Vară-sa, *Elinca*, este fiica Domniţei *Florica*; ea este cunoscută sub numele de *Părdeasca* şi a avut doi bărbaţi: cu primul, *Petre Clucerul*, ea a avut pe *Alesandra* soţia lui *Udrea Comisul*.



Pretensiunile ridicate de Vistiereasa *Ilinca*, nu numai că au fost

[1]) Arh. Stat. *M-rea Cotroceni, Condica No. 5*, pag. 149.

lipsite de temeiu, dar ele n'au avut nici o urmare cu privire la dreptul de răscumpărare ce i-se recunoscuse căci,

23) *La 30 Mai 7164 (1656) Udrea Comisul* feciorul *Hrizei Vornicul* şi cu jupâneasa lui *Alesandra* dau zapis [1]) la mâna dumnealui *Alesandrul Postelnicul Ghiormescul*, cumcă primindu-şi rămăşiţa de bani dela dânsul îi înoieşte zapisul de stăpânire a moşiei *Hierăşti* cu tot hotarul şi moşia *Scoroviştea* de peste baltă, „pentrucă acum „în zilele Domnului nostru *Iō Costandin Şerban Voevod* s'au sculat „hoţii asupra boerilor de i-au tăiat şi i-au jăfuit şi au jăfuit şi casa „dumnealui *Banului Ghiormei*, Dumnezeu să-l pomenească, şi au pe- „rit şi zapisul de vânzare al Hierăştilor etc. şi dumnealui au pohtit „zapis în locul celuia ce l-au jăhuit".

24) *La 13 Septemvrie 7174 (1665). Alesandru Sărdariul*, feciorul *Ghiormei* Banul cu soţia lui *Stanca* [2]) şi cu fiiul lui *Ion*, dau zapis la mâna lui *Pană Vel Armaşul* şi soţii lui *Ilinii* prin care-i vinde „tot „satul *Hăreştii* şi cu balta şi cu morile pe preţ de 550 taleri fac „galbini ughi 366$^1/_2$; pentru că au fost noao de cumpărătoare dela „*Udrea Comisul* şi dela jupâneasa lui *Alesandra* şi s'a căzut dumnea- „lui *Pană Vel Armaş*, căci se trage al dumnealui de moşie despre „jupâneasa dumnealui". (pag. 150 a Condicei).

25) *La 11 Ianuarie 7175 (1667) Radul Leon Voevod* întăreşte această vânzare. Ispravnicul hrisovului este *Radu Năsturel* Vtori Logofăt.

26) *La 20 Februarie 7178 (1670)* „Eu jup(ă)neasa *Elina Păr- „deasca*, a jupânului *Pan(ă) Vel Stolnic*", dă zapis la mâna lui „pan *Şerban Cantacuzino*. Vel spătar", prin care i vinde moşia *Herăştii* cu tot hotarul şi cu baltă şi cu morile după Ialomiţa drept ughi 366$^1/_2$. Printre martori iscăleşte şi *Radul Năsturel* Vt. Logofătul în calitatea-i de proprietar vecin, ne fiind rudă cu nici una din părţi. Vânzarea aceasta se făcuse încă de sub *Antonie Vodă* [3]).

27) *La 10 Iulie 7188 (1680) Şerban Voevod Cantacuzino* închină prin hrisov moşia Hierăştii, sfintei mănăstiri *Cotroceni* [4]). In divan *Radul Năsturel* este Vel Ban.

28) *La 10 Februarie 1683 Şerban Vodă* dă un al doilea hrisov (hrisovul cel mare) mănăstirii *Cotroceni* (Condica No. 1, fila 19): „să „fie sfintei mănăstiri tot satul *Hierăştii* ot sud Ilfov şi cu toţi rumânii

---

[1]) Arh. Stat. *M-tirea Cotroceni, Condica No. 5*, pag. 149 bis.

[2]) Sau că este eroare de nume, ori că *Marica* murise şi Alesandru Serdarul se va fi căsătorit a doua oară.

[3]) Arh. Statului *M-rea Cotroceni, Condica No. 5 şi Cartoane*, pach. 6 doc. 16. *Doc. Cantacuzineşti* p. 244.

[4]) Arh. Stat. *Condica No. 5* pag. 154.

„şi cu tot venitul din câmp, din pădure, din apă şi cu balta şi din „pădurea satului, de pretutindinele şi de peste tot hotarul, din hotar „până'n hotar pre hotarele cele bătrâne şi pre semne. Şi rumânii pe „anume etc. (urmează numele lor)."

„Pentru că acest sat *Hierăştii* cumpăratu-l-am Domnia Mé încă „din boierie, fiind Domnia Mé Vel Spătar, dela jupâneasa *Elina Păr- „deasca*, drept bani gata ughi 366½ şi cu zapisul ei de vânzare şi cu „bo(i)er(i) mărturie".

In divan: *Barbul* Vel Ban al Craiovei, *Radul Năsturel* biv. Vel Ban, *Badea* Vel Vornic, *Gligorie* Vel. Logof., *Statie* Vel Vistieriu, *Costandin Brâncoveanul* Vel Spătar, *Barbul* Vel Cluceriu, *Ghinea* Vel Postel., *Costandin Cantacuzino* Vel Paharnic, *Diicul* Vel Stol. *Pană* Vel Comis, *Şerban* Vel logof., *Dumitraşco* logof., pisah. Meseţa Februarie 10 dni i ot Adam Văleat 7191.

Rezumând documentele precedente, rezultă că la finele secolului al XVI *Mihail Bravul* devine proprietar pe acea parte din Fierăşti, cumpărată dela megiaşi, care mai târziu se numì *partea domnească* spre a se deosebì, de sigur, de o altă parte, partea boierească, proprietatea boierilor din Fierăşti.

Paralel cu diferiţii proprietari, care se succedă în partea domnească, aflăm neîncetat ca stăpânitori pe partea boierească pe descendenţii familiei *Năsturel*. Cine, când şi cum devin *Năsturelii* proprietari nu putem spune cu preciziune. Din actele moşiei [1]) rezultă că „la anul 7129 (1620) domeniul Fierăşti erà dejà în stăpânirea lui *Radul Năsturel Postelnicul ot Fierăşti.*

„Pe acel timp domeniul mergeà la miază-zi până în matca ve- „che a Argeşului, ca şi astăzi; la apus până'n hotarul Tămăşestilor; „la miază-noapte trecea pe lângă satul Gruiul şi lăsà în afară partea „de nord a moşiei actuale, care formà pe atunci, o moşie deosebită „ce purtà numirile de Chilia, Sârbii şi Gruiul ; la răsărit domeniul „mergeà până la hotarul Negoeştilor coprinzând cea mai mare parte „din *Budeşti* şi poate şi o parte din Negoeşti.

„*La 25 Iunie 7200 (1692)* se face hotărnicia şi împărţirea pro- „prietăţei în două părţi egale : între *Şerban Postelnicul* fiul lui *Toma* „*Radul Năsturel* de o parte, şi între fii lui *Cazan Postelnicul*, de altă parte, adică între verii lui *Radu Toma Banul* şi fiul acestuia [2])."

„Cu timpul, ramura familiei care scoboară din *Udrişte*, tatăl lui

[1]) In posesiunea actualului proprietar; depuse la Creditul Funciar Rural.

[2]) *Radu-Toma* este fiul lui *Udrişte* Vt. logofătul, iar *Cazan* Postelnicul este fiul lui *Cazan* fratele lui *Udrişte* Vt. Logof. (A se vedeà mai departe descendinţa şi gradul de rudenie

„*Radu-Toma*, merse înavuţindu-se mereu, pe când urmaşii lui *Cazan*, „tatăl lui *Cazan* Postelnicul, căzură în datorii şi în sărăcie până ce „se şi pierde urma lor".

„Toate părţile lor din moşia *Fierăşti* şi *Budeşti* trecură pe rând „în posesiunea urmaşilor lui *Udrişte*.

„La anul 7223 (1715) dejà toată proprietatea era reunită în mâi„nile lui *Şerban Fierăscul* fiul lui *Toma-Radul Năsturel*. In anul ur„mător, el cumpără şi casa de piatră din Fierăşti, ultima rămăşiţă „din averea urmaşilor lui *Cazan* Postelnicul.

„Domeniul *Fierăştii* cu *Budeştii* se mai măreşte cu mai multe „părţi din moşia *Tămăşească* în lungul hotarului despre apus, cum„părate în anii 7230, 7232 şi 1 Octomvrie 7244 (1735).

„La 1810, domeniul se mai adaugă cu moşia *Gruiul* compusă „din trupurile *Chilia, Sârbii* şi *Gruiul* care se întindeà în nordul Fie„răştilor şi care a fost cumpărătă, dela *Luxandra Bucşeneasca*, de „către proprietarii de atunci ai Fierăştilor, păhărniceasa *Aniţa Fie„rasca* soţia lui *Radu Paharnicul* şi fiul *său minor Constantin Năs„turel Herescu* care, mai târziu devine Ban şi General.

„La 17 Iunie 1830 Constantin Herescul vinde moşia sa Fierăşti „Principelui *Miloş Obrenovici*. In această vânzare nu s'a coprins şi „moşia Budeştii care se dedese dejà de zestre surorei lui Constantin „Herăscul măritată cu Al. Sc. Ghica şi a cărei fiică, *Anicuţa Ghica* „fu soţia Vornicului *Ion Manu*.

„După încetarea din vieaţă a principelui *M. Obrenovici*, moşia Fie„răşti cu toate trupurile sale, care le mai adăogase, prin diferite cumpără„turi, principele *Obrenovici*, trecu în moştenirea principelui *Mihail Obre„novici*, iar dela acesta la nepotul său *Baronul Mihail Nicolici de Rudna*, „care la 17 Iunie 1881 o vândù răposatului *Anastase Stolojan*".

In fine, din *Dicţionarul Geografic al României* extragem: „*He„răşti*, sat, face parte din comuna rurală Herăşti-Buciumeni jud. Ilfov „plasa Negoeşti. Este situat la S.E. de Bucureşti, înconjurat de dea„luri spre N. Aci este reşedinţa primării. Are un castel zidit, sub „*Matei Basarab*, de familia *Năsturel Herăscu*. Acest sat a fost pro„prietatea vechei familii *Năsturel Herescu*, care şi-a lăsat toată averea „Statului [1]). Aci este o grădină mare şi frumoasă. Această moşie mai „târziu a trecut în posesiunea principelui sârbesc Miloş, iar azi se „stăpâneşte de d-l *Anastase Stolojan*. Populaţia satului este de 1421 „suflete. Se întinde pe o suprafaţă de 3037 hectare. D-l *A. Stolojan* „posedă 2.350 hectare şi locuitorii 687 hectare. Are o biserică cu „hramul Sf. Voevozi".

[1]) merit exagerat dar exact numai pentru Generalul Ban *Constantin Năsturel Herăscu*.

INCEPĂTORUL DOCUMETAT AL NĂSTURELILOR.

La 6 Mai 7059 (1551) Mircea Vodă dă un hrisov [1]) prin care întăreşte:

„Boiariului Domniei Méle lu jupân *Cândei* Medelniceriul şă feciorilor lui „câţi Dumnezeu îi va dărui, ca să fie lui satele a-nume: *Ulmuleţul tot*, cu tot ho„tarul şă *Zămnicele toate*, şă *Scăeştiĭ*, şă *Futeştiĭ*, şă *Voivodeştiĭ*, şă ţiganiĭ cîţi „sînt dă baştină ai lui, pentru că-sînt ale lui drepte moşiĭ şi de baştină.

„Iar după acéia, *frăţia ce au făcut mai de nainte vréme*, din zilele *Vla„dului Vod*, iar *Cânda* feciorul lui *Vrăjoghe* el n'au suferit pă feciorii lui *Stan* „anume *Vrăjoghe Logofăt* şi *Udrişte Beceriul* den sat den *Fierăşti* zicând *Cânda* „*Medelnicerul să se ducă la moşia lor la Fierăşti* pentru că sînt ei oameni răi „*Udrişte Beceriul* şi *Vrăjoghe Logofătul*. Deci, pentru petrecerea lor care numai „au şăzut puţinică vréme la dînşiĭ, apoi *Vrăjoghe Logofăt* şi *Udrişte Beceriul* „ei n'au vrut să asculte să trăiască bine *cum a fost tocmeala dela părinţiĭ lor* „ce, s'au lăpădat de acea tocmeală şi au început a se gâlcevi uniĭ cu alţi. Iar „după acéia, *Cânda* Medelnicarul el au venit înnainté Domnii Méle de s'au jă„luit că sânt oameni răi şi au sărit eĭ asupra luĭ să-l bată după moşia lui. Deci, „s'au *lăpădat de frăţia lor de nainte Domnii méle* etc." Domnul ia act şi dă dreptate luĭ *Cânda Medelniceriul*.

Procesul însă nu se termină aci. Va fi fost sau nu împăcare între *Cânda* şi verii lui vitregi înfrăţiţi, *Vărjoghe* şi *Udrişte* sau se vor mai fi judecat ei înaintea altor Domni, după 1551, nu ştim, dar bănuim.

Este interesant şi util să stăruim puţin asupra *Medelnicerului Cândea*.

In condica Mănăstirei *Vieroş* [2]), aflăm un hrisov dat la 2 Septemvrie 7037 (1528) de Radul Voevod Cel Viteaz (dela Afumaţi), feciorul lui *Radu Voevod*:

„Boierului Domniei Sale jupânului *Ivaşco Păharnicul* (Golescu) să-i fie în „silişte trei părţi şi în *Mărăcinéni* din moşia moştenéscă iarăşi trei părţi iar pre „a patra parte din *Goleşti* şi din *Mărăcinéni* din moşia cea bătrână să fie unchiul „lui, *Cândea*, şi cu fiiĭ săĭ etc.; pentru că mai sus zisele bucate şi sate şi ţigani „jumătate din toate sânt ale jupânului *Ivaşco Păh.* bătrâne şi drepte moşiĭ şi „moşteneştĭ iar pre cea-l-altă jumătate ce a fost partea lui *Cândea*, el au venit „insuşi *Cândea* înnaintea duhovnicului său şi înnainté părintelui Domniĭ Méle, „*Iŭ Radul Voevod*, de a înfrăţit pă jupân *Baldovin Părcălabul* şi i-au dat jumă„tate din bucatele lui pentru că au fost pierdut judecata *Cândea*, de s'au vândut „şi au rămas domneşti; iar după acéia, jupânul *Baldovin Pârcălabul*, el le-au „câştigat cu dreaptă şi credincioasă slujbă de către moşul şi părintele Domnii méle Iŭ *Radul Voevod*, cele de sus bucate toate.

Hrisovul spune că jupân *Baldovin* este părintele lui jupân *Ivaşco Păharnicul*, apoi continuă:

---

[1]) Arh. Stat. *M-rea Vieroş, Condica No. 1*, pag. 202 bis.

[2]) Arh. Statului, dagina 30.

„Şi iar să fie jupânului *Ivaşco Păh.* cu fiiĭ săĭ şi fiicele sale *Vierăşul* tot „cu tot hotarul etc. etc. Iar după acéia el a avut prigonire cu Cândea şi cu mă·„năstirea etc. şi au pârât *Cândea* şi călugării ca să ia aceste bucate pe jumătate„

Domnul dă lui Ivaşco „48 boiari lége", iar *Cândea* şi călugării „au rămas de lége."

Martori: jup. *Pârvul* Banul Craiovescul şi jup. *Négoe* marele Dvornic, şi jup. *Teodor* Vel Log., şi *Vlăsan* Vel Vist., şi *Radul* Spătariul şi *Staico* Peharnic şi *Drăghici* Comisul şi *Şărban* Stolnicul şi *Dragul* şi *Mihnea* marii Postelnici. Ispravnic *Vişan* logof. Şi eu *Dimitrie Foame* scriitorul cel ce am şi scris în oraşul Piteşti.

La 6 Aprilie 7065 (1557) iarăşĭ în Condica Mănăstirii *Vieroş* [1]) aflăm hrisovul lui *Pătraşco Voevod*, feciorul *Radului* Voevod prin care

„dă jupânului *Radului* Marele Clucer şi jupânesii lui *Caplei* şi feciorilor lor „anume *Ivaşcul* şi *Albul* şi călugăriţei *Epraxiei*, ca să aibă a ţiné satul *Goleşti* „toţi şi *Mărăcinénii* toţi şi *Vieroşul* tot, pentrucă au fost ale lor bătrâne şi drepte „ocine mai de demult şi cumpărători încă din zilele Radului Voevod feciorul *Că-„lugărului.* Atunce au fost cumpărat jupân *Baldovin* spre acestea ce's mai sus zise, partea *Cândei* toată din aceste sate ce's zise mai sus; şi încă au *lipit* şi au „*înfrăţit Cânda* pe jupân *Baldovin* spre aceste sate ce's mai sus zise, cum ca „să fie spre toate părţile lor din sat din Goleşti şi din Mărăcineni şi din Vieroş, „părtaş jupân *Baldovin* spre aceste mai sus zise. Iar după moartea *Cândei* iar „mănăstirea din *Muşăteşti* şi *Radul Logofătul din Drăgoeşti* iar ei ziseră cum „că au cumpărat şi ei din partea *Cândei.* După aceia avură călugăriţa *Eupraxia* „şi cu feciorii jupânului *Radului Clucerų* păra înnainté Mării Sale cu Mănăstirea „din Muşăteşti şi cu *Radul Logofătul.* Şi aşa păra mănăstirea şi *Radul* Logofătul „cum că au cumpărat partea *Cândei* dintru acestea ce sânt zise mai sus etc. etc.

Vodă dă lége *Eupraxiei* şi *Radului* Clucerul 24 de boieri „ca să jure cum „au fost mai dinainte înfrăţiţi, cum au fost cumpărat tatăl *Eupraxiei* dela *Baldo-„vin* şi dela *Cânda* şi au jurat aşa cu acei boiari etc. şi au întors şi au dat *Ra-„dul* Clucerul şi călugăriţa *Eupraxia* 22.000 aspri turceşti la mănăstire şi la mâna „*Radului* Logofătul etc.

„Şi iar au fost hrănit *Baldovin* pe *Cânda* din casa lui şi i-au dat lui şi când „i-au fost plătit şi dela un turc şi l'au scos din temniţă cu 7000 de aspri şi cu „4 cai şi, după aceia, 2 cai buni şi 4 caftane bune şi două cămăşi cu gulere de „fir; şi la nunta Cândei 6000 şi 4 cai buni şi 4 buţi de vin şi un brâu de argint „drept 3000 de aspri şi o sabie ferecată drept 2000 de aspri şi un inel de aur „şi 4 caftane şi 2 păhară de argint şi 2 linguri de argint şi 8 dulămi de postav „şi 7 cămăş(i) bune şi 4 cară câte cu 8 telegari şi cu un plug cu fiară cu tot şi cu „24 de boi şi 12 vaci cu lapte şi 12 iape çu mânji şi 150 de oi şi 50 de râmători „şi 50 de mătci de stupi şi 2 caftane şi un cal bun şi 4 buţi de vin şi un caftan „de cofterie şi alt caftan ot şi iar buţi de vin 3 şi cai 1 şi cântişe cu ranţuri doao „şi dulămi 3 şi cămăşi doao şi cai 2 şi caftane ot unu şi altul ot şi cai 2 şi buţi „2 şi aspri 1300 şi o cămaşe cu fir şi alta de mătase."

Drept aceia au dat Măria Sa jupânului *Radul* Clucerul etc. Mar-

[1]) Arh. stat. Condica 1-a pag. 60 şi VI. pag. 62.

tori: jup. *Socol* Vel Dvornic, i pe jup. *Tudor* Vel Logof., i jup. *Dragomir* Vel Vist., i pe jup. *Stanciul* Vel Spătar, i pe jup. *Radul* Vel Stolnic, i pe jup. *Lepădat* Vel Peh., i *Iane* Vel Postel. Ispravnicul acestui hrisov jup. *Socol* Vel Dvornic. Şi s'au scris în scaunul Târgovişti, cursul anilor dela Adam şi până acum 7065, luna Aprilie 6."

Să trecem la hrisovul lui Simeon Movilă din 25 Mai 1602:

In *cartoanele Mănăstirei Vieroşul* aflăm copía unui hrisov al lui *Simeon Moghilă* dat în scurta'i domnie din Ţara-Românească.

La 25 Mai 7110 (1602). Domnul întăreşte [1]) lui *Trifa Slugerul* „(Tudoran) şi soţiei sale *Afimiei* (Eufimia), ca să le fie *Zemnicile mici* „*toate* etc., pentru că acest sat a *fost de moştenire* al lu *Vrăjoghia* „*Logofătul* şi al soţiei sale *Dumitra* şi fiul ei.

„Apoi când au fost în pribegie în ţara Ungurească în cetatea Braşovului, „ér jupâniţa *Dumitra* şi fiul ei şi al lui *Vrăjoghea* Logofăt, anume *Pătraşco*, ei „au vândut acest sat ce e mai sus zis, jupâniţii *Elinii Dvornicesi* a lui *Ivaşco* „*Vornicul* (Golescu), drept 15000 aspre gata, de se-au hrănit şi ea şi fiul ei până „când au fost în pribegie încă în zilele lui *Alesandru Voevod* (1567—77) fiul *Mircii* „*Vod.* Şi atunci, când s'a vândut acest sat ce e mai sus zis au fost mulţi boeri „la aldămaş. Apoi când au fost în zilele Domniei mele, er boieriul Domniei Mele „*Trifea Slugeriul* şi soţia lui *Afemia*, ei au avut prigonire înaintea Domniei mele „cu *Radul Postelnicul Năsturel, nepotul lui Vrăjoghe Logofăt.* Şi aşà au pârât „*Radul Postelnicul* asupra lui *Trifea Slugerul* şi a soţiei sale *Afemia*, cum că „n'au dat *Pătraşco fiul lu Vrăjoghea Logofătul* şi *muma lui, jupâniţa Dumitra*, „acest sat ce e mai sus zis. Iar, întru acéia, Domniea Mea, am văzut şi cartea „răposatului *Alesandru Voevod* etc., precum au fost vândut *Pătraşco* fiul lui *Vrăjoghea* şi cu muma sa *Dumitra* acest sat ce e mai sus zis, jupâniţii *Elinii Dvorniceasa* lui *Ivaşco Dvornicul*, atunci când au fost în pribegie. Şi încă au mărturisit mulţi boieri înaintea Domniei Mele cum că au fost vândut acest sat, anume: „*Dumitru Dvornicul*, şi *Miroslav Logofătul* şi *Udrişte Dvornicul* şi *Vintilă Paharnicul* şi sora jupâniţii *Dumitra* anume *Vlădaia* şi jupâniţa *Stanca* din Iacoveşti.

„Apoi, într'acestea, au rămas *Radul Postelnicul* de lége dinaintea Domniei „Mele. Drept aceia am dat şi Domnia Mea, boerului Domniei Mele, *Trifii Slugerul* şi soţii lui *Afimia* ca să le fie satul *Zemnicele mici* de moştenire lor şi „fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de ori şi cine neclintit, după porunca „Domniei Mele. Iată dar şi martori aşază Domnia Mea: jupân *Dan* marele Dvornic, „jupân *Teodosie* Marele Logofăt şi *Ienache* Spatarul şi *Pană* Vistierul şi *Ştefan* „Comisul şi *Gherghina* Stolnicul şi *Costandin* Paharnicul şi jupân *Dumitrache* „Marele Postelnic. Şi ispravnic *Teodosie* Marele Logofăt. Şi am scris eu *Vlăcul* „cel mic în scăunala cetate Târgovişte, luna Mai în 25 zile şi curgerea anilor dela „Adam până în anul 7110".

După 21 de zile, la 16 Iunie 7110 (1602), *Radul Postelnicul Năsturel* se judecă iarăşi înaintea divanului lui *Simeon Vod.* De astă dată însă, jupân *Vintilă Paharnicul ot Baloteşti* şi cu jupâneasa lui *Maria*

[1]) Arhivele Stat. *M-rea Viroş*, pachet 26 doc. 1.

se pârâse cu jupân *Radul Postelnicul* pentru satele V*oivodeşti* i *Zimnicele* i etc.

Iată hrisovul din 16 Iunie 1602 [1]).

„Cu mila lui Dumnezeu Iŭ *Moghila V(oe)v(o)d* şă Domn a toată Ţara Ro„mânească, dat-au Domnia lui [2]) această poruncă a Domniei lui boiarenului D(o)m„niei lui, jupân *Vintilă Paharnicului* şi jupânesii lui *Mariei*, fata *Cândei* Părcă„lab şi cu fec(i)orii lui câţi D(u)mnezeu ei va da, însă anume *Ivaşco*, ca să le fie „lor satele anume Voevodeştii tot, cu tot hotarul şă cu toţi romănii, şă cu tot ve„nitul, şă satul *Futeştii* tot, cu tot hotarul, şă satul *Zămnicele* tot şă cu toţi ro„mânii pentru că sunt ale lor bătrâne şi drepte moşii dela moş(i) şă dela stră„moş(i), rămase dela moşu său *Vărjoghe Slugear* tatăl *Cândei* Părcălab din Voi„vodeşti *şă dă când s'au aşăzat până acum Ţara Rumânească.* Iar după aceia „ *Vârjoghe Slugear,* tatăl *Cândei Părcălab* moşul lui jupân *Vintilă* Pah. şă a ju„pânesii lui *Mariei*, *el au fost avut frăţie şi legătură cu un frate al lui vitreg „anume Stan din Fierăşti preste toate bucatile lor şă moşiile şă ţiganii lor şă preste „toate să fie doi fraţi.* Şă au făcut acei boieri această frăţie amândoi încă din „zilele *Vladului* Vod răposat [3]).

„Apoi din *Stan din Fierăşti* se trage dintr'însul *numai* doi feciori anume „ *Vârjoghe* şi *Udrişte*. Şă se-au mutat aceia dintr'această lume *încă dă atuncea „den zilele cele dă dă mult şă n'au rămas dintr'ânşăi nici fec(i)ori, nici nepoti, „nici strănepoţi, nici nimelea den neamul lor* [4]).

„Iar den *Vărjoghe Slugear,* dintr'însul, se trage fii-său *Cânda* Pârcălab „iar din *Cânda* Părcălab se trage doao fete anume *Maria* şi *Muşa*.

„Şă de atuncea, *den zilele acelor zişi Domni,* tot le-au stăpânit singur *Cânda „Pârcălab,* iar după moartea *Cândei Pârcălab* tot le-au stăpânit fetele *Cândei* „Părcălab ce s'au scris mai sus, cât *le-au fost lor de moştenire*".

„*Şă multă pără au avut Vintilă Paharnic* şă jupâneasa lui *Mariia*, *înaintea „tuturor Domnilor care au fost şă mai denainte vreme*, cu mulţi boieri mari, „pentru aceste zise mai sus sate şă moşăi, *şă tot au rămas Vintilă Păh. şă ju„pâneasa lui Mariia pe acei boeri de lege* şă dă judecată denaintea acelor „*domnii ce s'au scris mai sus.* Şă i-au făcut şă cărţi de rămas *însuş(i) Domniia „lui le-au văzut* şă le-au procitit acele cărţi vechi la marele Divan şi înaintea „tuturor cinstiţi boierilor Domnii Sale, *şă nici o carte de baştină nu s'au aflat a „lui Năsturel Postelnicul.*

„Şă atuncea, într'acea vréme, când au fost acéstă pără şă nevoe şă chiel„tuială, *nimenea nu s'au aflat din seminţiia lui Stan din Fierăşti* pentru căci „*au fost toţi morţi* [5]). Şă de atuncea tot au avut *Vintilă Păh.* şă jupâneasa lui *Ma„riia* odihnă pe moştenirile lor, ce s'au scris mai sus, pâňă în zilele răposatului „*Mihail Voevod.*"

„Apoi **Radul Năsturel din Fierăşti,** *el au fost luat o fată din casa lui Mi„hail Vod(ă) şă au fost luat şă o carte veche a lui Vărjoghe Slugear din Voevodeşti*

---

[1]) Arhiv. Stat. *Condica No. 1. M-rea Vieroş*, p. 205—206 şi *Condica No. 2* p. 53—59.

[2]) Traducătorul a schimbat persoana 1-a în persoana 3-a, în traducerea hrisovului.

[3]) Vlad Vodă Călugărul domneşte dela 1482—1496.

[4]) Nici timpul, nici firea, nu ar fi permis o atât de numeroasă posteritate,

[5]) Cu cine fusese procesele, deca toţi erau morţi?

„şă au rădicat el pâră înnaintea lui *Mihail Vod(ă)*. Şă aşà pârăia *Năsturel Pos-* „*telnicul* înnaintea lui *Mihail Vod(ă): Cum că iaste el nepot lui Stan din Fieràşti.*

„Apoi, întru acéia, *Mihail Vod(ă) judecată dréptă* nu au făcut lui *Vintilă Păh.* şi jupânesei lui *Mariei*, ce au avut împresurare *pentru aceea fată din casă*, „şă *au înfrăţit* pe *Radul Postelnicul Năsturel* pre acéle moşteniri de sate. Şă „atuncea, le-au dat lor boiarĭ mari aleşi den Divan ca să le caute de rânduială. *Iar Vintilă Păh. atuncea stânduş(i) el de capu-ş(i) ca să nu-l piarză* n'au stătut „pentru moşăĭ; apoi *Năsturel* Postelnicul, el şi-au făcut cartea lui *Mihail Vod(ă)* dă rămas, cum i-au fost voia lui.

„Iar când au fost acuma, sluga Domniei sale *Vintilă Păh.* şi jupâneasa lui „*Mariia* şi fii-său *Ivaşco Post*(elnicul) ei nu s'au linevit pentru moşia lor, ce „iarăş(i) s'au pârât de faţă cu *Năsturel Post.* înaintea Domniei Sale. Şi aşa pă- „răia *Năsturel Post.*: *cum că iaste el nepot lui Stan ot Fierăşti.* Iar întru „acéia, Domnia sa foarte bine însuş(i) a judecat după dreptate şi după lége îm- „preună cu toţi cinstiţiĭ boiariĭ Domniei sale, şă au cetit Domnia lui toate cărţile „de moşie pre rând şă *nici într'un chip nu s'au aflat tatăl lu Năsturel Postelnicul* „*scris nicăiri* [1]) şă au văzut singur Domnia lui în cartea răposatului Vlad Vod(ă) „care le-au fost amândurora de frăţie şă aşa au fost scris: *Că de nu se va cinsti* „*Stan din Fierăşti sau fec(i)orii lui pre fec(i)orii lu Vrăjoagă anume Cânda şi* „*pre feciorii Cândei şă pă nepoţii lui, iar ei să fie volnici ca să gonească pă Stan* „*şi pă fec(i)orii lui şă pă nepoţii lui den moşăile lor ce sau scris mai sus şi să* „*strice această frăţie.*

„Şi *s'au petrecut Stan şi fec(i)orii şi nepoţii* lui dentru această lume *de* „*multă vréme* şă nimenea dintr'înşii şi den sângele lor n'au rămas, nici vreodată „n'au stăpânit tatăl lui *Năsturel Postelnicul* sau rudeniile lui [2]) acele moşiĭ ce s'au „scris mai sus, nici cum. Şi iacă iarăşi au sfătuit Domnia lui împreună cu toţi „sfetnicii Domniei lui şă le-au dat lor boiari mari din divanul Domniei lui ca să „le caute de rândul lor şă să adevereze mai bine.

„Iar, într'acéia *Năsturel Post.* el n'a vrut să stea până ce se va tocmi acei boieri pentru căci au făcut carte de rămas fără de ştirea nimănui, cu furtişag. Pentru aceea, au dat Domnia lui lu *Vintilă Păh.* şi jupânesii lui Mariei şi fii-său lu *Ivaşco* ca să le fie lor aceastea mai sus zise sate şă moşii. Şi de va scoate *Năsturel Postelnicul* vre-uă carte dă rămas, să nu se creázӑ ce să fie mincinoasă. Pentru acéstea au dat şi Domnia lui lu *Vintilă Pah.* şă Jupânesii lui Mariei cu fiul său *Ivaşco* ca să le fie lor aceste mai sus zise sate şi moşii lor şă fec(i)orilor şă nepoţilor şă strănepoţilor şi de nimenea să nu se clătească, după zisa Domnii lui.

Iată şi mărturii au pus Domnia lui pă: jupân *Dan* Vel Vornic, jupân *Teo-* „*dosie* Vel Logof., jupân *Pană* Vel Vist., i jupân *Enache* Spătar, i *Ştefan* Comis „*Gherghina* Stol., i *Costandin* Peh., i jupân *Dumitrache* Vel Post. Şă ispravnic au fost *Teodosie* Vel Logof. Şă l-au scris *Radul* Logof. în scaunul Târgoviştii Mesiţa Iun(ie) 16 dni l(eat) 7110.

* * *

Apropiind, de o parte hrisovul lui *Mircea Vodă Ciobanul* din 7 Maiu 1551, de al lui *Simeon Movilă* din 25 Maiu 1602, se stabileşte

[1]) Acel tată nu puteà figurà pe hrisovul de înfrărţire dintre Stan şi Vârjoghe; el se puteà aflà însă în alte hrisoave.

[2]) In hrisovul din 25 Mai 1602 se zice totuşi că Zemnicele au fost moştenire ale lui Vrăjoghe Logofăt şi ale Dumitrei.

în mod pozitiv, documentat, că *Stan*, boierul din Ferăşti, a avut doi fii: pe *Vrăjoghie Logofătul* şi pe *Udrişte Beceriul;* că *Vrăjoghie Logofăt* a fost căsătorit cu jupâniţa *Dumitra* şi că din această căsătorie, se naşte *Petraşco*. Acest *Petraşco* este fratele tatălui lui *Radu Năsturel Postelnicul ot Fierăşti* de oarece hrisovul din 25 Maiu 1602 recunoaşte că „*Trifea Slugerul* şi soţia lui *Afemie* au avut prigonire înaintea Domniei mele cu *Radul Postel. Năsturel* **nepotul** lui Vrăjoghea Logofătul; prin urmare, Radul erà ori fiul lui *Petraşco* ori al fratelui acestuia, căci numai astfel puteà el să fie *nepot* lui Vârjoghe logofătul.

Acest punct esenţial fiind stabilit, căci el are foarte multe şanse favorabile pentru ca lucrurile să fi fost astfel, acest punct esenţial zic, al legăturilor de rudenie ne va servì la înţelegerea atmosferii în care se desbătù procesul, de peste abià trei săptămâni dela pronunţarea primei şedinţe din 25 Maiu 1602, de aceiaşi judecători, acelaşi Divan!

Hrisovul lui *Mircea Ciobanul*, din 1551, ne spune că *Vrăjoghea Slugiar* tatăl lui *Cândea Medelnicerul* (cunoscut şi sub boieria de Pârcălab ot Voivodeşti), frate vitreg (de tată) cu *Stan ot Fierăşti, se înfrăţise* între ei, pe timpul domniei lui *Vlad Vodă Călugărul*. Nu cunoaştem anume când s'au fost înfrăţit ei, dar se va puteà admite, spre a ne fixà ideile, că *înfrăţirea* se va fi făcut la 1485. Nu ştim dacă mama lui *Vrăjoghe* şi a lui *Stan* trăià sau nu, se vede însă că ea supravieţuise ambilor ei bărbaţi. Căsătorită întîiu cu tatăl lui *Vrăjoghie*,[1]) ea avù probabil durerea să rămână văduvă preà de timpuriu şi cu un copil mic, cu *Vrăjoghie*. Intr'o asemenea situaţiune ea se remărită repede, peste un an doi, şi avù din această nouă căsătorie pe *Stan din Fierăşti*.

Dacă aceşti doi fraţi vitregi se înfrăţesc pe la 1485, ei trebue, să fi fost atunci bărbaţi în toată puterea cuvântului. Spre a deduce epoca naşterii lor vom reamintì că hrisovul lui *Radu-Cel-Viteaz* din 2 Septemvrie 1528 ne vorbeşte despre înfrăţirea lui *Cânda Medelnicerul* cu jupân *Baldovin Părcălabul* înaintea lui *Radu Voevod*-Cel-Mare (1492—1508) peste moşiile *Mărăcineni*, *Goleşti* şi *Vieroşul*, şi tot acel hrisov ne spune că jupân *Baldovin Părcălabul* el a câştigat cu dreaptă şi credincioasă slujbă de către *moşul* şi părintele Domniei mele Iō *Radu V. V.* „cele de sus bucate toate". Cu alte cuvinte *Baldovin Părcălabul* erà un bărbat care se arătase cu credincioasă slujbă şi lui *Vlad Vodă Călugărul!*

De altă parte, d. *Elie Niculescu* ne spune [2]) că *Baldovin Păr-*

[1]) Am presupus că *Vrăjoghe* este mai mare, de oarece in documente el se numeşte înaintea lui *Stan*.

[2]) Monografia „*Boerilor din Goleşti*".

călabul ot Goleşti erà mort la 1525 în etate de 60—70 de ani. Să zicem că aveà 60 dé ani, ceeace ne conduce la anul 1460 ca dată a naşterii lui.

Acest *Baldovin* pare a fi *văr primar* cu *Cânda Medelnicerul* fiindcă hrisovul amintit mai sus ne arată pe Cânda ca *unchiu* al lui *Ivaşco Paharnicul*, feciorul lui *Baldovin Părcălabul.*

De aci rezultă că nu ne-am depărtà cu mult de adevăr, admiţând că *Baldovin* şi *Cânda* sunt cam de aceaşi etate. In acest caz *Vrăjoghe Slujerul,* tatăl lui *Cânda*, s'a putut naşte pela anul 1430 iar frate-său vitreg *Stan din Fierăşti* pe la anul 1435.

Este însă de netăgăduit că îmfrăţirea lui *Cânda* cu *Baldovin* nu puteà să se facă sub *Radu-cel-Mare,* trăind *Vârjoghe Slujerul,* decât numai dacă *Cânda* se aflà la „casa lui" adica erà însurat. Se poate dar presupune că atât *Vrăjoghe Slujer* cât şi *Stan din Fierăşti* se stinseră la începutul secolului al XVI, sub *Radu-cel-Mare* unul având 70 de ani, iar celalt 65 de vârstă.

La data procesului din 1551 este probabil şi chiar sicur că atât *Stan* cât şi *Vrăjoghie* trecuseră la viaţa de veci, căci între urmaşii lor intrase vrajba. In adevăr, *Cânda* Părcălabul din Voivodeşti se plânge lui *Mircea Ciobanul* că *Vrăjoghe* şi *Udrişte* feciorii lui Stan n'au vrut să asculte să trăiască bine cum au fost tocmeala dela „părinţii lor," ..... ei au „sărit să-l bată" şi, din această pricină, el *Cândă* se *leapădă de frăţia lor* înaintea lui *Mircea.*

Nu ştim întrucât motivele invocate de *Cânda* erau sau nu adevărate: aveà sau nu el dreptate? Nu este fără interes însă să constatăm, chiar de acum, două lucruri şi poate chiar trei:

1) La 1528 documentele ne spun, am văzut, că *Părcălabul Cânda din Voevodeşti* se înfrăţeşte cu *Baldovin Părcălabul ot Goleşti.*

2) Că în procesul din 1551 este de faţă înaintea divanului *numai Cânda Medelnicerul*, şi,

3) In fine, că Mircea Vodă care provocase pribegirea boerilor şi bătălia dela Periş, măcelăreà pe toţi adversarii boieri care i cădeau în mână, ori îi persecutà la orice împrejurare care i se oferea.

Se înţelege acum, până la un oare-care punct, că două *înfrăţiri* apăsau prea tare asupra *averii lui Cânda* care, dealtfel, nu aveà drept moştenitori decât două *fete,* şi, prin urmare, el caută „motiv de *casare*" în potriva feciorilor lui *Stan.* Motivul invocat nu ar fi fost poate destul de sprijinit déca *Vrajoghe Logofotul* şi fratele-său *Udrişte Beceriul* ar fi fost din partida lui *Mircea.* Ei însă se luptaseră la Periş. unde se pare că *Udrişte* 'şi pierdu şi vieaţa şi, prin urmare, ocasiunea erà bine venită şi pentru *Cânda* şi pentru *Mircea:* unul ca să câştige procesul iar cel-lalt ca să şi răzbune pe adversari.

Este sicur că sub domnia lui *Pătrasco-cel-Bun* 1554—1558, se întoarse din pribegie [1]) şi *Vărjoghe Logofătul* la casa lui şi la rostul lui. Nu ştim de va fi deschis proces de revendicare în chestiunea *frăţiei*. La 1558 revine iarăşi *Mircea* la tron, şi este sicur, că *Vrăjoghe* să fi trecut din nou în *ţara Bărsei* şi să fi rămas acolo, la Braşov, sub domnia lui *Petru* Schiopul şi a lui Alesandru II-lea, fiii: primul al lui Mircea sin Radul, cel d'al doilea al lui Mircea sin Mihnea. Aşà, cel puţin, ne lasă să credem, hrisovul lui *Simeon Movilă* din 25 Mai 1602: „Apoi când au fost în pribegie în ţara ungurească „în cetatea Braşovului, ér jupâniţa *Dumitra* şi fiiul ei şi al lui *Vră-„joghea Logofăt*, anume *Pătraşco*, ei au vândut acest sat (Zemnicele „mici toate **care a fost de moştenire** al lui *Vrăjoghia Logofăt*) etc. „până când au fost în pribegie încă în zilele lui *Alesandru Voevod* „fiiul *Mircii Vodă*".

Va să zică, jupâniţa *Dumitra* şi fiiul ei·*Pătraşco* vândură satul *Zemnicele* între anii 1567 şi 1577 în care timp domneşte *Alesandru Voevod* feciorul *Mircii Vodă* nepot Mihnii Vodă. Să zicem că vânzarea s'a făcut la mijocul Domniei,la 1572.

Intre această dată şi data procesului din 25 Maiu 1602 trecură abia 30 de ani, în care interval de timp se prefirară la tron cinci Domni şi anume: *Mihné II* de 2 ori, *Petru Cercel*, *Ştefan Bogdan*, *Alesandru III-lé* şi *Mihail V.V.*

Hrisovul din 16 Iunie 1602 ne spune însă că *Radul Năsturel din Fierăşti* s'a părât sub *Mihail Vodă* cu *Vintilă Paharnicul*; prin urmare, cei 30 de ani trebuiesc reduşi la *vre-o* 20, dacă scădem Domnia lui *Mihail V.V.*

Vintilă Paharnicul Balotescul, căci el este bărbatul jupănesii *Marii*, putea să fie de aceiaşi etate cu *Pătraşco* şi cu fratele·acestuia, cu *Cazan Portariul*. El nu se judecă cu *Pătraşco* la 1572 şi credem că judecăţile lui nu încep decât mai târziu aşa că intenţionat se ocoleşte adevărul în hrisovul lui *Simeon Movilă* pe care hrisov, de altfel, îl vom analizà la locul cuvincios, după ce vom vorbì şi despre *Cazan Portariul*, tatăl *Radului logof. Năsturel ot. Fierăşti*.

Vom reproduce [2]) acì hrisovul din *24 Maiu 7186=1678:* prin care Iω Duca V.V. dă:

„Boarinului Domniei Mèle *Radul Năsturel* biv Vel Ban, feciorul lui *Udrişte „Logofătul*, nepotul *Radului Năsturel biv Vel. Logafăt ot Fieràşti* şi cu feciorii „lor câţi le va da Dumnezeu; ca să le fie lor satul *Budeşti* ot sud Elhov etc., şi

---

[1]) Il aflăm în divanurile din 1555 şi 1556 ca Vtori Logofăt.

[2]) Originalul în posesiunea d-lui General G. I. Mano; se află publicat în „*Documentele referitoare la familia Mano*". p.p. 463—5.

„cu vadurile de moară în apa Dâmboviței, și *Miluiții* toți și *Slatina* toată și din „*Sparți* trei părți etc. Pentru că acest sat *Budeștii* și moșiile ce scriu mai sus fost-au „de baștină ale lui *Détco Clucer ot Potoceni* și ale jupânesii Marii fata *Vlaicului* „*ot Priiazdă* și a fiu-său lui *Nichifor Pah* și ale jupânesii *Stancăi* den *Orăști* și să „loveà în hotar cu ocinele *Radului Logofătul*, moșul boierului Domniei Méle *Radul* „*Banu*. Deci când au fost în zilele *Radului V. V. Mihné*, iar acești boiari și ju„pânese ce scriu mai sus, vânzând ei aceste sate și tocmindu-se în preț cu *Radul* „*Logofăt Năsturel* căci s'au fost mai căzut lui a cumpărà, că au fost aceste moșii „împreunate cu ale lui, și au fost mai cumpărat și mai înainte dintr'aceste moșii „dela acești boieri, încă cu 4 ani, iar Slatina au fost a *Radului Logofăt Năsturel* „de cumpărătoare *încă dé moșu-său și de tată-său Cazan Portarul*, strămoșul boia„rinului Domniei mele, *Radul Banul*, încă din zilele lui *Pătrașco V. V.* Iar atunci „în zilele lui *Radul V. V. Mihné* iar un boier ce l'a chemat *Cărsté Vornicul* fiind „atunci silnic și în voie la Domnie n'au fost lăsat pe *Radul Logof.* să cumpere „aceste moșii dela acești boieri, ci le-au fost cumpărat el în silă fără dreptate. Dec(i) „*Radul Logof.* au fost tras pără cu *Cărsté Vornicul* înaintea *Radului V. V.* și „au fost rămas *Cărsté Vornicul* de lége. Apoi atunci, i s'au tâmplat *Radului V. V.* „de s'au schimbat din Domnie (1616) au fost mers Domn în Moldova și s'au pus „Domn în țară *Alexandru V. V.* (Iliași) și au făcut pre *Cărsté Vornic Mare.* Dec(i) „fiind el silnic și în voie la Domnie fost-au pus asupra *Radului Logof.* mare urgie „de către Domnie, cât au fost să i se puie și capul, fără dreptate; dec(i) el n'a putut „să-și mai caute moșiile. Apoi s'au fost tâmplat de au căzut și *Cărsté Vornicul* „în mare hiclenie către Domn. Dec(i) *Alexandru V. V.* au tăiat capul *Cărstei Vor-* „*nicul* (1618) și moșiile acestea au fost rămas pe seama mâni-sa și a Vornicesi „lui anume *Maria*. Dec(i) ele având nevoe de către Domnie fost-au vândut acestei „moșii lui *Costandin Celebiul* drept ughi 670 și într'acéia vréme n'au fost cutezat „*Radul Logofăt* să cumpere sau să să părască la divan că au fost *muzavirit* „de *Cărste Vornicul* cu pără de cap, ce le-au fost ținut Costandin Celebiul fără „dreptate, până în zilele lui *Gavril V. V.* (1618—20). Dec(i) când au fost atunci, „iar *Radul Logof.* căutându-și dreptate, pârâtu-s'au de față cu *Costandin Celebiul* „înaintea lui *Gavril Vod.* în Divan și au fost rămas *Celebiul* de judecată și și-au „luat banii înapoi dela *Radul Logof.*, ughi 670 Și i-au făcut *Gavril V. V.* carte „și *Célebiul* zapis la mâna *Radului logof.* ca să-și ție moșiile cu pace.

„Iar apoi, când au fost în zilele *Radului V. V* la a 2-a domnie (1620 23) „fiind *Vintilă Vorn. ot Clătești* (Corbeanul) Vornic Mare și cu multă voe la Dom„nie, el au fost lepădat banii de pre aceste sate *Radului logof.* în sila lui, fără „judecată și au fost făcut carte domnească pre satul *Budéști* și l-au fost ținut în „sila lui ca un om ce i s'au putut pré céle vrém(i). Iar apoi, când au fost în zilele „lui *Alexandru V. V.* (Coconul) (1623—27) feciorul *Radului V. V.*, după moartea „lui *Ventil Vornicul*, fiind *Papa Vornec* boier mare și cu multă putére și voie la „domnie fost-au chemat pre *Radul log. Năsturel* la casa lui și, *fiind oamenii cuscrii* „*cu Ventil Vornicul*, el, fără divan, fără nici o judecată nimic, au luat dela *Radul* „*logof.* cartea lui *Gavriil Vod* de o au fost tăiat cu cuțitul în doao și au fost dat „jumătate *Radului Logof.* iar altă jumătate lui *Tudosie Vel Spătar* și lui *Negoiță* „*Postel*, feciorii lui *Ventil Vornicul* ca să ție dimpreună.

„Și tot au fost acest sat *Budeștii* împresurați. Iar când au fost în zilele ră„posatului *Matei V. V.* iar *Radul Logof.* n'a mai putut suferì să-i ție moșiile îm„presurate fără dreptate, ce au fost ieșit la Divan de s'au pârât de faț(ă) cu *Teo-* „*dosie Spătarul* înainte lui *Matei V. V.* Și au fost scos amândoi cărți și zapise.

„Intr'aceia, *Matei V. V.* datu-i-au pre seama a 6 boiari mari, împreună cu „*Vlădica Grigorie*, ca să'i judice să le facă dreptate, să adevereze, să vază care

„au fost cumpărătorii mai vechi. Intr'acéia Vlădica cu boiarii fost-au socotit cu „amănuntul și pre dreptate, ș'au ajuns *Radul Logof.* și până la jurământ, de au „jurat el, cu sufletul lui, cum au fost el cumpărător mai vechi și i s'au căzut „lui a cumpăra și *Cărste Vornicul* i-au făcut multă silă și nedreptate. Dec(i) *Vlă-„dica Grigorie* cu cei 6 boiari mari așa au aflat cu *sfânta Pravilă* cum: mai „adevărat i s'au căzut *Radului Logof. Năsturel* a ţiné aceste moșii de către al-„ţii streini. Ci i-au judecat și au dat aceste moșii să le ţie *Radul Logof.* cu pace. „Ș'au întors *Radul logof.* banii deplin lui *Teodosie Spătar* ughi 600. Și i-au făcut „Vlădica cu boiarii carte de judecată și *Teodosie Spăt.* i *Negoiță Postel.* au dat „zapisul lor la mâna *Radului Logof.* cum (că) și-au luat banii 'napoi, să-și ţie „moșiile cu pace. Și tot le-au fost ţinut până acum, în zilele Domnii Méle, cu „bună pace; iar când au fost acum sculatu-s'au cu pără feciorii lui *Pătrașcul „Clucerul,* nepoţii *Mitrei ot Stănești* anume *Mitré* și fraţii lui, cu un zapis min-„cinos, scriind pre a 4-a parte de moșie din *Budești,* zicând că au și ei cumpă-„rătoare în Budești, dela *Nichifor Paharnicul,* feciorul jupânesei *Mariei,* ce scrie „mai sus, încă mai denainte de *Radul logofătul Năsturel,* ș'au venit de s'au pâ-„rât de faţă, cu boiarinul Domniei Méle *Cazan Vornicul* nainté Domniei méle „în Divan, zicând că sunt ei cumpărătorii mai vechi și le stă moșia împresurată. „Ș'au scos acel zapis de s'au cetit în Divan. Și l'am văzut Domnia mea stricat „și la vălét ca să-l facă mai vechiu de cât cumpărătoarea *Radului Năsturel;* iar boiarinul Domniei Méle, *Cazan Vornicul* au scos zapisul jupânesii *Marii* și al „fiisău *Nichifor Paharnicul* vălet 7126 și alt zapis al lui *Détco Clucer ot Potocéni* „vălét 7124 și zapisul lui *Costandin Celebiul* vălét 7127 și zapisul lui *Tudosie „Spătarul* vălét 7143 și Cartea Vlădicăi cu cei 6 boiari valét 7142 și alte zapise „și cărţi și mai vechi, de s'au cetit toate pe rând în Divan.

„Intr'acéia, Domnia mea am luat seama cu amăruntul și pe direptate, îm-„preună cu toţi cinstiţii diregătorii Domniei Méle și bine am adevărat Domnia „Mé, cu tot divanul, cumpărătorile boiarilor Domniei Méle, *Radul Năsturel Ba-nul,* i *Cazan Vornicul,* bune și dirépte iar acel zapis dela feciorii lui *Pătrașco „Clucerul* l'am aflat Domnia mea rău și stricat.

„Intr'acéia, Domnia Mé am judecat pre direptul împreună cu tot divanul și „am dat Domnia mé boiarilor Domniei Méle *Radul Banul* și unchisău lu *Cazan „Vornicul* ca să'și ţie satul Budeștii tot cu tot hotarul și cu toţi .rumânii și cu „vadurile de moară și *Miluiţii* toţi și *Slatina* toată și din *Sparţi* 3 părţi cu bună „pace să le fie lor ocină ohabnică, feciorilor nepoţilor, strănepeţilor în véci, pen-„trucă au rămas feciorii lui *Pătrașco Cluc.,* nepoţii *Mitrei ot Stănești* de judecată „dinaintea Domnii mele din Divan etc. Și mărturii am pus Domnia mé: jup. „*Négoe Săcuianul* Vel Ban, i *Badé Bălăceanul* Vel Vorn., i *Chirca* Vel log., *Hriza* „Vel Vist., *Laţcarache* Vel Spăt., *Stoia* Vel Cluc., *Iordake* Vel Postel.. *Coruia* „Vel Pah., *Radul Stirbéiu* Vel Comis, *Alexandru* Vel Stolnic, ... Vel Ser-„dar, *Pătrașco* Vel Pitar și Ispravnic, *Radul Ocnariul* Vtorilog. I na pisah az „*Badé* logof *Vlădsecul.*

Din acest document se vede că *Cazan Portarul* a fost tatăl lui *Radul Postelnicul Năsturel.* Este probabil că acest Portar poate fi fratele mai mare al lui *Pătrașco* feciorul lui *Vârjoghe logofătul* sau poate fi feciorul lui *Udriște Beceriul* și această probabilitate rezultă din citirea cu atenţiune a documentelor reproduse mai sus. Se înţelege că *probabilitatea* nu este *sicuranţa* căci pe cea dintâi ne-o dau numărul

şanselor favorabile iar pe cea de a doua însăşi documentele care, acì, ne lipsesc acum.

Hipotezele şi desluşirile istorice de mai sus nu sunt numai posibile, ele par, în faţa documentelor ce văzurăm dejà, a fi chiar unele sicure iar altele probabile. Am făcut, mai ales acele hipotese, spre a arătà în ce chip pătimaş şi cu ce argumente ridicule şi absurde se încercă, la 16 Iunie 1602, *Simeon Movilă*, un adversar neîmpăcat al lui *Mihail Vodă* şi al tuturor care ţineau de casa lui, încearcă zic să tăgăduiască Postelnicului *Radul Năsturel* ori ce legături cu *Vrăjoghia Logofătul*, bunicul sau unchiul său.

Să analizăm hrisovul din 16 Iunie 7110 (1602).

Vrând să-şi recapete moşiile şi drepturile strămoşeşti, *Radul Postelnicul Năsturel* porneşte judecată mai întâiu în potriva vânzării făcută de bunică-sa, jupâniţa *Dumitra*, pe când tată-său *Cazan* se aflà poate, împreună cu bunicul său în pribegie.

Judecata se înfăţişează înaintea lui *Simeon Movilă* la 25 Maiu 1602 şi el, *Postelnicul Radul*, „rămâne de lège". Domnul, recunoscut ca prigonitor învierşunat al tuturor partizanilor şi rudelor lui Mihai Bravul, nu poate, sau nu vrea să se declare pe faţă în contra, ci ia toate măsurile ca să dea judecăţii, ce avea să facă, o aparenţă de dreptate: el ascultă din divan boieri şi jupâniţe vrăjmaşi hotărîţi ai *Radului Postelnicul* printre care *Vintilă Paharnicul* care se va grăbì a deschide, la rându-i, proces lui Radul Năsturel, proces care se judecă tot de *Simeon Movilă* la 16 Iunie 1602. Astfel: când e vorba despre *Vintilă Paharnicul*, hrisovul zice că acesta şi cu soţia lui *Maria*, fata lui *Cândea*, au de *moşŭ* pe *Vrăjoghe Slugear*, cum şi este în realitate; iar când este vorba despre *Radul Postelnicul Năsturel*, zice că *Vrăjoghe* şi *Udrişte* „s'au mutat dintr'această lume *încă de atuncea din „zilele dă dă mult* să n'au rămas dintr'înşii nici feciori, nici nepoţi, „nici strănepoţi, *nici nimelea den neamul lor*".

„Incă de atuncea den zilele cele dă dă mult" este vag, cât nici nu se mai poate; este atât de vag în cât poate să treacă chiar peste suta de ani aceste „zile de demult", fiind că se spune că „n'au rămas, „nici *fii* nici **nepoţi**, nici **strănepoţi**, *nici nimelea din neamul lor*". Ori, din fiii lui *Stan*, din *Vrăjoghea Logofătul*, a rămas *cel puţin* unul, — *Petraşco*, — pe care-l recunoaşte hrisovul lui *Simeon Voevod* din 25 Maiu 1902, precum tot acest Domn recunoaşte în acel hrisov că „înaintea Domniei lui" a avut prigonire *Trifea Slugerul* „cu *Radul Postelnicul Năsturel*, **nepotul** lui *Vrăjoghe Logofăt*". *„Nepot* lui *Vrăjoghe* mai puteà fi *Radul* prin *Udrişte Beceriul*, — *nepot de frate* — nu numai prin *Petraşco* adică, *nepot de fiu* după cum *Cazan* şi *Pătraşco*

vor fi fost *frați* sau *veri primari*. Prin urmare, precum *Maria Păhărniciasa* a lui *Vintilă*, erà nepoata lui *Vrăjoghe Slugerul*, tot asemenea *Radul Postelnicul Năsturel* erà nepotul lui *Vrăjoghe Logofătul*, ba încă descendinte în linie bărbătească, iar nu femeiască, împrejurare foarte esențială pe acele timpuri cu privire la moștenirea fraților și înfrățiților.

De altfel, trebue observat că după ce hrisovul zice că „nu a mai rămas nimelea“: apoi în loc de a *contesta* ori ce drept lui *Radu Năsturel*, partea adversă se mărginește a-i tăgădui *descendința*. De aci resultă că *desfrățirea* pronunțată de *Mircea Ciobanul* în 1551 nu puteà sta în fața *înfrățirei* din 1490 dintre cei doi frați vitregi. Dar să continuăm cu analisarea hrisovului.

„Iar după aceia, *Vrăjoghie Slgear*, el au fost avut frăție șă „legătură cu un frate al lui vitreg, a-nume *Stan din Fierăști* preste „toate bucatile lor și moșăile și țiganii lor șă preste toate să fie doi frați“.

Motivul invocat de *Cândea* în contra lui *Vrăjoghea Logofăt* ș'a lui *Udriste Beceriul*, în procesul din 1551, înaintea lui *Mircea Ciobanul*, cum că *Vrăjoghie* și *Udriște* au sărit să-l bată și că sunt oameni răi, nu era destul de peremptoriu în fața *„legilor“* de atunci, mai ales că partea adversă nu fusese ascultată; iar netemeinicia motivului lui *Cândea* este confirmată prin *ne repetarea lui* de astădată; căci nu se mai spune, ca în 1551, că „ei n'au vrut să asculte să trăiască bine, „cum au fost tocmeala dela părinții lor, ce s'au lăpădat de acea toc- „meală și au început a se gâlcevii unii cu alții“.

„Și de atuncea, *den zilele acelor ziși Domni*, tot le-au stăpânit sin- „gur *Cândea*“ și, după moarte'i, featele lui: *Marie* și *Mușa*, „cât *„le-au fost lor de moștenirea“*. Lasă că *„zișii Domni“*, nu sunt *ziși* de loc în hrisov, dar moștenirea fetelor lui *Cânda* „cât *le-au fost lor „de moștenire“*, ne arată că restul din moșii, cât *nu le-a fost lor de moștenire*, nu l'au moștenit ele. Vom vedeà cari erau drepturile fetelor lui *Cânda Pârcălabul* în fața lui *Pětrașco* și a lui *Cazan* fiii sau fiul și nepotul lui *Vrăjoghea Logofătul;* acum să continuăm cu analizarea hrisovului lui *Simeon Voevod*.

„Șă multă pâră au avut *Vintilă Păharnic* și jupăneasa lui *Maria „înaintea tuturor Domnilor* cari au fost și mai denainte vrême, *cu „mulți boeri mari*, pentru aceste zise mai sus sate și moșăi *șă tot au „rămas Vintilă Păharnicul* șă jupăneasa lui *Maria pe acei boieri* de „lége și dă judecată denaintea *acelor Domni ce s'au scris mai sus“*.

Mai întâiu „Domnii care s'au scris mai sus“ n'au fost scriși de loc în hrisov, nici mai sus nici mai jos; ei nu puteau fi pe timpul lui *Vintilă Paharnicul*, după 1551, căci la această dată trăià *Cânda*, care se judecase pentru desfrățire.

Hrisovul uită sau omite într'adins să numească pre acei „mai „mulţi boeri mari“ cu care *Vintilă* se pârâse de atâtea ori şi tot îi rămăsese la judecată. Acei „mai multi boeri mari“ n'ar putea fi decât *Vrăjoghea Logofătul* şi fiii săi *Pětraşco* şi *Cazan Portarul.* Deci, ca să dea o tăriă mai mare sentinţei s'a sporit intenţionat numărul proceselor anterioare; însă, nu a băgat de seamă că se contrazice cu ceia-ce spusese mai sus: că adică din *Vrăjoghea* şi *Udrişte* „n'au rămas nici feciori, nici etc. etc“. Cu cine s'a judecat dér? Cine erau acei *„mulţi boieri mari?*

Ca să dea o aparenţă de adevăr ziselor din hrisov, ei nu stau pe gânduri a spune că „Năsturel Postelnicu ziceà că este el *nepot* lui *„Stan din Fierăşti“*. El nu este *nepot* ci *strănepot* lui *Stan* astfel este recunoscut şi în hrisovul din 25 Maiu 1602: „cu Radul Năsturel *nepotul* lui *Vrajoghe Logofătul*“. Dacă, la acea dată, *Simeon Movilă* iscăleşte că *Radul* erà *nepotul* lui *Vrajoghe.* cum a putut el, Domnul ţării, douăzeci de zile după aceea, să zică *nepot* în loc de *strănepot?* Pentru că *Radul* nu ar fi putut probà că este *nepot* lui *Stan din Fierăşti* şi Domnul atât doreà „ca să-l lase de lege şi de judecată“, precum l-a şi lăsat. Ciudate timpuri şi mai ciudate concepţiuni de justiţie!

Ne oprim acì cu analizarea hrisovului din 16 Iunie 1602 spre a cercetà chestiuneà din punctul de vedere al *dreptului consuetudinar.* Sentinţele, pe acele vremuri, ba până pe la începutul secolului al XIX-lea nu aveau, ca cele de astăzi, caracterul statorniciei: lucru judecat nu rămâneà definitiv, nici chiar sub o aceeaşi Domnie; sentinţele, date prin hrisoave se anulau, chiar când erau întărite cu afurisenii, şi se anulau tot aşà de des pe cât de des se schimbau însu-şi Domnii din scaun.

Documentul din 16 Iunie 1602 ne pune în evidenţă un *ce* caracteristic din punct de vedere juridic şi anume *înfrăţirea din oficiu*, prin divan, hotărîtă de *Mihai Viteazul.*

Vorbind despre *aşezămintele juridice* din vechime d. *A. D. Xenopol*[1]) zice: „„Altă formă încă mai strânsă a continuităţei proprietăţii, care este însă de sigur „de origină slavonă, este aceia născută din *înfrăţire,* când adică doi proprietari se „prindeau *fraţi nedespărţiţi.*

„In acest caz cel rămas în viaţă *moştenea numai decât* pe acel mort mai înainte, afară numai de lasă copii. Astfel un document din 1490 dela *Vlad Călugărul,* „Domnul Munteniei, ne arată pe boierul *Laţco,* dând nepoţilor săi de frate, jupânii „*Andreiu* şi *Lupul,* mai multe sate, cu condiţia ca *ei să fie fraţi nedespărţiţi şi* „*ori cărui din ei se va prileji să moară mai înainte de celalt să nu vândă partea* „*lui, ci să treacă la cel rămas*“.

„Să vedem, zice d-l Xenopol, cum se transmiteà proprietatea, după moarte; „cu alte cuvinte să ne ocupăm cu dreptul de moştenire. Acì se admite dreptul ro„man, iar nu cel german sau slavon.

---

[1]) *Istoria Românilor.* Vol. VII. pag. 72.

„După dreptul slavon sau german este deosebire între dreptul de moştenire „al bărbaţilor şi acel al femeilor, mai ales în averea imobiliară pe când în dreptul „roman ambele sexe erau egal îndreptăţite, asupra imobilelor rămase de moştenire“:

„O chestiune foarte importantă, zice d-l *Paul Negulescu* [1]) este următoarea: „fratele adoptiv poate el venì, după obiceiul pământului, la succesiunea fratelui „său de adopţiune?

„Drept răspuns, se trimete la docomentul din 17 Iunie 1600 publicat de d-l *Gr.* „*Tocilescu* [2]) şi de d-l A. D. Xenopol: „fraţii *Giurgiu* şi *Drăghici* din Toméni se „înfrăţesc cu nepoata lor, călugăriţa *Maria,* peste toate averile şi agoniselele lor, „ca să fie trei fraţi nedespărţiţi în veci şi ori care dintre dânşii va rămâne viu, „acela să stăpânească toate averile lor. *Giurgiu* şi *Drăghici* mor fără să fi lăsat „fiu din trupul lor, iar călugăriţa *Maria* moşteni pe unchi deşi aceştia aveau o soră, jupâneasa *Dragna.*

„Din acest hrisov, continuă d-l Negulescu, vedem că *înfrăţirea,* în *unele* „*cazuri* dacă nu în toate, conferea un drept de moştenire. Fratele adoptiv erà „primat numai de copiii defunctului dar acesta, probabil, numai când intervenea „un contract între dânşii prin care se stabilea un fel de *societas omnium bonorum* „între înfrăţiţi“.

Intr'alt loc [3]), distinsul profesor universitar, d-l *Paul Negulescu,* nu împăr- „tăşeşte părerea că în Muntenia a existat egalitatea între moştenitorii de sexe diferite; aceasta a existat numai în Moldova. D-l *Xenopol* sprijină spusele d-sale pe documente moldoveneşti iar d-l *Negulescu* pe documente munteneşti din care reiese că: „în Muntenia, copiii de sex femeiesc nu erau admişi la succesiune decât „**în lipsă** *de moştenitor de parte bărbătească* **de acelaş grad**, altmintrelea, adică „dacă veneau în concurs cu moştenitori de sex bărbătesc, *ele erau excluse dela* „*succesiune,* având însă drept să ceară să fie înzestrate“.

Acum se explică tăgăduirea că *Radul Năsturel ot Fierăşti* erà „**nepot** lui Stan“ când din *Vărjoghe* prin *Cândea* nu rămăsese decât *două fete* care aveau drept de *înzestrare,* ear nu de *moştenire.* Apoi judecata lui *Simeon Movila,* văzurăm că nu era în afară de orice consideraţiuni de ură. *Simeon* a aplicat dreptul moldovenesc!

Vedem pe rând sentinţele date când în favoarea unei părţi când în a celeilalte, iar cearta pentru moşiile şi satele rămase dela *Vrăjoghea Slugear* şi dela fratele său *Stan,* nu se va stinge decât mai târziu, trecând sub stăpânirea urmaşilor lui *Radul Năsturel,* o parte din ele.

Fazele prin care va trece această cestiune se vor arătà la data şi locul cuviincios.

In rezumat, începătorul documentat, până azi, al *Năsturelilor* nu este nici *Marele Logofăt Fiera* din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, nici Comitele *Enric Năsturel* dela sfârşitul veacului al XIV-lea nici Log. *Hiera din Orăşti,* ci boierul *Stan din Fierăşti* din jumătatea întâia a secolului al XV-lea.

---

[1]) *Studii de Istoria dreptului român,* 1900, pag. 105.

[2]) *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie* din 1884. pag. 213.

[3]) *Cercetări asupra originei dreptului consuetudinar român* în *Revista de drept şi sociologie.* Anul II, Vol. II, pag. 28 şi următoarele.

I. Stan ot Fierăşti.

După cum recunosc hrisoavele din 1551 şi din 25 Mai 1602, *Stan din Fierăşti* avù doi fii: pe *Vrăjoghe Logofătul* şi pe *Udrişte Beceriul*. *Vrăjoghe Logofătul* a fost, de sicur, botezat de unchiu său *Varjoghe Slugerul* al cărui nume-l poartă. Cât timp trăiră bătrânii, pacea dintre ei nu a fost turburată.

Am văzut că, la 1551, *Cândea* se *desfrăţi* profitând atât de lipsa din ţară a fiilor lui *Stan* cât şi de împrejurările politice în care se aflau adversarii lui, *Vrăjoghe* şi *Udrişte*, faţă de Domnie.

Noi am admis mai sus, că la 1485 *Stan* puteà să aibă vre-o 50 de ani de etate. Ar fi putut fi şi-mai bătrân: ar fi putut aveà chiar 60 de ani. In acest caz, *Stan* se va fi născut pe la 1435 sau 1425. La care an se va fi căsătorit? Judecând după starea lucrurilor de atunci, *Stan* se puteà căsători şi la 18 ani, dar noi vom presupune că s'ar fi căsătorit la 25 de ani, adică pe la 1460. Nu ştim când va fi murit.

Cu soţia lui, pe care nu o cunoaştem până azi, *Stan* avu doi feciori: pe *Vrăjoghe Logofătul* şi pe *Udrişte Beceriul.*

II. a) Vrăjoghea Logofătul.

Pare a fi feciorul cel mai mare al lui *Stan din Fierăşti*. El s'ar fi născut [1]) pe la 1470 şi se căsători probabil pela 1510 cu jupâniţa *Dumitra din Bobeşti.*

Se poate să fi avut mai mulţi copii dar acest lucru nu-l putem afirmà decât pentru *Pătraşcul* şi admite pentru *Cazan*. Pe la 1572, pe timpul domnii lui *Alesandru Vodă* feciorul *Mircii*, nepot Mihnii cel Rău, *Pătraşco* vinde împreună cu maică-sa moşia *Zemnicele mici* sau *Zemnicelele*, *Elinei Vornicesei* sora lui *Drăghici* şi a lui *Udrişte Postelnicul din Mărgineni*, soţia lui *Ivaşco Vornicul din Goleşti*.

Pe *Vârjoghe Logofătul* îl aflăm în divanul lui *Mircea Vodă Ciobanul* din 2 Iunie 1550 ca *Vel Portar* [2]) şi în divanurile lui *Pătraşco* Vodă în funcţiunea de Vtori (al doilea) Logofăt. Intre altele: hrisovul din 11 Iunie 1555 al cărui ispravnic este *Vrăjoghi Logofătul* (*M-rea Radu Vodă*, I. pag. 416), hrisovul din 14 August 1555 al cărui ispravnic este iarăşi *Vrajoghe (M-rea Vieroş* I, pag. 69) şi *M-rea Govora*, I, p. 113 şi II pag. 303).

[1]) Cifrele relative la naşteri, căsătorii şi morţi n'au alt scop decât verificarea personagiilor cu datele şi faptele istorice sicure pe care le aflăm prin documente.

[2]) Arhivele Stat. Sect. ist. *M-rea Bistriţa*, pach 55, doc. 2.

La 26 Martie 7064 (1556) când *Pătraşco Vodă* dă mănăstirii Bistriţa[1]) hrisov „ca să ţie satul *Vădăstra* cumpărat de răposatul *Barbul Banul Craiovescui* dela *Vladul Grosul* drept 15.000 de aspri, încă din zilele răposatului *Vladul Voevod Călugărul* şi dăruit sf. mănăstiri de *Banul Barbul.*

Manăstirea s'a judecat cu *Stoica Picior Vornicul* înaintea *Radului* Voevod părintele lui *Pătraşco V. V.* etc. şi se judecă şi acum. Ispravnicul hrisovului este jupân *Vrăjoghe Vt. Logofătul.*

La 20 Iulie 7064 (1556) când *Pătraşco Vodă* dă hrisov[2]) jupâneasii *Stana* fata răposatului *Cărstian Vornicul* şi nepoţilor ei etc., să ţină satul *Băneştii din Ruia* etc. Ispravnic este jupân *Vrăjoghe Vtori Logofăt.*

Vrăjoghe Logofătul încetează din viaţă probabil pe la 1570 în pribegie în ţara Bârsei, la Braşov, când jupâneasa *Dumitra* şi fiusău *Petraşco* vând Zimnicelele ca să aibă cu ce să trăiască.

II. b. Udriste[3]) I-iu Beceriul.

Fratele precedentului. In privinţa lui nu putem spune nimic de oarece documentele nu ne dau nici o ştiinţă despre el. Se prea poate să fie tatăl lui *Cazan Portariul.* şi deci, bunicul lui *Radul logof. Năsturel.*

III. a. Cazan I-iu Portariul.

Pare a fi cel mai mare fecior al lui *Varjoghe Logofătul.*

Legătura de rudenie a lui *Cazan* nu ne este dată *direct* ci o deducem şi o bazăm pe faptul sicur al *legăturei* fiului său *Radul Postel. Năsturel* cu *Vărjoghe logofătul.* Dacă *Cazan* nu figurează în actul de vânzare al moşiei *Zimnicelele mici,* aceasta s'ar putea explicà prin lipsa lui din ţară: însoţià poate pe tatăsău în pribegie în ţara Bârsei.

Dacă *Cazan* s'a născut pe la 1520, el s'a putut însurà pe la 1550.

Fii lui cunoscuţi prin documente sunt: jupâniţa *Neacşa* şi *Radul Postelnicul Năsturel* care se vor fi născut pe la 1555 şi 1560.

La 15 Noembrie 1583 *Cazan* se vede ca *Vornic* în divanul Ba-

---

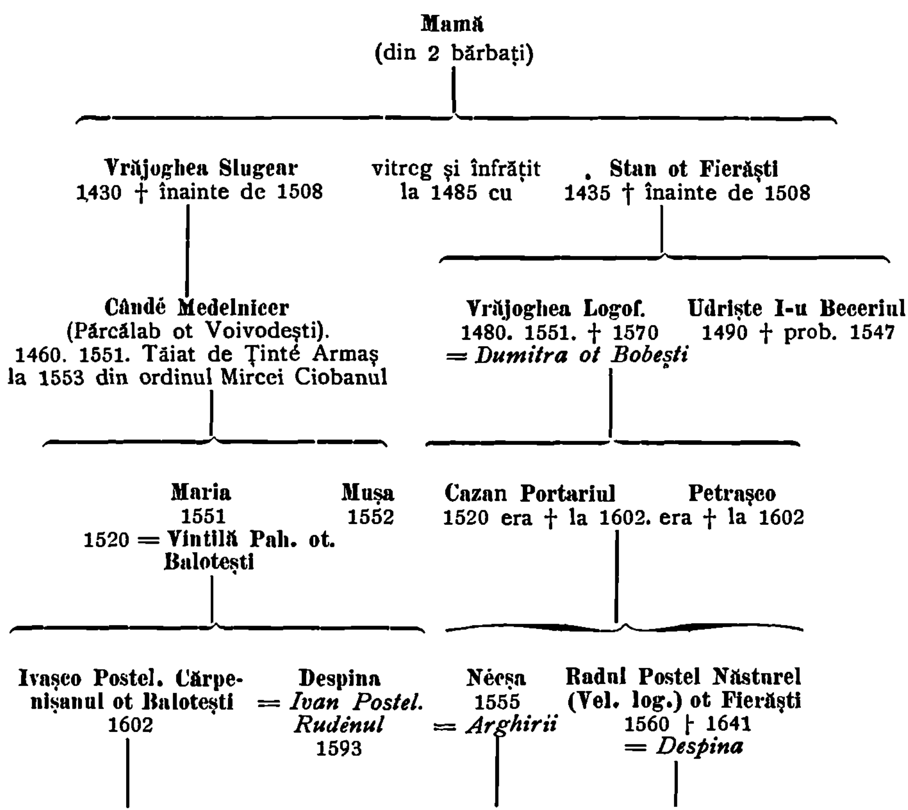
[1]) Arh. Stat. Secţ. ist. *Mitrop. Bucureşti,* pach 36, doc. 1.
[2]) „ „ „ Condica VIII pag. 185.
[3]) Spre a se puteà deosebì mai sicur şi mai repede membrii familiei cu acelaş nume am adoptat numerotarea lor în ordinea chronologică.

nului *Mihail al Craiovei*[1]). La 1602 *Cazan* nu se mai află în viaţă de oarece fiu-său *Radul Năsturel* se judecă înnaintea lui *Simeon Movilă.*

III. b. Pătraşco.

Este al doilea fiu al lui *Vărjoghe logof.* şi al jupâniţei *Dumitra.* Nici despre acesta nu avem alte ştiinţe. Poate se va fi stins fără urmaşi ceiace ar explică intervenirea lui *Radul log. Năsturel* în căutarea averilor neamului său.

Schiţă :
INCEPĂTORUL NASTURELILOR.



Greutăţile ce se întâmpină la noi, în studiul pentru întocmirea unei Genealogii.

Greutăţile ce se întâmpină la stabilirea unei genealogii, la noi în ţară, sunt foarte numeroase. Vom enumeră aci unele din ele:

[1]) Arh. Stat *M-rea Coşuna* (Bucovăţul). Condica 268, pag. 300 bis.

1) Este evident că descendenţii unui neam nu pot figurà toţi în *schiţa* sau *arborele* neamului fiindcă socoteli regulate ca azi, nu se ţineau înainte vreme sau, şi de se vor fi ţinut, nu au ajuns până la noi. Nu avem la cunoştinţă existenţa vreunui registru de *naşteri*, *cununii* sau *înmormântări*. Cunoaştem astfel de *stări civile* din *hrisoave* şi din *însemnări* Dar hrisoavele, zapisele şi însemnările nu se refer decât la acte de *transacţiuni* şi nu toată lumea are transacţiuni de făcut. Şi chiar în *transacţiunile* făcute, bătrânii noştrii nu numeau adesea, decât pe acei membrii din neamul lor, care aveau un interes imediat în afacere.

2) Neapărat, transacţiunile se refereau la *danii* şi *vânzări*. Daniile se făceau de către Domn, ca răsplată pentru serviciile aduse lui şi ţării, sau ca înzestrări de sfinte locaşe Dumnezeeşti. Aceste din urmă danii se făceau şi de credincioşii Români de ori ce treaptă. Despre vânzări nu mai lungim aci vorba.

Ajungând sfintele lăcaşuri în ghiarele scorpiilor străine şi a cârtiţelor negre flămânde şi nesăţioase, se înţelege că şi actele de înzestrare şi alte transacţiuni erau păstrate de aceşte căpuşi blestemate care tăbărând pe această frumoasă ţară îi sugeau toate puterile. „iubitori „de câştiguri spurcate şi nesocotiţi, au năvălit şi au călcat locul făcând „şi zicând nu dumnezeeşte nic(i) dup(ă) légé cé adevărat(ă) şi creşti„nească, ce au stricat cu putéré lor légile céle bune şi bătrâne ale ţă„rii şi pomenicile ctitorilor, cum am zic(e) scripturile, neruşinându-să „de nimé, sămănând tocmélele lor céle spurcate şi lucrurile céle gro„zave, nic(ĭ) trăgând ei frăţéşte ci era nevoitori, preste puţiné vréme, „să strice ţara, şi mai au pustiit locul. Şi pentru năravurile lor céle „réle nu băga în sémă légile sfintelor mânăstiri şi tocmélele acelor „ctitori de demult şi fericiţii Domni care le-au intemeiat mănăstirile „lor. *Năvălit-au şi au intrat în blăstemul lor.* etc."

Astfel îi zugrăveşte Patriarchul *Partenie* al Ţarigradului şi îi blesteamă cu tot soborul lui la 1641. Dar, vorba Românului, „Lupul îşi schimbă părul dar năravul, ba". Deci, nefiind chip de îndreptare se hotărî *secularizarea* averilor mânăstireşti în 1863 şi cu această ocaziune, blestemaţii corbi *pustiiră* cu totul sfintele locaşuri ajunse în stare de derăpănare şi *furară tot ceiace puteau duce cu ei,* prin urmare, *actele* toate. Iată dar izvoare preţioase care nu pot fi folosite de certători în studiile lor istorice şi genealogice.

3) Pe lângă această piedică se mai adaogă o alta tot atât de mare privitoare la deţinătorii *actelor vechi*,— proprietatea lor este adevărat,— dar de care Patria este lipsită şi în neputinţă să-şi reconstitue *trecutul* spre a trage învăţămintele pentru *viitor*.

Şi aceste *acte particulare* se păstrează cu atâta scumpătate în cât proprietarii lor: *unii* nici nu te lasă să estragi din ele oare care

date în cazul fericit când ar permite să fie citite, iar *alții* nu le arată de loc ci numai îți vorbesc despre ele. Ori, asemenea *științe* și cu *nimic* este tot nimic.

Intr'adevăr, nu este vorba de a paște și cunoaște *oile negre* pe *câmpul alb*, — de a ștì adică să citești hrisoave, — ci mai trebuie încă să se pătrundă cele citite și să se explice, să se îndrepteze, să se înlăture greșelile căci numeroase snnt *actele autentice* în care figurează greșelile introduse din nepriceperea *„diacului“* și neglijența *ispravnicului*, precum și *còpiile* în care s'au făcut *prefaceri* neiertate.

Eată de pildă, hrisovul [1]) lui *Alesandru Vodă* dat la 16 Aprilie 7085=1577 „jupânului *Chirca Comisul* și soții sale *Neacșa* ca să le fie moșie în *Futești* toată „partea moșii jupânesii *Neacșa* dată ei de zestre de frații ei *Șerban Banul* și *„Diicul Cluceriul. Chirca* și *Neacșa* au avut prigonire cu jupân *Ivașco Vel. Vorn.* „și cu jupân *Stoica Vel Postelnic. Ivașco* se lasă de judecată însă jupân *Stoica* „merge înaintea Divanului și pretinde că „a cumpărat *Vlad Banul* în satul Détcoi „de moșie partea jupâniții *Neacșii* moașa jupânului *Chirca* și al soției lui *Neacșa* „drept 7000 aspri. Dar, într'acestea, jupânița *Caple*, maica *Vladului Banul*“, este chemată la Divan și declară că „n'a cumpărat fiu său *Vlad Banul* partea jupâ- „niții Neacșii ocină în satul Détcoi moașa jupâniții *Chirca Comisul* și al soției „lui Neacșa. *Stoica Vel Postelnic* rămâne de lege și de judecată înaintea Dom- „nului și a Divanului. *Divan* jup. *Dobromir* Vel Ban, *Ivașco* Vel Vorn., *Miroslav* „Vel log., *Mitré* Vel. Vist., *Stan* Spăt., *Harvat* Stoln., *Gonțé* Pah., *Badea* Stoln. *„Bratu* Comis, *Stoica* Vel Postel. Ispravnic. *Miroslav* Vel log., și eu *Dragomir* „am scris“.

Domnia lui *Alexandru Vodă* ține și la 11 Septemvrie 1577 (hrisov din această zi) iar a fiului său *Mihnea Turcitul* se vede începând la 30 Octomvrie 1577, așà că hrisovul [2]) dat de acest Domn tot în afacerea de sus. deși are anul *rupt* putem afirmà, după lună (care există), că el datează din anii următori 1578—9 etc. Iată hrisovul.

La 2 Aprilie Eu *Mihnea* V.V. feciorul lui *Alesandru V.V.* „dă această po- „runcă slugilor Domnii noastre lui *Chirca Comisul* și soții sale *Neacșii* și cu su- „rorile ei Marina (în original *Mara*) și cu fii lor câți le va dărui D-zeu, precum „că le dăm lor ocină în satul *Futeștii* a bunicăi lor *Neacșii* toată din pârâul apei „fiindcă este a lor vechie și dreaptă ocină și moșie dela fratele ei dela jupân *„Șerban Banul* și dela *Diicul Clucerul.* Și hotarul . . . . ca să se știe dinspre *Cu- „rătești ot Mostiște* până la puțul lui *Bugu* întorcând până la păr copaciu din „pădure la movila *Stelii* (Stelev), apoi la locul lui *Stoe* drept la drumul Icoanii. „Și apoi *Chirca Comisul* și soția sa *Neacșa* și sora ei *Mara* ei au avut înaintea „Domnii mele pâră cu jupân *Stoica Vel Postel.* Și așà au zis jupân *Stoica Vel „Postel.* precum că au cumpărat *Vlad Banul* jumătate din satul *Futești* dintr'acel „deal și *apoi soția sa Caplé* (în original: *jupânița Caplé ot Periș*) și cu nepotul „ei *Tudor* și jupâneasa *Maria* i *Mușa,* ei au mărturisit însuși înaintea D. Mele, „precum că n'au cumpărat jupân *Vlad Banul* dintr'acel deal, nici el nici Comisul

---

[1]) Arhivele Stat. *Mitropolia București,* pach. 31, doc 1, orig. slav.

[2]) *Acad. Română.* pach. XL, doc. 58. Orig. slav. hârtie, și Traducere veche.

„(rupt). Drept aceia, jupâneasa *Neacşa* şi sora ei *Mora* le dăm ca să le fie lor „ocină şi fiilor lor şi nepoţilor lor. Şi la aceasta s'au întâmplat din curtea D. Mele „jup. *Miroslav* Vel log. şi *Stan Spătarul* .... *Harvat* Stolnicul, *Gonţea Pah*, şi „jupân *Stoichiţa* Vel Postel. Şi ispravnic jup. *Miroslav* Vel. log.... ot Bucureşti, „April 2, Vlét.

Să analizăm acum aceste 2 hrisoave cu aceiaşi pricină şi cu personagii diferite:

Jupân *Stoica Marele Postelnic* împreună cu *Ivaşco Marele Vorn.* ridică pretensiuni asupra ocinei din *Futeşti* şi sprijinesc *pâra* lor pe faptul că ar fi cumpărat *Vlad Banul* jumătate din Futeşti, ceeace se tăgădueşte: **în primul hrisov** *de jupâniţa Caplea din Periş* **maica** *Vladului Banul* iar în al **doilea hrisov**: Şi aşà au zis „jup. Stoica „vel Postelnic, precum că au cumpărat *Vlad Banul* dintr'acel sat şi „apoi **soţia sa Caplé** (în original: jupâniţa Caplé *ot Periş*) şi cu nepo- „tul ei *Tudor* şi jupâneasa *Maria* i *Muşa* ei au mărturisit că n'au „cumpărat jupân *Vlad Banul* etc."

Ori jupâneasa *Caplé din Periş* este maica *Vladului Banul*, ori ea este soţia lui *Stoica Vel Postelnic?* Şi în acest caz, scriind diiacul în original *ot Periş* n'a ştiut ce face fiind încredinţat el poate că desluşeşte treaba şi când colo mai rău o încurcă. Ce relaţiuni există între *Stoica Vel Postelnicul*, de o parte: cu *Vlad Banul*, şi de altă parte cu *Ivaşco Vel Vornic?* Ce rost au în proces *Tudor* şi jupânesele *Maria* şi *Muşa?* Ori poate *Caplé din Periş* nu este *maica* Vladului Ban?

Mai întâiu, *Şerban Banul* şi *Diicul Clucerul* sunt nepoţii lui *Détco* şi ai *Necşii;* apoi *Chirca Comisul Rudénul* a ţinut pe jupâneasa *Nécşa*, iar *Preda Clucerul Ţinţăreanul* pe jupâneasa *Mara* cu care a avut 2 feciori pe: *Dumitraşco Clucerul Spineanul* şi pe *Mihai Spătarul Coţofénul.*

Chirca Comisul Rudénul este fratele jupânesei *Sima Stolniceasa. Şerban Marele Ban* este ginerile lui *Pârvul* Marele Vornic fratele *Barbului Banul* bătrânul, *Craiovescu.*

Caplé din Periş, maica unui *Vladu*, a existat în adevăr, precum a existat şi *Stoica* Vel Postel şi cu **soţia lui** *Caplé* (nu din Periş) şi un nepot al lor *Tudor.* Dar, să-i vedem pe rând cine sunt:

a) Caplé din Periş zisă şi din *Cocărăşti* este fata lui *Calotă vel Vorn.* şi a soţiei lui jupâniţa *Nécşa* fata *Vladului Vodă Călugărul.* Această *Caple* are 3 feciori, tăiaţi toţi de *Alecsandru V. V.* în 1577 şi anume: *Vlad, Pătraşco* şi *Calotă* şi o fată *Caplé.* Vlad n'a fost *Ban Mare* dar a fost probabil Ban de judeţ, am aveà dar: *Caplé din Periş maica Vladului Banul.* Din acest *Vlad* ies boierii din *Cocorăşti.* Ştià deci cevà diiacul.

b) Tot *Caplé* este însă o altă fată a *Vladului Vodă Călugărul;* ea a ţinut 2 bărbaţi. Cu primul, jupân *Staico Vel logofăt ot Băjeşti,* a avut între alţi copii: pe *Stana, Pârvul Comisul* şi pe *Caplé.* Această din urmă *Caplé,* vară primară cu *cea din Periş,* este mama lui *Teodosie Vel Ban* care împreună cu *Maria Călugăriţa* (ot Mărgineni) au făcut pe *Caplé Spătăreasa* foarte des confundată cu vara bunicăsei, cu *Caplé din Periş.*

Despre *Stana* ştim că a ţinut pe *Tudor Vel logofăt din Orboeşti;* şi mai ştim că un *Tudor Vel logofăt* a fost tatăl lui *Stoica Vel Postelnic.* Mai ştim iarăşi că în 1578 *Mihné Vodă* întăreşte lui *Stoica Vel Postelnic* nepotul lui *Staico vel Log.* mai toate moşiile lui *Staico vel log.* şi ale fiului său *Pârvul Comis.* Nu ne putem deci îndoì că *Staico* sau *Stoica Vel Postelnicul* nu este feciorul *Stanei* şi deci, văr primar cu *Teodosie Vel Ban.*

c) Cine este *Stoica Vel Postelnic? Staico* sau *Stoica Vel Postelnic* alternând şi sub forma *„Stoichiţa Vel Postelnic"* este una şi aceiaşi persoană care se întâlneşte în divanurile lui *Petru Vodă Schiopul* dela 1562 foarte rar, (şi schimbând cu *Ivan* Vel Postelnicul şi cu *Gheorma* Vel Postelnicul) sub ambele forme ale numelui: *Stoica* şi *Stoichiţa.* Aşa, de pildă pe 2 hrisoave diferite, însă *din aceiaşi zi* (8 Ianuarie 1569), într'unul este scris *Stoica* şi în cel-lalt *Stoichiţa.*

Sub *Alexandu Vodă* fecior *Mircii VV.,* nepot *Mihnii VV.* dela 1568 Iulie şi până la 11 Septembrie 1577 jupân *Stoica* şi *Stoichiţa* este singur Mare Postelnic şi, în 12 August 1575, *Alexandru Vodă* îi zice *„mai ales din casa Domnii mele".*

Sub Mihné se întilneşte câte odată, jupân *Iane* Vel Postel şi jup. *Danciul* Vel Postel şi chiar *Paraschiva* Vel Postel, dar jupân *Stoica* tot este în *activitatea de serviciu* până la 30 Decembrie 1579. Dela 5 Ianuarie 1580 Vel Postel este jupân *Danciul*· iar la 14 Mai acelaşi an dăm peste jupân *Stoica fost Mare Postelnic.*

Din aceste *Stări de seriviciu* nu ne este cred, îngândit a bănui că jupân *Stoichiţa Vel Postelnicul,* boier din casa Domnii mele, căruia i se întăreşte stăpânirea (în 1571 şi 1575) peste nişte moşii din *Măxin, Berindeşti* şi *Udréni* ale jupâniţei *Neaga* soţia lui *Udré Vornicul* şi căruia i se mai zice jupân *Stoichiţă Vel Postelnic ot Cărpeşti* şi ot *Modruzeşti,* nu este, prin *Stana,* nepotul lui *Staico Vel logof. din Băjeşti.*

Dar la 21 Iunie 1586 *Stoichiţa* este mort şi documentul ne vorbeşte despre judecata soţiei *sale Caplé* cu *Creţul Postel. din Modruzeşti* feciorul lui *Drăgan* fratele lui *Stoichiţă Postel.*

Acestă soţie *Caplé* este dar bine scrisă şi ea în hrisovul din 2 Aprilie Dar cine este ea?

La 16 Aprilie 1585 „*Mihné Vodă* dă jupâniţei *Caplii din Goleşti*, „muma lui *Ivaşco Vornicul*, să'i fie mosie în *Măxin* şi în *Berindeşti* „parté lui jupân, *Stoichiţa biv. Vel Postelnic.* etc. etc.," (Buzău, pach 16- 17, doc. 3).

Şi acum rebusul se desleagă:

Jupâneasa *Caplé din Goleşti*. ctitora mânăstiri *Valé Mare* (1598), rămânînd văduvă, desicur, s'a căsătorit cu jupân *Stoichiţa Vel Postelnicul.* Ea, cu primul soţ, *Radul Vistierul*, avusese ca fiu pe *Ivaşco Vel Vornic Golescul*, iar acest *Ivaşco* este tatăl lui *Tudor*, (*Tudoran, Trifé*) Slugérul soţul *Eufiniei* (Afemiei). Acest *Tudor*, este deci bine *nepotul Caplei* cum zice hrisovul din 2 Aprilie şi jupân *Ivaşco Vornicul* erà şi el bine introdus în hrisovul din 16 Aprilie. *Vlad Banul* poate fi *Vlad Postel.* dar nu ca fiu al Caplei, ci ca nepot, adică frate al lui *Tudor*, dar *nu putem* afirmà frăţietatea. Este de observat că în primul hrisov nu se pomeneşte despre jupânesele *Maria* şi *Muşa*, fetele lui *Cândea Părcălabul din Voivodeşti*, care, ele, aveau ce căutà în proces fiind vorba de una din moşiile care aparţinuse tatălui lor. Diiacul nu le cunoşteà!

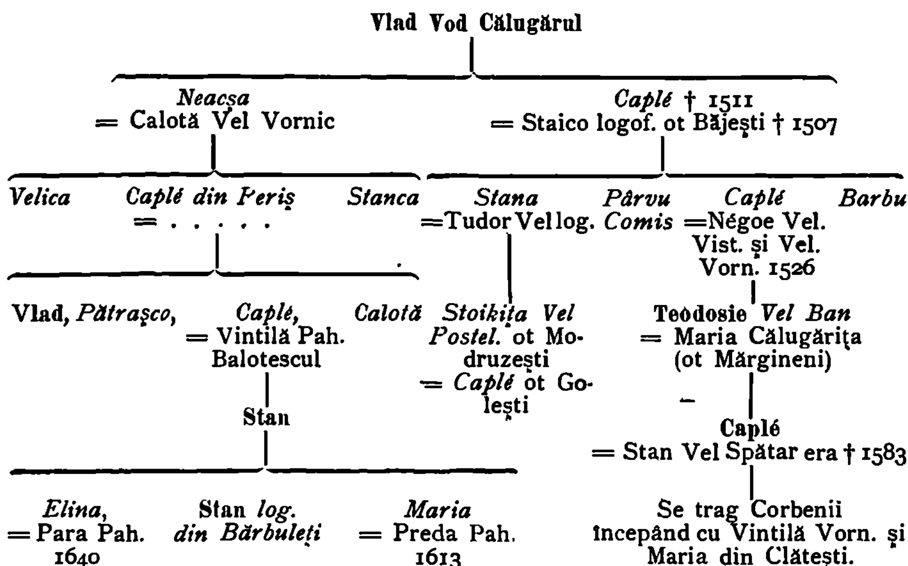
Despre un al treilea hrisov şi anume cel din *26 Ianuarie 7095 (1587)*, am semnalat deja erorile în corpul hrisovului chiar:

„*Mihné Vodă*, feciorul lui *Alexandru Vodă* întăreşte jupâniţii *Ancăi* cu feciorii „ei veri câţi D-zeu îi va dărui şi anume *Neagoe Pah* şi cu nepotul său *Mihail*, „feciorul logofătului *Vălcul* ca să le fie lor satul *Zemniceale* însă jumătate din sat „clăcaşi şi den baltă etc. etc, fiind-că au fost cumpărat-o jupâniţa *Anca* [1]) care „a fost mare logofeteasă şi cu fiul ei ce-i mai sus zisul *Neagoe Păh.* şi cu nepo„tu-său *Mihail* feciorul logofătului *Vălcul*, dela *Tudor Postelnicul* fiul lui *Ivaşco* „care a fost Mare Dvornic, pentru 12000 aspri gata, dară partea ce a fost a fiului „*Vrăjoghiei* anume *Vrăjoghea* [2]) (aci este eroare: trebue scris *Petraşco)* a vân„dut-o Tudor Postelnicul, el dă bunăvoia lui şi cu ştirea tuturor megiaşilor den „*Ocrăstea* (?) şi din partea Domniei Méle. Drept acéia am dat şi Domnia Mé jupâ„niţei *Ancăi logofeteasă* şi cu fiul ei *Neagoe Păh.* şi cu nepotu-său *Mihail* să le „fie lor...... cele ce sunt mai sus zise, moşie şi stătătoare ei şi feciorilor ei, „nepoţilor şi strănepoţilor ei şi de către nimenea neclătită după porunca Dom„nii Méle. Iată şi martori am pus Domnia Mé: jupân *Iane* Vel Ban de Cra„iova, jup. *Chisar* Vel Dvorn, şi jup. *Ştefan* Vel Logof...... şi *Miroslav* Vist „şi *Ventil* Stolnic, şi *Radul* Comis. şi *Vladu* Paharnic şi jup. *Paraschiva* Vel Post., „şi ispravnic *Ştefan* Vel Logofăt. Şi eu *Radul* Logof. am scris în scănuala cetate „Bucureşti. Scris luna Ghenarie 26 zile, ani curgători, dela Adam până la noi „ani 7095".

[1]) *Academia Română* pach. LVIII, doc. 10.

[2]) *Vrăjoghe Slugerul* a avut pe *Cânda Părcălabul ot Voevodeşti* iar *Vrăjoghea* Logofătul a avut pe *Petraşco* a cărui mamă *Dumitra* a vândut lui Trifea =Tudor. Vezi mai sus documentul din 25 Maiu 7110 (1602).

CELE 6 CAPLE.



Dăm în fine spre completare și următoarele documente relative la moșiile pecare vor continuà a se judecà urmașii *Goleștilor* cu ai *Năsturelilor:*

La 1582 Maiu 29 Alexandru Voevod și Domn dă această poruncă [1]) slugii D. Méle lui *Chirca Comisul* ca să fie volnic cu această carte a D. Méle a ține satul Futeștii dela Mostiște însă parté jupâniței *Nécșéi* sora *Diicului*, ce a fost ținut-o (moșia, partea) *Stoichița* Vel Postelnic și *Ivașco* Vel Dvornic, pentru că este de moștenire a slugii noastre mai sus scrise etc.

La 18 August 7101 (1593) Alexandru V. V. feciorul marelui și prea bunului *Bogdan V.V.* dă hrisov[2]) lui *Ivan Postelnicul* (Rudeanu) și jupănița lui *Despina* pentru moșie în Scăești, partea jupăniței *Mușei.*

In hrisov se spune că *Despina* este fiica jupăniței *Maria*, sora jupăniței *Mușa* și a lui *Vintilă Paharnicul.*

La 10 Fevruarie 7144 (1636)· Doi boieri *Gheorghe Vistierul Caridi (ot Popești)* și *Radul Vornicul din Desa* dau carte lui *Dumitrașco Clucerul din Spinéni* fiul jupânesii *Marii* și nepotul jupânesii Nécșii sora lui *Șerban Banul* și a lui *Diicul Clucerul*, că au mers la sat la Futești despre Mostiște din județul Elhov, ca să căutăm hotărele etc.

Spre a înlesnì priceperea celor ce proced să se consulte schițele genealogice reproduse mai sus.

GENERAL P. V. NĂSTUREL.

---

[1]) Arhivele Stat. *Mitropolia București* pach. 31, doc. 2. Orig. slav.
[2]) „ „ *M-rea Tismana.* Sect. ist. pach. . . . , doc. 1.
[3]) *Acad. Română* pach. XLIII, doc. 12.

ARMENII CA INTEMEETORI DE ORAŞE
IN
PARTEA DE RĂSĂRIT A EUROPEI

Inainte de a preciză prin fapte istorice rolul de fondatori de tîrguri pe care acest neam l'a avut în părţile orientale a continentului nostru, cată să se vadă starea în care se aflau aceste meleaguri, şi mai cu deosebire părţile noastre, pe la anul 1000 după Christos, epocă când Armenii au început a se răspândì prin ele.

In cartea sa despre Ştefan cel Mare, d. Iorga ne arată ţările locuite de Români, pe la sfârşitul mileniului întâiu, ca fiind populate numai cu sate, alcătuite fiecare din coborîtorii unuia şi aceluiaş strămoş a cărui nume îl şi purtà; cum apoi pe de oparte Germanii au colonizat, adică au întemeiat târguri în mijlocul populaţiunii rurale, care tot slavă a rămas, din Galiţia, ear pe de altă parte Armenii din Asia mică, goniţi de întinderea Saracenilor din Siria şi Egipt asupra ţării lor, trecură Marea Neagră în peninsula Crimeei, stăpânite atunci mai mult de Genovezi; Armenii apucară apoi drumul cel mare tătăresc ale mărfurilor, ca să ajungă în Galiţia ceea ce erà nodul prin care negoţul apusului se legà cu părţile răsăritului.

Negoţul între Orient şi Apus aveà două drumuri: 1) la Miază noapte de Marea Neagră între Kaffa (Feodosia) capitala Crimeei, şi Lemberg, pe care drum au mers Armenii de s'au aşezat la Lemberg 2) la Miază-zi de Marea Neagră şi anume: a) la început Lemberg-Dorohoi-Bârlad-Galaţi şi Lemberg-Cetatea Albă sau Chilia; Dorohoi fiind o staţie de poştă pe drumul *(doroha)* dela Lemberg la portul republicei Bârlădene, Galaţiul, ce se chemà *doroha bârladska* b) mai târziu Lemberg-Moldova-Silistra-Costantinopol; pe acest din urmă drum se făceà negoţul încă pe la 1850. când a apucat negustorii Armeni ca Magârdici Krîmlău şi Iacob Iacubenz transportând cu carele chelibar dela Danzka (Danzig) la Stambul. Cel dintâiu drum se chemà drumul tătăresc, de oarace ducea din Lemberg la Tătarii din Crimeea; cel de al doilea, drumul moldovenesc, de oarece ducea prin Moldova. (N. Iorga, „Relaţiile comerciale ale ţărilor române cu Lembergul în „Economia naţională“, ani XXIII nr. 11, 12 şi XXIV. n. 1).

Lembergul germano armenesc, Cracovia curat germană (1) luară astfel un mare avânt, şi germanii şi armenii galiţieni, dar aceşti din urmă mai mult, mai departe şi mai trainic, întemeiară colonii în târgurile ce se înjghebau pentru nevoile satelor dintre Siret şi Prut. Oraşele Siret şi Suceava ajunseră locuri însemnate pentru negoţul şi meşteşugul lor, apoi unda bogăţiei ajunse în creşterea ei repede Botoşanii: (satul urmaşilor lui Botaş), Iaşii (2) Vasluiul, Bârladul, Tecuciul. Se ajungea astfel cele două mari porturi de miazăzi Kilia şi Cetatea Albă.

D-l Iorga ne arată apoi cum voevodul de Maramureş, Bogdan fiul lui Micu, pe la 1360 ajunge în Bucovina de azi, răpune pe Voevodul Sas, care stăpâneşte din partea Ungurilor aceste plaiuri, dar cade în lupta cu Bogdan şi acesta îşi aşează trainic pentru viaţa lui şi a neamului său, scaunul „ţerii Moldovei" în o curte de piatră, ce i'o dau Saşii din Baia, satul de azi de pe râul Moldovei în apropiere de Fâlticeni. Din acest sâmbure Ţara Moldovei se întinde în jos peste satele din valea Bistriţei, Trotuşului, Putnei, unde Ungurii veniţi încă pe la 1200 d. Chr. odată cu episcopul catolic a Cumanilor din cetatea Milcovului, făcură în apropierea ocnelor de sare târguri: Bacăul, Agiudul, Putna, iar mai departe. în ţara lui Alexandru-Vodă Munteanul, fiul lui Tihomir Basarab, Buzăul. Peste râul Siret, aşezările nouă ale Nemţilor şi Armenilor, vechile târguri, multele sate, cetăţile dela Nistru, Hotinul, Soroca, Tighina şi pescăriile dela Dunăre aşteptau să fiie dijmuite, apărate şi stăpânite.

Vedem dar, că Armenii erau de mult aşezaţi în acele oraşe, pe când Bogdan şi-a făcut descălicarea; aceasta o spune şi Haşdeu (Ioan Vodă cel cumplit ed. II, 1884) „Indată după a doua descălecare a Moldovei Botoşanii se bucură de însemnătatea unui centru comercial moldopolon" „Incă mai înainte de Dragoş acest oraş coprinde în sine o numeroasă poporăciune armeană; o poporăciune nu numai esenţialmente neguţătorească, ci încă aflătoare în legături comerciale cu Galiţia, în care Armenii erau de mult răspândiţi şi îmbrăţişaţi". Cu prilejul criticei ce o face asupra muzeului cultului Armean adunat de subsemnatul la expoziţia jubilară din 1906, d-l Iorga zice în *Neamul Românesc* (anul I N. 14 din 25 Iunie 1906); „Armenii din Moldova sunt foarte vechi acolo: pe unii din ei domnii cuceritori i-au apucat ca orăşeni bine înjghebaţi prin aşezările lor".

Vechimea Armenilor prin aceste părţi este însă de fapt mult mai mare. In ţara ungurească ei sunt pomeniţi încă sub ducele Geyza (972—995), înainte de întemeerea statului maghiar, şi sub Ştefan cel sfânt al lor (997—1038) întemeetorul regatului lor, împreună cu alte neamuri, ca unii ce prin căsătorii s'au amestecat cu desăvârşire cu nobilimea maghiară; cronica ungară zice: „Praeterea [inquit] intraverunt Hungariam tam tempore Ducis Geyzae et Sancti regis Stephani, quam diebus regum aliorum: Bohemi, Poloni, Graeci, Hispani, Hismaelitae, Bessi, *Armeni* etc. qui diutius in regno commorando, quamvis

(1) Intre cele mai vechi universităţi germane au fost cele de la Praga şi Krakau.

(2) Ilie Gherghel: „zur geschichte Siebenbürgens" — susţine că Iaşii—vine dela slavul Cerna Asky torga—târgul Assilor negri.

illorum generatio nesciatur, per matrimoniorum diversorum contractus. Hungaris immixti, nobilitatem pariter et descensum sunt adepti". —(De introitu diversarum nationum in Hungarium p, I. c. 12).—Ei au căpătat acolo pe la 1243 privilegii cari le-au fost înnoite de Bela IV. Iar într'un document al regelui Ladislav IV din 1281 se pomeneşte de o „terra Armenorum" şi de un „monasterium" al lor, pe care acest rege îl face danie călugărilor Augustini din mănăstirea Sf. Ana din Gran.

La anul 1062, după chemarea ducelui Izaslaw al Muscalilor, au venit din Rusia 20.000 Armeni, din capitala lor Ani, pentru a-l apără de Polowzi (Cumanii) din Moldova de azi, şi nu s'au mai întors la căminele lor, ci s'au aşezat la Kief, mai apoi la Kaminiez-Podolsk, şi de acolo s'au răspândit în toată ţara (Barancz Sadok, Rys dziejow Ormianskich, Tarnopol 186 (p..61) Christofor Lukaczi in „Historia armenorum Transsilvaniae Viena 1859, zice despre aceasta „Theodorum rubrum, Rusiae Ducem Armenos Naxiavenses (1) ad sibi suppetias ferendum evocasse, relata-que opera eorum de hostibus suis victoria, sedes illis in regno suo libertatesque contulisse": adică la chemarea ţarului Teodor al Rusiei roşie, Armenii se stabiliră după îndemnul suveranului, care prin acte solemne le promisese odată cu libertatea deplină a cultului şi privilegii importante comerciale, precum chiar dreptul de a aveà propriile lor tribunale în Podolia.

In Moldova şi Muntenia ei par a fi venit pe la 1046 d. Chr. când împăratul bizantin Monomachus a invadat Armenia, precum şi la 1064, când Perşii au cucerit capitala lor Ani. Principele N. Soutzo (Notions statistiques sur la Moldavie, Iassy 1849 p. 52) zice: Dés le XI-éme siècle des Armeniens abandonnent leurs foyers envahis par les Perses, se refugiérent en Pologne es en Moldavie. Des immigrations subséquentes eurent lieu en 1342 et en 1606..... Ils ont 8 églises en Moldavie, dont les plus anciennes sont celles de Botoşani bâties en 1350 et celle de Iassy qui date de 1395, „(vezi Neigebauer: „Die Donaufürstenthümer, Breslau" 1854, heft I pg. 82). Imigraţiuni ulterioare au fost la 1319, când un cutremur a distrus Ani, şi i'a gonit un număr mare, apoi la 1342, când Perşii au recucerit capitala lor, apoi la 1418. Pe când cei săraci şi ţăranii au rămas lipiţi de glebă, Armenii mai cu dare de mână au plecat din ţara lor, pentru a-şi salvà viaţa, credinţa strămoşească şi averea. G. Pray în Dissertationes historico-criticae, Vindobonae 1775, cap. XI pg. 170 zice: „illos ex Armenia in Moldaviam circa annum 1418 venisse, ac bona Principis ilius Terrae venia in septem Moldavicas civitates quas insigni templorum, coenobiorum ac domuum fructura nobilitarunt, „receptos fuisse". Acel principe bun care i-a primit, ba i-a chemat, după tradiţia armeană, a fost Alexandru cel Bun (1401—1433) ear cele 7 oraşe au fost: Suceava (unde Armenii aveau şi mânăstire şi episcopat), Hotin, Botoşani, Dorohoi, Vaslui, Galaţi, Iaşi. Pray zice ibidem, că ei s'au dedat comerţului, agriculturei, prăsilei vitelor, şi s'au făcut folositori patriei lor adoptive. Li se acordase chiar dreptul

(1) Despre oraşul Nahicevan din Armenia, mai jos. După Onciul Polowzi= Bolohowci este Volohi=Vlahi. Assi negri=Alani ar fi după Gherghel un neam din Caucaz foarte înrudit cu Armenii.

la început, de a avea administrația municipală separată, adică Șoltuzi armenești, după ideile pentru slobozii (colonii) cari precumpăneau atunci în politica țării. Iar la 1475 mai multe mii de Armeni au fost din nou primiți cu multă bunăvoință de Ștefan cel Mare. Din textul de mai sus al lui Pray se vede depe atunci aplicarea lor, de a împodobì și îmbogățì orașele unde se așezau, cu clădiri însemnate: biserici, mânăstiri, case particulare frumoase etc.

Cu drept cuvînt dar spune părintele Dan, din ale cărui carte[1]) am luat cele mai multe din aceste date, că: Armenii din Moldova și Bukovina, trebue socotiți între locuitorii cei mai vechi ai acestei țări, lucru, care precum am văzut, se adeverește și pentru Rusia meridională, Galiția, Ungaria, Transilvania și România. Daca ei au fost chemați de Muscali, precum și de Domnii Moldovei, ca să se statornicească în țara lor, este că ei erau cunoscuți ca un neam aplecat spre negoț și meșteșuguri și, cu toate pribegiile lor silite, cu porniri spre statornicie și apucături esențialmente sedentare, în timp aproape o mie de ani, de când se pomenește despre acest neam în părțile aceste ale Europei. Iată pentru ce ei au fost adeseori chemați, ca prin așezarea lor să întemeieze târguri, hărăzinduli-se mari privilegii, precum deplină autonomie comunală, juridicțiune proprie, libertatea cultului, făr de amestec din partea bisericei dominante ale țării, școalele lor proprii, și aceasta cu atât mai mult, că școli nu existau de loc în aceste țări; până și chiar conducerea politică de către ai lor proprii, în ce privește organizația breslelor și intereselor lor. Asemenea chemări s'au repetat până în timpurile recente. Dr. Iohann Polek, bibliotecarul Universității din Cernăuți, în broșura sa: „die Armenier in der Bukovina“ 1906, arată pe larg acele străduinți neîncetate ale guvernului austriac, dela ocuparea acestei provincii în 1774, și până în timpul din urmă, de a atrage prin felurite făgădueli și concesii pe Armenii din Moldova și țările megieșite, pentru ai face, ca să se așeze în Bukovina; lucru pe care de altfel Poarta îl privea cu ochi răi și căuta să-l împiedice. Guvernatorul baron Enzenberg (pag. 12 op. citat) în raportul său din 30 Octombre 1779, către Ministerul din Wiena, zice despre dânșii: „sehr bescheidene, mässige, in ihrer religion sehr eifrige und rechtschaffene, gute, mühsame, und dem staate überhaupt nützliche leute.“ El a tratat între altele în special și cu Gh. Nicorowicz, acordându-i însemnate privilegii, pentru a întemeià prin acest fruntaș armean o colonie în Snyatin. Poarta însă pare a fi zădărnicit acest lucru.

Din numeroasele orașe ale acestor țări, în întemeiarea cărora Armenii au avut o parte mai mult sau mai puțin esențială, vom menționà numai câtevà din dată relativ mai recentă, deoarece pentru acele de o întemeiare mai vechie firește că datele se pot obține cu mai multă greutate și cer studii mai stăruitoare. Incepând cu *Galiția* avem aici în întâiul loc *Lemberg* sau Liovul (Ilov) capitala țării. Deși D-l Iorga îl numește „germano-armean“ totuși din documentele polone și

[1]) Demeter Dan, paroh la Lužan: „Die orientalischen Armenier“, Czernowitz 1890; cuprinde în 34 pagini o sumedenie de date și cunoștinți: toate documentate cu izvoare autentice. La 1891 Dan a scos o ediție română, și tot atunci a eșit o traducere armeană la Mehitariștii din Viena, și avea să iasă și una franceză.

ungare reiese, că acest oraş a fost clădit la 1270 de către principele Leo Danilovicz, care i-a şi dat numele de Leopolis, dar oraşul nu aveà locuitori, până ce la 1280 Leo a adus Armenii de l'au populat. Cum aceştia au fost acei ce au alcătuit această politie, erà lucru firesc, ca să aibă tot ei şi administraţia comunală. Denumirile însă de *rathsmann* (consilier) *pârgari* (dela bürger) *şoltuz* (schultheiss), *burgmestru* (bürgermeister) precum şi *voit* (vogt), *zechmaistru* etc. au fost luate dela municipalităţile germane din apropiere, înjghebate mai demult[1]) Armenii aveau organizaţia lor în bresle proprii, *starostii* sau zechmaistrii erau capii breslelor sau *căpiteniile* lor, iar pârgarii în număr de 12 sau 6 după importanţa localităţii, exercitau sub ascultarea unui şef, ce se numea *şoltuz*, atribuţiunile municipale şi fiscale. Dar ei aveau mai mult decât atâta, aveau în toată Galiţia tribunalele lor proprii, cari se alcătuiau tot din 12 sau 6 magistraţi, şi se conduceau de un şef al lor, numit *voit.* Acolo tribunalele dela 1500 încoace funcţionau încă în limba tătărească, iar dela 1630 la 1641 chiar şi Condica Decretatelor din Lemberg este ţinută tot în limba aceasta, însă scrisă în alfabetul armenesc. Aceasta de hatârul Armenilor şi eată cum:

In notiţa sa la „Camenitza sau Cronica Armenilor din Polonia şi Moldova" traducere din limba armeană, de d. Grigore Buicli, consilier la Curtea de Casaţie, publicată în „Convorbirile literare" anul XL, d-sa zice: „Armenii din Polonia, cari au păstrat mult timp limba lor adică dialectul din Ani, foarte apropiat de limba literară armeană, s'au văzut pela sfârşitul veacului XV cotropiţi de un mare număr de coreligionari veniţi din ţările Tătare (şi mai ales din Crimea după retragerea Genovezilor), cari vorbeau între ei o tătărească stricată. Această limbă, din pricina numărului covârşitor al acelora cari o foloseau, a ajuns să se impună obştei întregi, până şi în actele oficiale ale tribunalelor armene, rămânând limba strămoşească numai în biserică; dar mai târziu sub influenţa catolicismului, şi cu amestecul Armenilor cu Leşii, în biserică limba armeană a fost înlocuită prin cea latină, iar în popor limba tătărească prin cea leşească. Aşa se face că, cu începere dela 1611 şi cronica de Camenitză este scrisă în limba tătară (cu litere armeneşti). După Kohler şi după Bischoff („altes recht der Armenier in Polen" 1857) Cazimir le-ar fi dat la 1344 dreptul de a aveà tribunalele lor proprii, drept, care a durat, cât a durat regatul polon.

In ce priveşte starea lor civilă şi judecătorească aceasta a fost situaţia lor. Dar ori unde se aşezau ei, cea dintâi grijă a lor a fost biserica şi şcoala, cultul şi în de obşte cultura cea occidentală, după care pururea s'au arătat foarte dornici. De aceia ei aveau tipografia lor, unde tipăreau toate disciplinile traduse din alte limbi. Relativ la cultul religios, cu toată intoleranţa istorică şi esclusivismul inerent bisericei romano-catolice, dominante în Polonia, dela început şi până la 1367, adică 100 ani după întemeiarea oraşului, ei erau încă atât de puternici şi precumpănitori în Lemberg, încât regele Cazimir III cel Mare li recunoaşte pe lângă multe alte privilegii acolo şi re-

[1]) Tot asemenea Armenii încă în Asia Mică aveau împrumutate încă dupe timpul Cruciadelor dela Francezi titlurile feudale de baroni, connêtable etc. pe cari i-au şi păstrat până în zilele noastre. (Gr. Buicli).

şedinţa unui episcop al lor ortodox-oriental, în persoana lui Grigore cel mare; iar la 1379 ei mai capătă încă şi alte privilegii. Lembergul devine metropola Armenilor din Apus. Un călător armean, de care vorbim mai jos mai pe larg, descrie cu deamănuntul aşezămintele Armenilor din Lémberg, bisericele, mănăstirea de călugări, arhiepiscopia, — o inscripţie din 1467 pomeneşte despre arhiepiscopul Haciadar — mănăstirea de fecioare etc.; şi arată hegemonia bisericească ale Lembergului asupra coloniilor din Stanislau, Brzežan, Tisminiţa, Snyatin, Horodenka, Zamostea, Kuty, etc.

Abià la 1626 acest arhiepiscopat, prin trecerea arhiepiscopului Nic. Torosievici, la biserica latină, sub necontenitele lovituri şi presiuni ale Curiei papale, se face catolic. Dar mare parte din Armeni, credincioşi vchiului lor cult, au emigrat la Suceava, Horodenka, Stanislav. Insă ca pretutindene şi aice, Armenii, unde n'au perit cu totul [1]), cei ce au rămas, s'au asimilat cu desevârşire, devenind aice cei mai înfocaţi patrioţi poloni. Cum am văzut în Ungaria, şi aice ei s'au amestecat cu aristrocraţia polonă şi totuşi tipul lor negricios, cu trăsături orientale, nasul încovoiat, ochii negrii, după atâtea generaţiuni, cu tot amestecul lor, contrastează cu tipul blond al Slavilor de Nord. Toţi Armenii din Galiţa şi Bucovina însă cari sunt catolici, se dau drept poloni: ca să nu cităm decât câtevà nume mai ilustre: Iendržiewicz (dela Andrei) în Galiţia apusană, Sapieha, al căruia nume ne duce la Serpega, nume cunoscut în istoria Moldovei ca numele soţului ale mumei lui Ion Vodă cel Cumplit, zis Armeanul; Abrahamovicz, actualul ministru al Austriei din partea Polonilor, apoi o mulţime de mari proprietari rurali de prin Galiţia şi Bucovina: Aywas, Assakevicz (din care se trage Gh. Assaki din Iaşi) Bogdanowicz, Bohosiewicz, Pasakas, Petrowicz, Romaşkan, (cari din Roman s'au întors în Galiţia) Stefanowicz, Wartaresewicz, Zahariasewicz, Zadurowicz etc. Iar familiile Kapri, Moysa, Aritonowicz, originari din Iaşi, Botuschan. Gâina, Prunkul, Hagi, Cozocar etc, remânând armeano-grogoriani, merg în Bukovina cu partidul naţional român.

Uu alt oraş în Galiţia, a cărui întemeiare de către Armeni este tot atât de documentat, este *Stanislau*, unde cu toate că acest oraş este de origină mai recentă, nici nu se mai găsesc Armeni. Sunt însă în oraşul Tisminiţa, care este mai vechiu, şi care a dat poate cel mai mare contingent pentru popularea oraşului vecin, ca şi Kuty (Cuturi) din Pocuţia, care este astăzi încă un oraş în majoritate de Armeni. La 1654, pe când în Moldova domneà Gheorghe Stefan Voevod (1653 1658) şi din pricina invaziunilor Cazacilor încetase ori ce negoţ, Stanislaus Revera Potocky a hărăzit pământul satului Zablocie (azi Zablotov=dintre mlaştini) pentru alcătuirea unui târg, căruia i-a dat numele său, şi a invitat pe Armeni să se aşeze acolo; au şi venit o mulţime din Moldova şi Transilvania, s'au aşezat şi au atras în curând tot negoţul de vite al Moldovei le el.

In *Ungaria* am văzut încă din veacul al XIII o ţară armenească

(1) Cum bună-oară la Amsterdam în Olanda, unde ei au avut o puternică colonie. O biserică a lor stă acuma pustie în mijlocul acestui oraş; aceasta, ca şi numeroase cărţi tipărite în tipografia lor din Amsterdam, între care o biblie cu xylogravure de ale lui Albert Dürer (despre apocalypsă) atestă trecutul lor.

şi o mănăstire aşişderea; denumiri geografice destul de vorbitoare. In *Transilvania* se pomineşte la 1355 de un episcopus Armenorum de Tlumaczy (Hăşdeu, Magn. Etym. Rom. Fasc. II. pag. 1555). Călătoriul armean din Orient, Minas Pjşghianţ, găseşte pe la 1825 colonii armeneşti în oraşele Ersebet-varos (Apa-Frumoasă) Gherla (Samos Uivar), Ghiorghiu Sân Miclăuş, Ciuc-Sepviţ, Ciuc Socolyo, Remetra, Deva, Abrud, Ahmid, Kezdy-Vasarhély, Maros Vasarhely, Neusatz Oradia=Noul Varoş, Sibiu, Sas-Sebenici, Braşov, Cluj, Turda. — Din pricina prigonirilor lui Stefăniţă-Vodă, la 1551 mulţi Armeni din Moldova s'au mai adaogit pe lângă acei ce erau de mai înainte aşezaţi acolo. Dar în urma rescoalei neizbutite înpotriva voevodului Moldovei Gheorghe Duca (1669—1672), la care au luat o parte atât de activă şi Armenii, încât capul revoltei, Mihai Hîncu, după Dan, ar fi fost chiar Armean, s'a încins o altă prigonire asupra Armenilor din Moldova. Mulţi, din Suceava şi Siret cu deosebire, sub conducerea episcopului Vîrzărescu au emigrat în Ardeal. Principele Mihai Apafi (1661—1686) i-a primit bucuros la 1671, le a dat însemnate privilegii, şi i-a aşezat la Gherla, care din sat s-a făcut oraşul *Armenopolis*, precum şi la Ersebetvaros, care din satul Ibaş-falva s'a făcut oraşul *Elisabetopolis*. Aceste sunt încă şi azi oraşe armeneşti; de aice ei s'au respândit prin alte oraşe maghiare şi săcueşti; ei se ocupă cu negoţ, parte ţin prăvălii, parte sunt negustori de vite; nu s'au amestecat cu celelalte neamuri; şi astfel s'au păstrat tipul lor oriental; limba însă s'a perdut; şi au adoptat cea maghiară; dar numirile lor sunt tot cele româneşti aduse din Moldova, precum Harnic, Patru-bani, Covrig, Cap-de-bou, Ostian et. (Diaconowich, Enciclop. rom. Sibiu 1898 t. I).

Vârzărescu, de care s'e vorbeşte aici, este intemeietorul „Asociaţiunii minorilor armeni" zisă *„Brastavă"*, ale cărei statute s'au publicat în această Revistă, vol. VIII. Eată după d-l Buicli pe scurt istoricul acestei stranie instituţiuni culturale asociaţia (bratstwo=înfrăţire) care aveà de scop de a propagà solidiritatea în tineretul—până la căsătorie—prin agape comune, de a-i îndemnà la respectul şi observarea cultului, păzirea serbătorilor, prin contribuirea la întreţinerea bisericii, prin îndatorirea de a luà parte la cununii şi înmormântări în corpore, la ajutarea nevoiaşilor etc. A fost înfiinţată pentru întâiaoară pentru tinerii din *Giurgiu sin-Miclos* la 1690 de către Axenti Vărzărescu Mândrul. Trecând la catolicism, acel Verzerewski, a fost numit de către arhiepiscopul de Lemberg, Vartan Hunanian, vicar episcopal şi administrator duhovnic al Armenilor din Transilvania şi Moldova la 13 April 1686, pe timpul lui Const. Cantemir VV. Papa Alexandru VIII îl întăreşte la 30 Oct. 1690 în această demnitate; la 30 Iunie 1691 el este hirotonisit episcop de către Hunanian, iar la 1697 Turcii ocupând Bistriţa şi prinzându-l, nu-i dau drumul decât la 1699 cu prilejul păcii de Karlowitz. El moare la 1715 la Wiena. Statutele brastavalei alcătuită de el sunt întăriţe însă şi de catilocosul de Ecimiazin, Eleazar, capul Armenilor gregoriani, apoi sunt adoptate de tinerii din Botoşani, Iaşi şi Roman, cari întruchipează toţi împreună o brastavă. Originalul statutelor acestor, aflătora în biblioteca bisericii armeană de Botoşani s'a publicat de subsemnatul în Arhiva din Iaşi (an VII 1896. No. 11/12). Cel dintâiu vatah (athà pe armeneşte, ca şi în limba gotică înseamnă părinte, şef=vater) a fost Stefan, fiul epitropului bi-

5

sericei din Botoşani, Luca, ales de către 45 tineri din cele 3 oraşe. — O sută de ani în urmă, la 14 Iunie 1780, catolicosul Simeon, întăreşte din nou, după cererea lui Ion Kapri, fii lui Grigore, regulamentul Brastavalei, pentru tinerii din Suceava; încredinţându-l episcopului Axente din mânăstirea Zamka dela Suceava; aceasta este hrisovul publicat la 1902 în această revistă, espus în original la 1906, în Kula, la expoziţia cultului armean.—La 20 Februarie 1790, trecând prin Botoşanı episcopul de Astrachan, arhiepiscop al Armenilor din Rusia, Iosif Argustinov, (vezi ilustraţia N. 1), comunitatea de Botoşani i-a cerut să intărească la rândul lui acest regulament ceeace a şi făcut, slobozind un „gondak". o carte în care-i reproduce textul împreună cu diferitele întărituri.—La 1811 Aprilie 10 brastavà din Botoşani numără 134 membri, între cari numiri de Ciomac, Balasan. Cioban. Trancu, Bolfos, Goilav, Buicli, Misir etc.—Această instituţiune a fiinţat până la mijlocul veacului XIX, când a căzut în desuetudine. Posed pe lângă acel hrisov de Suceava şi un „aier" din 1815, a cărui ctitor a fost brastavá din Botoşani; frumuseţea cu care a fost pictat, arată bogăţia de odinioară ale acestei interesante asociaţiuni. [1]).

Din foarte numeroasele oraşe cu populaţiune mai multă, sau mai puţină, armenească de peste toată întinderea *Rusiei Meridionale*, pe care nu le mai cităm, spre a nu lungì prea mult nomenclatura lor, voiu semnalà bună-oară oraşele Nor-Nahicevan, Grigoriopolis, Ormenski-Bazar, Cameniţa, Cetatea-Albă şi localitatea Raşcov. Denumirea celor trei dintâi, arată îndeajuns de cine au fost alcătuite, ştiut fiind că în Rusia Armenii sunt numiţi Grigoriani, după episcopul lor Grigore Iluminătorul, care i a creştinit pe ei, şi care fiind din familia lor regală, a făcut, că Armenii au fost, după episcopul Gherasim Timuş de Argeş, cel întâiu popor care a avut creştinismul ca religie de stat; aceasta pentru Grigoriopolis. *Nahicevan* este un oraş curat armenesc în Cherson, aproape de Marea Azow, întemeiat la 1779—1780 (după alţii la 1792) sub Ecaterina II, şi aşà numit după un oraş mai vechiu cu acelaş nume în Armenia, care a fost distrus; această denumire după episcopul de Argeş, Timuş „Privire istorică asupra bisericei armene" (Revista bisericii ortodoxe 1891, an. XV, v. 1) aminteşte timpurile Noahìce: „cea întâi descălicare din arhă." Despre acest vechiu Nahicevan este vorba în documentul care menţionează cei 20

[1]) La 1866 se închegasă în Botoşani o nouă asociaţie filantropică culturală a Armenilor, reluând întrucâtvà firul brastavalei. Ea aveà de şcop ajuturarea săracilor şi întreţinerea unei şcoli de fete sărace, pe lângă şcoala de băieţi ale Eforiei armene; la 1869 comitetul acestei societăţi, numită „Ingherutiun" (frăţie) compus de Dr. O. Brăilian, M. Missir, Simon. Kapri, Har. Goilav. Măg. Baronce, S. Popovici şi Gabriel Misir, au elaborat şi tipărit statutele „Regulamentul Societăţii armene de binefacere din Botoşani" 1870. Şcoala de fete a fiinţat până la 1894; dela 1888 la 1892 director cu autorizaţia Ministrului. (Titu Maiorescu) a fost Grig. Goilav, având ca profesori de limba armeană şi religie pe preotul Iacobean, limba română d-ra M. Wallner, lucru d-na Maria Cojocaru, programa fiind acea a şcoalelor primare de fetè ale statului, înfiinţate mai apoi şi în Botoşani. Şcoala a fost frecuentată de 40—50 eleve; de Paşte şi Crăciunì se îmbrăcà 30—40 fete sărace. Iar un număr de văduve şi infirmi erà întreţinut în chiliile bisericelor; la caz de boală erau îngrijite de un medic al asociaţiei, şi înmormântaţi pe spezele ei.—La 1896 societatea s'a disolvat, foudul ei de 70.000 lei a fuzionat cu cel al Eforiilor bisericei.—Aceasta a fost şi cea din urmă licărire ale unei încercări de a păstrà limba strămoşească.



Fig. No. 1.

Iosif, arhiepiscop şi prelat a naţiunei armene din ţara rusească, născut în anul 1743. Trimis extraordinar dela Sf. Ecimiazin, ucenicul sf. Simeon, catoligos a tuturor Armenilor, fiul lui Sosbeg Argutiantz Sanahoran. Venit în oraşul împărătesc, capitală foarte renumită, pentru a târnosì Biserica Armenilor cu hramul sf. Ecaterina.

mii de armeni chemaţi de Teodor Izaslav la 1062 *Cameniţa*, capitala Podoliei, a fost întâia descălicătoare a Armenilor lui Izaslaw, după Kief, şi înainte de Lemberg. A şi fost până a nu se ridicà Lembergul armenesc, metropola Armenilor occidentali; ei aveau acolo mai multe biserici, tribunalul lor propriu, desigur şi municipa-



Fig. No. 2.

litate, şcoli şi breslele lor proprii şi aveau hegemonie asupra Armenilor din oraşele din Polonia şi Basarabia, ca Mohilev, Zuancia, Luţca, Iaşlowţa, Raşcov, Balta, Grigoriopolis etc., din Lehia Rusească.



Fig. No. 3.

Cetatea albă sau Bielograd, azi Akerman, este Mauro-Castro genovez, din veacul de mijloc, care a luat locul anticului Tyras elin, la gurile Nistrului. Erà ca şi Kilia în mâinile Genovezilor; întăriturile sale erau durate, se zice de meşteri armeni, cari aveau şi o biserică acolo. Aici se află între multe alte inscripţii şi o piatră trapezoidă cu o cruce în relief şi legenda: „D-lui D-zeu, în anul lui Iisus Hristos 1152; acest mormânt este aşezat la uşa bisericii Sf. Ioanes, spre pomenirea lui Hodja Mesrob de Tanaker şi a fratelui său Baltazar" [1]). O altă piatră are inscripţia: „această cruce este gravată la 416..." ; data este evident cea ale calendarului armean; era lor fiind cu 551 ani mai nouă; deci 416+551=967 ale erei creştine [2]). Altă inscripţie: „aceste semne sfinte

[1]) Vezi ilustraţia N. 2.
[2]) Vezi ilustraţia N. 3.

(crucea) sunt făcute întru pomenirea lui Sarkis, lui Galust şi a părinţilor lor la 623" adică 1174. Alta: „Sf. Cruce, zisă semn sfânt, să-

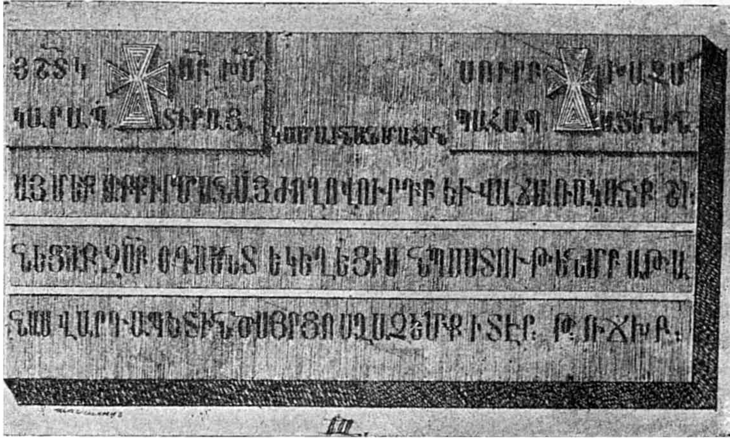


Fig. No. 4.

pată în numele Mântuitorului, este pusă de Carine întru pomenirea soţiei sale şi a părinţilor la anul 895". In sfârşit una: „noi cetăţenii

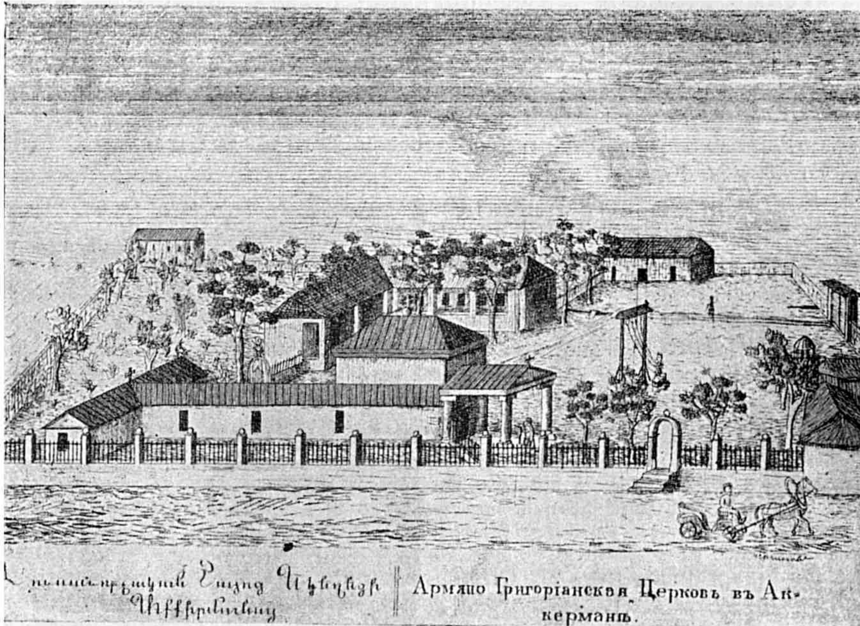


Fig. No. 5. Biserica armeană-gregoriană din Akkerman.

de Akerman şi negustorii am zidit această biserică Sf. Auxenţiu

prin harul arhimandritului Atanasie; aice ne rugăm lui D-zeu; anul 1142" [1]). Dăm aci şi vederea biserici din Akerman. (Vezi fig. 5).

Menţionăm aici încă una din încercările de acel fel, de a întemeià într'un sat un oraş cu concursul Armenilor, încercare însă fără multă durată. Intr'un hrisov, ce le dă contele Iosif Liubomirski, proprietarul satului *Raşcov* din Basarabia, de pe malul Nistrului, nu departe de Hotín, în faţia lui Kamienitz Podolsk,—hrisov din 1571, li se asigură toate privilegiile, de care s'a vorbit mai sus, numai ca să-i înduplece, să se aşeze acolo, pentru a alcătuì un oraş; s'au şi aşezat în adevăr, au clădit o biserică de zid, dar durata nu le-a fost lungă acolo. Puterea comercială crescândă a Evreilor leşeşti dobândì o precumpănire covârşitoare, în potriva concurenţei căreia Armenii nu au mai putut luptà. Şi Raşcovul iar sat a devenit. Armeanul Minas Pjşghianţ, de care am mai pomenit, călătorind prin aceste locuri, a găsit pe la 1825 acest hrisov şi l'a publicat în descrierea sa: „Călătoria prin Lehistan" (adică ţara leşească). cum nnmeau Armenii orientali toată partea asta a Europei, privind o prin prisma Lembergului [2]), carte tipărită la 1830 în Venezia, la mânăstirea Mehitariştilor din San Lazzaro. Fără acest hrisov, care cuprinde statutul organic al acestor Armeni, privitor la administraţia comunală, judiciară, religioasă, negustorească şi organizarea breslelor cu zechmaistri lor, nu s'ar ştì că a fost un moment oraş acel sat, ce până în zilele noastre erà proprietatea concetăţeanului nostru Garabed Ciolac, reprezentant al judeţului Kahul odinioară, şi mai de curând al judeţului Botoşani, în adunările legislative ale ţării.

Venind acuma la oraşele din ţările *Române*, până a nu aruncà o privire asupra coloniilor armene şi asupra numeroaselor monumente în stil armeano-bizantin de prin părţile noastre, vom amintì cum Turcii, cari dela cucerirea Constantinopolei şi încă de mai nainte stăpâneau Orientul Europei, Occidentul Asiei şi Nordul Africei, ajungând la apogeul puterii prin biruinţa armelor, nu s'au îndeletnicit ei înşişi decât puţin şi cu rare excepţiuni cu artele şi meşteşugurile decorative, lăsând popoarelor supuse această sarcină şi folosindu-se de ele pentru manifestarea măririi lor prin monumente trainice şi pentru împodobirea estetică a vieţii lor opulente. Arabii, Grecii, dar cu deosebire şi Armenii au fost lung timp în împărăţia mahomedană arhitecţii şi meseriaşii şi artiştii lor decorativi. Ca atari aceşti din urmă au întipărit stilul lor, o derivare a stilului bizantin, atâtor clădiri monumentale risipite pe tot cuprinsul împărăţiei turceşti. Şi pentru a

---

[1]) Vezi ilustraţia N. 4.

[2]) D-l Gr. Buicli în „Cameniţa" zice: „pentru aceşti cronicari (cei ce au ţinut cronica din Cameniţa) Moldova sau ţara Vlahilor, după cum o numeau potrivit terminologiei depe atunci, făceà una cu ţara Leşilor, când erà vorba de coreligionarii lor; căci pe lângă relaţiile de tot felul, atât de strânse între popoarele aşezate de o parte şi de alte ale Nistrului, Armenii mai aveau motive speciale de apropiere între ei. Originari cu toţii din capitala Ani şi împrejurimi, aparţinând aceleiaş emigraţiuni, pentru interesele lor religioase formau o singură obştie supusă aceluiaş şef, care erà episcopul de Lemberg; dovadă un document din 1389, păstrat de Mehitarişti: cartea prin care catolicosul (patriarhul suprem al Armenilor cu sediul la Ecimiezin, rânduind pe episcopul Ion la scaunul din Lemberg, supune către el pe lângă Armenii din Lutzca (Luck) şi Cameniţa şi pe cei din Siret, Suceava şi ţara Vlahilor.

luà de pildă cele mai apropiate de noi şi cari ne interesează cu deosebire, cităm cel mai măreţ monument creştin, după Aia Sofia, de pe peninsula balcanică: Mănăstirea de Argeş în acel stil armeano-bizantin, pe care ni-l înfăţişează şi mai multe clădiri din Iaşi, ca Trei-Erarhi, cu ornamentaţiune arabă (motive geometrice), Sf. Nicolae, Cetăţuia etc. pe cari străinii cunoscători le proclamă hotărît de stil armenesc; acelaş lucru recunoscut şi de d-nii Odobescu, Hasdeu, Tocilescu, Xenopol. Aceasta a făcut poate că Larousse zice despre Mitropolia din Bucureşti, că ar fi fost clădită de un episcop armenesc, pe când „Bărăţia" care a fost cu adevărat biserică armenească la început, azi nu mai prezintă nici un caracter al stilului lor. In ce priveşte *Argeşul*, este cunoscută teoria lui Haşdeu, mult controversată, dar nedesminţită încă, după care acest oraş ar fi fost durat de pribegi Armeni, cari i-au dat şi numirile oraşului lor natal depe ţărmurile lacului Wan din Asia Mică; coroborând această ipoteză şi prin marca oraşului Argeş, vulturul, „argiv" pe armeneşte, care erà şi marca acelui Argeş din Armenia: legendarul meşteru Manole a fost în tot cazul vreun Manuc oarecare. Pisania zice că biserica de Argeş a existat înainte de Neagoe-Vodă.

In Moldova, după Haşdău, aproape nu este oraş, care să nu aibă încă o uliţă, dacă nu chiar o mahala armenească. Şi Iorga în „Inscripţiile botoşenene" pag. 10, zice: „Pe la 1530 colonia armenească erà de sigur acum întemeiată în Botoşani, căci acesta erà târg, şi târg moldovenevc pe acea vreme nu se puteà fără Armeni". Ei au avut aproape în toate acele oraşe municipalităţile lor proprii, precum şi celelalte privilegii şi autonomii; episcopul Melhisedek al *Romanului*, citează şi în acest oraş pe şoltuzul armenesc. Dar este straniu, că pe când ei politiceşte erau aici ne atârnaţi, Melhisedek, de a cărui bună credinţă, nu putem să ne îndoim, în „Cronica Romanului" pag. 33, arată că biserica armeană de acolo atârnà de episcopia (mitropolia) ortodoxă din Roman [1]). După tradiţia armenească, ei ar fi cumpărat biserica dela Saşi la 1355, construită în lemn, ca toate bisericile de pe atunci, mai cu seamă pe la sate, şi ei au refăcut-o în piatră. La Roman se păstrează cea mai veche evanghelie armeană, manuscrisă din anul 1265, scrisă la anul 714 al erei armene în mânăstirea Maşghevor din Cilicia, după cum arată memoriul scris la sfârşitul ei; vezi Dan „Dare de seamă", Cernăuţi 1896.

In ce priveşte *Iaşul*, este destul de semnificativ, că cel mai vechiu document care până astăzi atestă existenţa necontestată a Iaşului ca oraş, după N. A. Bogdan „Oraşul Iaşi, 1904" este inscripţia de pe o piatră dela biserica armeană [2]) de acolo, din anul 1395 era

[1]) „Preoţii armeneşti din eparhia Romanului erau puşi sub dependenţa cârmuirii bisericeşti a episcopului de Roman, căruia ei şi plăteau dajde împreună cu preoţii şi cu ceilalţi clerici din eparhie". (Melhisedek).

„Intr'un zapis din 1727, între alţi martori se pomeneşte şi Ion Tărăbuţă, soltuzul armenesc; dar fiindcă din documentele Episcopiei se ştie că familia Tărăbuţă erà Română, deducem că Armenii îşi alegeau soltuzii lor şi dintre Români, dacă nu le va fi fost cumvà aceasta impus de Domni pentru vreo cauză oarecare. (Melhisedek).

[2]) Episcopul Gherasim Timuş zice, locul citat: „colonia armeană se află în documentele cele mai vechi, pe cari le posedăm."

creştină: „cu mila lui D-zeu, s'a pus temelia bisericei Sf. Născătoare de D-zeu, prin stăruiuţa părintelui Iacob, a hagiului Marcus şi Grigori 1395". Această biserică nu mai există, dar există alta în care se slujeşte azi. Cea veche a fost distrusă de incendiul din 1821 şi erà situată pe podul vechiu la spatele bisericii Barboşi. Legenda locală spune, că biserica Sf. Sava, la spatele căreia se află actuala biserică armenească ar fi fost armenească în vechime, şi s'ar află şi o piatră cu inscripţia armenească în ea care zice că ar fi fost zidită de unul Avîc. In biserica actuală se păstrează o evanghelie manuscrisă la 800 era armeană în Kaffa, adică din 1351, şi dăruită bisericii Sf. Maria din Iaşi la 900, adică 1451, după memoriul depe ea. Pe frontispiciul portalului bisericii actuale este o inscripţie: „cu harul lui D-zeu şi mila lui, s'au fondat biserica cu hramul Sf. Născătoare de D-zeu din Iaşi prin mâna ctitorului Hacig şi preotul Iacob din Şiş, a hagiului Marcar din Ciuha şi a hagiului Grigor la anul 844 era armeană, sau 1395 lui Chr. Şi la 1803 s'a refăcut prin mâna credincioşilor fruntaşi cu osârdia şi cheltuiala a tot poporului." La Iaşi a existat asemenea o şcoală de 5 clase, frecuentată mai mult de nemţi şi unguri, dar şi de români dintre cari Nicorescu din Bârlad, d-tor Boghin, colonel Oprişan şi alţii s'au făcut acolo educaţie. Prin hrisovul domnesc din 8 Noemvrie 1841 (Sf. Mihail) cu No. 163 Domnul Mihail Sturdza, în urma anaforalei Epitropiei Invăţăturilor publice, compusă de N. Soutzo, Const. Mavrocordat şi aga Gh. Assaki referendar, cel din urmă dela 1838 dregător al şcoalelor—după Sion Arhondologia Moldovenească, Assaki erà de origină armean—a împreunat şcolile comunităţii armeneşti cu ramul învăţăturilor publice, ale Moldovei, şi le-a supus Epitropiei; directorul acestor şcoli ales de eforia armenească, se întăreşte de Epitropia Invăţăturilor publice, de ea se va atârnà şi celelalte şcoli armeneşti din Moldova etc. Atunci d'abià şcoala armeană şi a pierdut autonomia ei; ea mai târziu deveni şcoală privată sub direcţia lui Cr. Caracaşi.

La Siret străvechiul oraş din Bucovina, s'a găsit la 1868 un mare număr de plăci tumulare armeneşti, încrustate azi în zidul cimitirului catolic de acolo între cari şi a familiei Agopsa, ctitorii mănăstirii Zamka dela Suceava, la 1610 (Arhiva III 209); între notabilii târgului Siret erà: „Olbei Armanu i Hacerexarmanu i Gricica i Agopşa Arman...." (Haşdeu Revista Nouă an. IV p. 130) Sobieski, Coment. belli Chotinensis lib. III. 1646 p. 31, zice despre Siret: „ad celebrandas nundinas magna Armeniorum et Moldovorum frequentia confluxerat (Haşdeu „Lumina" pag. 22 nota C. „Armenii până la cotropirea jidovilor şi a grecilor, erau actori de căpetenie al comerţului moldovenesc, însă această naţiune niciodată n'a înlăturat prin mijloace viclene şi mârşave, comerţul Românilor"—Vezi şi Iorga: Relaţiile comerciale cu Lemberg.—Biserica lor din Siret a fost distrusă de Ştefăniţă Vodă la 1551, vezi „Cânt de jelire asupra Armenilor din ţara Vlahilor de diaconul Minas Tokatţi din limba armeană de Gr. M. Buicli membru la Curtea de Casaţie Buc. 1895: unde acest Mina pribegit din Tokat (Asia Mică) descrie ca martor ocular în Suceava prigonirile armenilor de către acest domn.

La *Suceava* este earăş foarte caracteristic, că s'au găsit la temeliile cetăţii voivozilor Moldovei, petre, păstrate azi în muzeul din acel oraş şi cari poartă inscripţii tătăreşti, însă cu sloave armeneşti. Has-

deu citează dintr'un hrisov a lui Alexandru Vv. II din 1449 pe „Serkiz, cap municipal al Armenilor din Suceava“ Şi acì ei au avut autonomie comunală şi celelalte privilegii. Hasdeu citează şi documentul din 1669, Arh. Stat. pachetul Mănăstirii Golia: „adică eu Chirila, soltuşul armenesc de târg de Suceava, ... am vândut a noastră dreaptă ocină şi moşie, o falce de vie la târg la Cotoar, în dealul Mândru, între via lui Ion Potropopul armenesc [1]) din jos, şi între via lui Marcu Armeanul din sus, care falce de vie ne-au fost nouă moşie dela moşii noştri şi dela părinţii noştri. Minas Tokatţi zice despre Ştefăniţă vodă la 1551 apoi dădù poruncă, s'adune pe ai Armenilor preoţi, Voit, pârgari şi căpetenii.... Armenilor din Suceava“. Iar cronica „Cameniţă zice: 1563. Iulie 13: „Tomşa pe voitul Armenilor numit Hacires asemenea l'a spânzurat“. Hasdeu ne arată după Barancz între 1413—1447 „un vlădică al lor în Moldova, anume Avedik, iar peste 2 secoli acest episcopat eterodox aveà în capul său pe Ion cu reşedinţa la Suceava, capitala Moldovei“. Sediul îi erà în mănăstirea de călugări armeni din Suceava numită „Zamca“ (castel sau „schloss“) Papadopol Callimaki în „notiţa istor. despre or. Botoşani citează pe Luigi Maria Pirdon, care zice la 1669: Oraşele Moldovei unde se află biserici armeneşti sunt acestea: Iaşi, reşedinţa Domnului are două, Galaţi, port de mare una; Suceava două şi o mânăstire, Hotinul una, Botoşani una etc. Toate aceste au vre-o 20 preoţi, sub episcopul Isak, om de 50 ani, hirotonisit de patriarhul actual Iacob.“ Astăzi Suceava are afară de ruinele a două biserici distruse, încă două biserici, în una din cari se păstrează o evanghelie „scrisă la 1098 arm. (adică 1649 d. Chr.) în ţara Bogdaniei în oraşul Suceava“, o mânăstire fostă de călugări cu episcopie şi una fostă de fecioare, toate patru clădiri în stare bună. La mânăstirea de fecioare există un clopot cu inscripţia „pomenirea lui Ghetraţi Arakeli dela mânăstirea Tadeos din anul 693“ adică 1244 d. Chr., clopot adus se zice din Asia Mică. Un cuartal întins din centrul oraşului ale cărui strade poartă numi de familii: Prunkul, Botoşan, Kapri, cuprinde azi numai puţini Armeni. Localităţile din apropriere *Areni* (dela Ariani, cum erau consideraţi armenii ca eretici) fost sat, precum şi *Parţic*, o gospodărie de câmp, unde sunt adunate mai multe arii şi şuri, zise (h)armancă, denumire ce arată cât de mult s'au îndeletnicit ei cu agricultura, par a fi fost colonii armeneşti. In sfârşit *Muşorica*, localitate din Bucovina, după Dan (pg. 27) pare a fi fost întemeiat de familia armeană Muşoru.

Tendinţa Armenilor semnalată mai sus de Pray încă de pe timpul lui Alexandru cel Bun, de a dura, ori unde se aşează, clădiri falnice şi trainice, acest caracter inerent lor, strîns legat cu instinctul lor sedentar mergeà adeseaori până la patimă, dăunătoare stărei lor materiale. Această trăsătură se vedeà manifestată încă în patria lor, în Armenia unde, mai cu seamă în capitala lor cea din urmă Ani, se întinde un imens câmp de monumente splendide chiar şi în ruinile lor, rămase depe urma Perşilor, Selgincilor şi mai cu seamă a cutremurilor. Dar nici până azi nu se desminte acest caracter atavic

[1]) Şi în târgul Cotnar a fost o colonie armeană, dela a cărei biserică mai există ruinele şi azi. precum şi beciurile locuinţelor preoţilor armeni, lângă casa preotului Panait Bălan. Vezi şi Anìmpodist Daschevici: „Suceava“.

la urmaşii lor, şi în ţară la noi: fie în oraşe, fie la ţară, la biserici, la casele lor, la acaretele de gospodărie depe proprietăţile lor, ba uneori chiar de pe arenzele lor, ei au înălţat clădiri trainice, dar şi costisitoare. Vom cita aici şi instalaţiunile *Băilor dela Strunga* fostă proprietatea lui Rober Ingé, întemeietorul acestor băi, cari s'a periclitat prin aceasta într'atât situaţia, încât a perdut şi moşia Strunga, unde n'a rămas familiei, decât mauzoleul, ce de departe arată călătorului dintre staţiile Ruginoasa şi Târgul Frumos, că şi pe aici a pribegit Armeni întemeietori de monumente.

Ajungând în sfârşit la *Botoşani*, nu avem până acuma documente asupra intemeierei acestui oraş, există însă un număr de indicii, din care se pot trage concluzii importante întru sprijinirea părerilor noastre. Mai întâiu de toate vedem că miezul oraşului, în jurul căruia s'a cristalizat mai târziu suburbiile zise Grecimea, Lipovenimea şi Calicimea, „târgul vechiu" sau Armenimea şi cu centrul comercial, astăzi „piaţa Carol", după documentele de proprietate existente astăzi, şi după cele ce o ştiu oamenii mai în vârstă în parte, a fost *ab antiquo* şi până pe la mijlocul veacului trecut pe de întregul proprietatea Armenilor negustori din acest oraş. Toate magaziile, sau cum ei ziceau bolţi ori dugheni în stil de bazar oriental, cu arcade, erau ale lor, ei îşi aveau în ele prăvăliile şi atelierele, lipscănii, braşovenii, băcănii, cizmării, blănării, abagerii, ş. c. l., stăpâneau în mod exclusiv centrul şi uliţile dinprejur. Dacă centrul negoţului şi al breslelor a fost exclusiv al acestui neam dela început, se impune concluzia, că târgul acesta, ca atare, ca centru de comerţ — de ei a fost întemeiat. In târgul vitelor există încă „hanu lui Zadurowicz".

In adevăr străzile dintre piaţa Carol şi piaţa Ferdinand „târgul vitelor", din împrejurul catedralei ortodoxe Uspenia[1]), zidită la 1552 de Elena fata lui Despot, doamna lui Petru Voevod, precum şi cele ce duc în spre părţile de Ost, Sud şi Vest, unde Armenii îşi aveau locuinţele lor, erau numai magazii armeneşti. Ici, colo o placă de marmoră sau peatră de „tuff" de Basarabia, în limba armeană, sau bilinguă, armeneşte şi româneşte în sloave cirilice, arată încă şi astăzi cine au fost cei ce au durat aceste clădiri; astfel se găseşte una frumoasă în apropiere de braşovenia lui A. Brăileanu, cel din urmă representant al unei bresle puternice odinioară de negustori. Casele de locuinţă ale lor acoperau aproape jumătate din arealul actual al oraşului, care în vechime erà despărţit prin o distanţă de câtevà chilometri dela satul Păpăuţi cu biserica lui Ştefan cel Mare din 1496, ce este astăzi suburbia gărei de Botoşani. In mijlocul acelei părţi ale oraşului se înalţă două falnice monumente, cum le zice Iorga, bisericile lor, una clădită la sfârşitul veacului XVIII, cealaltă după tradiţie datând din 1350, dar în acelaş stil baroc ca şi cealaltă; se vede că clădirea aceasta, caşi cealaltă a luat locul unei biserici de lemn cu mult mai veche. O evanghelie antică scrisă pe pergament, păstrată aici, după memoriul scris pe ea, făcută la Kaffa în anul 803 erà armeană, ceiace ne dă anul 1354 d. Chr. ar corespunde cu data tradiţiei, arătată şi de d-l N. Soutzo.

[1]) Adormirea Maicei Domnului.

In jurul ambelor biserici se află o sumă de petre tumulare, dela 1617 încoace; negoţul Armenilor îmbogăţindu-i din ce în ce, şi mormintele lor devin din ce în ce mai bogate; fapt este că depe acele timpuri la nici una din celelalte biserici din Botoşani nu se găsesc morminte nici de departe atât de sumptoase; precum şi vasele de aramă spoite ce se găsese prin Botoşani de pe timpurile aceste. sunt aproape toate cu inscripţii armeneşti. Pe la începutul veacului trecut ei aveau obiceiul de a aduce din Constantinopole plăci colosale de marmură, gata săpate cu numele defunctului, notiţe biografice, poezii sau rugăciuni, însufleţite de un simţ de familie foarte înduioşitor şi un respect pentru numele bun şi cinste foarte înălţător; petrele acestea erau sculptate cu arabescuri, şi toate înzestrate cu scobituri mai adânci în chipuri de scoici sau inemi, menite a adunà în ele apă de ploaie pentru adăparea păsărilor ceriului. Vezi monografie de Iorga: „Inscripţii Botoşanene" 1905. Vom reveni mai pe larg intr'o descriere a tuturor bisericilor armene din ţară şi vecinătate, ce o pregătim.

Până la începutul veacului trecut şcoala armeană de băieţi a fost unica şcoală în tot oraşul, cu privilegii, întărite de Domni. Limba română se învăţà doar pe lângă dascăli din bisericile greceşti. Din această pricină, şi mai mult poate din cauză că tot negoţul erà până pe atunci în mânile Armenilor, cari îl introduseră aici, ca şi meşteşugurile etc, încă pela mijlocul veacului XIX limba armeneană se vorbià şi de alte neamuri; aşa bunăoară vestitul Manolache a Popei Vasilievicz, fost „prezident al tribunalului" de pe vremuri, cunoştea bine această limbă, precum şi mulţi evrei o vorbeau.

Din textele citate mai sus s'a văzut că şi Armeni din Botoşani aveau autonomia municipală la început, caşi la Suceava, Roman, etc. Din textele de mai la vale se va vedeà cum treptat s'au schimbat şi aici această situaţie şi ei ş'au perdut privilegiile, potrivit precumpănirii crescânde fie a elementelor autohtone, fie a Grecilor şi mai vârtos ale Evreilor. Despre tribunale propri ca în oraşele din Galiţia nu vorbesc textele: am văzut însă noi înşine foi dotale, acte de vindere-cumpărare, „autentificate" încă pela 1850 de către eforia armeană de aici, care aveà şi competinţe contenciosului între coreligionarii ei.

Relativ la starea lor municipală din timpurile mai recente iată câtevà texte: N. Iorga în „Studii şi documente, vol. V, partea I, 1903, documente din colecţia lui Al. Callimachi: 11 Iun. 7170 (1612): „Sava feciorul lui Nicoară, de Cătămăreşti arată că „au făcut pagubă de doi boi lui V. Harhaz, şi boii s'au preţeluit drept 30 lei", dă din partea sa din sat „ca să-mi plătesc capul". Martori: „Pătrăşcanu din Orăşeni şi David *nemeasnicul cel armenesc de Botoşani*, şi Gligoraşco şi Simeon şi Ion, ficiorii căpitanului de Costineşti, şi Ghiorghiţă a lui Pavil de Botăşeani, şi Vasile Şoltuzul de Botoşani şi Ivan Şoltuzul cu 12 pârgari şi mulţi oameni buni, şi Sava a Danului din Tătăraşi". Nemeasnicul, adică locoţiitoriul, zice Iorga, ţineà uneori locul vornicului (dvornic) Iorga zice ibid. pg. 659: „vechi târgoveţi ai Botoşanilor se împărţiau în Români şi Armeni: „târgoveţi români şi armeni de trăg de Botoşani" (Arh. istor. I², p. 21). Se vede din zapisul de sus, că la începutul veacului XVII Armenii aveau proprietăţi rurale „o parte din satul Cătămăreşti". Hăşdău arată că la 1449 armeanul Ion Kă-

mărzan şi soţia sa Stana, a fost boerit (Wickenhauser, Moldau) şi că acesta după câţivà ani au dăruit mânăstirii ortodoxe din Moldaviţa o casă în Suceava şi un sat întreg lângă Iaşi. Intre Armeni se ziceà că Morţuneşti (Camarzani) ar fi fost întâi armeni.

N. Iorga, ibid., pag. 267: „La 21 Martie 1825 într'un respuns dela Vornicia Botoşanilor către Logofeţia cea Mare la „curtea Măriei sale", arată că pe lângă eforosul numit de către Domn: „persoana lui Vornic Al. Callimaki, s'au făcut alegere de epitrop din cei mai aleşi: pe d-lui Spăt. C. Roset din boeri, ca un povăţuitor, pe d-lor negustorii Manolake Iorga şi *Garabed Bolfos* [1]), taxildarii banilor statului şi ţiitorii documenturilor şi a socotelilor târgului, pe Ion Vasiliu şi *Stefan Goilav* lucrători, şi pe Tudorake Bacal-Baş(a) şi *Andronic Zaharia* ostenitori la trebuinţele târgului". Potrivit împărţirei locuitorilor şi epitropia, adică administraţia oraşului se alege drept, pe jumătate din Români şi Armeni. La 1827 (vezi ibid. pag. 674) găsim tot trei Armeni. La 15 Noemvrie 1827 (ibid. pag. 273, No. 174) se adună locuitorii mai noi ai Botoşanilor şi alcătuesc un proiect, după care Epitropia oraşului se găseşte compusă acum din 2 boeri, 2 negustori „creştini (moldoveni şi greci), 2 armeni şi 2 jidovi (pag. 676). La 1828 (pag. 284 şi 675 ibid.) se adună toţi târgoveţii Botoşeneni şi în interesul unor lucrări de edilitate urgente: tulumbe, pojarnici, havuzuri, pleaţ, înlăturarea prăpastiei de glóduri din piaţă şi împrejur, un spital de 30 paturi, spre încetarea jacurilor a căpiteniei, se rescumpără poliţia dela Stat, hotărăsc să se cotizeze între ei şi banii să se strângă de către singurii fiiştecare naţie, care să aibă câte un cassier şi un strângător de bani, adică tagma boerească pe d-lui . . . . , tagma negustorească, creştinească cu locuitorii moldoveni pe . . . . , *breasla Armenilor* pe . . . . , breasla Jidovilor pe . . . . ". Se vede lămurit treptata peiorarea situaţiei lor.

La pag. 652 ibid. Iorga rezumând istoria politică a Botoşanilor, zice: „Cât priveşte viaţa orăşenească, decăderea Sucevei şi Hârlăului, strămutarea capitalei la Iaşi, 1572, îndreptarea negoţului moldovean pe drumul Galaţilor, toate aceste contribuiau la creşterea putinţei de câştig, deci la adunarea în acest centru comercial, a unei numeroase populaţiuni. Mulţi dintre aceşti negustori erau oameni de ţară, câţiva fură dela o vreme încoace Greci, dar cei mai bogaţi dintre Botoşenenii vechi erau Armenii, sosiţi odată cu norocul din vechile lor aşezări de mai spre Nord, unde ei descălicaseră întâi, în Galiţia". In obiceiurile şi limba Armenilor din Botoşani, în felurile lor de mâncări etc. sunt o sumedenie de urme leşeşti: cuvinte ce desemnează obiecte necunoscute lor în Orient, ca bunăoară masa, crivat, etc., au în limba lor denumiri polone: stol (stolnic), luşcă etc., unde le-a cunoscut întâi, precum de altfel s'au păstrat în limba lor cuvinte româneşti din Transilvania, devenite obsolete în România: cheţ, chetz doară, încaltem, aşiş etc. [2]). Iar dacă unile numiri de familie ca tătărescul

---

[1]) Bolfoseştii s'au perindat din neam în neam până astăzi la treburile comunale: aşà a fost consilierul comunal Iacob Bolfos, iar azi un Ion Bolfos este la starea civilă.

[2]) Intre alte cuvinte polone ca mis (carne) spudnită (fustă), cuhne (bucătărie) dumcasă relevăm et imologia cuvîntului armenesc *stag* pentru ban; ei spun şi *ban*; dar denumirea de *stag* provine dela şustag=szustek, adică o zecime dintr'un florin de 60 kreiţari care era o monedă de 6 kreiţer (slavoneşte unu de *şesă*).

Mârzic, Cramlău (dela Krimea) amintesc drumul pe care au venit, cele mai multe nume de familie, afară de patronimicile cu suffixul polon „icz" ca Iacubowicz etc. sunt curat româneşti, câteodată porecle cu înţeles mai mult ori mai puţin peiorativ: Badiul, Romaşcan, Creciun, Ţaran, Mândru, Heul, Bolfos, Găina, Tabakar, Cojocar, Mănuşer etc. Pentru feluritele lor industrii, aguzii de prin ogrăzile lor atestă o înfloritoare sericultură odinioară, iar din multiplele lor conserve, a căror îmbelşugare arată că erau pururea gata aprovizionaţi pentru a pribegi în caz de prigonire, însă şi pentru călătoriile lor de negoţ ca bunăoară cu cârduri de boi până la Viena (Becz), Berlin sau Buda-Pesta, unele, — bunăoară ghidemul a devenit o industrie specială a acestui oraş. Aceste însă mai pe larg vreodată într'un studiu special despre Armenii din România.

In conferinţa d-lui Iorga la 16 Aprilie 1906 în Botoşani, d-sa vorbind de clasa negustorilor din acest oraş, arată cum ei au pus jaloanele comerţului aici, cum lor li se mulţumeşte prosperitatea lui, introdus de ei alături de creştinii români şi puţinii Greci, cum ei sunt mulţumiţi de banul câştigat cu cinste, totuşi sunt răbdători la restriştie [1]..." Haşdău zice: „Să se observe, că oriunde s'au aşezat pribegii Armeni, ei au devenit pretutindeni buni cetăţeni, fără a-şi pierde totuş limba şi tradiţiunile lor străbune" [2]). D-l Buicli adaogă: „Iar generaţiunea prezentă a pribegilor Armeni din România, cu rare excepţiuni, perzându-şi limba şi în parte tradiţiunile lor străbune, a păstrat numai religiunea strămoşească cu toate riturile şi obiceiurile ei..... Şi această asimilare va merge înainte treptat, fără ca să fie în putinţa nimănui de a-i schimbà cursul firesc"; lucru ce l-am văzut isprăvit în Ungaria, Polonia, Rusia, îl vedem şi la noi. In cele mai multe oraşe întemeiate sau populate de ei, ei au dispărut fără a lăsà alte urme, decât monumentalele lor clădiri, cu multele lor inscripţii ce nu mai pot fi citite. Iar unde ei încă tot mai fiinţează cu noţiune de neam, şi aceştia sunt meniţi să dispară de azi pe mâine. Astfel pare a se adeveri zicătoarea, care există la ei — ca corolar cu împresurarea lumei ca nisipul mărei proorocită Evreilor — cumcă Armenii astfel au fost binecuvântaţi de Grigore Iluminatorul care i-a creştinat — că grozăviile cataclismului ale zilei Judecăţei din urmă, nu va mai găsi nici pe unul din ei pe acest pământ.

1909, Mai. GRIGORE GOILAV.

---

[1]) Din prigonirile la cari au fost expuşi în Moldova cităm:

1. Sub Ştefăniţă V. la 1526.

2. Sub Stefan Rareş VII, despre care tratează cântul de jălire a lui Minas din Tokat, la 1551.

3. Sub Tomşa, după căderea lui Basilie Iacob Despot la 1564, despre care tratează „Cameniţa" lui Buicli.

4. Sub Bogdan IV la 1570.

5. Sub Gh. Duca, în urma răscoalei lui Hâncu la 1671.

[2]) Dintre armeni, ce s'au slujit cu deosebire ţara lor de adopţiune, cităm la întâmplare: Narses, generalul lui Justinian, învingătorul Ostrogoţilor din Italia. Nubar Paşa, organizatorul Egiptului de azi. Loris-Melicof, dictatorul Rusiei. Der Hugasof, generalul din 1877, Abrahamovici în Austria, citat mai sus. Cristoffy şi Laslo Lukaczy, miniştrii unguri. Nuradinghian, ministru otoman. Vasile Missir fost ministru Român etc.

ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS & BELLES-LETTRES (DE PARIS.)
COMPTES RENDUS DES SÉANCES DE L'ANNÉE 1905.
SÉANCE DU 13 OCTOBRE 1905 [1]).

M. Tocilesco, de l'Académie et de l'Université de Bucarest, conservateur du musée de cette ville, communique les derniers résultats de ses fouilles dans le Bas-Danube et plus particulièrement dans la région de la Dobrodgea. Il résume les discussions sur l'âge du monument d'Adam-Klissi et conclut qu'il s'agit bien d'un trophée de Trajan contemporain du mausolée voisin. Il démontre que le prétendu tombeau de Cornelius Fuscus est la sépulture d'un chef barbare. Il soumet à l'Académie les estampages et les copies d'un grand nombre d'inscriptions grecques et romains récemment découvertes par lui, ainsi que les photographies d'une curieuse statue de grandeur naturelle, d'époque romaine et représentant un poète ou un philosophe: elle a été récemment découvert à Tomi, le lieu de l'exile d'Ovide. (Voire ci-après).

* * *

COMMUNICATION.

FOUILLES DANS LE BAS-DANUBE

PAR

M. TOCILESCO.

Il y a quatorze ans déjà que j'ai eu pour la première fois l'honneur d'entretenir l'Académie de la découverte, dans la Dobrodgea d'un grand monument circulaire qui est devenu depuis célèbre dans la science sous le nom de trophée d'Adam-Klissi. Les fouilles que

[1]) pag. 559 et s.

j'y pratiquai pendant dix années consécutives produisirent des résultats importants, qu'il est à peine nécessaire de rappeler ici en détail. Tout le monde sait qu'une inscription de l'an 115 nous a fait connaître le nom antique, *Tropaeum Traiani*, du monument que j'avais fouillé: les habitants de la ville voisine s'y intitulent en effet *Traianenses Tropaeenses*. Des débris considérables d'une inscription monumentale se sont retrouvés à plus de 20 mètres au-dessus du sol, gisant sur la partie supérieure de l'édifice. Rapprochés et restitués, ces fragments, au nombre de douze, nous ont donné et le nom de Trajan et la date 109 exprimée par la puissance tribunitienne; l'inscription était une dédicace MARTI VLTORI, mais la restitution des dernières lignés présentait d'insurmontables obscurités. Une monographie publiée par moi en 1895, avec la collaboration de MM. Benndorf et Niemann, présentait au monde scientifique le résultat de ces fouilles et de ces recherches. Je concluais que le trophée avait été élevé par Trajan à la fin de la deuxième guerre Dacique, au lieu même où il avait remporté quelque importante victoire. M. Benndorf avait même retrouvé sur la colonne Trajanne la représentation figurée de cette bataille. Nous avions eu si peu d'hésitation sur la date du monument, que nous avions reconnu, sur une des métopes du monument d'Adam-Klissi, le portrait, trés ressemblant, du vainqueur des Daces, et sur une autre, la représentation de Trajan à chéval terrassant un barbare, représentation identique à celle d'une médaille du même prince. Enfin une monnaie minusculle de la ville de Tomis frappée sous Trajan nous montrait un trophée sur une base: c'était, à notre avis, une médaille commémorative de l'érection du monument d'Adam-Klissi.

Notre opinion fut combattue avec une extrême violence par M. Furtwängler. Pour lui, le monument était de l'époque d'Auguste et commémorait la victoire de Licinius Crassus (27 av. J.-C.), sur la peuplade germanique des Bastarnes. L'inscription de Trajan provenait de quelque autre monument dont M. Furtwängler se gardait bien, et pour cause, d'indiquer l'emplacement. Nous avions trouvé ensemble un monument et une inscription; M. Furtwängler nous offrait en échange un monument sans inscription et une inscription sans monument. D'autre parte, il refusait de reconnaître sur les métopes le portrait de Trajan. Pour lui, le style, l'armement des guerriers, le type des barbares étaient de l'époque d'Auguste, et non d'une époque postérieur. Enfin il démontrait et en cela avait pleinement raison, que l'inscription était gravée sur une seule plaque, et non pas, comme le croyait M. Niemann, sur deux faces opposées du piédestal hexagonal.

Cependant M. Furtwängler, désireux de voir et de toucher les

restes de ce monument qu'il ne connaissait encore que par nos photographies, fit le voyage de Bucarest, et nous fîmes ensemble l'excursion d'Adam-Klissi. Il put se convaincre que la plaque portant l'inscription de Trajan avait fait dès l'origine partie intégrante du trophée. Dès lors, pour pouvoir soutenir sa théorie sur l'âge du monument, il s'est vu, dans sa dernière publication, obligé d'admettre que cette plaque laissée vide par l'architecte de Crassus a été usurpée par Trajan qui y a gravé son inscription. Est-il besoin d'insister sur l'invraisemblance d'une explication aussi pénible?

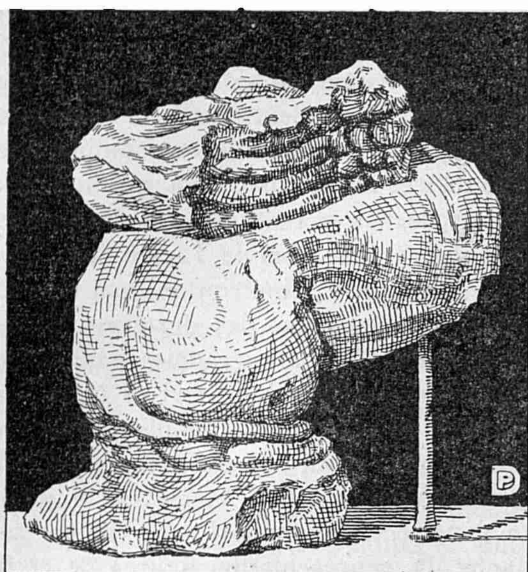


Fig. 1 *a* —Fragment du casque surmontant le trophée.

Remarquons qu'il n'est pas possible de lire avec M. Furtwängler [REST]ITV[IT]à la ligne 8 de l'inscription. la lettre après ITV commence par une haste inclinée et paraît bien être un M.

Nous avions, en 1895, supposé que le casque surmontant le trophée devait être en métal, car nous n'en avions pas retrouvé le moindre vestige. Je suis heureux de pouvoir annoncer à l'Académie la découverte tout récente, au pied du trophée, non du casque lui-même, mais du sfinx qui en supportait le cimier (fig. 1 *a* et 1 *b*). Ce sfinx n'est pas en métal, mais de la même pierre que le reste du monument.

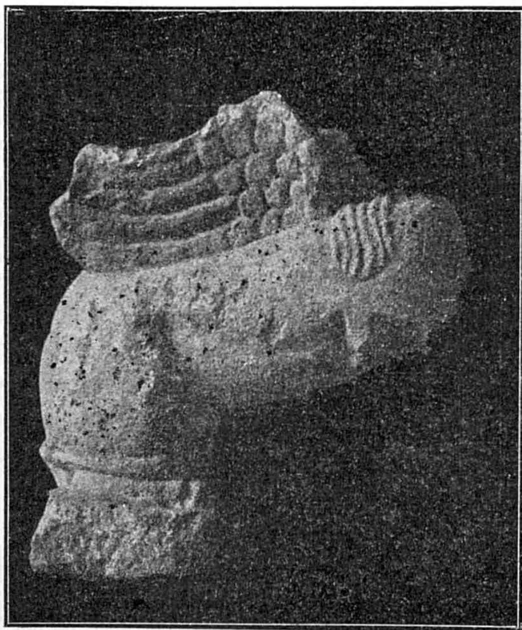


Fig. 1 *b*.—Fragment du casque en pierre surmontant le trophée.

Une découverte postérieure est venue apporter à la discussion un élément nouveau. A 200 mètres du trophée, nous avons retrouvé un grand massif quadrangulaire portant sur ses faces les restes très mutilés d'une importante inscription contenant les noms des soldats: *fortissimorum virorum qui pugnantes pro republica morte occubuerunt bello Dacico.* Sur la face principale était le titre de l'inscription, commençant par la titulature impériale dont il ne reste malheureusement que d'infimes débris. Nous l'avons restituée dans la planche que je soumets à l'Académie, en supposant, comme c'était vraisembable, qu'il s'agissait d'une inscription de Trajan contemporaine de celle du trophée voisin.

La pierre n'est pas la même que celle du trophée. M. Furtwängler attache une grande importance à cette distinction et y trouve une preuve de la différence de datte entre les deux monuments. Nous avons retrouvé deux carrières d'où ces deux sortes de pierre ont été extraites, et nous ne voyons aucune raison pour ne pas admettre que ces deux carrières aient pu être exploitées, sinon simultanément, du moins à quelques mois de distance.

La dernière ligne de l'intitulé des listes de soldats morts pour la république est d'une interprétation difficile. On y lit:
TV||||| ||| H ||||||||||||||||||||||COL|||P |||N||||| DOMICIL· NEAPOL· ITALIAE PRA[...

On distingue très facilimenl *domicil(io) Neapol(i) Italiae,* pra[ef-(ectus)...

· Mommsen avait lu dans les lettres précedentes les mots *[Nico]-pol(i) Pont(i).*

Bormann y avait vu ensuite: *[Nea]pol(i) Pont(i).*

En examinant la pierre avec M. Cichorius, nous avons reconnu que la véritable était COL· POMP, *col(onia) Pomp(ei).*

L'officier en question été donc de Pompéi, mais dépuis la distruction de cette ville son domicile légal avait été transféré à Naples. M. Cichorius suppose que la mention de Pompéi ne peut s'expliquer que par l'intention que l'on avait de reconstruire cette ville: Naples n'aurait été qu'un domicile provisoire; mais est-il légitime de tirer d'une inscription aussi mutilée des conclusions aussi précises? Ce domicile provisoire ne peut-il être devenu définitif? Pourquoi croire avec M. Cichorius que l'inscription est de l'époque de Domitien? Elle peut tout aussi bien être de Trajan. L'avenir nous renseignera peut-être en nous faisant retrouver de nouveaux fragments de la pierre. Un morceau de ligne 3 avec un Dinexpliqué [1]) est sorti récemment de nos fouilles

M. Cichorius croit pouvoir préciser encore. Pour lui, l'officier

[1]) Nous croyons pouvoir lire au commencement de la III-ème ligne: *a*[d] *honorem* etc.

est, comme je l'avais sugéré de mon côté, un préfet du prétoire; pour lui, il s'agit certainement de Cornelius Fuscus, lieutenant de Domitien et préfet de pretoire. Malheureusement les traces de lettres conservées ne confirment pas cette lecture, qui demeure de plus hypotétique d'autant plus que M. von Domaszewski vient de démontrer que la patrie de Fuscus était Vienne en Dauphiné, et non pas Pompéi



Fig. 2. Le crâne d'un chef barbare.

D'autre parte, dans un tumulus voisin fouillé par mes soins et dont je soumets à l'Académie le plan et la coupe, M. Cichorius veut à tout prix reconnaître le tombeau même de Cornelius Fuscus. De nouvelles fouilles n'ont pas confirmé cette hypothèse du savant allemand. Le monument n'est pas un cénotaphe et sa construction est bien plus récente que l'autel funéraire et le trophée: c'est la sépulture d'un chef barbare dont j'ai retrouvé le crâne (fig. 2), orné de deux boucles d'oreilles en argent (fig. 3). Quant à l'épigramme de Martial citée par Cichorius, nous ne croyons pas qu'on puisse

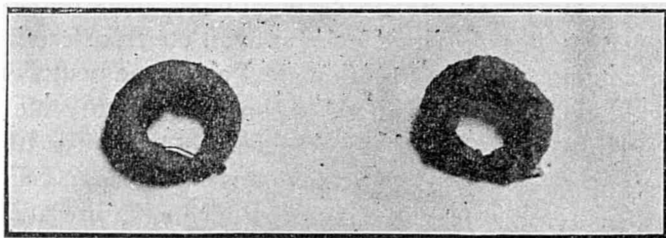


Fig. 3.—Les deux boucles d'oreilles du chef barbare.

tirer de conclusion certaine sur l'emplacement du tombeau de Fuscus Toutes les tentatives pour établir une connexion quelconque entre Cornelius Fuscus et les divers monuments d'Adam-Klissi aboutissent donc d'une façon négative. Nous persistons à croire que le trophée et sans doute aussi l'autel funéraire sont de l'époque de Trajan et com

mémorent une bataille livrée sur l'emplacement où on les éleva par la suite.

Il resterait à examiner l'argument artistique invoqué par M. Furtwängler pour attribuer à l'époque augustéenne les sculptures du trophée. Notre ignorance du développement de l'art provincial, la pos-



Fig. 5.—Autel votif élevé à *Juno Regina* par les habitants de Tropacensium Civitas (époque de Constantin le Grand).

sibilité de survivances nombreuses, le fait même que deux savants de la valeur de Benndorf et de Furtwängler ne parviennent pas à tomber d'accord sur les points les plus simples, nous empêchent d'accorder une réelle importance à d'autres preuves que l'évidence documentaire [1]).

[1]) Voici l'une des inscriptions grecques découvertes par M. Tocilesco (fig. 4): Ἥρῃ(ι) Βασιλίσῃ(ι) ὑπὲρ τῆς εὑρήσεως τοῦ ὕδατος ἡ πόλις Τροπεισίων εὐχῆς χάριν.

OBSERVAŢIUNI CRITICE

ASUPRA

BISERICII DIN BĂLTENI

Cine a văzut biserica din Bălteni nu se poate să nu fi fost surprins de originalitatea ei. „Nimic din ce mai avem dintre vechile clădiri bisericeşti nu se poate asemăna cu dânsa în înfăţişarea ei esterioară, iar alcătuirea chiar a planului e cu totul originală", ne spune d-l Iorga în „Floarea Darurilor [1]). Aceiaş originalitate a fost observată şi de oamenii tehnici mai obicinuiţi cu formele şi felul cum pot luà ele naştere [2]). Observăm însă că tot originalitatea planului surprinde la alte două monumente ale noastre: Snagovul şi Curtea-de-Argeş.

Originalitatea aceasta isbeşte mai cu seamă faţă de alte biserici contemporane datelor, pe care ni le dau înscripţia şi documentele asupra fondării acestei biserici şi monastiri, date relativ nouă.

Dacă căutăm însă să-i stabilim adevărata vârstă şi să lumurim evoluţia architecturii religioase pe pământul nostru, constatăm că originalitatea ei nu stă în capriciul momentan al unui meşter, ci este rezultatul desvoltării treptate a architecturii, conform mijloacelor de construcţie şi practicelor noastre religioase.

Tradiţia scrisă nu ne poate da alte lămuriri decât că monahia Anghelina, fata maicăi Catalinii, a întemeiat mănăstire în satul Bălteni, pe moşia ei de baştină, care mănăstire a pătimit pustiire şi ardere, iar maica Anghelina a murit la anul 1602 [3]).

Deci către sfârşitul secolului XVI a putut maica Anghelina să fondeze mănăstire.

O mărturie mai veche pentru locul acesta, însă care nu pome-

---

[1]) Floarea Darurilor II (1907) 122.4.

[2]) Bul. com. mon. ist. Anul I No. 3.

[3]) Amănuntele istorice: Lepădatu: Bulet. Com. mon. istorice An. I No. 3.

neşte de vre-o mănăstire sau biserică, este acea în care ni se spune că aici a ajuns moartea pe Vlad Dracu, la anul 1446 [1]).

Documentele cunoscute nu pomenesc de un întemeetor anterior maicăi Anghelinii, iar înscripţia vornicului Hrîzea dela 1626 nu vorbeşte de maica Anghelina. Dacă ar fi să credem inscripţia vornicului ar trebuì să admitem două imposibilităţi şi anume: Că incendiul distruge la o cunstrucţie şi zidurile: Şi că un om poate fi aşà de nepractic încât să dărâme ziduri bune numai de dragul de a le ridicà „den temeiu den cât l'au dat D-zeu cheltuelei" [2]). Cu atât mai mult cu cât nimic nu-l împedecà să o ridice „den temei" numai în inscripţie.

Aşà, nu mai departe, la Plumbuita şi după cutremurul dela 1802 superiorul mănăstirei „a ridicat din temelie biserica şi mănăstire cu desăvârşire stricată de cutremur" [3]) cu toate că ori cine poate vedeà şi astăzi architecturà premergătoare lui Matei Basarab şi primele începuturi poate de influenţă moldovenească în ornamentaţie.

Poate că este la mijloc şi un viţiu paleografic (dacă nu cumvà călugărul dela Plumbuita prin conturile prezentate superiorilor săi nu va fi probat şi alt viţiu) de a pune „den temeiu" după cum de multe ori se spuneà că „s'a ridicat acest hram din piatră" deşi construită erà din cărămidă.

De alt-fel orcine cunoaşte modul de întemeere al unui lăcaş Dumnezeesc nu poate să nu rămână surprins de capriciul vornicului de a ridicà mănăstire pe un loc de care nimicà nu-l legà. Nici proprietăţi nici morţi căzuţi acolo, nici locul de refugiu al vre-unui ermit, nimic în fine.

Deci realitatea faptelor ne dă de bănuit că Vornicul Hrizeà a dres numai cea ce trebue unei construcţii după ardere.

Mănăstirea precedentă a fost o mănăstire neînchinată, aşà că după arderea ei s'a risipit şi oamenii mănăstirii, iar moştenitorii au intrat în posesia averilor pe care Hrizea Vornicul le-a cumpărat, a mai cumpărat şi altele şi a închinat-o M-rei Radu Vodă asigurându-i astfel esistenţă veşnică.

Aşà că prin sacrificiile făcute se puteà socoti ca adevăratul şi singurul întemeetor.

Acestea sunt mărturiile scrise.

In baza lor nu putem afirmà că ar fi vre-o legătură între biserică şi reposatul aici domn Vlad Dracu, însă stilul bisericei ne indreptăteşte să admitem cea mai strânsă legătură între ea şi *epoca* nefericitului Voevod.

---

[1]) St. Nicolaescu: Doc. Slavo-Române p. 3

[2]) Iorga: Inscripţii din Bisericele României Vol. II.

[3]) » » » » » fasc. I.

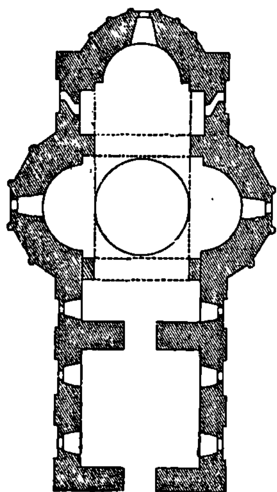
Dacă biserica ar dată dela Hrizea Vornicul am fi avut planul poate ca cel al Curţei-de-Argeş, însă cu siguranţă în faţadă am fi avut decoraţiunea de arcade formate din ciubuce în semicerc, decoraţiune aşà de obişnuită dela Curtea-de-Argeş încoace şi care a fost consacrată prin uz şi afirmaţii albe de publicaţiunile recente de arheologie naţională, ca fiind venite direct din Armenia.

Acelaş caracter i l-ar fi dat şi maica Anghelina, căci architectura nu puteà evoluà aşà de mult de pe la 1580 până la 1626.

Dacă cercetăm stilul şi construcţia bisericii însă vedem că nu are nici unul din caracteristicele secolului XVI--XVII, ci din potrivă pe toate cele ale sec. XV.

In afară de felul materialului [1]) vedem că are perfect aceleaşi principii decorative ca ale Coziei, la al cărei plan însă aduce îmbunătăţiri de ordin constructiv. Imbunătăţirile constă în ingroşarea zidurilor în dreptul arcurilor dublouri tranversale, în întărirea bolţei altarului cu ajutorul a doi contraforţi ce merg până subt streaşină şi prin îngroşarea neobişnuită a soclului, soluţie originală pe care o găsim mai târziu la soclul bisericei episcopale dela Argeş.

Planul bisericii Cozia [1])



[1]) Planul este desenat fără porticul actual, adăogat mai târziu şi în care se vede architectura din vremea lui Brâncoveanu.

Nişele oarbe cari decorează faţada sunt formate de arcuri simple apariate curent în cărămidă fără profile sau vreun alt fel de decoraţie, cari cad pe pilaştri ce es direct din planul zidului fără intermediul vreunei alte ieşituri, ca la Cozia [2]) şi la toate bisericile anterioare sau contemporane ei. Forma aceasta n'o mai găsim după această vreme, căci într'o epocă relativ apropiată avem biserica Snagovului [3]) cu pilaştri complicaţi şi cu arcadele decorate. Apoi în centrul arcadelor avem o decoraţiune patrată obţinută din rânduri de cărămidă aparentă, o formă decorativă obişnuită în arhitectura bizantină macedoneană, de unde a trecut în Serbia şi de acolo la noi [4]).

[1]) Zidărie mixtă din cărămidă şi rânduri de tencueală amintind piatra fasonată. Este un procedeu întrebuinţat în aceaş vreme şi paralel cu cel al construcţiei cu piatră. Poate că şi Vodiţă a fost tot din zidărie mixtă.

[2]) Antonescu: Monastirea Cozia.

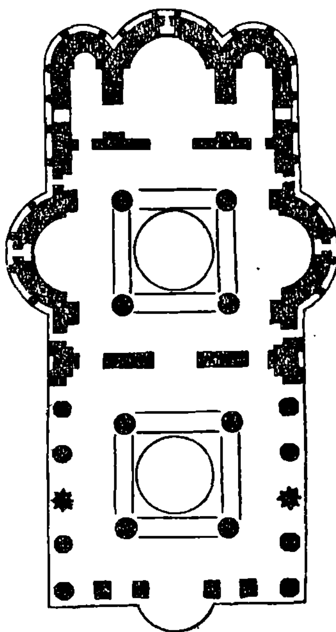
[3]) A se vedeà fotografia în: Ţigara: Arta în România.

[4]) D-l T. T. Socolescu crezând că aceste detalii n'au importanţă le-a omis din releveul său, iar arcurile le-a apareiat cu rânduri de cărămidă alternând cu piatră. Bul. Com. mon. ist. anul I No. 3.

Forma ferestrelor, în plin centru apareiate cu cărămidă, sunt încă un indiciu de vechime.

Chiar felul zidăriei din cărămidă şi rânduri de piatră false (obţinute, din tencuială) ne arată prezenţa unor meşteri deprinşi cu sistemul acesta de zidărie, pe care-l găsim în Serbia şi pe care ei n'au putut să nu-l imite, fiind prea deprinşi cu el, chiar şi acolo unde pictura lipseà. Inconştienţa aceasta dela Snagov încoace dispare.

Planul bisericii M-rei Snagov (după d-l Mandrea)



Brâul, prin dimensiunea lui exagerată în mărime şi prin felul cum distribue materialul, ne aminteşte cornişea bolniţei dela Cozia şi ne probează prezenţa unor meşteri deprinşi cu executarea unor monumente de dimensiuni mari. Căci meşterii cei vechi găseau prin încercări îndelungate anume măsuri pentru diferite părţi ale monumentului pe cari le urmau încă câtăvà vreme în mod inconştient şi după ce condiţiile de lucru se schimbau. De altfel la monumentele cari urmează secolului XVI vedem acest brâu dejà intrat în măsura impusă de proporţiile reduse ale monumentelor noastre.

Aşà dar caracterul architecturii bisericii din Bălteni şi planul său asemănător cu cel al Coziei, însă cu oarecari îmbunătăţiri de construcţie, ne îndreptăţeşte a o clasà după aceasta, dar, înaintea Snagovului. La Bălteni observăm că n'am fost numai nişte vulgari imitatori ai Sârbilor, ci, pornind dela ei, am evoluat graţie spiritului nostru practic, introducând forme nouă în construcţie şi modificări în plan mai conforme cu practica noastră religioasă.

Aceste modificări nu rămân aici, deoarece la Snagov, deşi biserica propriu zisă este după planul M-rei Ravanica, observăm însă că pronaosul este deschis cu clopotniţa sprijinită pe patru coloane şi învelitoarea bisericei pe patrusprezece.

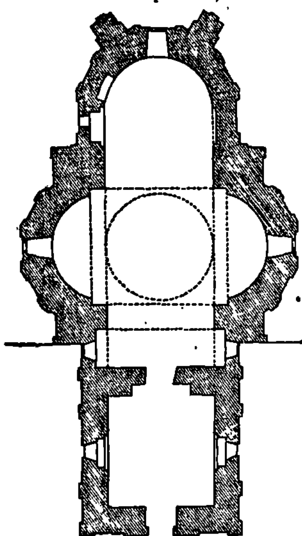
Nu cunoaştem motivele cari au determinat pe oamenii bisericii să recurgă la sistemul acesta de plan, dar cu siguranţă că el nu se datoreşte întâmplării.

Căci dacă observăm următoarele biserici în ordine cronologică, Cozia, Bălteni (fără portic), Snagovul, Bălteni (cu portic) şi Curtea de Argeş vedem o tendinţă de modificare a planului care încetează apoi, ceeace însemnează că planul Curţii de Argeş convenea scopului urmărit.

Căror motive datorăm aceste modificări?

In Macedonia se mai păstrează şi astăzi la multe biserici vechi şi se construiesc la cele nouă un fel de portic care înconjoară pronaosul închis peste tot şi uneori închis numai la nord; aceste portice se întrebuinţează pentru pomenile ce se fac la diferite praznice. Ele au însă aerul şi rostul unor adăposturi provizorii. Chiar ca arhitectură ele sunt tratate ca atare, fără a face parte indispensabilă, din liniile mari ale arhitecturii monumentului.

Planul bisericii Bălteni (fără portic)

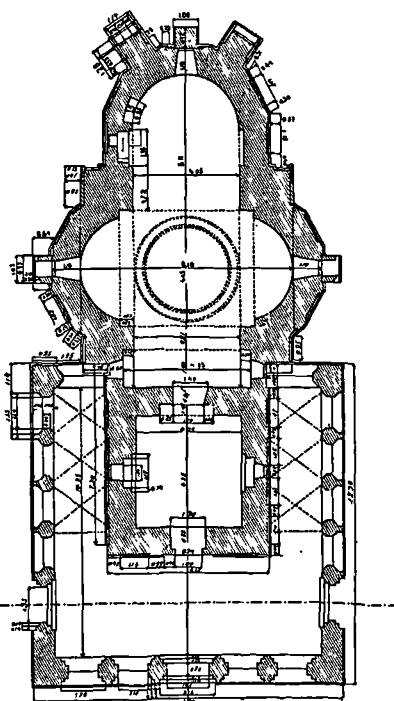


La Snagov însă pronaosul deschis intră în liniile generale ale monumentului în aşà chip că dacă coloanele ar fi prinse în zidărie şi astupate cu tencuială, nici n'am puteà bănuì existenţa lui.

Cu acest pronaos vedem deci că se urmăreà o stare intermediară de a nu fi nici în biserică, dar nici în afară de ea

Poate că această nevoie trebue căutată în canoane cari pentru anume greşeli prevăd trei grade de pedepse prin care penitentul erà obligat să treacă.

Planul bisericii din Bălteni



Din cincispreze ani de pedeapsă cinci trebuià *să tânjească*, cinci *să asculte* în genuchi alături de păgâni, şi dela o anume parte a slujbei să iasă afară din biserică, şi apoi alţi cinci ani *să cadă* [1]), după care d'abià reintră în rândul creştinilor demni de împărtăşire.

In vremea aceea de organizare a bisericii şi de formare a moralităţii cred că erà mai multă nevoe de aplicarea severă a canoanelor.

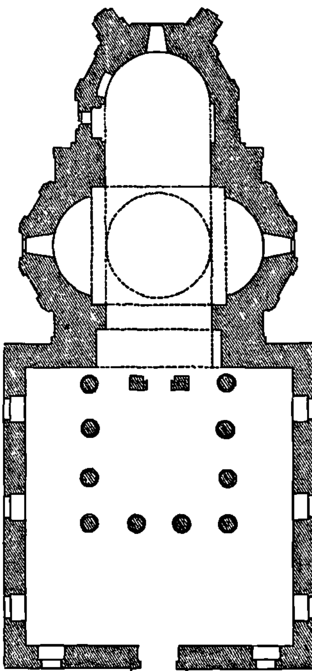
Dar cei cari tânjau, după pilda Evreilor dela zidurile Ierusalimului, trebuiau sa steà în afară de biserică, unde se găseau şi cei ce *ascultau* dela oparte a slujbei încolo. Pentru uzul acestora poate s'a gândit la sistemul acesta de construcţie.

Independent de motive ideea s'a

[1]) Boroianu: dreptul bisericesc. Vol. I,

găsit fericită, de oarece la Bălteni o aflăm adoptată sub forma unui portic care înconjoară pronaosul de cele trei părţi libere. Dacă nu s'ar fi avut în vedere că cei ce se vor servì de el trebuesc să fie cât mai aproape de naos, nu s'ar fi ales această dispoziţie când erà mult mai simplu ca pronaosul în tipul Snagovului să-l construiască înaintea pronaosului dela Bălteni. Dar soluţia aceasta depărtà preà mult de naos.

Planul bisericii din Bălteni transformat în sensul planului dela Curtea de Argeş



Nici rolul unui portic care să adăpostească intrarea nu i se poate atribuì, pentru că în acea vreme şi mult încă după ea, porticele nu apăruseră, şi apoi în cazul acela nu s'ar fi întins şi pe laturile pronaosului.

Că porticul aceste este posterior Snagovului ne-o probează felul construcţiunii, care ne arată că a avut de model o construcţie numaì în cărămidă (poate zidăria mixtă chiar dispăruse din obiceiul meşterilor, de vreme ce ei nu fac porticul după acelaş principiu cu biserica) şi apoi coloanele poligonale, arcurile duble cari cad pe stâlpi cu dublu rezalit, ca pilastri dela Snagov, însă cu o retragere în formă de treaptă dela arc la pilastru, pe care o găsim la biserici posterioare Snagovului. [1])

De altfel evoluţia planului bisericilor de mai târziu este în sensul soluţiei adoptate la Bălteni şi nu celei dela Snagov.

Intr'adevăr dacă în locul stâlpilor dela pridvor am aveà zid plin, iar în locul zidurilor pronaosului am aveà câte o coloană în colţuri şi câte alte două coloane între ele, am dobândì planul Curţii de Argeş în toată originalitatea lui. (A se vedeà desemnul).

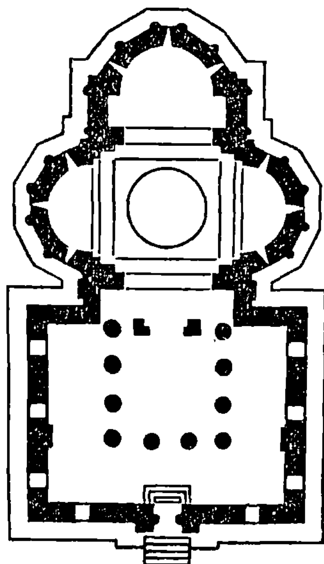
Din cauza intemperiilor sau poate şi din motive de îndulcire a canoanelor planul dela Bălteni, foarte practic prin felul cum distribue locul în apropierea naosului, a fost întrebuinţat închis la constituirea bisericii lui Neagoe Voevod.

Cei doisprezece apostoli au importanţă secundară sau poate nici o importanţă în alegerea numărului coloanelor. Acestea sunt motivate de nevoia de a închide locul pronaosului, care impuneà acest număr de coloane, căci mai multe n'ar fi avut loc pe o latură ; un singur arc ar fi fost preà puţin pentru construcţie şi nici n'ar mai fi motivat

[1]) Intre altele şi la M-rea Negoeşti construită cel mai târziu la 1523.

bine pronaosul, iar două arcade, cari pentru distanța aceasta ar fi fost mai nemerite poate ca proporție, ar fi dat o coloană în axa bisericii care este și axa de circulație. *Afară de asta nici n'ar fi dat ocazie la păstrarea ușei de piatră prinsă între cele două coloane din mijloc și care n'are alt rol decât de a aminti rostul vechiu al pronaosului separat, aproape închis despre naos.*

Planul biserici' M-rei Curtea de Argeș



Că s'a brodit a fi 12, după cum din basilica romană s'a brodit a eși crucea creștină, a fost cu atât mai nimerit, dând ocazia să se atribuie unor considerațiuni religioase lucruri eșite din nevoi cu totul practice.

De altfel mai târziu, când rostul acestui pronaos dispare, vedem că coloanele se reduc la două (Horezu).

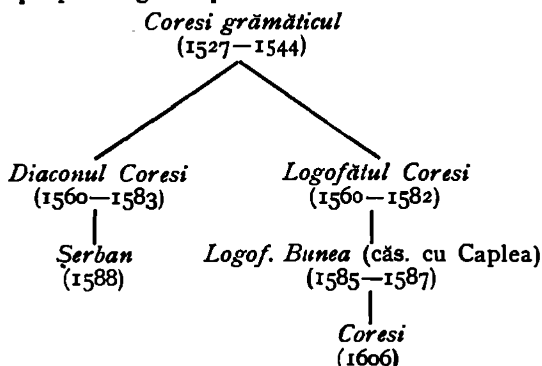
Astfel planul bisericilor noastre, pornind dela tipul Coziei, câștigă treptat câte cevà la Snagov, Bălteni, până își găsește forma definitivă la biserica episcopală dela Curtea de Argeș, în care culminează arta românească. Mai târziu nu mai apar decât ușoare modificări de ordin decorativ, însă nu se mai observă nici o modificate organică.

SP. POPESCU.
Arhitect

DIACONUL CORESI ȘI FAMILIA SA.

De unde vine acest minunat bărbat, care înzestrează neamul cu cele mai bune cărţi în limba lui, — cărţi mântuitoare de suflet şi înnălţătoare de inimi, care îşi ceartă fraţii la tot pasul şi-i îndeamnă la întrebuinţarea graiului strămoşesc, — cine e?... Iată o întrebare pusă de mult şi la care mulţi osârdnici iscoditori s'au nevoit ca să răspundă. Răspunsul lor erà uşor de dat, întru cât însuş *Apostolul* vremei începe sau încheie lucrările sale cu voroava: *„mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi Rumânii n'avămu"*, dar el nu s'a dat. Cei ce au studiat vieaţa şi lucrările sale nu s'au oprit acì, au privit mai departe, s'au legat de nume şi după nume l'au declarat de grec, venit de peste mări şi ţeri [1]. A judecà însă naţiona-

[1]) Pentru literatura chestiunii de până acì a se vedeà: B. P. Hasdeu, *Cuvente den Bătrâni*, Bucureşti 1878, t. I, p. 239.; N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale ţerilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti, 1900, I, 49—51, 102, 130.; N. Sulică, *Coresi tipograf sau scriitor*, în Gazeta Transilvaniei, 1901.; N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902.; N. Sulică, *Un capitol din activitatea diaconului Coresi*, Bucureşti, 1902.; Nerva Hodoş, *Un fragment din Molitvenicul diaconului Coresi*, Bucureşti 1903. In acest studiu d-l Nerva Hodoş se ocupă pe larg despre diaconul Coresi şi urmaşii săi, dându-ne şi următoarea spiţă genealogică „ipotetică în ceia ce priveşte prima generaţiune":



litatea cuivà după nume, este a greşi în cele mai multe cazuri. După nume diaconul Coresi putea fi aromân, putea fi albanez, sârb sau bulgar, dar mai puţin grec. Terminaţiunea numelor în *si* e mai frequentă la Macedo-Români şi la Albanezi decât la Greci. Apoi numele Coresi sub forma *Core* e foarte des întrebuinţat la Sârbi şi Bulgari. Aşà că pe simpla numire nu ne putem întemeià şi nu putem hotărî naţionalitatea cuivà. In sfârşit, pentru naţionalitatea lui, afară de propria-i mărturie, norocul ne-a servit şi cu altele, cari ne îndrituesc să spunem categoric, că diaconul Coresi nu e grec, ci român neaoş, răsărit din mijlocul poporului, mai bun ca ori şi care altul pe timpul lui. Din aceleaşi mărturii constatăm apoi cu plăcere: că diaconul erà avut, erà învăţat, şi mai adăogăm că numele Coresi nu este cel de familie, precum s'a crezut, ci numele lui de botez. Se numeà cinevà Coresi cum s'ar fi numit Alexandru, Barbu, sau Dumitru etc.

Coresi s'a născut în ţară, probabil la Târgovişte, la sfârşitul domniei lui Radul Vodă cel Bun sau cel Mare (Maiu 1496—Aprilie 1508). Nu putem spune unde anume a făcut şcoala slovenească, meşteşugul tipografiei l-a învăţat, probabil, dela Dumitru Liubovici, nepotul vestitului tipograf din Veneţia Bojidar Vucovici. Ştià bine sloveneşte şi neîndoelnic ştia şi greceşte. Diaconul Coresi debutează în tinereţe

---

Apoi d-l N. Iorga, în «*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, Bucureşti 1904", ne dă mai multe detalii asupra scrierilor şi familiei diaconului Coresi. La pagina 68 constată mai mulţi Coresi între anii 1527—1581:„Ei nu vor fi fost rude între ei. Tot deosebit de ei pare a fi Coresi diaconul, ceea ce înseamnă cred, pentru acel timp un călugăr în *ordines minores. Acest* Coresi, — adaogă domnia sa — despre vieaţa căruia nu se ştie nimic alta decât că a fost şi a rămas diacon că se pricepeà la tipar, ca ucenic al ultimilor tipografi munteni, şi că a avut un fiu Şerban se găseà la Braşov în 1560..." Mai târziu, în studiul: *Câtevà documente de cea mai vechie limbă românească*, Bucureşti 1906 (vezi Analele Acad. Rom., tom. XXVIII, mem. secţ. literare, No. 2) d-l N. Iorga revine asupra naţionalităţii diaconului Coresi, schimbându-şi părerea de mai nainte, şi-l declară român iar nu grec. D-sa nu ne dă nici o dovadă despre aceasta şi adaogă că el n'a avut decât învăţătura ce-i trebuià ca să zeţuiască manuscriptele vechi, un meşteşug ce-l învăţase dela premergătorii slavi, poate dela Dumitru Liubovici, care lucrà la Târgovişte sub Radu Vodă Paisie şi Pătraşcu cel Bun. Aceiaşi părere o repetă apoi în *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, vol. I-iu, Vălenii-de-Munte, 1908, însă şi aci ca mai nainte nu ne dă nici o probă, Mărturia sigură o dăm noi şi o pecetluim pentru mai mare credinţă prin preţiosul hrisov ce-l dăm publicităţii în coloanele acestei reviste. In sfârşit, d-l George Ionescu, culegător de litere-tipograf, în *Călăuza tipografului*, Bucureşti 1906, are meritul de a fi scos pe Coresi în adevărata lui lumină, când îi zice în istoricul tipografiei din ţară (vezi p. 98) că „diaconul Coresi, omul de încredere al Voevozilor Alexandru şi Mihnea, a fost sufletul mişcării literare bisericeşti dela 1560—1581", dar greşeşte în privinţa naţionalităţii sale, desigur, luându-se după cei de mai 'naintea sa.

ca scriitor de acte domneşti. De pildă între 1527 şi 1538 avem o serie de mai multe acte sloveneşti foarte frumos scrise de însăşi mâna lui, în care semnează: când Coresi grămăticul, când Coresi diacul sau numai Coresi, sau iarăş Coresi piseţul [1]). Intre anii 1538 şi 1544 Coresi îmbrăcă haina preoţească şi în acest răstimp el clădeşte şi o biserică. Despre *biserica lui Coresi* ne grăeşte scrisoarea lui Vintilă vornicul din 1544, adresată sfatului din Braşov şi prin care le cere nişte meşteri pentru zidirea a două biserici, şi anume pe Petru zidarul şi alţii, cari făcuse *biserica lui Coresi*. Iată acea scrisoare:

† Сьдцѵ Брвшωскѵ и бї прьгармω. [2])

† Сѫдцѵ Бравшѵωскωм, жѵпанѵ Шимωнѵ, и вьзлюблени приїатмеле мωмимм,

бї прьгмзрω ω Бравшω, мнωгω ви здравие и пωклωненне принωмси ω

мѫншин бра гспа ви Вниилѫ, бнши велики дврωкни. И ω се мωмли и прωмсми

ваши мл̃сти, кахтω веле вьзлюблени братіа, да ѵчините мене ради, да

ми ωставение Петра зидара, що е градси Кωрлесωвѵ црькквѵ и сь кωскω

ке ѵзне ω сь себе, пωнеже кю да си ѵчимни в црьквме, такω си сь ѵтω-

влни ске що е билω трербе: и керамидѵ и ва и камменке. Те ради, защω ми

ке рабωта, та и кю плати и ω више, и гпо ви кю имма гωле хмрака, па,

1) Bucureşti, 9 Sept. 1527, în actul lui Radul Vodă cel Viteaz sau Radul Vodă dela Afumaţi, ca *grămătic* (Arch. Stat., Cond. Mitrop. IX, 175); Bucureşti, 12 Maiu 1529, în actul lui Moisi Vodă, ca *piseţ=scriitor* (Arch. Stat. M-rea Bistriţa, pach 42, No. 2); Târgovişte, 28 Iulie 1529, în actul lui Moisi Vodă, semplu Coresi (Episc. Argeş. pach. 70 bis, No. 3.); Târgovişte, 29 Decemvrie 1532, în actul lui Vlad Vintilă, *Coresi pisţu=scriitor* (Arch. Stat., M-rea Valea, pach. 16, No. 2); Târgovişte 12 Fevruarie 1533, în actul lui Vlad Vintilă, simplu Coresi (Arh. Stat., M-rea Bistriţa, pach. 46, No. 2); Bucureşti, 1533, în actul lui Vlad Vintilă, simplu Coresi (Bibl. Acad. Rom., XX, 105.); Bucureşti, 24 Oct. 1535, în actul lui Radul Vodă Călugărul, sau Radul Vodă Paisie, simplu Coresi (Arh. Stat., M-rea Valea, pach., 16, No. 5); Bucureşti, 23 Aprilie 1538, în actul lui Radul Vodă Călugărul, simplu *scriitor* (Arh Stat. Episc. Argeş, pach. 27).

2) O traducere fără text s'a publicat de pe această scrisoare şi de d-l I. Bogdan, în *Documente şi Regeste*, p. 283.

м ш
сь ꙗ҆зъ ва за цїо ке требꙋва҃ ваша мл҃сть, ꙗ҆зъ се кю трꙋди҃ да ви се

ꙋчинн вωлѣ и҆ ви кю слꙋжи҃. И Бг҃ ви ꙋмнωжи҃ лѣта.

Hârtie: *groasă, sgrobunţoasă. Semnul hârtiei: o cumpănă.*
Arhiva oraşului Braşov, No. 527.

† Judeţului din Braşov şi celor 12 pârgari.

† Judeţului din Braşov, jupânului Şimon, şi iubiţilor mei prieteni, celor 12 pârgari din Braşov, multă sănătate şi închinăciune vă aduce mai micul frate al domniei voastre Vintilă, biv vel dvornic. Şi despre acestea vă rog şi cer dela domnia voastră, ca dela nişte fraţi prea iubiţi, să faceţi pentru mine şi să-mi lăsaţi pe Petru zidarul, carele a zidit BISERICA LUI CORESI *şi cu câţi inşi va luà el cu sine, căci vreau să-mi fac două biserici; şi aşa mi-am pregătit tot ce a fost de trebuinţă: cărămidă şi var şi piatră. Drept aceia, pentru ceia ce-mi vor lucrà, eu le voiu plătì şi mai mult, şi domniei voastre vă voiu purtà mult har, şi iarăş voiu fi al domniei voastre, pentru cele ce vor trebuì domniei voastre, eu mă voiu trudì să vi se facă voia şi vă voiu slujì. Şi Dumnezeu să vă înmulţească anii.*

Dela 1544 înainte diaconul Coresi se consacră cu totul studiilor religioase, îngrijindu-se mai nainte de toate de biserică, el traduse *Noul Testament* în graiul românesc, pe înţelesul tuturora. Astfel conduse mai departe — cum zic sfinţii părinţi — „turma cuvîntătoare" spre izvorul cel limpede şi nesecat, pe calea bătută de lumină.

Să ne oprim acum la vieaţa lui familiară:

Diaconul Coresi s'a însurat de tânăr şi a luat de soţie pe Diica, fica lui Jelează din Miroslăveşti, [1]) nepoata lui Stanciul. Socrul său Jelează a avut şi un fiu cu numele Stoica. Diaconul Coresi cu Diica au avut de urmaşi pe Coresi logofătul, născut în 1527 [2]) şi botezat de boierul Barbu [3]); pe Drăgan [4]) în 1530, şi pe Şerban [4]) în 1533. Coresi logofătul s'a însurat în domnia lui Radul Vodă Călugărul (11 Iunie 1535—Martie 1545) în anul 1545 şi-a luat de soţie pe Slăviţa, fica lui Bunea logofătul. A fost cununat de domniţa Maria, fica lui Radul Vodă Călugărul, soţia lui Balea paharnicul din Pietroşani. El a avut de cumnat pe Stan Creştinul, iar de cumnate pe: Stana, Dobra, Neacşa şi

---

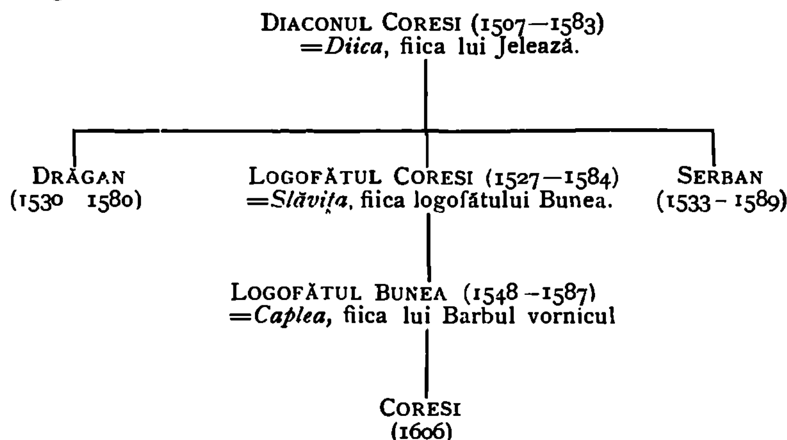
[1]) A se vedeà mai departe hrisovul ce reproducem în text şi traducere.

[2]) Acì datele naşterilor sunt date cu aproximaţie.

[3]) Vezi mai departe documentul No. 1 din notă.

[4]) Şerban a scris următoarele acte: 6 Sept. 1585 (Arh. Stat. M-rea Tismana, pach. 6 netrebnice, No. 2); 18 Iulie 1586 (Arh. Stat. Episc. Buzău, pach 6, No. 1)

Maria. Cu Slăviţa a avut de urmaşi pe Bunea, [1]) numit astfel după numele bunicului. Bunea s'a născut între 1547 — 1548. El a luat în căsătorie pe Caplea, fica lui Barbul vornicul, şi la rându-i a avut de fiu pe Coresi logofătul [2]). Iată dar cu cele spuse cum resare arborele genealogic cel adevărat al familiei Coresi:



Prin scrierile şi publicaţiunile sale diaconul Coresi formează o frumoasă epocă în istoria literaturii religioase, cunoscută sub numele lui propriu de epoca coresiană, care ţine dela 1560 şi până în 1583. Din lucrările şi tipăriturile sale se cunosc cele următoare [3]):

---

[1]) De Bunea logofătul sunt scrise următoarele acte: 20 Aprilie 1571 (Arh. Stat. M-rea Cozia, pach. 22, No. 1); 4 Iulie 1572 (Cond. Mitrop. Buc. I. p. 174), scris de Bunea micul grămaticul; 6 Fevruarie 1577 (Nerva Hodoş, *Molitvenicul diaconului Coresi*, p. VIII, nota 4); 20 Mai 1579, scris de Bunea logofătul (Arh. Stat. cond. Mitrop. I, p. 124); 22 Septemvrie 1585, scris de Bunea logofătul, feciorul *Corelii* (Arh. Stat. Cond. Mitrop. I, p. 129); fără dată de lună, anul 1585, idem scris de Bunea logofătul, fiul lui Coresi logofăt (Acad. Rom. pach. LXXI, No. 146). O parte din aceste notiţe mi-au fost comunicate de d-l general P. V. Năsturel.

[2]) Despre Coresi, fiul lui Bunea logofătul, ne grăeşte în deosebi cartea lui Radul Vodă Şerban, dată din Târgovişte la 1 Decemvrie 1606. Voevodul întăreşte lui Lupul vistierul mai multe stăpâniri, între altele, şi peste satul Jugureni „însă jumătate de sat, partea Tomeştilor toată, care este din ocina Miroslăvească; ***pentru că acel sat Jugurenii au fost dela moşii lui Corisie logofătul, cumpărătoare dela (Tatul logofătul) şi dela jupâneasa lui Caplea, fata Barbului vornicul,*** încă din zilele răposatului Io Alexandru Voevod, drept 4700 aspri gata şi drept 2 sălaşe de ţigani zlătari". Căci zice domnitorul în cartea sa: „Acum în zilele domniei mele, iar ***nepotul lui Corisie logofătul, anume Corisie, feciorul Bunei logofătul, şi cu muma lui anume Caplea***, ei au vândut această jumătate de sat boerului domniei mele jupan Lupul vistierul, în vreme de nevoie şi pe foametea cea rea, în vreme de lipsă, drept 3.200 aspri gata." (Acad. Rom., mss. No. 2.078, p. 120).

[3]) Vezi asupra lor, I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia Românească Veche* (1508—1850). Bucureşti, 1903.

1) *Evangheliar* romănesc, tipărit la Braşov, în 1561.
2) *Evangheliar* slovenesc „ „ „ „ 1562.
3) *Apostol* romănesc, „ „ „ „ 1563.
4) *Tâlcul evangheliilor* şi *Molitvenic românesc*, tipărit la Braşov, în 1564.
5) *Psaltire* româneascĕ, tipăritĕ în 1568.
6) *Sbornic* slovenesc partea II, tipărit în 1568.
7) *Psaltirea românească*, tipăritĕ la Braşov în 1570.
8) *Octoih slovenesc* partea I (glas 1—5), tipărit în 1574.
9) *Octoih slovenesc*, partea II, (glas 5—8), tipărit în 1575.
10) *Psaltire* slavo româneascĕ, tipăritĕ în 1577.
11) *Psaltire* sloveneascĕ, tipăritĕ în 1577.
12) *Triod* slovenesc, tipărit în 1578.
13) *Evangheliar* slovenesc, tipărit în unire cu Mănăilă la 1579.
14) *Sbornic* slovenesc, tipărit la Sas-Sebeş, în 1580.
15) *Evanghelie cu învăţătură*, tipăritĕ la Braşov, în 1580—81.
16) *Evangheliar* slovenesc, tipărit în unire cu Mănăilă la 1583.

Urmând lucrărilor sale diaconul Coresi a fost un bun stilist, dibaciu compuitor şi scriitor de acte frumoase, excelent traducător şi tipograf iscusit. El a fost şi bun sfetnic al voevozilor Alexandru şi Mihnea, precum ne încredinţeazĕ chiar preţiosul hrisov ce-l dăm publicităţii pentru întâiaş datĕ. Coresi în tot reprezintă icoana unui suflet blând şi ales, care se înalţĕ mai presus decât toţi ai săi prin calităţile sale nepreţuite şi prin vasta lui culturĕ [1]).

Insfârşit, Apostolul vremei, cu râvnĕ întru cele bisericeşti, cu dor de ţarĕ şi neam, a lucrat ca bun patriot, frumos şi bine, cu dragoste şi zel la înnălţarea minţei şi inobilarea inimei poporului din care a făcut parte. Prin faptele sale dar diaconul Coresi a rămas deapururea o frumoasă pildă pentru românimea de pretutindeni.

ST. NICOLAESCU.

[1]) Că a fost cult se vede şi din Precuvîntarea lui Luca Hrăjilă, judeţul Braşovului editorul *Evanghelii cu tâlc* din 1580, în care ni se afirmă: „Derept aceia eu jupânul Hrăjilă Lucaci judeţul de în cetatea Braşovului, şi a tot ţinutul Brâsei, foarte cu inimă fierbinte şi cu jale aprinsă de mult jeluià la această luminată carte. Derept aceia în multe părţi am întrebat ş'am căutat până o am aflat în ţara rumânească, la arhimitropolitul Serafim, în cetate în Târgovişte. Iară după ce o am oblicit, iară eu foarte m'am bucurat, şi cu multă rugăciune cerşutuam dela sfinţiea lui, şi mi-o au trimis. Iară eu dacă o văzui ce învăţătură dumnezeiască şi cu folos sufletului şi trupului iaste întru ea, iară inima mea se îndulcì şi foarte mă sfătuii cu luminatul mitropolitul marele Ghenadie, de în tot ţinutul Ardealului şi al Orăziei, şi cu mult cliros de preuţi cele trebuià această carte, încă şi cu toţi sfetnicii miei, şi cu voia tuturor acestora, şi cu voia mitropolitului marelui Serafim, ***noi o deadem lu Coresi diaconul, ce erà meşter învăţăt într'acest lucru de o scoase de în cartea sârbească pre limba rumânească***".

Hrisov dela Alexandru Vodă Mircea

BUCUREŞTI, *30 Iunie 1572. Io. Alexandru Voevod, domnul Ţerei-Româneşti, întăreşte stăpânirea sfetnicului său, jupânului Coresi logofăt, fiul lui Coresi, peste averile stătătoare în moşii şi ţigani: parte rămase de moştenire, parte provenite din zestre şi daruri, iar parte cumpărate şi dobândite prin alcătuire şi scriere de acte pe la unii şi alţii din puternicii şi bogaţii boeri ai vremurilor apuse.*

Бъ Хⷭ҇а Бⷭ҇а блгⷭ҇овѣрни и блгⷭ҇очтивїи и Хрⷭ҇толюбивыи и самодръжавнїи Іѡ Алеѯандръ воевода, снⷭ҇ъ великаго и прѣдобраго Мирча воевода, Бжⷭ҇їею мⷭ҇лтїю и Бжⷭ҇їе даровⷶанїе, ѡбладаѫщоми и гⷭ҇пⷣтвующими въсои землѝ Ѹгровлахїикои, еще и запланенскимъ странамъ Амла и Фагарашⷬ хърцегу, блгⷭ҇опроизволи гⷭ҇вⷭ҇о ми свои блгⷭ҇ыи произволенїе чтⷭ҇ѝ и свѣтлаїи срⷣцемъ гⷭ҇ва ми, ꙗко прославити и прославльшаго мѧ Бⷭ҇а и на прѣстолѣ стⷭ҇опочившии родителїе гⷭ҇ва ми, и дарова и гⷭ҇во мѝ съи всѣ чтнїи и блгⷭ҇оѡбразнїи и прѣпочитанїи и еже на въсѣми чтⷭ҇їи дарⷭ҇ов настоѧщїи хрисовⷧъ гⷭ҇ва ми, потенⷱ҇ому болѣрину гⷭ҇ва ми жупану Кореси лⷢ҇ѡфету [1]) и съ снⷭ҇ови, елицѝ ему Бⷭ҇ъ припусти, ꙗко даму е ѡнѫ у Блъдулещи ѡ дⷧ҇е стⷬ҇ари Колату, половинѫ: ѡ вⷭ҇ени и ѡ полю и ѡ шумⷮа и ѡ воду и ѡ посеву; поне ю е покупи ѡ на стⷬ҇ари Кола за ...аспри готови. И по

[1]) La 18 Aprilie 1559, sub Mircea Vodă Ciobanul, Coresi este grămătic (Arh. Stat., Mitr. Bucureşti, pach. 34, No. 8); la 18 Aprilie 1560, sub Petru Vodă Şchiopul, el scrie actul de întărire al mânăstirei Tismana *„unde zac moaştele celui întru sfinti părinţi ai noştri Nicodim prea sfinţitul"* peste vama dela Calafat, şi semnează: „Am scris eu (Кореси словоположитела=puitor de cuvânt, adică logofăt) Coresi logofătul; La 20 Aprilie 1571 Alexandru Vodă Mircea întăreşte stăpânirea M-rei Cozia peste moşia Orlea. Acest act este scris de Fiera cu învăţătura lui Coresi logofăt în scaunul de cetate Bucureşti. (Arh. Stat., M-rea Cozia, pach. 22, No. 1).

кꙋпи жꙋпанꙋ Кореси лѡгфе ꙋ Блъдꙋлеши д҃ нивѣ [1]) и розо а҃ и двѣ мерстѡ за кꙋкѣ ѿ мали Корла и ѿ Бланкꙋ, зà лаꙟс апри готови. И пакѝ да мꙋ есте жꙋпа Кореси́н логде ꙋ Блъдꙋлещѝ, де Бръкж къса, ѐлика сѐ хтѣ изврати, ѿ вечни и ѿ полю и ѿ водꙋ и ѿ поскꙋ, понеже ю покꙋпѝ ѿ на Бръкъ и ѿ сн҃ъ е Стълчю зà лгне апрѝ готови, и ѐщежеа сꙋ и побрати́лѝ за нимꙋ доброволю. И радѝ брастство, а҃ жꙋпа Кореси́н лѡ гѡ несте ѡблѣчи по Сталчю сс долама [2]) и халине [3]) и мно́го милꙋ и чтию. И покꙋпи ꙋ Блъдꙋлещѝ ниве в҃ ѿ Драгꙋ, зà россе апрѝ. И да мꙋ есте ꙋ Блъле ѐдин вро за во́деницꙋ, зажне половинж ѿ той вро ѡ дѐ гà нсе е покꙋпи ѿ Бръ зà.....[4]) а҃ дрꙋгà половинꙋ ѡ нсе ю е поклонилѝ и побратилѝ Стан жꙋпанꙋ Кореси лѡгфетꙋ, дра кетовàние кѣ се сꙋ хотàрисалѝ сс к҃д болри ѿ къ Стана, дъщера́ Кѡа; по-

[1]) Acest termen s'a tradus de alţii greşit prin ogor. «Нива» este un substantif femenin, pluralul faceниви, нивѫ şi înseamnă: pământ arabil, ţarină. Am păstrat pe «ţarină», fiindcă aşa îl traduceau dascălii sloveneşti de pe vremuri. In lexiconul slavo-românesc al lui Mardarie Cozianul din 1649, la litera *н* găsim şi adjectivul «нивaрь», care înseamnă sătean, sau mai româneşte—zicem noi—ţăran

[2]) «Долама», sf., înseamnă: haină lungă, caftan, termenul vine dela ungurescul *dolmány*, dolman. In Turcia creştinii ca şi turcii poartă şi vara şi iarna dulămi obicinuit pe sub haină, scurte sau lungi. Se fac de postav, dar mai ales de mătase sau materie subţire şi se vătuesc. Despre acest termen cf. şi cartea lui Nicula voevod, fiul lui Mihaiu Vodă Viteazul din 14 Ianuarie 1599, care ne vorbeşte de înfrăţirea făcută mai nainte între Radul logofătul cel bătrân şi un Stoica. Pentru această înfrăţire Radul logofătul a dăruit pe Stoica: *„cu un cal bun, vrednic pentru 2.000 aspri, 12 oi cu miei* (и сѫс една дꙋлам за грана Багрена сьс лисицe) *şi cu o dulamă de purpură roşie cu vulpi şi cu 3500 aspri gata"*. (Acad. Rom. 212/LXVII).

[3]) «Халине» este de origine sârbească, este pluralul dela substantivul femenin «халина» care înseamnă haină. De aci credem că vine şi termenul nostru de haină şi haine. In bulgăreşte ne întâmpină cuvântul «халище» sn. îmbrăcăminte de pat. La sârbii şi bulgarii din Macedonia «халище» însamnă haină, pluralul «халища» haine, îmbrăcăminte, articulat «халището şi халищата» haina şi hainele.

не є да и кєтова жѹпа Корєси ло по дє Стано ѱ̃ апри и при глана врѣмєна. И покѹпи дє Стачюло, колико є држжа Кѫдѣ по до ѡ̄ воницѹ ѡ̄ на Кѫдѣ, за р̃л а. И паки да є жѹпа Кореси лѡ ѹ Мирослъвєщи д̃ розоарє, занє и покѹпи ѡ̄ Стаѧ, сн̃ъ Стоникє Мѹста, за у̃н апри. И да є жѹпанѹ Корєси ло дє Стаѥ възд ѡ̄ водѹ Прахоѵѹ и ѡ̄ во Нѣловѹ, є тєчє по срѣ сєло Мирослъвєщи, понє мѹ ю є да и побрати Стаѧ за нєговѹ доброволю. И ѹ тє Корєси ло ради брастъ ѡ є дарова по Стаѧ съ єно кава[1]) добръ, и єщє мно спєзѹ и милѹ. И паки да мѹ є жѹпа Корєси лѡ ѹ Миросляъвєщи ѡ̄ дє ѹникѹси Стонкжи, сн̃ъ Жєлѣзѹ, половинѹ ѡ̄ сєло, и ѡ̄ полю, и ѡ̄ шѹмѹ, и ѡ̄ во, и ѡ̄ посвѹ; занє є побрати Стонка по сєтра си жѹпаница Дїнка, мт̃и Корєси лѡфєтѹ, на вишє рєна ѡнѹ єщє ѡ̄ дн̃и поконнаго Раѹла воєво Калѹгєрд, и ѡ̄ нєнѹ добро волю. И паки да мѹ є ѹ Мирославє ѡ̄ дє Жєлѣ, сн̃ъ Стачюлѡ, трєта дє ѡ̄ сєло и ѡ̄ полю и ѡ̄ шѹмѹ и ѡ̄ водѹ и ѡ̄ по свѹ. И ѹ Рѹши ѡ̄ дє Жєлѣзѹ чєтвръта дє, понє ю є покѹпи жѹпа Корєси лѡ, ѡт̃ъ Корєси лофєтѹ, ѡ̄ Жєлѣ за дахн апри, и єщє ѡ̄ дн̃и поконнаго Раѹла воєво Калѹгєра. И да мѹ є ѹ Миросльвєщи єдн вро за воницѹ ѹ Рѹта, єрє полови ѡ̄ то вро є ємѹ задѣнѹ, а дрѹга половинѹ ѡ ю є покѹпи ѡщъ Корєси лѡфєтѹ єщє ѡ̄

[1]) «Кавать» înseamnă haină, jachetă «Kăвад *m. eine Art weiblichen Oberkleids, tunicae muliebris genus. Rj. nekako žensko odijelo što se oblači vrh drugoga odijela. dem.* kavadić.—Od svekrva ti *crven kavad* doš'o. Npj. 1,280. Djever snaši *svılen kavad* kroji, 1,313. Oblači mu svoje odijelo . . . vrh košulije tri *kavada žuta*. Herc. 13». (cf. Dicţionarul limbei Croate de Dr. F. Iveković şi Dr. Ivan Broz, p. 519).

дн҃ии покоинаг Радула́ воевода Калугерд ѿ Стоика Стаев и ѿ брату его Мирча и ѿ Баднѣ и Гичюл и ѿ Желѣз и ѿ шу его Стоика, за р҃н апрӥ, и еще ѿ прѣжде. Или да има Дрѫга, врат Кореси лоѿ той брод четврѫта де, али ѿ дѣдину ѿ дел мтӥм, а ѿ покупенїе да не има нищ́а метѣх, зане е има жупан Кореслог прѣнїе съ брату его Дрѫга въ дн҃и покоиннаго Петру воевода. И узел е Дрѫга закон вї болѣс, да закле да има и ѿ покупенїе, а Дрѫга нѣ могль заклѣти, ну шта ѿ закон, и друзи мегиш никто метѣхж да не има у той брод. И купи Кореслог у Руши ни а ѿ Стоика Стаева, за о апрӥ. И паки купи у Руши з ниве ѿ Мирча за еди ко муср, цѣно ему сн апрӥ, и готови р҃к а. И покупи у Руши в нивѣ ѿ Гичюл, за р҃к апрӥ. И покупи у Руши а метѡ за кукю ѿ Стоика Стаев и ѿ брату его Мирча, за с апрӥ. И потѡм да е жупану Кореси лоѱету ѡну у Брѫнещи де тѫтуси Буне, вѫсѧ елика се хтѣ избрати ѿ село и ѿ полю и ѿ шуму и ѿ вод и ѿ по суду, и куке и вѫсе комате тѫтуси Буне, зане е уложи Бунѣ по жупану Кореси лоѱе у кукю на дѫщера его жупаница Славицѫ, даму е въ мѣто снъ; а друзе дѫщерѣ Буне поиме: Стана и Добрѫ и Нѣша и Марїа, ни една метѣх да не има, ере и е да прикїе ѿ коматѣ на страну. И а потѡм Кореси лог, ѡ, и е да ѿ негову добро волю по деловѣ и за ѡну ѿ Брѫнещи саѵ апрӥ готови. И пакѝ

да мѹ ес жѹпанѹ Корес лог ѹ Бркънещи́ дел шѹрѹсѝ Стан Крещинà, ѿ полю
и ѿ селò и ѿ шѹмá и ѿ по свѹде, ѥре ю ес покѹпи Корел лсѿг на Храдлсѹ,
п анесéѹ Станко, зà цпс апрѝ готок. Яли да и́ма ѿ сїѐ дел ѿ Стан и́ Стан,
сн̃ъ Бвлъсано, г̃ розоáре, ѥре ес дал на ценòс рн̃ апрѝ. И пакѝ да ес жѹпан
Корс лог ѹ Бркънещи́ дел Щефвано въсà и́ ѿ сѹхò и ѿ вода и ѿ посѣде, зане ю покѹпѝ
ѿ женà Щефвано на име Добра, дъщерà Кѹнбей, и́ ѿ мжж ей Стан, зà вѹн
сапрѝ; поне сїе жѿнѹ би ч ѿ ес гпжед Роѯадан[1]) Басáраб воевода, та ес помжс л ова по
Щефан радѝ слѹбж что мѹ ес послѹжил. Я потм Щефан снкви ѿ тѣлò ѥмѹ
нсѣ и́лма, нѹ да лес сїе чѿнѹ на смртъ женѹ ѥмѹ Добрей да и́ма помѣнѹ.
Я послѐ Добрà ѿна ю ес прол да Коресве логфетѹ зá вишѐ ренѹ цѣнòч и́ ѿ
нейна добрóволю ѿ прѣд гдсва ми. И да ес жѹпанѹ Корсе лгоѳтек ѹ Бркъмещи́ ѿ
дел Бвлъсано д нивѐ, зане жес покѹпи и тъхтѹсси Бѹнѣ, зà снс а. И покѹпи

[1]) *Doamna Roxanda* este fiica lui Neagoe Basarab şi a doamnei Despina. Roxanda s'a măritat la 11 Ianuarie 1526 şi a luat de soţ pe Radul Vodă cel Viteaz. Cu Radul Vodă cel Viteaz a avut o fată anume Elina, măritată după Ivaşco vornicul Golescul (St. Nicolaescu, *Radul Vodă dela Afumaţi sau Radul Vodă cel Viteaz*, p. 6). La 5 Octombrie 1546 atât doamna Despina cât şi fiica sa Roxanda, traiau şi se aflau în ţară. La această dată domnul Mircea Vodă Ciobanul le întăreşte stăpânirea lor peste satul Găneasa de lângă Olt. (Arh. Stat. Schitu de un lemn, pach. 3, No. 4). Satul Găneasa fusese mai nainte al lui Preda banul. Acesta spre a se plăti de nişte bani ce datorà unor turci a fost nevoit să-şi vândă satul, şi la vândut rudei sale prin alianţă doamnei Despina. Doamna Despina l'a folosit astfel: o jumătate din sat a dat vărului său primar Ştefan, iar cealaltă jumătate a dăruit-o capelei sale dela Curtea de Argeş cu hramul Sf. Nicolae, carele erà şi patronul casei lor. Trebue a adăoga acì că Ştefan a avut şi o soră anume Despina. Despina a luat în căsătorie pe Stan pârcălabul (St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 267). Stan pârcălabul a avut de urmaşi pe Neagoe vistierul, Tudosie banul şi pe Stanca. Stanca a avut de soţ pe Stoica vătaful (cf. doc. din 10 Ian. 1580 la Acad. Rom., 7/LVIII).

ѿ Драгомир в҃ нивѣ за рм҃ аспри. И покупи ѿ Мацура а҃ нив за н҃ ас. И покупи ѿ Мошу а҃ нив за з҃ ас. И пакы да е жупан Корне ло у Бранещи ѿ де попу Ста четвръта де, ѿ село и ѿ полю и ѿ воду и ѿ по свѣ, зане ю покупи ѿ сынови попу Рау, анеписей попу Ста по име: Нѣгое и Златѣ, за у҃ аспри готови, али са бирове е е плати, ере е била биниж. И покупи ѿ сынови Мане по име Тату и Воинѣ у Бране еди мето за кукю и ни а҃ ко село, за у҃ аспри готови. И пакы покупи у Владулещи езерозоре ѿ Авру за т҃ аспри, что су били ѿ де Бржкж. И пакы да е жупа Корне ло у Попещи де Оаче вса ѿ село и ѿ полю и ѿ воду и ѿ по свѣ, зане ю покупи ѿ сынови Оаче и ѿ жена его Бокж, за х҃ а готови. И покупи у Бранещи ѿ де Драгуло нивѣ в҃, за сз҃ аспри и еще ѡпрѣже. А пото да е жупану Корне ло у Бранещи де Драгулѡ вса ѿ по свѣ, и ѿ де Вивуси Раулo, половину ѿ по свѣ. Поне ю покупи ѿ Радa, дъщера Драгуло, и ѿ Рау, за кв҃ аспри, али са биру что е извади по Ра и му ей Ман. И покупи ѿ сынови Нѣгое нивѣ в҃, за сн҃ аспри. И пакы покупи ѿ Ста Сжину нивѣ в҃, за сн҃ аспри. И пакы да е жупану Корне лѡ у Бѣнищори кѡ хотару Владулещило де Стане, дъщера Коа[1])

[1]) Despre Coadă dvornicul, fratele lui Radul comisul, ne vorbeşte cu osebire un document din 13 Noemvrie 1566. Fiica sa Stanca a fost măritată după Mocşa postelnicul (Arh. Stat., Ep. Buzău, pach. 16, No. 7). Coadă vornicul a murit în primăvara anului 1545 de moarte silnică, fiind tăiat împreună cu fratele său Radul comisul de către Mircea Vodă Ciobanul. (N. Iorga, *Istoriile domnilor Ţării-Româneşti* de Constantin Căpitanul Filipescu, p. 60). Coadă vornicul a lăsat de urmaş pe mai sus numita Stanca şi un fiu cu numele Teodosie.

дво вѫсѫ: ѡ вода Дѫбѹло ѹ длѫго до хотарѹ Шопле(н)ило, и ѹ широтѹ ѡ хотарѹ Блѫдѹлещило и до хотарѹ Бѫнещило, до кѹ е ѹзе Стана, дѫщера Кѡа сѫ кд болѣри вѫ дни покоинаго Петрѹ воево, ѡ кѫ старй Кола и ѡ анепсей его Колѫце и сѫ четоми и ѡ дрѹѕй мегиѭ, колицй сѹ билй вѫ ѹжѐ [2]) съ шни, зане ю покѹпи Коре лѡ ѡ Стана, дѫщера Кѡа, зà г априй готовй. И продала е Стана ѡ нейна доброволю и бе ни ено силотию. Алй сицѐ да знае: ере сиѐ вишѐ рена ѡнѹ ѹзе ю е Кола сѫ четѡ си ѡ жѹпаница Стана сѫ вi болѣ, прй дни покойномѹ Мирча воево, кѫдà е бнѡ Стана прибѣгѫ пре планинѹ. А потѡ, вѫ дни покойномѹ Петра воево, а жѹпаница Стана е заклела сѫ кд[1]) болѣри терѐ е ѹзе ѡна ѡ на Кола ѡ чето егò, и ѹзелй сѹ и воловй ѡне вi болѣри Колато. И пакй да е жѹпанѹ Коре лѡ ѹ Ѹлацй, алй ѡ ѡна Брощенѣскѫ ѡ селò и ѡ полю и ѹ дѣ сѫ винари и ѡ повѫсѡ хотарѡ ѡ де Стрезе ѡмаго де, ѕане прийде Стрезѐ са пре гвамй тере да и побрати вишѐ речнѹ гвамй, жѹпанѹ Коре лѡ, на вишѐ рена ѡнѹ и ѡ неговѹ доброволю ѡ пре гва мй. А ѹте Коре ло радй братствò ѡ дарова по Стрезѐ сѫ т апрй и сѫ мно милѹ ѡ ксега. И покѹпй ѡ на Тѹдо ѹ Брощенѣска а

---

[1]) Ѹже: inseamnă funie. Funia e o măsură convențională veche atât în Țara-Românească cât și în Moldova. La 1572 în Țara-Românească funia erà de 12 stânjeni, iar în 1641, pe timpul lui Mateiu Basarab Voevod, funia erà de 50 stânjeni (Arh. Stat. Cond. Sf. Mitr. No. II, p. 448). Pentru Moldova, în timpurile mai nouă, funia varia: uneori de 10, alteori de 20 și 25 stânjeni.

мето̀ за кѹкѣ и҆ сѫ свакѣ плетовѣ и҆ ни а҃, за т҃ апрй. И҆ покѹпи ѿ Некша Бйд г҃ розбаре, за рл҃ апрй. И҆ покѹпи ѿ Негѹ Грѫно ѹ҆ дѣлѹ Броштѣнилѡ в҃ погѡане за виноґра и҆ сѫ мето̀ на виноґра, за ҂ал҃ апрй бани, и҆ за у҃ апрй тѹски. И҆ да е жѹпа Коре лѡ ѹ҆ дѣлѹ Броштѣнило ѿ де Фѫтѹлѡ и҆ снови его̀, по име: Рау и҆ Добрѣ и Дѹдѹ, мето̀ за д҃ погѡане сѫ виноґра; зане е побрати Фѫтѹ по ѡцѫ Коресе лѡ, еще ѿ дни покойномѹ Раулѹ воево Калѹгера̀. И҆ пакй покѹпи жѹпанѹ Коре лѡ ѹ҆ дѣлѹ Броштѣнило ѿ Дѣко лофе ѿ Блѫдѣни погѡане за виноґра г҃ и҆ сѫ мето, за сц҃ апрй; али мето е ѿ де Фѫтѹло и҆ снови его. И҆ потѡ да е жѹпанѹ Коре лѡ ѹ Блѫдѹлещи ѿ де Стано Спелѣ еди венѹ и҆ мето и сѫ свакѣ плетовѣ, и҆ ѹ полю в҃ нивѣ; зане и е покѹпи ѿ на Ста Спелѣ, за уц҃ апри готовй. И҆ пакй покѹпи Коре ло ѹ҆ Брѫнещи ѿ пререко, де Ябѹло вѫса̀, ѿ село̀ и ѿ полю и ѿ шѹма̀ и ѿ во и҆ ѿ по свѹ, за ун҃ апри готовй. И҆ покѹпи Коре ло ѹ҆ Брѫнещи пре рѣко, ко Браницѣ е е ѿ Ябѹ една (ника) и҆ сѫ браницѣ ѿ на Тѹра, за р҃ апрй. И҆ пакй да е жѹпанѹ Коре лѡ еди бро за во́деницѹ на ѡна Рѫховѹло, е е м... воденице...... те га̀ е покѹпи Коре лѡ той вишѐ речени бро ѿ на Строе и ѿ бра его Драгѹ, за ҂ал҃ апрй готовй. И҆ продали сѹ за нино доброволю ѿ пре гва мй. И҆ по́то да е жѹпанѹ Коре лѡфе ѡнѹ ѹ҆ село Леѡ-

тещїи ѿ мєст8 ѿ дєл Тат8ло логвофєт8 [1]) и жѹпаницѹ єго Калѣ, дъщєра Барвѹло дворник, половинѫ ѿ село и ѿ на въсѫ ѡна и ѿ полѣ и ѿ во и ѿ сєдалищє село, ѿ вод Имар8л8и до главѹ ѡнєи, єлико држє въ хо-ᲅта, и 8 широ: ѿ хота до хота, да раздєли село и ѡна на двою ѿ по дє св8. И пакї да м8 є жѹпан8 Корєсло ѡн8 8 Лєѡтєщїи ѿ полю ѿ дє Татѹло логфє и жѹпаницѹ єм8 Калє, на половинѹ, варѣ єлика сѣ хтє и-братї ѡнѫ Томѣскѫ, стєжана ѿ Тома бан8 [2]), дѣд8 жѹпаницє Калє. По-нє жє ю є покѹпи жѹпа Корєсло сїє вишѣ рєнє ѡнѣ ѿ на Тат8 логофє и ѿ жѹпаница єго Калѣ, за ,хз аспри готовй. Или сицѣ да сє знаєс: зане двѣ дєла ѿ сїє ѡнѣ покѹпи є Корє логофє за вишѣ рєн8 цѣно, а на трєта дєл ѿ прїдїє са Тат8 логофє и жѹпаница єго Кала прє гва ми тєрѣ побра-

[1]) Tatul logofătul este fratele lui Stan Clucerul (vezi doc. din 30 Iunie 1542 la Arh. Stat., M-rea Govora, pach. 10, No. 3). Despre socrul său Barbul Vornicul vezi şi documentul dela Mihnea Vodă Turcul dela 1 Noembrie 1582. (Arh. Stat., Ep. Buzău, pach. 16, No. 10).

[2]) Toma banul, este fratele lui Dragomir vel spatar. Dragomir şi Toma sunt ctitorii schitului Verbila din Prahova (Cf. Raportul d-lui Gr. G. Tocilescu din Monitorul Oficial No. 146 din 5/17 Iulie 1878, pp. 3929-3932). Nu putem şti ce rudă le erà jupan Cracea vtori vistier. Dragomir a pierit în 1535, ucis de sabia lui Vlad Vodă Vintilă (St. Nicolaescu *Doc. Slavo-române,* p. 365). Fratele său Toma banul a fost de asemenea ucis în 1536 de către fratele lui Vlad Voda Vintilă anume de Radul Vodă Călugărul. Toma banul a avut de soţie pe Mara, fiica lui Harvat logofătul, ctitorul M-rei Motru, nepoata lui Harvat logofătul din Brâncoveni. Mara a avut de soră pe Neacşa şi de fraţi pe Alexandru şi Moţea (St Nicolescu, o. c, pp 37, 366). Toma banul cu Mara au avut de urmaş pe Stanciul (v. doc. din 7 Iulie 1536 la Acad-Rom., pach. LIX, No. 27). Nu putem afirma cu siguranţă dacă el este acelaş cu Stanciul vel vistier, îngropat la Schitul Verbila. Pe piatra mormântului său se citeşte următoarea inscripţiune. *In anul 7043 luna Octomvrie 1 zi, au răposat robul lui Dumnezeu jupan Stanciul vel vistier. Pe el l-a tăiat Radul Vodă Călăgărul. pentrucă l-a prins la Basarab Vodă Laiotă. Veşnica lui pomenire.* (Gr. G. Tocilescu în raportul citat mai sus).

тише по жѹпанѹ Корестг ло. Ӣ въ то Корестг ло ради братствѹ ѡ дарова по Татѹ лгофетѹ Ӣ по жѹпаница его съ ,въф асспри готови и ена плакѹ [1]) за шокръла [2]) цѣно ,ф а. Ӣ продали Ӣ побратилй се сѹ Татѹ лгло Ӣ жѹпаница его Капльѣ ѡ нинѡ доброволю. Ӣ пото Корестг лофетѹ Ӣма е Ӣ прнїе ра сїе ѡне та доклес ю е извади ѡ къ дрѹзи мегина, ѡ е кетова ,д аспри гови. Ӣ пакй да е жѹпанѹ Корестг ло еднн аціга по име Пръцѹ, поне га е покѹпилъ ѡ Кало ѡ Ръхѡ, за ,а аспри готови. Ӣ покѹпи ѡ на Ѹрсѹ ѡ Мънотещи едн аціганѹ по име Цала Фаѹ, за ,ат аспри готови. Ӣ пакй покѹпи ѡ Ӣгѹсти и ѡ жена его Фрѣгита едн аціга по име Ѡпрѣ, за ,ас аспри готови. Ӣ покѹпи ѡ Бълѣ ѡ Ромъне ни ена аціганкѹ по име Стака, за ѡ аспри. И пакй да е жѹпа Корестг лофе ена аціганкѹ по име Енша, зане мѹ ю е да жѹпаница Марїа ѡ Пїетрошани [3]), кънда е веча

[1]) Плашкѹ, cuvânt de origine persană, însămnă haină, mantie fără mâneci. La Bulgari «платъ» însamnă stofă, ţesătură, pânză, materie. La Sârbi плашт s.m. însamnă manta. La Ruşi: плащъ, щá, dim. плáщикъ, sm. mantie fără mâneci; плáтье, din плáтьце, s.n. însamnă hainele, îmbrăcămintea; rochia (de femei). Cuvântul „плашкѹ" se întâlneşte şi într'un document de al lui Mateiu Basarab voevod din Iunie 1639: «Ӣ една плашкѹ за фелѣндриш» şi o plaşcă de felendriş, pentru 1200 aspri (Acad. Rom., pach. XLII No. 81).

[2]) „Шокрълатъ" ung. *sakarlat*, turc. *sakarlât*, polon. szkarlat, ital. *scarlatto*, fr. écarlate etc., un fel de stofă scumpă, care la început erà numai roşiă, ca şi грана, mai în urmă a ajuns însă a fi de orice culoare» (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, pp. 257 258. Mediev. scarlat, scarlatum, scarlatinum «pannus coccineus», ung. skárlát (v. éskárlát, iskárlat ap. Szarvas és Simonyi).

[3]) Jupâneasa Maria din Pietroşani este fica lui Radul Vodă Călugărul. Ea a fost măritată după Balea Paharnicul din Pietroşani. Cu Balea paharnicul a avut de urmaşe pe Neacşa şi Dobra. (doc. particular din 1557; St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 65). Jupâneasa Maria a avut de nepoţi pe: Gherghina, Udrişte, Oprea şi jupâniţele Maria, Neacşa şi Calea (Arh. Stat. M-rea Radu-Vodă, pach. 37, secţia istorică; St. Nicolaescu, *o.c.*, p. 285).

єго̀, да мꙋ єс помѣнѫ. Й пакѝ да мꙋ єс ацигакє по имнє Срꙑма и Ма-
рина, дꙑщерѐ Сорєй ацингака, понє єжс да Сахла ѿ Гречѝ по Сора аци-
нгака, мтй Срꙑвме и Маривнє, бащꙋ Корєсє лѡвгфєтꙋ, потчо радѝ мꙋ єс виѡ
сꙑтворил и прѣписал нѣкоє книгѐ за ѡчнє ѡбхане и єще прѣжде врѣмєна.
Й пакѝ да єс жꙋпанꙋ Корєс лосгфє єдин ацигнанꙋ по имнє Бєдєрѣ и сꙑ сновис
по имнє Фꙑлтꙋ и Кꙋрка и Бо́ша и Раѝ и Бꙋтѣс, занє жѡвѝ ацигани билѝ
сꙋ за дѣдінꙋ Раꙋдвло лгѡ ѿ Дрꙑгоєщи, и Раꙋдкло снꙋ Тꙋдорво потєнискꙋл, анꙋ
дал их єс самѝ жꙋпаницка Нѣша лоѓфєтовица Раꙋдлѡ локвгфєтꙋ ѿ Дрꙑгоєщи[1]) тє
ацигани вишѐ имєнитѝ вишє рєчномꙋ болѣрдинꙋ сгва ми жꙋпанꙋ Корєсєя
логфє, радѝ дшє жꙋпанꙋ Раꙋдвгло лѡфєтꙋ, и радѝ дшѐ єй, и радѝ дшѐ снꙋ
ним Тꙋдрсо потєнилкꙋ, іако да бꙋдєж и вѣмчноѐ вꙑспоминанїє. Амꙋ тє жꙋпанꙋ
Корєс лгo, нѡс, є дарлова по жꙋпаницкѝ Нѣша Раꙋдкло лѡргфє и по анєсєпй єй,
Раꙋдлꙋ, снꙋ Тꙋдро потєнсилки, и Раꙋдл, снꙋ Раꙋдкло, сꙑ свитсо грана[2]) добра и из-
брана, и по слꙋзєх м и сꙑ пасмашгѝ и[3]) сꙑ зꙋдовѐ и инїѐ даровѐ кꙋ, чи апнрѝ сгф.

---

[1]) Radul logofătul din Drăgoeşti a fost de două ori căsătorit: în prima cu Buica, ce a fost mai întâiu soţie lui Dumitru pârcalabul din Cepturoaia (Arh. Stat, Ep. Argeş, pac. 32. No. 21) şi în a doua cu Neacşa. El a murit în 1568, tăiat de Alexandru Vodă Mircea (St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 303).

[2]) «Грана», vine dela medio-latinul *granata*=polon granat, un fel de postav, scump de culoare roşie sau portocalie. (Vezi şi Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*: pp. 257—258). Acest termen îl găsim şi într'un document din 7 Ghenarie 1588: „и за двє плашкє за грана şi pentru două plăşti (mantii) de grană". (Arh. Stat., M-rea Radu Vodă, pach. 37, No. 3).

[3]) Cuvântul «Пашмагѝ» e de origină turcească, se întâmpină şi în catastihul de scule din 1508—1510 al familii Mihnea Vodă cel Rău. D-l I. Bogdan, carele

к п х ч х м
Й дали сѹ жѹпаница Нѣша й анесеи ей те вишѐ рени аціганй за нинѡ
д
м д с с с г н
доброволю ѿ пре гва ми. Й пакй да е жѹпанѹ Коре ло єднѐ аціганкѹ
д д
ж л л
по име Сора̀, поне гѐ сѹ даровали Рау й Мошѹ й Добро й Влау й сѫ
м м д в с н
братиꙗ си й сѫ чето сй, сиїи н анеісеи Влаѹло Слепѹ сѫ тай аціганкѫ,
д
ж х м д с ч л с м
ѡбаче за нинѡ добро́волю ѿ пре гва мй, пото́ радй сѫтвори е н нѣкоѐ
д
ч к м с х ч х х м да с
книгѐ за ѡне ѡхане. Й потѡ гво мй видѣ й прота й книге йнин гпріе
д
д с в ч ч м с
прѣже на више сѫписанѐ сіѐ вишѐ рени ѡне й аціганй. Й вѫ тѡ гво
с н х л
мй нтиствова веми добрѐ, како сѹ продалй й побратилй више име-
дї х м х
нитй люе за нинѡ добро́волю, анѹ билй сѹ книге вехи й раздране й
д д
м с х х с с
помра́чене. Й ѹ те гво мй оутвржди й понови сѫ сіѐ книга̀ гва мй по-
д д
х дї с х ч ѣ с
писа́ніе н. Сего̀ ра й гво мй дадо вишѐ реномѹ болринѹ гва мй жѹ-
с г ж ч ч ч
панѹ Коре лофетѹ, ꙗко дамѹ сѹ вѫсѐ вишѐ ренй ѡне й аціганй вѫ ѡнѹ
м м м ж
й вѫ ѡхабѫ[2]) емѹ й снова емѹ, внѹкѡ й прѣвнѹчетѡ емѹ, й ни ѿ кого

a publicat acest catastih în apendice în ale d-sale *Documente şi regeste cu privire la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul si Ungaria,* p. 328, caută să ne explice între altele şi acest cuvânt, dar nu-i află înţelesul. Пашмаги însamnă la slavii dela Nord ca şi la slavii dela Sud, încălţăminte, pantofi, iminei. In Moldova pe alocurea se aude cuvântul buşmachi, pentru încălţăminte, ei l'au luat direct dela Turci *(bâşmac)* sau dela Ruşi. Cuvântul există şi în dicţionarul lui Berinda. Berinda îl tălcueşte astfel: бачмаги, або пантофлѣ. Intr'un alt dicţionar vechiu sloveno-greco-latin citim: Башмакъ, κρηπίς, crepida; Башмаки, κρηπῖδες, crepide; Башмачекъ, κρηπίδιον, crepidicula; Башмачный, crepidarius quod ad crepidas pertinet, еже к башмакамъ приличнѡ; Башмачникъ κρηπιδοποιός, crepidarius; Башмакопродавецъ κρηπηδοπώλης crepidarum venditor.

[2]) Вѫ ѡхабѫ=în ohabă, ohabnică. Moşie ohabnică, însamnă moşie stătătoare de veci, moşie pentru totdeauna sau menită a trece la posteritate, literalmente «oprită [a se înstrăinà în alt neam]», dela slavicul ѡхаб-н-ти (сѧ) «a se abţine» (cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni,* p. 91). Stăruim asupra înţelesului acestui cu-

непоколбимо̀, по ре гка мѝ. Ѥще и̂ заклинанїє по ѿшествїє гва мѝ, ко изъбере Гь Бь битѝ гпрь Влаш҄кой-Землѝ, ѡ средєнаго̀ пло гва мѝ и̂лѝ по грѣсе нашѝ ѿ инно̀ плѣмени, а̂щѐ оу̂тврьди и̂ понови сїѐ книга̀ гва ми, а̂ Гь Бь да оу̂тврьди и̂ сьхрани вь гптвѣ є̂го, а̂ є непонови, нж порози Гпь Бь да пострами и оу̂бие є̂го̀ зе тѣлѡ и̂ и̂ вь бждещи вѣце.

Се и̂ свѣтелїє: жоупа Добро̀ми бише́ велики ба́, и̂ жоупа Драгоми бише́

---

vant intru cat d-l I. Bogdan ii dă o altă interpretare cu insemnarea de moşie privilegiată, moşie liberă de unele dări către fisc. (v. *Conv. lit.* număr jubilar pe 1906). Această interpretare nu e tocmai plausibilă. Căci atât în documentele vechi, cât şi în cele mai nouă cuvântul ohabnic n'a avut niciodată altă însemnare de cât cea dată mai sus. Si când o moşie sau un sat erà liber de anumite dări—acest lucru se întâmplă mai ales la cele de danie şi cu osebire la boeri— atunci se specifică anume înşirându-se şi dările de care e scutit. In sensul acesta sunt mai multe hrisoave şi cărţi sloveneşti dela Mircea-Vodă cel Bătrân. Că faptul este aşà se vede şi mai bine la vânzări, unde nu poate fi vorba de scutire. De pildă: la 2 August 1453 Vladislav Vodă, fiul lui Dan II, întăreşte stăpânirea slugelor şi boerilor d-sale lui Stan, fratelui său Vladimir şi fiilor săi Utmeş şi Radul, ca să le fie satul Zătreni, anume partea lui Vlad, Stan şi Dan; *„Pentrucă le-au cumpărat încă din zilele lui Basarab voevod şi au dat lui Basarab voevod un cal şi o cupă*=понеж их покоупише еще ѿ дни Басарабе и даде Басарабе а҃ кон и чашоу". Apoi au scos în zilele domniei mele mărturie: că tot atunci au cumpărat şi Păuşeştii, Vladimireştii, Foleştii, Coşanii şi Coprozi. Toate acestea să le fie lor de *ocină* şi în *ohabă* lor şi copiilor lor, şi nepoţilor şi strănepoţilor în viaţa domniei mele şi a fiilor domniei mele, repausându-se de: (se enumeră dările anume). Care va se zică domnul le întăreşte stăpânire de veci peste cumpărături şi, probabil, pentru serviciile aduse domniei, îi scuteşte de dările către fisc. (Arh. Stat., M-rea De un lemn, trecut în secţia istorică). Mai departe: în 1471 Ghenarie 25, Radul Vodă cel Frumos, întăreşte stăpânirea lui One, a fiilor lui şi a nepoţilor lui, peste mai multe părţi de moşie din Gheceu, cumpărate drept 1000 aspri, *„ca să le fie lor de ocină şi în ohabă de nimeni neclintită, după porunca domniei mele"*. Nu se dă nici o scutire. Urmează sfatul domnesc. Actul e scris de Stoica în Gherghiţa (Acad. Rom. 1/XC). Iar pentru timpurile mai nouă drept mărturie dăm alegerea hotarelor moşiei Grozăveşti din judeţul Romanaţi din anul 1837, Septembrie 20 care sună: «Şi au răspuns că el nu poate găsì astfel de martori, să ştie acele semne, fiind vreme multă de când s'a făcut hotărnicia şi până acum şi chiar în satu Grozăveşti nu sunt asemenea oameni, *căci sânt tot d'adunătură, iar nu lăcuitori ohabnici după vremea hotărniciei,* ca să fi auzit unu dela altu, încât mai vârtos, ca la această parte de loc au fost tot păduri până de curând, şi este ştiut că prin păduri să astupă asemenea gropi şi vârtoape de frunzele şi răscotile copacilor». (Actul de hotărnicie se află la Creditul Funciar Rural).

велики двор, и жупа Ивашко велики двони[к], и жупа Нѣгое велики лоѳет, и Ста велики спата, и Митрѣ велики витиар, и Брату велики комис, и Бадѣ велики стол[ни]к, и Гоцѣ велики пехарни[к], и Стоика велики постелни[к], и испра[в]ни[к] Нѣгое велики лоѳет, и аз Васїю ло[го]ѳе[т] иж написах в[ъ] динїи граду глемїи Букурещи, м[е]ц[а] Юнїе 1 дни, в лѣ[то] ,sѯп, и о[т] Адама тек[у]щии лѣтω до сего писанїе.

† Іѡ Алиѯандру воеводь, м[и]л[о]стию б[о]жию г[оспод]нь.

PERGAMENT: *frumos scris şi relativ bine păstrat. Redacţiunea actului e cea obicinuită: româno-bulgară. Crucea şi litera începătoare mari şi ornate cu flori; punctuaţia şi litera I începătoare a frazelor cu roşu; monograma mare cu roşu şi ornată cu flori; pecetia mare atârnată de un gros şnur de mătase împletit în două viţe: roşu şi albastru. Pecetea mare rotundă, de 97 mm. în diametru, de ceară roşie, aplicată pe un fond de ceară albă, poartă pe câmp vulturul cu crucea în plisc, iar în exergă următoarea legendă:* «† Іѡ АЛЕѮАНДРЪ ВОЕВОДА ГДНЬ ВЛАШКОЕ ЗЕМЛЕ СНЬ МИРЧА ВОЕВОДА АНЕПОЕ МИХНѢ ВОЕВОДА». Adecă: «*Io Alexandru Voevod, domnul Ţărei-Româneşti, fiul lui Mircea Voevod, nepotul lui Mihnea Voevod. Originalul se păstrează în Biblioteca Acad. Rom., secţia manuscriselor printre actele familiei Bărcăneştilor.*

Intru Christos Dumnezeu drept credinciosul şi bine cinstitorul şi de Christos iubitorul şi singur stăpânitorul Io. Alexandru Voevod, feciorul marelui şi prea bunului Mircei voevod, cu mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu, stăpânitor şi domn a toată ţara Ungro-Vlahiei, încă şi laturilor plaiurilor Amlaşului şi Făgăraşului herţeg [1]) (= povăţuitor). Bine am voit domnia mea cu bunăvoinţa domniei mele, cu curată şi luminată inima domniei mele, a prea mărì pe Dumnezeu cel ce mă preamăreşte şi pre scaunul celor ce întru sfinţenie au adormit părinţilor domniei mele cu mărire m'a înălţat, am dăruit şi domnia mea acest cu totul cinstit şi bine închipuit carele preste toate darurile ceste de acum este mai cinstit, acest *hrisovul* al domniei mele, *cinstitului boer al domniei mele jupânului Coresi logofătul* şi cu feciorii lui, câţi Dumnezeu îi va dăruì, ca să-i fie ocină în Vlăduleşti, din partea bătrânului Corlat, jumătate:

[1]) Vechii dascăli dela scoala slovenească din Bucureşti ca Lupul dascalul şi Florea iereiŭ, traduc pe „herţeg" prin „povăţuitor".

din vecini şi din câmp şi din pădure şi din apă şi de pretutindeni; pentrucă a cumpărat-o dela bătrânul Corlat pentru 1760 aspri gata. Şi a cumpărat jupânul Coresi logofăt în Vlăduleşti 9 ţarine, şi 1 răzor şi două locuri de casă dela Corlat cel mic şi dela Vlaicul, pentru 1700 aspri gata. Şi iar să-i fie lui jupân Coresi logofătul în Vlăduleşti, partea lui Bârcă toată, câtă se va alege: din vecini şi din câmp şi din apă şi de pretutindeni, pentrucă a cumpărat-o dela Bârcă şi dela fiul său Stanciul, pentru 3035 aspri gata, şi încă l-au înfrăţit de a lor bunăvoe. Şi pentru frăţie, apoi jupân Coresi logofătul el a îmbrăcat pe Stanciul cu o dolamă şi haine şi i-a [arătat] multă milă şi cinste. Şi a cumpărat în Vlăduleşti 2 ţarine dela Dragul, pentru 175 aspri. Şi să-i fie în Vlăduleşti un vad de moară, pentrucă jumătate din acest vad el l-a cumpărat dela Bârcă pentru ..... [1]), iar cealaltă jumătate i-a fost închinată şi a înfrăţit Stana pe jupân Coresi logofăt, pentru cheltuiala făcută, când s'au hotărnicit cu 24 boieri despre Stana, fiica lui Coadă; pentru că a dat şi a cheltuit jupân Coresi logofăt pentru partea lui Stan 700 aspri, şi în vremuri de foamete. Şi a cumpărat partea Stanciului, câtă a ţinut Cândea mai jos de moară dela Cândea, pentru 130 aspri. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofăt în Miroslăveşti 9 rozoare, pentru că le-a cumpărat dela Staia, fiul Stoicăi Mustaţă, pentru 450 aspri. Şi să-i fie jupânului Coresi logofăt partea Staei toată din apa Prahovei şi din apa Neajlovului, care curge prin mijlocul satului Miroslăveşti, pentru că i-a dat-o şi l-a înfrăţit Staia de a lui bunăvoe. Intru aceea Coresi logofătul pentru frăţie, el, a dăruit pe Staia cu o manta bună şi încă cu multă cheltuială şi milă. *Şi iar să-i fie jupânului* Coresi *logofăt în Miroslăveşti din partea unchiului său Stoicăi, fiul lui Jelează, jumătate din sat şi din câmp şi din pădure şi din apă şi de pretutindeni, pentrucă a înfrăţit Stoica pe sorusa jupâneasa Diica, mama lui Coresi logofătul, peste mai sus zisa ocină încă în zilele răposatutui Radului voevod Călugărul, şi de a ei bunăvoe.* Şi iar să-i fie în Miroslăveşti din partea lui Jelează, fiul Stanciului, a treia parte din sat şi din câmp şi din pădure şi din apă şi de preste tot, Şi la Ruşi din partea lui Jelează a patra parte, pentrucă a cumpărat-o *jupân Coresi logofătul, tatăl logofătului Coresi,* dela Jelează pentru 1650 aspri, şi încă din zilele răposatului Radului Voevod Călugărul. Şi să-i fie în Miroslăveşti un vad de moară la Rupta, căci jumătate din acest vad este al lui de moştenire, iar cealaltă jumătate a fost cumpărat-o *tatăl lui Coresi logofătu* încă din zilelele răposatului Radului Voevod Călugărul dela Stoica al Staei şi dela fratele lui Mircea şi dela Badea şi Ghinciul şi dela Jelează şi dela cumnatul lui Stoica, pentru 150 aspri, şi încă mai de înainte vreme. *Dar*

---

[1]) Loc alb în original.

să aibă Drăgan, fratele logofătului Coresi, din acest vad a patra parte; însă din moştenire din partea mamei lor, iar din cumpărătură să n'aibă nici un amestec. Pentrucă a avut jupân Coresi logofătul pâră cu fratele său Drăgan în zilele răposatului Petru voevod; şi a luat Drăgan lege 12 boieri ca să jure să aibă şi din cumpărături. Iar Drăgan n'a putut să jure, ci a rămas de lege. Şi alţi megiaşi să n'aibe nici un amestec în acest vad. Şi a cumpărat Coresi logofătul în Ruşi un pământ dela Stoica Staia, pentru 70 aspri. Şi iar a cumpărat in Ruşi 7 ţarine dela Mircea pentru un cal murg, preţul lui 250 aspri, şi aspri gata 120. Şi a cumpărat în Ruşi 2 ţarine dela Ghinciul, pentru 120 aspri. Şi a cumpărat în Ruşi un loc de casă dela Stoica al Staii şi dela fratele lui Mircea pentru 200 aspri. *Şi după aceea să fie jupânului Coresi logofăt ocină în Bărcăneşti, partea socrului său Bunea toată, câtă se va alege din sat şi din câmp şi din pădure şi din apă si de pretutindeni, şi casele şi toate bucatele socrului său Bunea, pentru că a aşezat Bunea pe jupân Coresi logofăt în casa fiicei lui a jupânesei Slăviţa, ca să-i fie în loc de fiu; iar celelalte fete ale lui Bunea, anume: Stana şi Dobra, şi Neacşa şi Maria, să n'aibe nici un amestec, căci lor le-a dat zestre a parte, din bucate.* Iar după aceea Coresi logofătul, el, le-a dat lor de a lui bună voe pentru părţile lor de ocină din Bărcăneşti 1400 aspri gata. *Şi*[1]) *iar să-i fie jupânului Coresi logofăt în Bărcăneşti partea*

[1]) Dăm aci unele acte de cumpărătoare, coprinse în hrisovul de mai sus, cari ne procură data exactă a cumpărării moşiilor:

1. *Bucureşti,* 17 Iunie 7078=1570. Io. Alexandru voevod, domnul Ţărei-Româneşti, fiul Mircei voevod, *dă slugei sale lui Coresi log., ca să-i fie lui moşie la Bărcăneşti partea cumnatu-său Stan Creştinul* toată, şi din câmp, şi din pădure, şi din siliştea satului, şi dupretutindinea, pentrucă o au cumpărat dela Ursul din Pucheni, nepotul lui Stan, drept 630 aspri bani, şi turceşti aspri 200. Şi au vândut Ursul de a lui bună voe şi cu ştirea tuturor megiaşilor. Insă să se ştie să ţie feciorii lui Vălsan Stan şi Vlad răzoare 3 dintr'aceasta moşie; doaă răzoare din câmpul de jos, şi un răzor în câmpul de sus, pentrucă au dat şi ei 150 (aspri), de o au cumpărat dela Ursul. Iar de acum nimenea altul amestec să nu aibă a stăpânì toată moşia lui Stan Creştinul. Şi iar să fie lui Coresi log. un răzor, care dă cu capul în grădina luiCoresi log., ce este din partea Stoicăneascâ i Miheleascâ, pentrucă o au schimbat Coresi log. cu Dragul şi Staicul şi Bica şi Bostea şi ceata lor, de au dat lui Coresi alt răzor la livadea (Dragului şi) a Staicului. *Şi au schimbat Coresi log. un răzor de preste rîu, ce este la puntea fetelor, cu* NAŞU-SĂU BARBUL, de au dat Coresi logofăt acel răzor, iar Barbul iau dat alt răzor, care dă cu capul la ariea lui Coresi log. răzor pentru răzor. Şi au schimbat de a lor bună voe cu ştirea tuturor megiaşilor, şi dinaintea domniei mele. Scris de Fiera grămăticul. Pergament în limba slavă.

2. *Bucureşti,* 27 Martie 7085=1577. Io Alexandru voevod, domnul Ţărei-Româneşti, dă boerului d-sale j. Coresi, vel log., ca să-i fie moşie în Bărcăneşti. Scris de Gherghe grămăticu.

3. *Bucursşti,* 26 Iulie 1577. Alexandru voevod, domnul Ţărei-Româneşti

cumnatului său Stan Creştinul, din câmp şi din sat şi din pădure şi de pretutindeni, pentrucă a cumpărat-o Coresi logofătul dela Ursul, nepotul lui Stan, pentru 980 aspri gata. Dar să aibă din această parte dela Stan şi Stan, fiul lui Vlăsan, trei rozoare, căci a dat la preţuire 150 aspri. Şi iar să fie jupânului Coresi logofăt, în Bărcăneşti, partea lui Ştefan toată şi din uscat şi din apă şi de preste tot; pentrucă a cumpărat-o dela femeia lui Ştefan anume Dobra, fiica Cuibei, şi dela bărbatul ei Stan, pentru 2450 aspri. *Pentrucă această ocină a fost a doamnei Roxanda a lui Basarab voevod,* şi ea a fost miluit pe Ştefan pentru slujba cu care i-a fost slujit. Iar după aceea Ştefan feciori din trupul lui n'a avut, ci a dat această ocină la moartea sa femeii sale Dobra ca să aibă pomenire. Iar după aceea Dobra, ea, a vândut-o lui Coresi logofătu pentru mai sus zisul preţ, şi de a ei bună voe dinaintea domniei mele. *Şi să-i fie lui jupân Coresi logofăt în Bărcăneşti din partea lui Vlăsan 4 ţarine, pentru că le-a cumpărat socrul său Bunea, pentru 250 aspri.* Şi a cumpărat dela Dragomir 2 ţarine pentru 140 aspri. Şi a cumpărat dela Manţura o ţarină, pentru 50 aspri. Şi a cumpărat dela Moşu o ţarină pentru 60 aspri. Şi iar să-i fie lui jupân Coresi logofăt în Bărcăneşti din partea popei Stan a patra parte din sat şi din câmp şi din apă şi de pretutindeni, pentrucă a cumpărat-o dela fii lui popa Radul, nepoţii lui popa Stan, anume: Neagoe şi Zlate, pentru 400 aspri gata; dar şi cu birurile cu care i-a plătit, pentru că a fost birnică. Şi a cumpărat dela fii lui Manea anume Tatul şi Voinea în Bărcăneşti un loc de case şi o ţarină lângă sat, pentru 400 aspri gata. Şi iar a cumpărat la Vlăduleşti 5 rozoare dela Avrut pentru 300.

---

feciorul Mircei Voevod, fiul Mihnei Voevod, dă boerului d-sale jupan Coresi v. logofăt, ca să-i fie lui moşie la Bărcăneşti partea Bădei şi a femei lui Frăncăi toată de moştenire şi de cumpărătoare, toată partea Radului Creştinul din sat, ce o-au cumpărat Băda, şi pământuri în câmp ori câte se vor alege cumpărate de Băda şi femeea lui cumpărătoare şi moştenire, şi toată partea Bădei de pretutindenea din sat şi din apă şi din câmp pentru că o au cumpărat Coresi (v. logofătu dela feciorii Bădii şi dela femeea lui drept 600 aspri gata. (p. 103. Copia Dascălului Chiriţă, Bucureşti 1818, Mai 23).

4. La 2 Iulie 1567, Petru Voevod, domnul Ţerei-Româneşti, fiul Mircei voevod, dă lui Coresi logofătul, ca să-i fie lui moşie la Bărcăneşti din partea Manii un loc de case, şi un pământ lângă sat, pentrucă au cumpărat Coresi log. dela feciorii Manii anume Voica i Tatul drept 400 aspri, *pentrucă au fost moşiea Manii birnică,* apoi cu birul ce au plătit Coresi log. şi cu ce au scos din bir, o au preţuit banii ce se arată mai sus 400. Şi iar să fie lui Coresi log. moşie la Vlăduleşti răzoare 5, ce au fost vândut dăla Avrut din Ploeşti lui Bărcă drept 300 aspri, pentrucă de vreme ce au înfrăţit şi au vândut toată partea lui de moşie lui Coresi log., întru aceea au cumpărat Coresi log. şi acele 5 răzoare dela Avrut drept 300 dă aspri gata. (Tim. Cipariu, *Archiv. p. Filologie şi Istorie,* p. 102.)

aspri, cari au fost din partea lui Bârcă. Şi iar să-i fie lui jupân Coresi logofătul la Popeşti partea lui Oancea toată, din sat şi din câmp şi din apă şi de pretutindeni; pentrucă a cumpărat-o dela fii lui Oancea şi dela femeea lui Bolcă, pentru 600 aspri gata. Şi a cumpărat în Bărcăneşti din partea Dragului 2 ţarine, pentru 260 aspri, încă de mai înainte vreme. După aceea să-i fie jupânului Coresi logofăt în Bărcăneşti partea Dragului toată de preutindeni, şi din partea unchiului său Radul, jumătate de pretutindenea; pentru că le-a cumpărat dela Rada, fiica Dragului, şi dela Radul, pentru 2000 aspri, dar cu birul cu care a scos pe Rada şi pe bărbatul ei Manea. Şi a cumpărat dela fii lui Neagoe 2 ţarine, pentru 250 aspri. Şi iar a cumpărat dela Stan Săinul 2 ţarine, pentru 250 aspri. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofat în Bănişţor la hotarul Vlăduleştilor, partea Stanei, fiica lui Coada dvornicul, toată: din apa Dâmbului în lung până în hotarul Şoplenilor, şi în lat din hotarul Vlăduleştilor şi până în hotarul Băneştilor, până unde a luat Stana, fiica lui Coada cu 24 boieri, în zilele răposatului *Petru Voevod* dela bătrânul Corlat şi dela nepoţii lui Corlăţel şi cu cetaşii lui şi dela alţi megiaşi, câţi au fost în funie cu dânşii, pentrucă a cumpărat Coresi logofătul dela Stana, fiica lui Coadă, pentru 3000 aspri gata. Şi a vândut Stana de a ei bună voe şi fără nici o silă. Dar aşà să se ştie: că această mai sus zisă ocină a luat-o Corlat cu cetaşii săi dela jupâneasa Stana cu 12 boieri, în zilele răposatului Mircea voevod, când Stana a fost pribeagă peste munţi. Şi după aceea, în zilele răposatului Petru voevod, apoi jupâneasa Stana a jurat cu 24 boieri şi a luat ocină dela Corlat şi dela cetaşii lui, şi au luat şi boii celor 12 boeri a lui Corlat. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofăt la Urlaţi, dar, din ocina Broşteneascâ din sat şi din câmp şi din deal cu vinăriciul şi de preste tot hotarul, din parteà lui Strezea a opta parte, pentrucă a venit Strezèa singur înaintea domniei mele de a dat şi a înfrăţit pe mai sus zisul boer al domniei mele, jupân Coresi logofăt, peste mai sus zisa ocină de a lui bună voe, dinaintea domniei mele. Iar întru aceea Coresi logofătul pentru frăţie, el, a dăruit pe Strezea cu 300 aspri şi cu multă milă de pretutindeni. Şi a cumpărat dela Tudor în Broşteaneasca un loc de case şi cu toate îngrădirile şi o ţarină, pentru 300 aspri. Şi a cumpărat dela Necşat Bildea 3 rozoare, pentru 130 aspri. Şi iar a cumpărat dela Neagul Grănot în dealul Broşteanilor 2 pogoane de vie şi cu loc la vie, pentru 1400 aspri bani, şi pentru 400 aspri turceşti. Şi să-i fie jupânului Coresi logofăt în dealul Broşteanilor din partea lui Fătul şi a fiilor săi, anume: Radul şi Dobre şi Durduc, un loc de patru pogoane cu vie. *Pentru că a înfrăţit Fătul pe tatăl lui Coresi logofătul, încă din zilele răposatului Radului Voevod Călugărul.* Şi iar a cumpărat jupân Coresi logofăt în

dealul Broştenilor dela Deatco logofătul din Vlădeni 3 pogoane de vie şi cu loc, pentru 290 aspri; dar locul este din partea lui Fătul şi a fiilor săi. Iar după aceea să-i fie jupânului Coresi logofăt în Vlăduleşti din partea lui Stan Sperlea un vecin şi locul şi cu toate îngrădirile, şi la câmp 2 ţarine. Pentru că le-a cumpărat dela Stan Sperlea, pentru 490 aspri gata. Şi iar a cumpărat Coresi logofăt în Bărcăneşti de peste rîu, partea Albului toată, din sat şi din câmp şi din pădure şi din apă şi de pretutindeni, pentru 450 aspri gata. Şi iar a cumpărat Coresi logofăt în Bărcăneşti preste rîu la Braniştea lui Albul o (ţarină) şi cu branişte dela Tudoran, pentru 100 aspri. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofăt un vad de moară pe ocina Răhovului, ce este . . . . . .[1]) morile . . . .[1]) şi a cumpărat Coresi logofăt acest mai sus zis vad dela Stroe şi dela fratele său Dragul, pentru 1030 aspri gata. Şi le-a vândut de a lor bună voie dinaintea domniei mele. Şi după aceea să fie jupânului Coresi logofăt ocină în satul Leoteşti din locul din partea Tatului logofăt şi a jupânesei lui Caplea, fica Barbului dvornic, jumătate din sat şi de peste toată ocina şi din câmp şi din apă şi din vatra satului, din apa Amarului până în capul ocinei, cât ţine tot hotarul; şi în lat: din hotar până în hotar, ca să împartă satul şi ocina în două de pretutindeni. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofăt ocină în Leoteştii din câmp, din partea Tatălui logofăt şi a jupânesei lui Caplea, iar jumătate, ori câtă se va alege ocina Tomească, ajunsă de Toma banul, moşul jupânesei Caplei. Pentru că a cumpărat jupân Coresi logofăt aceste mai sus zise ocine dela Tatul logofăt şi dela jupâneasa lui Caplea, pentru 7.000 aspri gata. Dar aşà să se ştie: că două părţi din aceste ocine le-a cumpărat Coresi logofăt pentru mai sus zisul preţ, iar peste a treia parte a venit însuşi Tatul logofăt şi jupuneasa lui Caplea dinaintea domniei mele şi au înfrăţit pe jupân Coresi logofăt. Iar întru aceea Coresi logofăt pentru frăţie, el, a dăruit pe Tatul logofăt şi pe jupuneasa lui cu 2.500 aspri gata şi o mantie de şocărlat, în valoare de 500 asprii. Şi au vândut şi s'au înfrăţit Tatul logofăt şi jupâneasa lui Caplea de a lor bună voe. Iar după aceea [Coresi] logofăt a avut pără pentru această ocină până ce a scos-o dela alţi megiaşi, el a cheltuit 4.000 aspri gata. Şi să fie jupânului Coresi logofăt un ţigan anume Părţul, pentrucă l'a cumpărat dela Calotă din Răhov, pentru 1.000 aspri gata. Şi a cumpărat dela Ursul din Mănoteşti un ţigan anume Ţala Faur, pentru 1.300 aspri gata. Şi iar a cumpărat dela Augustin şi dela femeia sa Frenghita un ţigan anume Oprea, pentru 1.200 aspri gata. Şi a cumpărat dela Bălea din Româneşti o ţigancă anume Stanca, pentru 800 aspri. *Şi*

[1]) Cuvinte ilisibile în original.

iar să-i fie jupânului Coresi logofăt o ţigancă anume Vişa, pentrucă i-a dat-o jupuneasa Maria din Pietroşani, când l'a cununat pe el, să-i fie spre amintire. Şi iar să-i fie ţigăncile anume: Sârma şi Marina, fetele ţigâncci Sora. Pentrucă a dat Sahat din Greci pe Sora ţiganca, mama Sârmei şi a Marinei, tatălui lui Coresi logofătul pentrucă i-a făcut şi i-a transcris nişte cărţi de ocine ohabnice şi încă de mai nainte vreme. Şi iar să-i fie jupunului Coresi logofăt un ţigan anume Bederea şi cu fii săi anume Fătul şi Curca şi Boşa şi Raia şi Bustea, pentrucă aceşti ţigani au fost de moştenire ai Radului logofăt din Drăgoeşti, şi ai lui Radul, fiiul lui Tudor postelnicul, dar i-a dat însă-şi jupâneasa Neacşa logofeteasa a Radului logofăt din Drăgoeşti pe aceşti ţigani mai sus numiţi mai sus zisului boier al domniei mele, jupânului Coresi logofăt, pentru sufletul jupânului Radu Logofăt, şi pentru sufletul ei, şi pentru sufletul fiului lor Tudor postelnicul, ca să le fie lor spre veşnică pomenire. Iar întru aceea jupân Coresi logofăt, el, a dăruit pe jupâneasa Neacşa a Radului logofăt şi pe nepoţii ei: Radul, fiul lui Tudor postelnicul, şi Radul, fiul lui Radul, cu stofă de grană bună şi aleasă; iar pe slugile lor cu iminei şi cu frâne şi alte daruri grămadă, cari fac 3.500 aspri. Şi au dat jupâneasa Neacşa şi nepoţii ei pe aceşti mai sus zişi ţigani de a lor bună voie dinaintea domniei mele. Şi iar să-i fie jupânului Coresi logofăt o ţigancă anume Sora, pentru că l-au dăruit Radul şi Moşu şi Dobrotă şi Vladul cu fraţii şi cu cetaşii lor, feciorii şi nepoţii lui Vlad Orbul, cu această ţigancă, însă de a lor bună voe, dinaintea domniei mele; *pentrucă le-a făcut lor nişte cărţi deocine ohabnice.* Iar după aceea domnia mea am văzut şi am citit şi cărţile celorlalţi domnitori, de mai naintea noastră în cari scria aceste mai sus zise ocine şi ţigani. Şi întru aceea domnia mea am adeverit foarte bine, cum că au vândut şi înfrăţit mai sus numiţii oameni de a lor bună voe, dar au fost cărţilie vechi şi sparte şi întunecate. Intru aceea domnia mea am întărit şi am înoit cu această carte a domniei mele scrisele lor. Drept aceea şi domnia mea am dat mai sus zisului boier al domniei mele jupânului Coresi logofăt, ca să-i fie toate cele mai sus zise ocine şi ţigani de ocină ohabnică, lui şi fiilor lui, nepoţilor şi strănepoţilor lui, şi de către nimeni să nu se clintească, după zisa domniei mele. Incă şi blestem las după petricania domniei mele, pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi domn Ţerii-Româneşti, din plodul inimei mele, sau după păcatele noastre din altă seminţie: de va întări şi înoi această carte a domniei mele, pe acela Domnul Dumnezeu, să-l întărească şi să-l păzească întru domnia lui; iar pe acela care nu va înoi, ci va strică, pe acela Domnul Dumnezeu să-l ruşineze şi să-l ucigă pe el aci cu trupul lui şi în vieaţa ce va să fie (sufletul lui). Iată şi martorii: jupân Do-

bromir biv vel ban, şi jupân Dragomir biv vel dvornic, şı jupân Ivaşco vel dvornic, şi jupân Neagoe vel logofăt, şi Stan vel spătar, şi Mitrea vel vistier, şi Bratul vel comis, şi Badea vel stolnic, şi Gonţea vel paharnic, şi Stoica vel postelnic, şi ispravnic Neagoe vel logofăt. Şi eu Văsâiiu logofătul, carele am scris în'minunata cetate numită Bucureşti, în luna Iunie 30 zile, şi dela Adam cursul anilor până la această scriere 7080.

† **Io. Alexandru Voevod, din mila lui Dumnezeu domn.**

DESPRE
ÎNVĂŢĂMÂNTUL ISTORIEI IN ŞCOALELE NOASTRE

— CONFERINŢĂ ŢINUTĂ LA SOCIETATEA ISTORICĂ. —

Vă pare de sigur curios faptul că, într'o societate de oameni de ştiinţă, îndrăzneşte a luà cuvântul un om, care n'a scuturat praful nici unui document şi care n'a întrebat trecutul de faptele lui, decât pentru ca, în vremuri când lumea cu ale ei îi umple sufletul de descurajare, să şi-l înalţe, să şi-l încălzească la priveliştea faptelor mari, la priveliştea faptelor generoase şi nobile, de cari e încărcat acel trecut.

O explicare a îndrăsnelii mele, vă rog să n'o căutaţi decât în dorinţa unui Român, iubitor de neam, de a contribui la savantele d-voastre lucrări şi meditaţiuni, cu ceeace a aflat el, cu experienţa lui de tată şi de cetăţean, căruia nu-i e nimic indiferent.

Poate fi şi folositoare nota mea deosebită, nota bunului simţ singur, în această perfectă armonie de ştiinţă, de înţelepciune, în care mulţumită domniilor voastre, o să trăesc câtevà clipe de adevărată mulţumire sufletească.

De multe ori, Domnilor, mi s'a întâmplat să aud pe prietenii mei, plângându-se de încărcarea programelor şcolare, de surmenagiul la care sunt supuşi copiii lor, de defectele cărţilor, pe cari le învaţă aceşti copii. Ascultam şi potriveam plângerile lor, nemulţumirile lor cu cele ce-mi amărau viaţa, când copilul meu erà în şcoală; dar aci se mărgineà acţiunea mea de revoltă, căci nu găseam locul şi timpul de a le spune cuivà cu folos practic. Iată de ce acum, găsind cu plăcere prilejul prielnic, m'am grăbit să profit de invitaţiunea D-voastre, să, vă vorbesc despre învăţământul istoriei în şcoalele noastre.

Eu, Domnilor, am un prieten profesor, care deşi de altă specialitate decât cea istorică, are cunoştinţe pedagogice, după mine solide, şi îmi place să mai es câte odată din sfera ocupaţiilor mele juridice

politice şi de gospodărie ale oraşului Craiova şi să discut cu el despre ale şcoalei.

Intre altele, adesea ori, mai ales în preajma sărbătorilor noastre naţionale, în care inima noastră tresaltă de mândrie pentru trecut şi, fără voie, de grije pentru viitor; adesea ori zic în ocazii de acestea discutam cu el istorie şi cu deosebire despre principiile celor 2 şcoale istorice ale noastre: cea veche şi cea nouă. Poate întrebuinţez impropriu vorba şcoală, poate împărţirea mea nu este exactă; v'am prevenit însă, cu toate că n'aveţi nevoie de această prevenire, că eu n'am venit cu altă pretenţie decât a vă spune propriile mele cugetări şi judecăţi. Cea dintâi din aceste şcoale, cea veche, consideră istoria ca o ştiinţă educativă, care fără să neglijeze documentele, face între ele o alegere înţeleaptă pentru a-şi susţineà principiul, că istoria nu se scrie numai pentru instrucţie, ci şi pentru educaţia poporului; că ea nu trebue să se adreseze numai minţii, ci şi inimii, cu deosebire inimii lui. Aceasta în opoziţie cu şcoala nouă, ce consideră istoria ca o ştiinţă care, dacă are un rol educativ, îl are făcând apel numai la raţiune. de loc la sentiment şi deci trebue să spună adevărul în toată goliciunea lui, ori ce s'ar întâmplà: căci nu putem rămâneà, zic adepţii acestei şcoale, cu vechile rătăciri, numai pentru motive sentimentale, de cari ştiinţa nu poate ţineà socoteală.

Cugetam asupra acestora cu prietinul, de care v'am vorbit, discutam împreună şi drept să vă spun că: temperamentul meu, citirile mele, amintirile vieţii mele amestecate, mult puţin, în cercul meu şi după putinţa mea, în marile evenimente ale patriei noastre; priveliştea moravurilor noastre, necesitatea vremurilor prin cari trecem, toate mă îndemnau să simpatizez cu concepţia şcoalei istorice vechi, şi sunt dator să-mi dau socoteala înaintea d-voastre de această preferinţă.

Ca orice bătrân însă, deşi nu-mi place să se constate aceasta în toate ocaziile, ca bătrân nu pot scăpà de ispita de a începe mai de departe.

Nu ştiu cum s'a făcut, doamnelor şi domnilor, că eu pentru studiul istoriei, n'am avut norocul de profesori, cari să mi-l facă plăcut. In clasele primare am învăţat istoria fără să o pricep, fără s'o simt, ca pe o rugăciune pe atunci neînţeleasă pentru mine, cum erà de ex. *Milueşte-mă, Dumnezeule.* Imi aduc şi acum aminte crâmpee de fraze, începuturi de paragrafe, cari dacă aş fi rămas numai cu cursul primar, ar fi fost poate singurul meu bagaj de cunoştinţe istorice. Trebuià să învăţăm pe din afară, ne trimeteà la loc institutorul şi ne puneà nota 3, păţeam poate şi altele, dacă nu spuneam ca în carte. Ţin minte şi acum începutul paragrafului cu Mihai Viteazul din istoria lui A. Treb. Laurian: *„România suferì mari nevoi sub domnia cea în-*

treruptă a lui Alexandru al III şi a ticăloşilor săi succesori". Nu înţelegeam nimic, cum nu înţelegeam şi alte lucruri. De pildă erà într'un loc, unde se spuneà despre începutul dezastrelor lui Mihai, expresia *„Iar furtuna i-a întors spatele"*. Nu vă puteţi închipuì în câte feluri traduceam noi aceste cuvinte neexplicate de profesor, ca şi întreg cursul de altmintrelea. Şi din cauză că nu înţelegeam ori pricepeam pe dos, istoria pentru noi erà o corvadă nespusă.

In cursul inferior de liceu am avut un profesor, pe care eu din depărtarea atâtor ani trecuţi, îl judec cum îl judecam şi atunci, şi dacă ştià cevà, nu ne spuneà decât rar şi atunci de scăpare: nici o dată nu vedeai pe faţa lui zugrăvită o emoţie comunicativă; vedeai că nu simte, când citeà faptele eroilor noştri naţionali sau ai antichităţii, şi dacă nu simţeà el nimic cum puteam să simţim noi, elevii? Rezultatul: studiul istoriei o corvadă mai mult.

In tot timpul meu de studii în clasele primare ca şi în liceu, dacă n'ar fi fost citirile, Dumineca şi în vacanţă, din cărţile, pe cari le găseam acasă: *Magazinul istoric, Revista Carpaţitor*, ziarul *Românul, Albina Pindului*, diferite călindare şi mai ales *Calendarul pentru toţi*, în care D-l N. D. Popescu scrià plăcut felurite epizoade din vieaţa Domnilor şi boerilor noştri; nu ştiu, zău, cum s'ar fi desvoltat în sufletul meu sentimentul aşà de puternic al iubirei de ţară, pe care acum nu mi-l poate tăgăduì nimeni. Este adevărat că multe lucruri nu le prea înţelegeam, pentru că, ce vreţi?, noi, pe vremea noastră, eram mai copii decât cum sunt copii de acum. Nu înţelegeam tot, dar partea înţeleasă compensà lipsurile lăsate de şcoală.

Eşind în lume, domnilor, am început să învăţ singur, citind opera lui Cantu, a lui Thiers, cari ar trebuì să nu lipsească din bibliotecile noastre; citind scrierile nemuritorului Hasdeu, de a cărui prietenie m'am mândrit în totdeauna şi care oricât s'ar căznì nevoiaşii va rămâneà ca o stea luminoasă pe orizontul literaturii noastre linguistice şi istorice.

Din cele ce vă spusei, puteţi vedeà, domnilor, că cu toată trecerea mea prin şcoală ceeace ştiu din istoria lumii şi a patriei, ştiu ca autodidact, nu trebue să uit însă că poziţia mea socială, cărarea ce mi-am croit în viaţă aproape singur, mi-au îngăduit a mă instruì pe cât s'a putut. Ce s'ar fi întâmplat însă, dacă mă făceam negustor, meşteşugar, funcţionar? Ce aş fi ştiut eu, nu mai zic din istoria lumii, dar din istoria Patriei mele? In ce stare ar fi fost inima mea, care în şcoală nu palpitase de emoţia vitejiei, nici de a sacrificiului, nici de dragostea de patrie?

Indată ce mi-am dat copilul la şcoală am început să simt şi mai cu durere lipsa unei învăţături prielnice şi adesea îmi ziceam că me-

toda urmată de profesorii copilului meu, ca şi ai mei, nu era bună şi că ar trebuì să se urmeze alta. Fiecare din aceşti apostoli ar trebuì să ştie, să aibă în vedere, că 80, dacă nu mai mulţi la sută, din elevii lor vor rămâneà numai cu ceeace vor primì dela ei; că aceşti elevi, intrând în lume, cum e ea: cu patimile ei, cu interesele ei materiale, cu exemplele ei urîte de minciună, de necinste, nu vor mai aveà ocazie a strânge în sufletul lor puţin ideal, dacă ei, profesorii vor lăsà acel suflet virgin, dacă nu-şi vor face datoria de a desvoltà în el: dragostea de bine, simţul onoarei, acel orgoliu de rasă, care ridică popoarele şi le face capabile de fapte măreţe. Imi ziceam mereu, domnilor,. că cel ce are de contribuit la educarea unui popor liber, a cărui răspundere e mare, pentru că el singur îşi făureşte destinele; că cel ce are de sădit şi de întărit dragostea de ţară în sufletul unui popor înconjurat de duşmani şi cu duşmani în mijlocul său, nu are dreptul de a întrebuinţà cu neglijenţă, la întâmplare, cel mai bun mijloc ce-l au la îndemână: cursul de istorie.

Catedra de istorie trebue să fie un amvon de predică, lecţiile de istorie trebuesc să fie plăcute elevilor, uşurându-le, desfăcându-le de scòriile inutile sau chiar primejdioase; dându-le în mod anecdotic; însă astfel alcătuit, încât faptele rele şi cât de puţine să n'aibă decât rolul de a scoate pe cele bune mai la vază, mai în lumină. Totul ales cu discernământ, totul spus cu emoţia, care naşte emoţie şi astfel să se facă gimnastica inimii, întărind simţirile ei frumoase, slăbind pornirile rele.

Aceste lucruri de sigur şi-le zic mulţi din profesorii primari şi secundari; dar din nenorocire nu toţi; acest program de muncă şi-l fac poate de asemenea mulţi din cei ce predau istoria; dar e scris se vede că, în ţara noastră, şi acest program să cadă, din cauza multor piedici, ce-i stau în cale. Cum să predeà bieţii profesori cursul de istorie, aşà cum vor fi dorind şi cum va fi trebuind, după nişte cărţi, în cari se dă un loc atât de mare viţiului, trândăviei, laşităţii, trădării, perversităţii, tiraniei, care se răsfaţă la lumina soarelui; pe când virtutea, înţelepciunea beau cucută, dacă nu pier într'alt mod? Cum să predeà ei cursul, după cum îi îndeamnă inima şi datoria, când sunt programe, cari îi silesc a spune mulţime de lucruri, pe cari ei le văd inutile şi că le încurcă programul lor, dar pe cari trebue să le dea fiindcă li se cer? Nu se poate, şi astfel, în loc să predeà un curs plăcut, drag copiilor, li-l dau greu, încărcat de fapte, pe cari aceştia, copiii, le blestemă în loc să le iubească.

Să dau numai câtevà exemple, cu toate că s'ar puteà găsì cât de multe.

In cărţile ce se dau copiilor din cele 3 dintâi clase secundare

citeşti istoria universală completă, cu toate amănuntele bune şi rele, fără alegere şi câte odată însoţite de aprecieri, de critici cari nu pot fi la locul lor cu nişte copii de 11 până la 14 ani.

Citeam într'o carte: „Până la etatea de 30 ani, Cesar nu făcuse nimic, trăise o viaţă luxoasă şi desfrânată şi era pierdut de datorii; fusese amicul lui Catilina şi se presupuneà că a participat la conjuraţia lui". In altă parte: „Triumvirii comiseseră mari crime şi omorîră mai mult de 2.000 cetăţeni şi 300 de senatori pentru a-şi asigurà domnia". In alt loc: „Claudius, un bătrân tâmpit, fu guvernat de soţia sa, cea mai desfrânată femee din lume" (Istoria pentru cl. I secundară de Georgian, pagina 146 şi 156). Parcă ar zice: Iată copii icoane de ale strămoşilor, cu cari v'aţi fălit până acum. Iată, aş adăogà eu pentru d-voastră, domnilor, iată exemplele de virtute, cu cari se formează caracterul copiilor noştri; căci aceste exemple trebuesc explicate pentru că curiozitatea copilului nu te lasă. „Ce e tiran, domnule?" I se explică, iar el leagă explicaţia cu textul şi-şi face judecata că dacă se pot asigurà domniile prin crime, de ce nu s'ar asigurà şi prin corupţie, despre care găseşte şi exemple în alte părţi. Să insist şi asupra consecinţelor unei astfel de educaţii? Cred de prisos faţă de d-voastre. „Ce e femeea desfrânată, doamnă", ar întrebà fetiţele din şcoalele secundare? Şi dacă s'ar întâmplà vr'un degenerat sau vr'o degenerată pe catedră, puteţi să vă cutremuraţi de rezultate. Căci pot fi, dacă nu chiar sunt, şi bolnavi pe catedră, domnilor, în tot cazul oameni uşori ori rău crescuţi, ori nepăsători: deopotrivă de primejdioşi.

In tratatele de istorie pentru copii se face genealogia, întreaga genealogie a regilor mari din lume, cu tablouri sinoptice, cu cronologie: dela atâta până la atâta; cu caracteristica personagelor. Aţi auzit unele; eu am citit în cărţi şi am auzit dela copiii prietinilor mei altele, spuse de profesori, cu felurite amănunte, cu aprecieri inutile, câteodată ridicole, dacă nu şi criminale. Un copil odată înşirà tot neamul unui rege: nepoţi, gineri, nurori etc., altul numele tuturor celor ce-au ajutat lui Brutus să omoare pe Cesar, iar alt copil din cursul inferior învăţà pe notiţe luate după explicaţia profesorului, mai multe lucruri ca acestea: „Ecaterina II aveà de amant pe Potemkin; că a avut şi alţi amanţi, pe cari după ce îi uzà şi nu mai erau buni de nimic, îi făceà pensionari, şi pe Potemkin voià să-l facă Rege al Daciei reînfiinţate". Aceasta să fie istorie documentară, domnilor? Aşà trebue dată copiilor?

In istoria pentru cursul inferior, nu e lăsat nici un tractat de pace şi sunt puse toate răsboaele pământului cu zeci de numiri topice şi de oameni, ca Valenstein, Condi, Turenne şi alţi nenumăraţi

omorîtori de oameni din vremuri. Vă întreb, la ce pot fi folositoare asemenea amănunte, atâtea tractate, atâtea răsboaie, atâtea nume proprii şi atâtea . . . . . nu le mai zic pe nume. Ce haos se face în mintea copilului? Şi în chipul ăsta se poate face oare cursul de istorie plăcut? Nu. Aşà se face plicticos, greu; aşà se face sugestiv pentru tot ce e rău şi răul ca şi pirul în grădină, prinde mai lesne rădăcină decât binele.

Ş'apoi? răsboaie, răsboaie, lupte şi jafuri preste tot. Dar oare n'o fi mai venit oare timpul să scoatem din mintea copiilor ideea luptelor dintre oameni? Nu este oare rostul cărţii şi al nostru de a pregătì generaţii de oameni paşnici, gata numai pentru lupta contra naturei, contra tainelor ei?

Nume proprii şi iar nume proprii: toţi Otonii, Heinricii, Lotirii, Brunchaltele, Fredegundele, Friedericii, Franciscii pământului, însemnaţi: unul pentru că a fost zănatic, altul bătăios, altul laş, altul că a ţinut o mulţime de neveste şi că a făcut o schismă religioasă ca să poată lăsà o nevastă şi să-şi ieà alta; altul însemnat pentru că a petrecut, a benchetuit şi şi-a bătut joc de supuşi; altul pentru numărul concubinelor ce aveà. Toate Pompadurile, Montespanele, La Valierele pământului stau expuse în istorie, în loc să steà pentru vecie sub cea mai grea piatră a uitării; iar când e vorba de viaţa popoarelor, se spune numai cevà şi încă în cuvinte păsăreşti, neînţelese. A ajuns istoria care se dă copiilor noştri ca analele unor case de nebuni. Păcatul amănuntelor inutile sunt ale tuturor cărţilor de studiu, dar ca cele de istorie nici unele nu păcătuesc şi cei ce le scriu, şi unii din cei ce le predau, socotesc că numai îndopând pe copii cu mult, şi adesea prost, ştiinţa lor înaintează, pe când nu reuşesc decât a le face cursul nesuferit, o pacoste pentru elevi.

Sunt şi profesori cari corectează aceste neajunsuri, lasă la o parte tot ce e inutil, iar în explicaţii nu se pot abţine şi vorbesc copiilor cu emoţie de faptele mari, de faptele generoase ale celor ce au dus popoarele la mărime, le vorbesc cu scârbă de cele ce au dus la peire o patrie. Am auzit odată un profesor, prietin, povestind emoţionat despre bunătatea lui Vespasian, căruia în cărţile de istorie se dau numai câtevà rânduri; l-am văzut aproape plângând, când vorbeà de bătăliile lui Ştefan, ale lui Mihaiu, de împărţirea Poloniei, de pierderea Bucovinei şi a Basarabiei, iar copii stau şi-l ascultau cu atenţia încordată, cu drag, şi unii gata să isbucnească în plâns. Spre aceşti adevăraţi apostoli ai binelui merge fără îndoială toată recunoştinţa noastră a părinţilor; iar ei pot să trăească mângâiaţi că au sămănat sămânţa cea bună, folositoare tutulor.

Spre ei ar merge desigur şi stima şi recunoştinţa şefilor şi poate

n'ar fi aceşti profesori cei mai săraci atunci, şi n'ar fi *ei* cei uitaţi. Ar fi alţii, ar fi cei ce omoară memoria copiilor cu toate inutilităţile; cei ce le atrofiază rudimentele de virtute, ce natural s'ar găsì în sufletul lor, aşternând înainte-le toate ruşinile, toate viţiile; ar fi leneşii cari nu fac nimic; îngânfaţii cari toacă ceasuri întregi verzi şi uscate, bune şi rele, mai mult rele de cât bune, permise şi nepermise, ca să se audă vorbind şi să le admire copiii fecunda lor putere de improvizare, ştiinţa lor adâncă, ce stăpâneşte până şi cele mai mici detalii.

O, dacă Miniştri ar puteà aflà toate, ar ştì şi ei atunci ce ştiu părinţii despre unii profesori şi i-ar judecà mai bine, căci ar face-o după judecata copiilor, care e cea mai dreaptă din toate şi nu ar lăsà nici cărţi rele în mânile lor, nici profesori răi pe capul lor.

Să viu acum la istoria naţională. S'a dovedit de alţii importanţa istoriei naţionale în şcoale, în care nu se prepară numai naturalişti, matematici, literaţi, ci mai ales oameni, şi eu precizez „Români adevăraţi" de cari avem mare nevoie. Oameni, Români adevăraţi, nu putem formà decât cu tradiţiile de onoare şi de virtute ale strămoşilor noştri; cetăţeni adevăraţi, nu putem plămădì decât cu gloriile şi chiar cu nenorocirile ţerii. Ei bine, aceste virtuţi sunt săpate ca în piatră, iar gloriile şi nenorocirile au lăsat urme de sânge numeroase pe paginele istoriei noastre.

Istoria patriei dar luată în aşa accepţiune şi pentru acest folos ori sfârşit, este cel mai important dintre studii, căci pe el se întemeiază jumătate din viaţa omului şi încă cea mai nobilă: viaţa sufletului, viaţa altruistră, viaţa de jertfă pentru binele şi mărirea ţerii. Dacă am neglijà un asemenea studiu, ori dacă i-am aplicà metode geometrice în predarea lui, am greşì, am păcătuì fără putinţă de îndreptare Să vedem dar ce s'a făcut cu dânsul?

Ştiţi, domnilor, că noi Românii am împrumutat dintr'o dată o întreagă civilizaţie şi, în câtevà zeci de ani am plantat la noi, fără să ne uităm dacă ni se potrivesc: aşezăminte, metoade de cugetări, de viaţă publică ba chiar şi casnică, metoade de purtare, pe cari alte popoare le-au dobândit în timp de secole. Ne-am adresat întâiu numai într'o parte, apoi am alergat şi în alte părţi, împrumutând mereu, dela cine puteam.

Frumoasa noastră ţară, cu plaiurile ei verzi, cu câmpiile grele de bogăţie nu şi-a putut croì un traiu după felul ei, după trebuinţele ei şi a căutat — ea o fi căutat sărmana? a căutat să afle cum trăesc alte popoare, ca să se iea şi dânsa după ele. Şi gospodarii ei au trimes după împrumuturi, au trimes în Franţa sumedenie de tineri, cari s'au întors mulţi cu pungile goale, dar cu capul plin de felurite idei nouă menite a transformà obiceiurile, tot felul nostru de a gândì, de a trăì:

uneori spre binele, de multe ori în paguba noastră. Dar, Franţa e ca un laborator, în care toate ideile se frământă, se coc, apoi se împrăştie în lume şi se consumă până să iasă altele nouă. In poporul francez toate contrastele se întâlnesc: sentimentul cel mai înalt al iubirii de patrie stă în luptă cu cosmopolitismul distrugător de hotare; o parte din acest popor sfinţeşte ceeace altă parte aruncă în noroi; la el viţiu şi virtutea egal de puternice se sfidează; poporul francez a putut decretà detronarea lui D-zeu, pentru ca mai târziu să se târască în genuchi înaintea altarelor lui, pe cari le profanase. La acest popor tot ce e generos şi nobil, ca şi tot ce-i pervers şi stricat, toate antitezele morale cresc, înfloresc şi se usucă, pentru ca, din cenuşa lor, să răsară altele mai înalte şi mai raţionale, şi mai joase, şi mai perverse, ca cele dinaintea lor.

Ele pot trăì acolo, pot prosperà sau renaşte fiecare, pentru că fiind toate puternice nu se pot zdrobì cu totul una pe alta.

Răul poate să trăiască pe lângă bine, cum trăesc microbii morţii alăturea de cei ai vieţii, în corpul omului. Acest rău însă, adus cu toată cohorta lui de viţii, de ruşine, de dezonoare, de degradare la un alt popor, copil încă, la un popor a cărui educaţie e de făcut, puteţi să vă închipuiţi câtă vătămare aduce.

In Franţa poate oricine să ţipe: Patria e un moft, trăiască omenirea în care-şi poate găsì sălaşul, nebăgat în seamă, ori cine. In Franţa poate oricine să ragă: Religia, Dumnezeu? Prostie, Trăiască liber cugetarea; în Franţa se poate spune orice, pentru că e şì o mulţime cuminte, al cărei murmur acopere orice strigăte de profanare. Dar la un popor tânăr, cine să ţipe, cine să protesteze? De aceea trebue să deplângem că mare parte din tinerimea noastră nu s'a adăpat la isvorul cel bun şi apoi că nu s'a mulţumit să se adape cât vrea la cel cu apă mefitică, pentru binele sau răul ei; ci a venit cu ea să ne mânjească verdeaţa sănătoasă şi curată a pământului nostru.

Pentru asemena oameni cari din nenorocire au discipoli, pentru asemena oameni atei şi cosmopoliţi: tradiţii, glorie şi virtute străbună, patrie, sunt mofturi, sdrenţe, vechituri, cu cari nu se mai poate mulţumì o mentalitate modernă.

Altă tinerime s'a dus în Germania. Acolo însă lucrurile sunt altfel. Acolo totul e ordine, metodă; acolo ideile nouă, cugetările oricărei autorităţi cerebrale sunt trecute prin sită deasă; şi nici o utopie nu-i respinsă, numai să aibă o mică greutate relativă. Acolo se respectă tradiţiile, dar se disciplinează sentimentele, nimic svăpaiat, totul e calm şi rece. Acolo ştiinţa e serioasă, amănunţită, întemeiată pe probe, matematiceşte controlate. Şi în Germania se propagă liber cugetarea alăturea cu evlavia religioasă şi acolo există în acelaş timp

sentimentul patriotic şi negarea lui, dar ori cât de contrarie sunt, ele se respectă unul pe altul; nu se combat cu arme prea ascuţite, prea sgomotoase, producătoare de fum, ca să nu se turbure pacea şi măreţia trecutului, care e respectat, nici să se întunece zorile viitorului, către care tot ce e German calcă încet, cu prudenţă, cu cumpătare, fie-care pe calea ce o crede mai bună.

Din aceste două isvoare, cel francez mai mult rău, şi cel german, două curente au început a curge spre ţara noastră, la început mici şi puţin vătămătoare, mai tăziu din ce în ce mai puternice şi cu acţiune din ce în ce mai hotărîtoare. La început despărţite şi duşmănindu-se, mai târziu aliindu-se şi făcând, prin aclimatare, o împreunare ibridă, curioasă. Ideile extreme franceze luând pentru acţiune şi propagare metoda şi seriozitatea germană, iar acestea fiindcă erau aduse de Români s'au molipsit lesne de toate relele curentului francez din ultimii timpi. O, dacă ar fi ajuns până la noi numai cuminţenia franceză şi, ca o apă bine-făcătoare, ar fi fost irigată cu băgare de seamă dupe metodele înţelepte şi prudente ale Germanilor! Dar n'a fost aşa, pentru răul nostru. Să sperăm însă că acest rău e trecător şi că atavica cuminţenie a strămoşilor noştri o răsări în creerii urmaşilor lor. Atunci mintea fiindu-le luminată de alte raze, vor vedeà că merg spre prăpastie şi se vor oprì.

Până atunci însă o parte din tinerimea noastră, care se preînoieşte mereu, vrea să dărâme tot şi să clădească din nou. Ea pretinde că România să nu mai dateze decât dela dânsa. Am văzut că în zidărie nu prea e trăinicie, căci temeliile, ce voia să pună socialismului, s'au dărâmat; o privim cu groază însă în dărâmările ei, căci ne va lăsà să trăim în ruine, dacă nu ştie să clădească, ori nu poate. O vedem, pe o parte din această tinerime, cu târnăcoapele la baza ideii şi sentimentului de patrie, începând să dărâme tradiţiile, gloria străbunilor, începând a se atinge de marile noastre figuri istorice.

O vedem cu groază lucrând, pentru că la noi această mare idee abià acum încolţeşte în masa poporului şi este primejdios s'o atingi. O văd cu groază aducând pentru zidire materialul liberei cugetări la noi, unde sentimentul religios abia de acum în colo începe să se aşeze pe adevărate temelii; la noi, unde morala lui Christos abià iese câte puţin din superstiţiile barbare, primitive, în cari a trăit până acum.

O vedem cu groază că vreà să transforme natura intimă a Românului, structura creerului lui, iuţeala sângelui lui, cu o nerăbdare înfrigurată prin legi şi propagandă, fără să se gândească un minut că firea violentată se poate dezagregà spre paguba vieţei însăşi; fără să cugete că mentalitatea ca şi corpurile se transformă dela sine şi

în bine, dacă le laşi desvoltarea firească, evolutivă, o stare să iasă din alta.

Acolo însă unde tendinţele de dărâmare a tot ce este vechiu şi de clădire a lucruri nouă după alte metoade mai sigure, fiind-că 's controlate serios, zic ei, şi ciuruite cu mare băgare de seamă, acolo unde aceste tendinţe sunt mai vătămatoare este şcoala, pentru că din ea pot prinde mai lesne.

Inţelege şi aprobă omul cuminte orice schimbare a sistemului de învăţat ştiinţele, căci nu putem să rămânem îndărătul altor popoare; înţelege şi aprobă schimbarea chiar a cunoştinţelor literare; dacă vrei poţi dărâmà chiar gloriile literare vechi şi ridicà altele, aceasta este soarta acestui fel de glorie. De altmintrelea Eminescu este dejà judecat: „el a creiat un curent de oboseală naţională", scrie unul (Aguletti, Istoria Rom.) Dar nu admit să te atingi de istoria naţională. Nu-ţi dau voe să-mi schimbi o iotă din ceeace eu, popor, am apucat să ştiu dela cei bătrâni: de cuminţenia lui Mircea, de gloria lui Mihai, de patriotismul lui Ştefan, de faptele lui Tudor, ale lui Cuza Vodă. In istoria pe care o dai poporului prin şcoală nu-ţi permit să aplici nici o critică ştiinţifică, nici un document, dacă este contrariu celor ce trebue să ştie el. Ai descoperit din întâmplare, merg până la absurd, că, Tudor a primit bani dela Greci ! ai descoperit vr'o învoială între Mihai şi Unguri, între Ştefan şi Tătari nefavorabile Românilor. Nu-ţi dau voe să le faci cunoscut. Să-ţi astupi gura cu praful de pe acele documente, să ţi se împăejinească ochii şi să nu vezi, să nu vorbeşti. Atâta am şi eu, popor românesc, sfânt în viaţa mea trecută, lucru mare pentru mine, şi nu-ţi permit să te atingi de el. Lasă-mă să trăesc în iluzia, ce am păstrat până acum, că am şi eu eroii mei printre străbuni, iluzia că nu sunt cel din urmă dintre popoare, abià intrat în viaţă, pe care dejà mi-o dispreţuesc. Ce aşi devenì eu, popor, fără această iluzie ? Ce ar devenì o Românime întreagă dela Tisa până la Nistru, din Carpaţi şi până la Mare ? Ştiinţa, cu metoadele ei foarte bune, are atâtea de descoperit pentru bunul trai al umanităţii, că ar puteà să ne mai lase istoria, aşà cum ne-au făcut-o strămoşii noştri, scriind de multe ori cu lacrămi acei ce au scris-o, făurind-o cu preţul sângelui, al vieţii lor, acei ce au făurit-o, ca să ne putem folosì de ea pentru sufletul nostru; căci prea de vreme am început a ne neglijà sufletul pentru trup. Nu-ţi cer să spui minciuni, dar să nu spui tot adevărul, dacă îl ai; să alegi din adevăruri pe acelea ce-mi sunt folositoare.

S'ar puteà să mi-se obiecteze, cum s'a şi făcut chiar altora, că de acum înainte nu mai avem nevoe să ne mai bizuim pe trecut, pentru că putem trăì din viaţa noastră, aşà cum am început să ne-o croim

noi. O fi pentru lumea care ne priveşte, destul şi atât, dar pentru noi nu e destul; căci noi ne cunoaştem că n'am făcut încă destul pentru ţară şi nu ştim dacă vom fi capabili să facem cevà bun pentru ea în viitor, dacă vom continuà cum am început; dacă ne vom creşte copiii fără nici o mândrie, fără nici un avânt naţional, incapabili de respect, de admiraţie pentru trecut; fără nici o obligaţie, fără nici o ruşine de acel trecut, dezarmaţi moralmente, faţă de alte popoare mai cuminţi decât noi. S'ar mai puteà să mi să spună: La ce-ţi trebue o istorie anume pentru popor? Oare studiul istoriei a scăpat pe Greci la Termopile? pe Romani de Hanibal? Oare istoria a pregătit sacrificiul plăeşilor din Cetatea Neamţului? Nu, domnilor, nu istoria scrisă, ci istoria vorbită, istoria făptuită; priveliştea sacrificiului permanent, mereu actual, al celor ce-şi apărau pământul; ruşinea care atunci erà puternică, dar care acum nu mai poate colorà obrazele anemiate de patimi şi de interes. Oare morala care stăpâneà viaţa oamenilor vechi, erà ca a noastră? Morala veche a pierit, domnilor, şi pe ruinele ei s'a ridicat şi parcă se întăreşte alta nouă, modernă; o morală îngăduitoare, una mioapă, elastică; una care nu se mai înfioară de minciună, care face haz de hoţie, care scuzează călcarea cuvântului; fiindcă patronează numai interesul; o morală care e blândă cu necinstea, cu impietatea şi de — D-zeu să ne păzească — poate cu trădarea de patrie. Cu o astfel de morală nu se mai poate apărà nici căminul de necinste, de perzanie, necum o ţară.

Termopile?... Dar pe atunci patria era mică, ea se numea Atena, Sparta, nu Grecia; se numeà Roma, nu imperiul Roman. Oameni mari erau puţini, erau mai în fiecare familie; dacă mureau, religia îi puneà între zeii casei şi în fiecare dimineaţă, cei ce le făceau sacrificii îşi aduceau aminte de faptele lor şi le dădeau ca exemplu copiilor, cari nu le puteau uità; focul sacru, cultul Patriei, era în mijlocul oraşului; cetăţenii erau crescuţi de mici într'un aşà fel de a trăì, încât mai târziu toată viaţa lor s'o închine Patriei. Dar acum aşà e?

Plăeşii dela Neamţu? Dar, pe atunci erà vitriolul la sate? Erau pe atunci acei ce-l vând, şi cari nu fac numai acest rău, ci oameni din neamul lor neagă în scris şi cu vorba, pentru alţii, nu pentru ei sentimentul religios? Erà pe atunci la pământ ca astăzi mutilată, dispreţuită, morala? Nu gloriola efemeră de astăzi, domnilor, nu pofta de câştig de astăzi, nu frica de stăpân au ţinut pe Sobieschi şi armata lui în loc; ci simţul datoriei, patriotismul inconştient poate, dar adevăratul patriotism fără gălăgie, acela care poate duce mai puţin la onoruri şi câştiguri decât la moarte.

Noi nu avem un astfel de patriotism, nici calităţi de acelea nu mai avem. Ca şi copiii stricaţi de timpuriu, suntem par'că cuprinşi de

toate viţiile cari ne degradă, ne anemiază sufletele, ne omoară. Răul se răsfaţă la noi şi se întinde pe măsură ce ruşinea fuge şi trece Dunărea şi trece munţii la popoarele, care n'au uitat pe Dumnezeu, la acele popoare, unde nimeni nu-şi reneagă şi nu-şi dispreţueşte limba, în ţările unde n'a dispărut încă respectul pentru bătrâni, la cari politica şi politicianii n'au sfărâmat încă altarul Patriei, pentru a aşezà cultul favorurilor, al străinismului, al cosmopolitismului, pentru a slăbì săraca Patrie şi a o sărăcì şi a o degradà. Entuziasmul pentru frumos şi bine, de giaba par'că se luptă câţi-va ca să-l reînvie, şi a pus zăbranicul de doliu, pentru că în inima noastră s'a aşezat în locu-i: ardoarea pentru câştiguri nedemne, pofta neistovită de parvenire pripită, setea de a ajunge la poziţii nemeritate, la renume, chiar pe un piedestal de ruine sfinte. Gloria lui Erostrat pe mulţi îi urmăreşte.

De aceea în degradare, în atrofia morală, în care trăim ne trebue o istorie a Patriei excitantă, înflăcărată, ca să mai aprinză iasca din piepturi; poate că atunci se vor găsì mai mulţi să iubească puţin acest sfânt pământ şi cu această iubire, odată cu fluxul, poate vor intrà în inimi acele virtuţi, acele calităţi pierdute: cinstea, conştiinţa datoriei după cari câţivà suspinăm şi pe cari le chemăm în zadar.

Critică istorică într'o carte pentru copii, pentru popor şi ce critică, Doamne! Citesc într'o carte aprobată de Minister, carte plină cu sumedenie de amănunte, scrisă într'un stil pretenţios, barbar, imposibil, citesc următoarele aprecieri asupra domniei lui Mihai Viteazul:

„Starea economică şi socială însă se înrăutăţì. Prădările şi ar„derile inamice aduseră sărăcia la culme; dările pentru plata ostaşilor lefegii se îndeşiră; agricultura decăzù; vitele se împuţinară; indus„tria caznică stagnă; comerţul slăbi. Fu adevărata istovire a ţării.

. . . .

„şi nu fu destul. Acum se născù (?) iobăgia sau şerbia ţăranului. Domnul „având nevoie de sprijinul boerilor, elementul politic însemnat al ţării, „căută să-i favorizeze, satisfăcându-le toate dorinţele. Aceştia, la înche„erea umilitorului tratat impus de Sigismund lui Mihai Viteazul, ex„primară dorinţa pentru consacrarea şerbiei şi isbutiră a introduce „aceasta **în acel nedemn** act“ [1]).

Acestea sunt scrise negru pe alb pentru copii de 14 ori 15 ani! Şi par'că văd în ce încurcătură se află profesorul cel bun şi patriot la explicaţie; câtă casnă trebue să-şi deà el ca să scuzeze (!) pe Mihaiu în faţa copiilor; şi par'că aud pe profesorul crescut în ideile moderne, admirator al documentelor:

[1]) Aguletti, Istoria Românilor pentru clasa IV secundară, pag. 123 şi 124.

Aţi văzut faptele aceluia, care până acum, l'aţi slăvit ca pe un erou al ţării? Aţi văzut ce a făcut el cu ambiţia lui pentru biata ţară, ce a făcut pentru poporul românesc? Nu vă uitaţi la împrejurările, la nevoile cari-l strângeau în cleşte, la gândurile lui patriotice cari l-au împins a face răsboae. Nu opriţi-vă la actul *nedemn* (notaţi cuvântul) pe care l'a subscris, aservind pe ţărani, pentru a servì pe boeri.

E în adevăr, Domnilor, foarte bine se ştie şi copii ceeace ştiu oameni în toată firea, după mature cugetări, că Mihai nu trebuià să trăiască cu ideile timpului său; că el erà dator să ştie şi să urmeze încă din 1600 ideile pe cari le aveà să le proclame revoluţia franceză din 1789!!

Intrebatu-te-ai însă tu istoric, care tuşeşti de praful arhivelor, întreba-tu-te-ai dacă pe atunci aveà fiinţa în lume ideea de vreo libertate pentru popor? O enormitate ca asta se mai poate? Dar e atât de ridiculă învinuirea aceasta, cum ar fi şi aceea ce i-ar face-o un...... alt cugetător ca acesta, că (înadins iau un exemplu copilăresc) că rău a făcut Mihai de şi-a purtat soldaţii pe jos până în Ardeal şi în Moldova şi nu a construit în grabă căi ferate....... Dar eu nu ştiu cum să-mi mai vărs focul într'o conferinţă, iar cartea, carte permisă, deci patronată, se vinde şi copiii o învaţă, şi copiii de Român işi otrăvesc sufletul cu ea. Paguba? Un erou mai puţin. Câştigul? sumă de perverşi mai mult. Iată produsul curentului modern francez, produs de aceia cari îşi bat joc de patriotism, curent strâns în maluri de sistema documentară germană. Ochii se întunecă de nu mai văd nici trecutul nici viitorul, şi sufletul poporului se degradează; dar disciplina ştiinţifică şi toate ideile moderne să trăiască! Ţara a sărăcit din cauza răsboaielor lui Mihai! Dar cine vreà să trăiască indepedent, poate face altfel? Acela îşi otrăveşte fântânele, îşi arde casa şi holdele, ca să gonească, să distrugă pe duşman. Cine a numărat văduvele şi orfanii răsboiului dela 77? Oare noi nu mai putem pricepe asemenea sacrificii? Aşà de tari ne-au făcut „pe noi Epigonii" studiile documentelor istorice, în cât să compătimim ori să urgisim, în loc să proslăvim, pe cei ce au sărăcit, luptându-se pentru scăparea moşiei? Dar oare numai Români au suferit în vremuri? Dar Olandezii nu şi-au rupt digurile şi n'au dat drumul mării pe pământul apărat de ea cu atâta amar de muncă, pentru a scăpà de armatele lui Ludovic al 14-lea?

Cine'şi poartă jugul şi a trăì mai vreà
Merită să-l poarte spre ruşinea sa.

Un istoric al nostru este învinuit că a scris negru pe alb, lucru de care se desvinovăţeşte el însuşi, cum că Mihai erà un bastard, fiindcă s'a găsit în documente că mumă-sa erà călugăriţă. Dar dacă

nu e adevărat? Dar dacă această mumă mândră, s'a călugărit în urmă? Descoperitu-s'au toate documentele câte ori fi existând? Eşti sigur că nu mai sunt şi altele tăinuite undevà, ca să te simţi îndrituit a face o judecată definitivă? Ar fi ridicol, dacă n'ar fi de plâns, dacă n'ar fi şi atât de urît şi atât de vătămător. Nimic nu stă în picioare înainteà unor cosmopoliţi înverşunaţi, căci n'am cum să le zic altfel? Ştefan cel Mare criticat că s'a luptat cu fraţii Munteni, par'că la 1471 Ştefan trebuià să aibă gândurile, cari s'au realizat, nu tocmai uşor, la 1859. Dar dacă şi Ştefan o fi avut planul de a unì ţările? Şi dacă măcar în restul istoriei acestor mari domni, s'ar vedeà cevà scris cu emoţie, care să dea viaţă povestirii, care ca un burghiu să sfredelească sufletul copilului şi să bage în el puţină admiraţie, puţină mândrie, oarecare orgoliu naţional. Nimic. Totul rece, indiferent. Fapte şi iar fapte înşirate cu metodă, după documente autentice.

Cuza Vodă, domnilor, prin faptele lui mari s'a impus admiraţiei şi iubirei poporului întreg. Rari bătrâni dela ţară, cari să nu vorbească de Cuza cu respect şi admiraţie. Ei bine, distrugătorii noştri s'au aninat şi de el. Nu mai admiraţi pe Cuza, că a fost un stricat, un om primejdios libertăţilor publice; că a inaugurat o domnie personală şi a făcut o lovitură de stat."

Libertăţile publice, pe cari le plâng că au fost călcate de Cuza, contimporanii noştri, indignaţi că acest principe a făcut o lovitură de stat ca să împroprietărească pe ţărani! Unde eşti, Ţepeş Doamne?

Linguşitori josnici ai unei Domnii, care n'are nevoie de elogiile lor ca să fie mare prin faptele ei proprii, ei cred că, călcând în picioare memoria lui Cuza, vor fi şi ei băgaţi în seamă. Aceasta trebue să le fie preocuparea; căci altfel nu înţeleg ce le-ar folosì să distrugă din inima unui popor întreg admiraţia pentru un om, care în definitiv a pus temelia României moderne? Altfel nu înţeleg de ce se păzesc a da ca un bun exemplu o viaţă publică atât de scurtă dar atât de plină de fapte mari; de ce se grăbesc şi se bucură că hârtia le permite a da în vileag ceeace poate erà mic în natură acestui mare om şi ceeace îi strică poate numai lui sau nici chiar lui? Pentruce atunci, pentru copii, istoria amănunţită a concubinelor, pe care le-a avut el? Ar fi atât de întăritor pentru moralul Românimei, că e păcat să nu fie scoase din uitarea vremei şi din nimicnicia lor, din înjosirea lor, cea legată cu partea animală a omului! Uitaţi-vă la alte popoare. Citiţi cărţile de istorie cari se dau copiilor, viitorilor cetăţeni de învăţat? Mai întâiu la ele nu se simte nici o grabă ca tinerii să înveţe deodată toate amănuntele din istoria naţională. Fără să se sacrifice unitatea studiului, se scoate din întreaga istorie a neamului figurile şi faptele mai însemnate din diferite epoce şi se completează

din ce în ce studiul, cu cât copiii înaintează în etate. Şi în ce stil apropiat şi cu câtă emoţie, cu câtă fineţe nu li se descriu aceste fapte şi se povesteşte viaţa acelor fiinţe cari pentru ei sunt sfinte. Franţa republicană, mâncată de cancerul socialismului, anarhismului, umanitarismului, ateismului şi alete *ismuri* de acestea, cari în viitor vor fi poate dogme pentru toţi, dar cari acum nu sunt decât pentru câţi-và, Franţa republicană păstrează cultul Ioanei D'Arc, iar când elevii unei şcoale, cari poate aplaudă pe socialistul Jaures, au auzit din gura unui profesor al lor vorbe, nu de pângărire, dar de negare a virtuţilor acestei fecioare, l-au alungat, l-au huiduit, erau să-l sfâşie. Pentru ce? Pentrucă de mici copii, dascălul le-a vorbit cu respect de fecioară.

Un popor întreg a protestat contra unui alt profesor, Hervé, care negă prin publicaţii ideia de patrie, şi în timpul domniei socialiştilor *acum*, a fost osândit la închisoare cu toţi tovarăşii lui ca profanatori.

Franţa republicană nu păstrează oare cultul lui Napoleon I, care a dat odată glorie Franţei? Toate cărţile de istorie ale materialiştilor americani nu sunt pline de faptele mari ale lui Wassington, ale lui Monroe, Bolivar (în sud), ale tutulor celor ce au muncit şi s'au jertfit să le dea o patrie? Şi lucrul se explică lesne, pentru că cu tot materialismul, cu toată setea de câştig, ce poate aveà un om, un popor, este într'un ungher al inimei lui atât ideal, cât să-l facă să uite totul în faţa leagănului unui copil, să se plece umilit înaintea unui altar, să se uite cu mândrie în suflet la trecutul patriei sale, şi nici un profesor nu se gândeşte a svârlì vr'o murdărie în acel ungher.

Distrugeţi istoria, cum se distruge religia, înlocuiţi-le numai cu formule algebrice sau aplicaţi-le regulele geometrice şi ale logicei şi veţi distruge colţul în care mai stă nebătut de vânturi idealul fiecăruia, şi atunci în locul zâmbetului fericit, nu veţi vedeà, pe lângă leagăn, decât figuri întunecate şi sinistre; în locul templului va triumfà cârciuma, veţi vedeà un popor degradat care dispreţuind trecutul, va fi indiferent pentru tot ce-i nobil şi frumos, gata de vânzare, de înjosire.

Eu am citit, domnilor, în cărţi că conceptul ideei de patrie este de origină pasională, nu logică, şi deci istoria, care face să se nască, cultivă, întreţine această idee, trebue să fie şi ea de altă natură decât aceea, căria i se aplică regulele şi metoadele ştiinţifice moderne.

Ia citiţi istoria patriei Bulgăreşti, citiţi istoria pentru poporul unguresc, acolo istoricii nu se sfiesc a spune chiar minciuni, nu se sfiesc a face istoria şovină pentru a cultivà mândria, orgoliul de rasă, pentru ca iubirea de patrie să fie tirană, stăpână exclusivă pe inima cetăţeanului.

Dar Grecii? De unde îşi ieau ei în mijlocul degradării ce le o

aduce sărăcia şi bogăţia prea mare, de unde-şi ieau ei energia, cu care urmăresc scopul de a-şi reîntregi, cum zic ei, patria? Mijloacele lor sunt în adevăr moderne, dar tenacitatea, voinţa, stăruinţa li se întemeiază pe istoria lor întreagă: pe Termopile, pe Salamina, pe Maraton, pe toate locurile unde zac osemintele, cari au sfinţit o ţară întreagă, şi au făcut-o scumpă urmaşilor.

Cu toate acestea şi în Franţa şi în Germania şi în America şi în Grecia chiar sunt învăţaţi, care scriu istoria documentară, dar cu multă băgare de seamă şi de multe ori într'un mod părtinitor şi pe aceea. O scriu însă pentru Universităţi, pentru bibliotecă, pentru învăţaţi ca şi ei, pentru oameni maturi, în inima cărora şcoala a înfipt de mult prin studiul istoriei, credinţa în puterea de viaţă a neamului. Un om, un popor, astfel oţelit primeşte orice teorie, fără ca sufletul lui să simtă vr'o vătămare: o cunoştinţă mai mult în creer, ca un mosafir în casa cuivà, ca o carte aşezată într'un raft şi atâta tot. Inima amărîtă poate de regretul că şi-a perdut un erou, rămâne intactă, curată pentru Patrie.

Dar la care popor cult îşi poate permite cinevà a scrie pentru şcoală primară, pentru licee, pentru popor o istorie critică, după documente căutate, adunate par'că într'adins pentru a sfărâmà tradiţiunile, a scoate cultul oamenilor mari din inima lui? Nici la sălbatici, căci aceştia n'au încă istoria scrisă. Numai la Români.

Elveţienii nu-şi păstrează toate tradiţiile? In care istorie de şcoală vei găsì lipsind tradiţia lui Wilhelm Tell, şi cu toate acestea, culţi cum sunt sau cel puţin ne fiind ignoranţi, Elveţienii ar puteà să-şi permită, chiar pentru popor, fără pericol, o istorie documentară.

Care dintre Evreii învăţaţi a îndrăsnit să atace, să desfinţeze vr'o legendă din istoria lor? Nici unul, pentru că numai ele fac legătura preste secole, ca şi preste mări şi ţări, între aceste fiinţe fără altă Patrie decât istoria, tradiţiile trecutului lor. O fac pentru alţii; pentru dânşii nu.

Fericite popoarele, care întrebuinţează ruinele fireşti ale trecutului, ca să facă din ele temple pentru cultul Patriei.

Trebue să termin, domnilor, căci v'am răpit prea mult din timpul destinat savantelor d-voastre lucrări.

Inainte însă de a terminà, ţin să vă declar că tot ceea ce am spus am simţit şi, dacă creerul meu a lucrat, a fost imboldit de inima mea de Oltean.

Crescut departe, departe, pe un pământ generos, udat adese ori de sângele străbunilor noştri; crescut sub impresiunea poveţelor pline de faptele măreţe şi dezinteresate a atâtor viteji şi patrioţi, s'a sădit în fundul inimii mele dragostea de ţară şi încrederea în forţele nea-

mulu nostru în aşa chip, în cât ori ce am citit din cărţile vechi despre trecutul nostru am crezut şi astăzi n'aş fi în stare să mă îndoesc un minut de ce stă scris în ele ; ba mai mult aş fi în stare să cred chiar legende sau mai puţin adevărate, dacă în ele se preamăresc eroii noştri.

Dacă noi Oltenii şi eu astăzi, părem poate nişte visători; dacă, cu renumele nostru de oameni practici, gândind şi socotind, părem naivi pentru lumea de azi, e vinovată şi natura pământului nostru: munte şi câmpie întinsă; deci: dor de libertate, voinicie, avânt, prudenţă, calcul de o parte, — vis, melancolie, idealism de altă parte. Măreţie în natură la munte, mirajuri splendide de altă parte. Crescut într'o astfel de natură, îndepărtata istorie a patriei mi se înfăţişează de mic copil şi până astăzi, ca într'un miraj şi măreţ şi încântător, care-mi stoarce lacrămi de mândrie şi îmi face să palpite inima pentru tot ce-i poate fi de folos practic imediat, ca şi pentru ori ce ideal cât de înalt şi-ar croi.

Iată de ce aşi dorì eu pentru popor o istorie legendară, cât de şovinistă, până când acest popor va fi în stare să judece şi prin judecată să-şi slăvească Patria.

Iată de ce aş cere profesorilor de istorie să părăsească metodele prea ştiinţifice în facerea cărţilor lor; să facă prin entuziasmul lor, prin emoţiunea lor, prin credinţa lor, să facă plăcută, iubită pentru copii istoria acestui neam înconjurat de duşmani, cu mulţi duşmani în luntru; istoria unui neam, ai cărui străbuni au fost în stare să scape Europa de semilună, luptându-se şi biruind, o mână de oameni, pentru cruce şi moşie.

C. M. CIOCAZAN

STUDII GOTICE

(CONTINUARE) [1])

Să revenim acum la Kelţi, despre care am zis, că parte s'au strecurat până în Moesia de jos, iar alte fracţiuni,—după oarecari istorici, chiar masse mari,—s'au aşezat în Carpaţi, în aşa numiţii „Munţi Păduroşi". D-l Braun ne spune că Slavii au adoptat dela Geţi cuvântul de *Walhoz*, care serveşte în limba germană veche pentru denumirea poporului keltic şi au făcut din el acel termin de *Uolkoj*, care a produs o confuziune curioasă. Terminul acesta transformat în *Boloch*, *Woloch* a ajuns a fi aplicat locuitorilor dunăreni, deşi el nu serveà de fapt, la început cel puţin, decât pentru a numì pe Kelţii stabiliţi prin Carpaţi, dincolo de ţinuturile Goţilor. Se explică dar, zice d-l Braun, trecerea acestui nume *Woloch la* adresa Românilor sau Vlahilor dela Dunăre, când ştim că la Dunărea de jos se aflau Britelagli, adică acele rămăşiţi de Kelţi, pe cari Vizigoţii dela Dunăre (Atanerich-Wulfila) erau obişnuiţi a-i chemà cu acelaş nume vechiu de Waloz, transformat de gura Slavilor în Voloch. Căci, continuă a ne spune d-l Braun în argumentaţia sa, dacă Goţii ar fi vroit să indice pe coloniştii romani, ai căror urmaşi sunt Valahii de astăzi, ei s'ar fi folosit de terminul *Rumenies* care intrase de mult în úsagiul lor şi cu care îi numeau exclusiv pe Romani şi, denumirea de Walhoz ar fi dispărut din graiul gotic, neavând la ce să fie întrebuinţată. Dar tocmai trecerea Goţilor în Moesia şi fáptul că au regăsit acolo poporul căruia i se aplică acea numire caracteristică, numele în chestiune s'a menţinut. Astfel dar după teoria lui Braun toate acele numiri în genul cunoscutei „Bolochowskaja Zemlia" de care ne vorbeşte Miklosich în scrierea sa interesantă „Wanderungen der Rumänen" şi cari păreau a fi găsit comentarii confirmative în seria de numiri cu rădăcina *Boloch* constatate de Kaluzniatzki în suplementele date la zisa scriere a lui Miklosich, ar fi ca şi spulberate.

Amicul meu d-l Braun poate ca savant să aibă dreptate, poate să aibă prea bine însă şi greşală. Ca să nu ne depărtăm prea mult de chestie, ajungă pentru moment o mică bănuială, pe care o am în

[1]) A se vedeà Rev. p. istorie, arch. şi filologie, vol. IX, p. 140—147.

privinţa acestor numiri Bolochow, Bolochowce, etc. ale căror origine ar trebuì acum altfel interpretată. Profesorul Kaluzniatzki şi tot aşa şi slavistul Brückner dela Berlin, citează nu numai serii de localităţi galiţiane cu numirea de Boloh, ci insistă din contra asupra paralelităţii acestor termini, variind în rădăcina numelor pe acel *B* iniţial necontenit cu *W* (Boloch-Woloch), de unde ar rezultà ca după teoria d-lui Braun ambele forme de numiri să fie tributare ca origine acelui *Uolok* împrumutat dela Goţi. Dacă din acest termen s'a putut naşte sau nu slavul *Woloch*, rămâne în seama răspunderii d-lui Braun. Un lucru însă pare cert, că formele *Boloch*, Bolochovce, n'au purces de aci. Am arătat în publicaţiunea mea „Românii în monumentele literare germane medievale" (p. 127) că într'o cronică a istoricului islandez Snorre Sturlenson, scrisă pe la 1230, se vorbeşte de expediţia regelui Alexeios Komnenos I. întreprinsă între anii 1080—1118 în regiunile dunărene şi că în această cronică, precum şi mai târziu într'o poemă scandinavă a preotului Einar Skulason, regiunile locuite astăzi de noi, figurau sub numele fix de *Blakunannaland* (των Βλαχων) adică ţara oamenilor negri.

Tot o viţă de germani de nord, şi anume coloniştii dela gurile Rinului pe cari îi aduc regii ungari Geza şi Bela prin secolii 12 şi 13 în Transilvania de astăzi aduc cu sine, sau să zicem, aplică la moment Românilor din Carpaţi numele de *Blach* (păstrat şi astăzi în dialectul aşà numit săsesc) numai şi numai pe ideea părului negru şi coloritului întunecat al feţei, adică două lucruri cari difereau atât de mult de părul bălan şi coloarea deschisă a feţei rasei teutonice.. Acest Blak care servă în toate idiomele nordice pentru a indicà negrul, întunecatul, a dat naştere dar numelui de *Blakumann*, Blach, Blächin şi probabil şi numelor de Boloch şi derivatelor sale. Dacă terminul slav Uolok, răsărit din goticul *Waloz* şi transformat în *Woloch* care servià pentru numirea Kelţilor şi pe care nu voiu să-l contest, a dispărut odată cu dispariţia Kelţilor, sau s'a contaminat cu derivatele din numirea *Blak* [1]) fortificând în urmă denumirea generală a rasei noastre cu acel *Wlach* şi Valach ce pare a-şi trage încă şi alte rădăcini din romanicul *Walon*, — asta rămâne a se stabilì prin cercetări rezervate viitorului.

Decât să revenim la Kelţi, pe care Ptolomeu ni-i arată în epoca venirei Goţilor ca existând atât în Carpaţii cunoscuţi sub numele de Munţii Păduroşi, cât şi la Dunăre, în Moesia de jos. De acì d-l Braun ajunge la o nouă ordine de constatări, sau mai bine zis deduceri, şi anume pe tema poporului Galatenilor, care nu erà după Braun, decât o viţă a aceloraşi Kelţi, din cari făceau parte şi Britolagii din Moesia de jos. Urmele istorice despre existenţa acestor Galateni se văd în numele Galiţiei polone, în cel al Galiţiei spaniole şi în fine şi în Galiţia din Asia Mică. Se mai naşte acum întrebarea despre originea numelui Halici, interesant tot aşà de mult pentru Slavi ca şi pentru noi, prin faptul că pe Slavi îi interesează în mod firesc numai nexul vechiului principat Halici cu Galiţia actuală, pe noi însă nu numai acest principat Halici, în care sunt concentrate o mulţime de date pentru în-

[1]) Amintim Terra Blachorum din Nicetas de Choniate şi din bula papei Honorius.

ceputurile istorice ale Moldovei noastre, dar şi originea oraşului Galaţi, al cărui nume, mai mult ca sigur, stă în legătură cu aceşti termini geografici.

Este foarte probabil că localitatea *Halici*, astăzi orăşel mic în Galiţia austriacă, situată la revărsarea rîuleţului Lucvà în Nistru, a dat numele vechiului Principat Halici şi nu acesta din urmă localităţii. Cât despre Galaţul nostru românesc nu reprezintă decât un al doilea Halici, sau Haliciul mic (Dnjestrowskij Halicz i Malej Halicz) care îl şi găsim numit în cronicele slave. Când a fost fondat cel dela Nistru, nu se ştie, dar stabilit este, că a devenit capitala întregului ţinut din prejur pe la 1141, adică sub domnia principelui Vladimir Volodarovici şi că de atunci a devenit şi numire geografică pentru acel întreg ţinut. Galaţul nostru dela Dunăre a primit, din contrà numele său dela acel principe Ivan Rostislavici (1134) care aveà, după o cronică slavă, şi poreclà interesantă de *Berladnic* (fondatorul Bărladului). Afară de astà găsim însă numele de Halici încă de două ori în Ungaria şi anume în comitetul Czongrad şi în Munţii de Aramă, apoi sub forma Hale, ca nume de sat şi nume de vale, d. e. la noi, în jud. Buzău. Infine mai ştim că cuvântul Halici e şi uzitat la denumirea părţii Carpaţilor cunoscute ca Munţi Păduroşi şi în special a şirei de munţi, de unde resare Nistrul. In privinţa originei acestei din urmă denumiri, există însă două hipoteze. Cea d'intâiu, purcesă probabil pe tema numelui de Halici ca termin orografic, ar fi stând în legătură cu ideia bogăţiei în sare, prin care excelează tocmai Munţii Păduroşi şi ar trebui dar căutată în rădăcina *hal* > *sal*, care servă la determinarea derivatelor cu înţelesul de sare. Cealaltă hipoteză, mult mai verisimilă, deduce numele acesta dela cuvântul polon *hala*, care înseamnă atât cât *munte.* [1]) După Braun această expresiune se găseşte numai în graiul Polonilor dinspre munţii Tatrei. Am aveà dar a face cu familia de termini înrudiţi din lat. *collis*, *culmea* cu grecescul κολονος, cu litv. kalnas, — înfine cu indoeuropenescul *qelnes*.. Rămâne numai întrebarea, ce au a face atât Haliciul mare dela Nistru, cât şi Haliciul mic sau Galaţul ca nume de oraşe, situate pe şes şi în regiuni lipsite de mine salinare cu ideia de *sare* pe de o parte şi cea de *munte* pe de altă parte. Este negreşit mai natural de a admite că numirea noastră românească *Galaţi*, în care vedem atât de precis exprimat numele acelor Galateni de origine galokeltică, cu cari erau înfrăţiţi Britolagii de la gurile Dunărei, tocmai unde e chiar situat Galaţul, a dat ea naştere terminului Halici, ce are aparenţa unei forme slavizate pe calapodul terminului *Galaţi?*

Ultimul popor de care ne pomeneşte d-l Braun ca vecin proxim al locuitorilor pe teritoriul daco schitic în momentul venirei Goţilor sunt Carpii, cari îi găsim la mulţi istorici mai vechi indicaţi tot în tovărăşie cu Roxolanii, o seminţie a Bastarnilor.

Cercetând lucrurile mai de aproape, găsim că cel dintîiu care ne aduce ştiri despre Carpi este Ptolomeu. Decât el îi pomeneşte sub două numiri diferite, zicându-li odată *Harpi*, aitădată însă *Bastarni Carpini.* Acest lucru însă, precum şi posibilitatea repeţirei numelui

[1]) Dicţionarul etimologic al lui Miklosich nu cunoaşte acest termin polon *hala* citat de Braun decât în înţelesul de *poiană* (vechiul *galja*).

aceluiaşi popor, odată la Dunăre şi altă dată în Sarmatia, nu este, după cum am mai văzut la alt loc, tocmai ce ne ar 'pune în mirare. Mai mult ca probabil este în orice cas, că centrul de aşezare al acestui popor a fost Basarabia de sud, de unde se întindea pînă la gurile Niprului, pe de o parte, iar pe cealaltă parte pînă la rîul Siretului. La nord Carpii aveau de vecini, precum ne spune tot Ptolomeu (III, 10,7) pe Tirageţi, la sud, precum ne învaţă împrejuráile expuse, îi aveau însă pe Britolagi. Oraşul „ARPIS" însusi semnificatif pentru aceste precizări ale lui Ptolemeu, se găsià la 56 grade longit. şi 47,15 latit. Această localitate corespunde ca situaţie cu sătuleţul actual Eschipolos (care ar fi insemnînd după înţeles atît cât *vechiul oraş*) şi se găseşte cam la 30 km. distanţă de gura nordică a Dunărei. Cel mai interesant lucru e însă, că corespunde cu acel faimos Carporum Vicus, în care a petrecut împăratul Valens, la 368, toată vara (Amm. Marc. XXVII, 5).

Diferenţa între cele două nume date de Ptolomeu, ne face să credem că el s'a folosit de două isvoare deosebite. Forma Carpi e evident de origină romană. Cat despre forma Harpi, ea impune bănuiala unei origini germanice sau, ca să zicem mai precis, ea nu este altcevà decât numele de *Karpi* (Karp) la care consonanta *K* a suferit prin fenomenul substituirii consonantice (Lautverschiebung) transformarea în *X*, adică H. Deşi nu trebuie să uităm că fenomenul primei substituiri consonantice în limbile germanice s'a petrecut într'o vreme când Germanii înşişi nu puteau să fi fost veniţi la Dunărea de jos şi explicaţiunea la forma de Harpi ar părea deci şubredă, nu trebuie nici să scăpăm din vedere că şi Carpii ca atari s'au ivit în acele locuri, comparativ destul de târziu. Căci numele ce-l poartă ei este incontestabil legat de numirea munţilor Carpaţi însuşi. In aceşti munţi, precum vom vedeà îndată, trebuie căutat chiar sediul de început al poporului Carpilor. Acì ei însă au fost, fără îndoială, vecinii Bastarnilor.

Carpii ca popor erau puternici şi foarte numeroşi. Iordanes (16, 91) ne vorbeşte despre ei şi ni-i prezintă în secolul III î. Chr. ca «genus hominium ad bella nimia expeditum, qui saepe fuere Romanis infesti». Când Goţii începură prin sec. al III-lea a primì dela Romani daruri băneşti anuale, au cerut numai decât şi Carpii acelaş lucru, ceea ce probează până la evidenţă că dânşii îşi conservaseră până la acest moment toată neatârnarea lor politică. Ştim totuşi că ei erau pe atunci dejà lipiţi de Ostrogoţi prin oarecari raporturi de suzeranitate şi au luat parte destul de efectiv la navala ce au dat'o aceşti din urmă asupra imperiului roman. La aceste toate să mai adaogăm acum un citat din Zosim (IV, 34) din care reiese că Carpii erau de origină dacă. Acest istoriograf îi numeşte încă la venirea Hunilor Carpodaci (Καρποδάκαι). In adevăr, dacă sediul Carpilor se întindeà până la malurile Siretului, este atunci prea explicabilă existenţa unor nume curat dacice, ce le găsim la localităţile şi oraşele dealungul acestui rîu, cum sunt: Sargidava, Tamasidava, Piroboridava, (Ptol. III 10, 8). Siretul pare să fi fost linia de demarcaţiune între Carpi şi ceilalţi Daci, cu cari dânşii se găsiau în contact neîntrerupt. Dincolo de acest rîu, în Dacia adevărată, găsim ca un fel de continuitate, nume de oraşe ca: Carsidava, Patridava, Utidava. Din toate aceste rezultă că Carpii erau

un avantpost dac în regiunile dinspre răsărit. Se naşte acum numai întrebarea, când şi de unde au venit ei în aceste locuri.

E mai pre sus de orice îndoială că ivirea Carpilor nu poate să fi avut loc în vremea lui Burebista, deşi acesta adunase sub stăpânirea sa, precum ştiut este, toate seminţiile dacice. Căci nu ni se pomeneşte de Carpi nici în hărţile referitoare la acel timp şi nici de istoriografii ce s'au ocupat cu ei. Apariţia lor cade, din contră, în momentul încorporării Basarabiei actuale la imperiul roman, sub domnia lui Nero, deci cam între anii 20 şi 55 d. Chr. Insuşi Strabo, care erà bun cunoscător al ţărilor şi evenimentelor din acea epocă şi a scris despre ele pe la anul 18 d. Chr., nu ştià nimic despre Carpi. Dacă însă punem ivirea lor între anii 20 şi 55, trebue să ţinem şi cont că tot în acest timp aproape (20 — 40 d. Chr.) cade şi plecarea Iazigilor din Basarabia şi stabilirea lor în şesul Tisei. Aceste două deplasări a unor popoare numeroase trebue să fi avut nexul lor, cu atât mai vârtos, că trecerea Iazigilor în regiunile Tisei nu a putut rămâneà fără consecinţi simţitoare, mai ales pentru grupurile de Daci, cum se găsiau aceştia aşezaţi în acel moment. Căci Dacii dela Tisa de jos, asta o spune chiar Pliniu, au fost parte robiţi şi asimilaţi, parte au plecat în singura direcţia rămasă liberă, adică cea dela răsărit, spre regiunile Basarabiei. Numai astfel dar se explică strămutarea acestor elemente de acelaşi neam dacic în sens opus cu locurile ce le ocupase mai înainte.

Dar în afară de numirile dacice vechi ce le aflăm dealungul Siretului ca reminiscenţă dela poporul Carpilor, avem şi altele în regiunea Prutului şi încă interesante de tot. Aşà ne semnalează Ptolomeu de exemplu oraşele Piroboridava, Tamasidava şi Zargidava. Căutând să fixăm punctul, unde erà situată aceà Piroboridavă, dăm spre cea mai mare mirare de satul actual basarabean Carpeşti. Urmărind apoi însă linia hărţii ptolomeice dela Priveridava, spre al doilea oraş carpodacic Tamasidava, găsim spre uimirea noastră şi mai mare alt sat basarabean cu numele Carpiniani, situat pe malul unui lac alimentat de afluentul Prutului, Lăpuşna. Ce indicii dar sigure şi preţioase, că acì în adevăr s'au retras într'o vreme acele fracţiuni carpodacice, cari au dat într'un timp numele munţilor Carpaţi şi au lăsat apoi urmele vechiului lor nume şi în tradiţia populaţiei de astăzi, a patriei lor ulterioare, după cum ne dovedesc cu îndestulare numirile Carpaţi şi Carpiniani!

EM. GRIGOROVITZA.

MECANISMUL DE GUVERNARE AL ŢERII-ROMÂNEŞTI
ÎNAINTE DE REGULAMENTUL ORGANIC.

I. In ce fel se administrà ţara.

Până la punerea în aplicare a Regulamentului Organic, Domnitorul Ţerii-Româneşti erà învestit cu o putere absolută. Conducerea administraţiunii interioare, împărţirea justiţiei şi organizarea sistemului fiscal, erau subordonate lui.

Domnitorul numeà pe Divaniţi, pe funcţionarii superiori şi pe ispravnicii judeţelor, după o listă ce-i prezentà Marele Vistier. Din lista aceasta Domnitorul alegeà pe acei care îi conveneau sau, cum se întâmplà mai adeseori, el numeà pe alţii cari nici nu figurase pe lista oficială.

Marele Vistier, ca şef al administraţiunii interne şi al finanţelor, numeà deadreptul pe toţi impiegaţii ce depindeau de ministerul său; şi personalul acestui departament erà destul de numeros. Printre funcţionarii dela Visterie figurà, în frunte, *Sameşul vistieriei*, cam un fel de director de minister de astăzi; apoi un vistier al doilea, care aveà şi însărcinarea de a îmbrăcà cu caftan pe boeriţii de rangul al treilea, dela Sărdar la Clucerul de arie; căci pe boerii de rangul întâiu şi al doilea, dela Ban la Comis, îi căftăneà Vistierul cel mare; mai erà apoi vistierul al treilea care îmbrăcà pe boernaşii de al patrulea rang. Veneau apoi, în cancelaria Vistieriei, calemgii sau şefii de birouri; gazdele de judeţe, în atribuţia cărora intrà expedierea ordinelor către ispravnici; primirea rapoartelor către vistierie şi încassarea banilor, proveniţi din diferite contribuţiuni cari se vărsau în urmă cassierilor respectivi. Funcţiunile de conptabili şi de controlori financiari le îndeplineau şease Sarafi; iar la Cassierie erau doi cassieri: unul, în primirea căruia se vărsau banii dăjdiei şi ai contribuţiei către vistier; şi altul care primeà banii destinaţi la plata lefurilor. Cel dintâiu aveà

biroul său la vistierie, iar cel de al doilea primeà banii şi împărţeà la el acasă, unde aveà o mică cancelarie. Tot la acest minister serveà Condicarul sau şeful copiştilor, însărcinat cu redactarea circulărilor ce se trimeteau ispravnicilor; cum şi grămăticul care ţineà corespondenţa particulară şi confidenţială a Vistierului. Slujitorii acestui minister se numeau copii de casă, şi ascultau de un şef cărui-a i se zicea Vătaful şi de un ajutor al şefului, aşà numitul Ceauş.

Postelnicul cel Mare sau ministrul de externe numeà prin ordine domneşti pe Capu-Chehaelile, sau agenţii de pe lângă Paşii guvernatori ai provinciilor, de pe malul drept al Dunărei şi ai cetăţilor de pe malul stâng. Misiunea acestor agenţi consistà mai ales, în a apărà şi susţineà drepturile ţerii şi interesele locuitorilor, în afacerile lor cu supuşii turci. La Constantinopol Capu-chehaea se numeà direct de Domnitor şi luà numele de Baş-Capuchehaea. La cancelaria marelui Postelnic se aflà Baş-Chetipul sau secretarul pentru limba turcă, având un ajutor numit chetipul al doilea; veneà apoi marele grămătic sau secretarul pentru limba greacă cu un al doilea grămătic; un mehtupciu sau traducător din limba turcească; mai erau apoi doi şefi de birou, unul numit Calengiu Capanului şi celalt Calengiu mizilhanelelor. Capanlâii erau trimişii Inaltei Porţi să cumpere din Ţara Românească unt, miere şi berbeci pentru aprovizionarea Porţei. Ei se puneau în contact cu Calengiul Capanului, care le înlesneà oarecum sarcina pe timpul cât şedeau în ţară. Calengiul mizilhanelelor liberà biletele spre a se da cai de postă curierilor şi altor impiegaţi ai Statului; şi tot dânsul ţineà şi contabilitatea referitoare la aceste cheltuieli.

Pe lângă Marele Postelnic erà un al doilea şi al treilea Postelnic. Veneau apoi ca slujitori ai Postelniciei: Lipcanii, călăraşii sau tătari şi postelniceii. Cei dintâiu erau un fel de curieri; iar cei de al doilea se întrebuinţau în serviciile din Capitală.

Logofătul de obiceiuri erà ministrul la departamentul căruia se orânduiau ceremoniele religioase; se întocmeau programéle pentru festivităţile oficiale; pentru parade şi tot ce aveà un raport cu obiceiurile vechi înscrise în condicele de demult şi păstrate în cancelaria acestui minister. Logofătul de obiceiuri aveà sub ordinele lui pe un înalt funcţionar, pe aşà zisul al treilea logofăt de obiceiuri.

Spătarul erà şeful ordinei publice din întreaga Capitală, afară de circumscripţia târgului, care erà pusă sub paza Agăi. Spătarul aveà un ajutor numit vătaf spătăresc, care şi dânsul aveà sub ordine pe Ceauşul cel mare sau şeful tutulor barierilor. Acesta primeà şi taxele puse pe vinul şi pe rachiul ce intrà în Capitală spre vânzare; precum şi taxele provenite din măsurarea şi cotăritul buţilor. Sub ordinele Spătarului se găseà un comisar numit căpitan de lefegii, care

cercetà şi judecà delictele poliţieneşti dintre orăşeni, şi tot el executà hotărîrile; executare care uneori se împlineà prin trimiterea delicuentului la *„grosul lefegiei“* sau la închisoare.

Judecarea proceselor poliţieneşti, cum erau hoţiile simple, gâlcevurile şi bătăile precum şi orice alt delict, care nu puteà intrà în categoria crimelor, se judecau de către un judecător pus tot sub ordinele Spătarului; iar hotărîrile date de dânsul se executau de *vătaful spătăresc.* La cancelaria Spătăriei se găseà un prim secretar al cancelariei aşà numit logofăt spătăresc şi un logofăt de răvaşe de călătorie, căci pe vremurile acelea nimeni nu puteà eşì din Capitală, fără să aibă un răvaş de drum luat dela Spătărie.

Spătarul orânduià de asemenea Căpitani pe la toate barierile, şi în fiecare judeţ câte un polcovnic de poteră, pentru ca să urmărească şi să prindă pe făcătorii de rele şi să-i trimiţă apoi la Spătărie.

Spătăria aveà ca slujitori pe arnăuţi, pe seimeni şi pe slujitorii de foc. Şeful arnăuţilor se numeà Bulug-başà spătăresc şi totdeauna el sta la uşa spătarului. Şeful slujitorilor de foc se numeà căpitan de foc şi sub îngrijirea lui erau cele câtevà sacale cu apă şi tulumbele.

Aga aveà în paza sa poliţia târgului, a pieţelor şi a locurilor pe cari se găseau aşezate prăvăliile comercianţilor. La ordinele agăi erà căpitanul de dorobanţi, un fel de comisar cu atribuţiuni identice cu ale căpitanului de lefegii şi polcovnicul de târg; un amploiat care aveà îndatorirea de a privegheà ca alimentele să fie îndestulătoare şi vânzarea lor să se facă fără înşelare la cântar şi pe preţurile stabilite de mai nainte.

Aga aveà şi el un ajutor numit vătaf şi un judecător care, singur sau impreună cu vătaful judecau, hotărau şi executau conflictele poliţieneşti. Intocmai ca Spătarul el aveà arnăuţi, seimeni, căpitan de foc cu slujitori, tulumbe şi sacale.

Vornicul milelor şi al Cutiei împărţeà milele ce se dau văduvelor şi oamenilor scăpătaţi de oarecare condiţie. Ajutoarele acestea se dădeau de obiceiu pe la sărbătorile cele mari. Intre scăpătaţi erau unii, cari aveau chiar lefuri lunare. Vornicul acesta îngrijeà şi de regularea copiilor lepădaţi, daţi Cutiei, cum se ziceà şi găsiţi pe la biserici.

Vornicul de poliţie aveà atribuţiuni identice cu ale ispravnicilor de judeţe, în ceeace priveşte numai administraţia locuitorilor din oraş. El erà un înalt funcţionar; numeà pe Zapcii de suburbii cari percepeau contribuţia şi regulau afacerile dintre meseriaşi şi industriaşi.

Ispravnicul de străini aveà în atribuţia sa tot ce privea pe muncitorii străini aşezaţi prin sate sau ambulanţi. Tot dânsul numeà pe zapciii cari rânduiau afacerile administrative şi se ocupau şi cu strân-

gerea dărilor şi impunerilor cari isbeau pe aceşti muncitori străini. Ca şi Vornicul de politie, el avea sub ordine pe sameşul numit de Vistierul cel mare.

Pe vremea aceea judeţele erau administrate de ispravnici; în fiecare judeţ Domnitorul numeà câte doi ispravnici, cari aveau cancelariile puse sub conducerea sameşilor sau şefilor de cancelarie, ce în acelaş timp erau şi contabilii financiari ai judeţului. Sameşii aceştia se numeau direct de către Vistierul cel mare.

Plăşile se administrau de zapcii de plasă, cari pe lângă obligàţiunile lor administrative aveau şi grija — în urma ordininilor ispravnicilor — de a observà să se perceapă dăjdiile şi contribuţiile. Operaţiunea aceasta ei o făceau prin pârcălabii satelor, căci fiecare comună aveà câte un pârcălab şi un sindic, aleşi dintre notabilii comunei. Sindicii erau însărcinaţi cu regularea *cislelor* sau cu repartizarea podvezilor sau sarcinilor, ce se impuneau sătenilor, fie pentru transporturi, fie pentru alte necesităţi ale vieţei publice.

Plaiurile sau plăşile de munte se administrau de vătaşii de plaiuri, numiţi de vornicii respectivi. Ei erau puşi sub ordinele ispravnicilor şi aveau o misiune identică cu a zapciilor, cu singura deosebire că în sarcina lor cădeà paza graniţilor care se făceà prin plăeşi, sau slujitori ai plaiurilor.

Pe lângă funcţionarii aceştia administrativi fiecare judeţ mai aveà câte un polcovnic de poteră, iar plăşile câte un căpitan de poteră. Polcovnicii se numeau de Marele Spătar, iar căpitanii de către polcovnici. Atribuţiile lor consistau în a urmări şi a pune mâna pe făcătorii de rele; a despăgubì pe păgubaşi şi a trimite pe delicuenţi la Spătărie.

Polcovnicii şi căpitanii de poteră se serveau cu poteraşi; iar ispravnicii şi zapciii cu slujitori ce se recrutau dintre sătenii comunelor. Aceştia slujeau cu rândul, schimbându-se în fiecare săptămână; ei erau apăraţi de orice dare către fisc şi de orice podvezi.

Fiecare ispravnic, zapciu şi polcovnic aveà o închisoare ce se numeà *gros*. Căci ispravnicii judeţelor în special pe lângă atribuţiuni administrative aveau şi atribuţiuni judecătoreşti. Ei cercetau şi hotărau toate procesele civile şi poliţieneşti prin anaforale către Domnitor. Cu toate acestea în fiecare judeţ erà pe lângă ispravnici şi câte un judecător şi un condicar. Judecătorul acesta, ce asistà rar de tot la procese, aveà numai un drept consultativ, şi hotărîrile se pronunţau de ambii ispravnici sau numai de unul, iar anaforalelele se redactau de condicar.

Pedeapsa se aplicà, fie prin arestul la gros, fie prin bătae şi prin gloabă sau amendă. Gloaba se da după aprecierea ispravnicilor, ne-

putându-se ridicà decât până la maximul de 15 lei; pentru închisoare ei luau o taxă de 60 de parale şi fiindcă aveau şi dreptul de a împlinì datorii de pe la debitorii — cari fusese cercetaţi şi codamnaţi de dânşii — primeau dela aceste împliniri zece la sută, din suma totală. Această remiză împreună cu taxa pentru închisoare şi cu sumele încassate din gloabă, erau beneficiile lor.

Polcovnicii judeţelor aveau şi un beneficiu tot de zece la sută din obiectele găsite asupra făcătorilor de rele; obiecte, ce se întorceau păgubaşilor. Beneficiul acesta varià după preţuirea ce se făceà obiectelor cât şi vitelor găsite de furat.

Caimacamul Craiovei erà un înalt funcţionar, locotenent Domnesc, care aveà însărcinarea de a administrà şi împărţì dreptatea în judeţele de peste Olt sau ale Valachiei mici. Aveà divanul său, compus din şease boeri de clasa întâia sau a doua, ce erau numiţi de Domnitor. El judecà şi hotărà procesele civile, apelate la divanul Craiovei împreună cu acei şease boeri divaniţi, cari aveau însă numai un drept consultativ. Caimacamul singur pronunţà hotărîrile, ce aveau drept de apel la divanul domnesc.

Rapoartele, pe cari le făceau ispravnicii din judeţele acestea de peste Olt — rapoarte ce luau numele de înştiinţări — se îndreptau prin Caimacam către marele Vistier. Căimacămia aveà cancelaria ei condusă de un director care se numeà Vătaful Căimăcămiei.

In Craiova mai erà numit de Domn un ispravnic de străini pentru judeţele de peste Olt; şi un armaş al doilea al Craiovei, care aveà atribuţiuni identice cu ale armaşului cel mare. Polcovnicul de târg al Craiovei sau poliţaiul Craiovei se numeà de Caimacam şi aveà aceleaşi atribuţiuni ca şi Aga.

Toţi funcţionarii Caimacamiei, atât cei superiori cât şi cei mici, afară de impiegaţii cancelariilor, se numeau pe timp de un an; la împlinirea anului se înlocuiau cu alţii; sau se numeau din nou cei vechi, pe încă un an.

Logofătul ţerei de sus şi Logofătul ţerei de jos erau administratorii Justiţiei; unul pentru ţara de sus sau în judeţele de dincoace de Olt; celălalt în ţara de sus sau în judeţele de peste Olt. Ei numeau pe toţi judecătorii departamentelor şi ai judeţelor; pe toţi condicarii sau grefierii, cu un cuvânt, pe toţi împiegaţii justiţiei afară de membrii Divanului veliţilor boieri; divan, din care făceau parte şi dânşii. Cancelaria logofeţiei aveà pe întâiul condicar; apoi pe condicarul jelbilor şi vreo 25 de copişti.

Condicarul jelbilor primeà toate petiţiile ce se adresau Domnitorului; le treceà într'un registru; puneà în dosul lor buiurdisma

domnească sau apostilul şi le îndreptà în urmă, către autorităţile competinte, după natura reclamaţiei.

Din Divanul aşà zis al Veliţilor pe lângă Logofătul din ţara de sus şi acela din ţara de jos, făceau parte şi Vornicul din ţara de sus şi Vornicul din ţara de jos, în atribuţia cărora intrà cercetarea şi regularea conflictelor ce luau naştere între orăşeni din cauza încălcării locurilor ce posedau în Capitală. Şi tot din Divanul acesta mai făceà parte, şi Logofătul de străini, care judecà pricinele civile dintre pământeni şi supuşii străini, faţă cu un delegat al consulatului respectiv, asistat de doi sau mai mulţi judecători numiţi de Logofătul ţării de sus; aceştia însă, numai cu drept consultativ. Hotărîrile se pronunţau numai de Logofăt şi erau supuse apelului la Divanul Domnesc.

Hatmanul erà şeful superior al înfăţişării proceselor înaintea Divanului Domnesc; şi tot odată executorul hotărîrilor Domnitorului. El aveà la ordine trei vătaşi sau zapcii hatmaneşti: unul, aşà numit vătaf de divan; altul vătaf de păhărnicei şi un altul vătaf de aprozi. Fiecare dintre aceştia aveau câte un ajutor sau ceauş, prin care se chemau impricinaţii la înfăţişare în zilele hotărîte. Hatmanul aveà o închisoare mai confortabilă, în care se arestau boerii, când erà nevoe de executarea hotărîrilor date contra lor.

Armaşul cel mare erà executorul hotărîrilor criminale întărite de Domnitor. Aveà sub administraţia sa toate închisorile, penetenciarele şi localurile de osândă la munca silnică; numind şi personalul necesar îngrijirii acestor locaşuri.

Sub ordinele lui erau calăul temniţei şi masalagii domneşti sau ţiganii cari alergau pe jos noaptea cu masalaua [1]) aprinsă, înaintea trăsurii Domnitorului, spre a luminà strada.

Toţi boerii cei mari aveau masalagii lor, dintre proprii lor ţigani; iar Spătarului şi Agăi pentru fiecare noapte, le trimeteà Armaşul cel mare, câte doi masalagii.

Armaşul cel mare mai aveà şi administrarea tutulor ţiganilor din ţara de sus, cari se numeau ţigani domneşti. La fiecare judeţ el orânduià câte un zapciu ce aveà grija să perceapă contibuţia ţiganilor [2]), sub ordinele lui erau şi două ajutoare: al doilea şi al treilea armaş.

[1]) Masalaua erà o prăjină de lemn în vârful căreia erau aşezate două cercuri de fier împreunate şi umplute cu cârpe îmmuiate în păcură.

[2]) Ţiganii Domneşti erau împărţiţi în sălaşe; fiecare sălaş având un vătaf al său. Sălaşul erà reunirea unui număr de familii aşezate în acelaş loc, ei fiind nomazi. Aveau supranume de: ursari, lingurari, fierari şi aurari. Aurari se numeau ţiganii, care aveau dibăcia de a culege aurul ce erà adus de rîuri de prin munţi. Aurarii plăteau contribuţia în natură; fiecare aurar dând pe an două şi chiar trei dramuri de aur. Contribuţia aceasta împreună cu aceea pe care o răspundeau ceilalţi ţigani meseriaşi formà venitul exclusiv al Doamnei.

II. In ce chip se da justiţia.

In Capitala ţerii erau trei tribunale de prima instanţă: două civile şi unul criminal.

Tribunalele civile se numeau departamentul de 7 şi de 8, iar celalt departamentul criminalion. Mai nici odată însă aceste tribunale nu aveà numărul complet de şeapte sau de opt judecători; abia dacă se puteà compune din trei sau doi membri şi numai unul singur aveà dreptul, de a pronunţà hotărârea. Anaforalele sau hotărîrile celor două departamente civile erau supuse în apel la Divanul veliţilor boeri; iar hotărîrile acestora se apelau la Divanul Domnesc. Anaforalele departamentului criminalion se înfăţişeau Domnitorului care, sau le întăreà şi atunci se executau; sau modificà penalitatea în favoarea osânditului.

Divanul veliţilor erà compus din Vornicul din ţara de sus şi Vornicul din ţara de jos; din Vornicul al treilea şi al patrulea; din Logofătul ţerei de sus şi Logofătul ţerii de jos; din Logofătul de străini şi Logofătul de obiceiuri.

Uneori Domnitorul numeà ca membru la acest Divan şi dintre boerii de clasa a doua, acesta însă numai dacă aveà reputaţia de bun legist.

Boerii de clasa I-a dela Ban la Comis erau scutiţi de a trece cu procesele lor pe la prima instanţă; procesele lor se îndreptau direct la Divanul veliţilor. Până şi petiţiile lor se deosebeau în denumire de a le celoralţi muritori; aşà, pe când ale privilegiaţilor se numeau anaforale, ale celoralţi luà numireà de jălbi.

Divanul Domnesc se deschideà totdeauna sub prezidenţia Domnitorului. [1]) El se compuneà din veliţii boeri şi la şedinţe pe lângă dânşii, mai asistau Mitropolitul ţerii, Postelnicul cel mare, Aga, Hatmanul, cum şi al doilea şi al treilea postelnic.

Domnitorul cercetà, judecà şi hotărà pricina având facultatea de a aprobà, a modificà sau a preschimbà cu totul anaforaua veliţilor care, mai totdeauna erà mai mult un raport, decât o hotărîre.

Grefa Divanului Domnesc se compunea din: Intâiul Logofăt, din alţi trei logofeţi de taină, şi de un al treilea logofăt. Cei trei logofeţi de taină împreună cu al treilea logofăt erau însărcinaţi cu redactarea practicalelor, iar întâiul logofăt de taină cu redactarea hotărîrilor.

---

[1]) Ceremonialul şedinţelor Divanului Domnesc se găseşce descris amănunţit, într'un alt articol al meu, intitulat: „Curtea Domnească, garda Domnească şi cum se ridicau boerii la ranguri înainte de regimul regulamentului organic"; articol apărut în primul fascicul al acestui volum.

III. Cum se încasau dările.

Inainte de Regulamentul Organic locuitorii Ţării Româneşti, a-fară de boerii şi privilegiaţii, cum erau postelniceii fii de boeri şi asidoţi, se clasificau, din punctul de vedere al fiscului, în: ***lude, mazîli, ruptaşi, brăslaşi, scutelnici*** şi ***posluşnici.***

Sub numirea de lude se înţelegeà contribuabilul, nu individul, căci pe acel timp două, trei sau mai multe individe formau un lude sau un contribuabil. Clasificarea aceasta, numită asezământ sau catagrafie, se făceà odată pentru cinci ani de către ispravnicii judeţelor, împreună cu un boer ce erà rânduit de Domnitor.

In repartizarea numărului de lude se luà ca punct de plecare comuna, avându-se în vedere mijloacele materiale ale locuitorilor ei. Se întâmplà uneori, ca o comună care aveà o sută de locuitori să fie înscrisă cu 50 de lude; şi alta cu un număr tot atât de locuitori să fie înscrisă, cu 30 de lude sau şi cu mai puţin; şi s'a văzut comune de patruzeci, cincizeci şi seasezeci de familii, să fie înscrise cu 10, 5, 3 chiar 1 şi jumătate lude.

Odată întocmită această catagrafie în ţéra întreagă, se făceà cunoscut Visteriei ţifra totală a contribuiţiei ce aveà să primească pe an dela fiecare judeţ. Cu toate acestea, în cursul celor cinci ani, ispravnicii judeţelor aveau facultatea de a scădeà sau adăugà numărul ludelor la comune; fără însă, ca modificarea aceasta să poată produce o scădere a ţifrei totale a ludelor din judeţul ce administrau. La fiecare două luni, Sameşii trimeteau la visterie un extract de socoteli, prin care se arătà modificările ce fusese introduse pe la comune; adăugând numărul ludelor pe la comunele ce prosperau şi diminuându-l pe la acelea a căror mijloace deveneau mai slabe.

Un lude plăteà pe an, în şease rînduri, adică la câte două luni, câte 18 lei şi 20 de parale, bani aşà zişi 'ai dăjdii; şi 12 lei şi 20 parale banii lefilor. Mai plăteà încă alţi 40 lei, în două rânduri, adică la şease luni, pentru mizilhanele sau pentru acoperirea cheltuelelor necesitate de ţinerea poştelor. Ludele mai erà expus şi la toate sarcinele ce se impuneau comunelor; sarcini numite podvezi sau angarale. Intre acestea intrau feluritele transporturi pentru necesităţile publice şi alte dări provenite din producţiunile comunei. Mazîlii, ruptaşii, brăslaşii plăteau contribuţia pe individe. Cei dintâiu dau câte 20 lei; cei de al doilea câte 15 lei; iar breslaşii câte 12 lei, contribuţie ce se împlineà pe tetraminie. Ei erau apăraţi de podvezile impuse comunelor, fiind expuşi numai în cazuri excepţionle la câte un serviciu.

Scutelnicii şi posluşnicii erau apăraţi cu desăvârşire atât de dări cât şi de podvezi; fiindcă ei erau contribuabilii boerului de care ţineau. Scutelnicii dau pe an acelui boer, câte 60 până la 80 de lei în câte două rate; iar posluşnicii îşi împlineau contribuţia prin serviciul ce făceà boerului lor.

Scutelnicii se făceau prin cărţi de visterie, iar posluşnicii prin cărţi date de ispravnici.

Boerii dupe rang aveau şi numărul de scutelnici. Aşà boerii cei mari aveau fiecare câte 80 de scutelnici; afară de Aga şi Camăraşul cari aveau numai 60. Clucerul şi căminarul aveau 40 de scutelnici; Paharnicul 25; Stolnicul 20; Sărdarul 15; Medelnicelul 12; Slugerul 10; iar Pitarul, Şătrarul şi Clucerul de arie numai câte 6. Boerii de clasa patra aveau câte 3.

Posluşnicii de drept se cuveneau numai proprietarilor boieri. Ei erau întrebuinţaţi în serviciile proprietăţii ca: morari, pădurari, isprăvnicei, dârvari pescari şi vânători. Unii se plăteau, prin serviciile aduse; alţii plăteau în natură: aşa dârvarul aduceà lemne, pescarul peşte, vânătorul vânat etc.

Boierii abuzau însă foarte mult de serviciile ce le aduceau posluşnicii; unii cari aveau posluşnici croitori, tâmplari, ferari, zidari îi puneà să le lucreze fără ca în schimb să le deà vreo plată. Şi bietul posluşnic răbdà tirănia căci, ca posluşnic al boerului, nu răspundeà nimic către fisc şi era scutit de podvezi.

Când un boier se înălţà la rang superior, sau pentru întâiaş dată se boierea, visteria da imediat ordin către ispravnicii judeţului de unde erà boierul, spre a-i regulà scutelnicii cuveniţi rangului ce dobândise. Ordinele acestea se dau în două chipuri: pentru favoriţii şi protegiaţii vistierului ordinul sunà: *„Veţi face atâţea scutelnici cutărui boier, cu paguba visteriei"*; şi în cazul acesta, scutelnicii se alegeau dintre lude, iar în socotelile trimise visteriei de sameşul judeţului, se scădeà cu sumele ce se primeau de boerul căruia i se făceà scutelnici. Pentru neprotegiaţi, în ordinele date ca să se facă scutelnici fraza se schimbà puţin şi se spuneà astfel: *„Să se facă atâţea scutelnici, cutărui boier, fără paguba visteriei"*.

In cazul acesta boierul aveà de întâmpinat oarecari greutăţi în găsirea de scutelnici fiind nevoit să aleagă din individele rămase nescrise în catagrafie sau dintre aceia cari, nu erau clasificaţi printre contribuabili la facerea aşezământului, neavând încă etatea cerută, pentru a figurà ca contribuabil.

Postelnicii se făceau prin cărţi domneşti, cum se făceau şi neamurile sau boierii de neam. Aceştia erau dintre nepoţii şi strănepoţii

de boieri, ai căror părinţi încetau din vieaţă fără să dobândească vreun rang. Şi ei erau apăraţi de dări către fisc şi de podvezi,

Asidoţii, se făceau tot cu cărţi domneşti; aceasta erà un privilegiu ce se da celor cari pe vremuri ocupase vreo funcţiune publică sau adusese vreun serviciu Statului; într'un cuvânt, se da celor de oarecari condiţiune socială. Cu tot privilejul de care ei se bucurau, totuş în cazuri excepţionale, ca atunci când se iveau o epizootie, sau ciumă, lăcuste şi alte calamităţi, asidoţii se impuneau la câte o sarcină.

Veniturile Domnitorului sau lista civilă se forma din preţul eşit din vânzarea ocnelor, din exploatarea sărei, din taxele pe mărfurile ce intrau în ţară şi din vânzarea huzmeturilor sau din taxa ce se puneà pe vinurile din viile proprietarilor neprivilegiaţi, taxă ce se numeà vinărici.

Aceste venituri se mai alimentau şi din taxa pusă pe porci şi pe stupi, aşà zisul dijmărit, din taxa pe oi şi din taxa pe care o plăteau mocanii străini ce veneau, pe timpul verii, în ţară pentru păşunatul oilor, taxă ce se chemà oerit.

Ramura aceasta producătoare de venit se puteà luà şi în antrepriză. Antreprenorul acestor venituri numit *Capziman* rânduià la fiecare judeţ un impiegat al său, numit taxeldar, care percepeà taxele având concursul ispravnicilor şi zapciilor. Antrepenorul ocnelor numeà pe cămăraşii ocnelor care totodată aveau şi administraţia comunelor din prejurul ocnelor locuite de ciocănaşi [1]) şi mâglaşi[2]).

Afară de aceste venituri, Domnitorul mai primeà pe seama sa şi orice excedent care rămâneà la fiecare şease luni, din banii dăjdiei şi ai lefurilor; dupe ce se scădeà cheltuelile Statului, tributul către înalta Poartă şi după ce se achitau şi lefurile. Excedentul se primeà de Domnitor din mâna cassierilor, care odată cu banii îi immânau şi socoteală în prescurtare.

ION B. BOBESCU.
(WANGI)

---

[1]) Ciocănaşii erau cioplitorii de sare.
[2]) Mâglaşii erau lucrători cari aşezau bulgării de sare in grămezi sau mâgle

DOCUMENTE ISTORICE.

ACTELE PIETRARILOR DIN VÂLCEA.—VLĂDICA CLIMENT, AL RÂMNICULUI.

NOTE ŞI EXCERPTE

Din actele Pietrarilor din jud. Vâlcea, păstrate cu multă pietate de d-l C. Petraru, Deputat, am extras următoarele mărturii din trecut, vrednice de toată încrederea, ca orice amintiri transmise prin hrisoave domneşti, prin zapise, şi prin cărţi de judecată, de învoială şi de danie. Şi pentru o expunere a lor, le-am împărţit precum urmează:

1. *Moşia Pietrarilor*. Dupe hotarnica din 1799, Pietrarii din Vâlcea sunt moşneni cu hrisov de stăpânire din zilele lui Pătraşcu Vodă, tatăl lui Mihaiu Viteazul, din 19 Iulie 1557, precum întăresc boierii hotarnici trimişi la faţa locului în 1799 şi cari spun că au văzut „o copie de hrisov al Mării Sale răposatului Pătraşcu Vodă dela leat 7065 (1557) Iulie 19, ce ne-au adus moşii Pietrari".

Neamul Pietrarilor, cari au stăpânit a treia parte din tot hotarul satului, funia numită Rotărească, stăpânesc şi astăzi moşioara pe care au ţinut-o cu multă greutate. Judecându-i dupe actele lor, Pietrarii au fost în adevăr oameni zdraveni, căci, de n'ar fi fost aşà, de mult şi-ar fi pierdut pământul lor.

2. *Impresurarea moşiei*. Un Pietrar, cum n'a mai avut Episcopia Râmnicului păstor, însuş Vlădica Climent chivernisitorul, dăruind un loc de vie nepotului său, popii Mihului din Bodeşti, scrie în actul de danie (No. 3): „Şi pe el încă îl las în datorie ca să fie în urma noastră purtător de grije de nepoţii noştri ori la ce păsuire vor aveà, de *împresurarea moşiei* sau de altele, precum noi i-am purtat grija, de l-am crescut, l-am căsătorit şi l-am preoţit".

Scriind acestea, la 1743, Episcopul Râmnicului îşi aduceà aminte de încălcarea moşioarei lor Pietrari „din zilele răposatului Ştefan Cantacuzino Voevod", când, după mărturia unui act din 1722 „hotărându-se acea moşie Pietrari cu 12 boiari, fiind la mijloc şi dumnealui Radul Vornicul, feciorul Hrizei Vistiarul, li-s'au împresurat părţile de moşie de către sf. Mănăstire de un lemn". (Porunca: „In numele prea sfinţitei chesaricestii măririi şi Prinţepul Valahiei dencoace de Olt Domnul Domnul nostru prea milostiv" subscris: „Gheorghe Cantacuzino" împreună cu: Gligorie Bălean, Radul Golescu, Ilie Ştirbei, Staico Bengescu"; (an. 1722).

Işi mai reamintea Vlădica, după 20 şi mai bine de ani, de vremea când el, simplu „Popa Climent" împreună cu frăţină-său Popa Mihu din Pietrari „n'au fost odihniţi" pentrucă li se împresurase moşia.

3. *Dreptate cu sila*: *„Bani lăpădaţi noaptea pă fereastră"*. Pentru a dovedì prin acte samovălnicia justiţiei româneşti din trecut, faţă de mica proprietate a moşnenilor, iată pe scurt istoricul împresurării, de care Pietrarii se scapă prin schimbarea regimului (Ocupaţia Austriacă) şi bine înţeles prin neşovăirea lor la judecată. Procesul începe dela vânzarea fără consimţământul rudelor: O parte din Pietrari vând partea lor unui oarecare „Ban Crăciun", vătaful". In virtutea dreptului de protimisis, Popa Mihu din Pietrari începe judecata: „au mers la divan la Ştefan Vodă; Şi Măria Sa i-au fost dat pe seama Ducăi Cămăraşul dela Vel Ocnă ca să-i judece împreună cu neguţătorii şi cu preoţii".

Şi s'a hotărît cu drept, să li se întoarcă moşia: „Dar Crăciun, ca un om rău, n'au fost dat moşiile cu zapisul ce au fost cumpărat dela feciorii Lupului, ci s'au dus de au vândut acea parte de moşie Mănăstirii-de-un-Lemn„. Urmà dar, dupe lege, pedepsirea omului rău şi anularea vânzării. Ce se întâmplă însă?

Radu Vornicul, însuş cronicarul, alias Radu Popescu, recte Radu Carida din Popeşti, fiiul lui Hrizea Vistierul, vrând, se spune, „să facă o pace, au zis: să ţie Mănăstirea dintr'acea moşie jumătate şi popa Mihul jumătate, şi au zis lui Crăciun să întoarcă banii pă acea jumătate. Iar el (popa Mihul) nici de cum n'au primit. Ci au mânat Vornicul Radul pă Crăciun şi cu Portarul de au lepădat banii noaptea pă fereastră în casa popii Mihului". Astfel mărturiseşte Şărban Bujoranul cu alţi 24 de boieri, trimişi la faţa locului „din porunca Mării Sale Beizadea şi a cinstitei Administraţi şi având cu ei cartea de blestem dela Episcopul Damaschin „ca să lipsească făţăria dela mijloc". Şi astfel se constată că hotărîrea lui Radu Vornicul şi a celor 12 boieri „n'au fost bine şi cu dreptate, că au fost luată moşia fără dreptate". Adăogăm că Radul Cronicarul, Vornicul, este nepotul acelui Carida, care adusese lui Mateiu Basarab textul grecesc al „Indreptării legii".

4. *Regimul austriac*. S'ar părea că înclinăm spre „Administraţia prea sfinţitei chesariceşti măriri" care a îndreptat în cazul de faţă legea, anulând hotărîrea „de noapte" a istoriculului dela luminata Curte a viitorului Domn din Fanar. Avem însă şi sub acest regim specimene de confiscări de moşii pe seama prea sfinţitei chesariceşti Cămări.

La 1742, Iunie 14, Antonachi Caliarhi vel Ban al scaunului Craiovei, întărind stăpânirea popii Mihului peste un loc, ne spune că acel loc a fost al lui Tudor Paharnicul Grecianul, care l-a stăpânit „până la începerea ceialalţi răzmiriţi, iar după aceea rămânând aceste 5 judeţe supt stăpânirea Nemţilor, ***au căzut acea moşie supt stăpânirea Cămărăi împărăteşti***, fiind Tudor Paharnicul Grecianu peste Olt; iar după răzmiriţa ciastă de acum, rămâind aceste 5 judeţe supt stăpânirea Domniei, ca şi mai înainte, şi căutându-şi Barbul, fiul Paharnicului Tudor Grecianul, acea moşie şi descoperind-o cu boiarii acum în zilele preà luminatului nostru domn Io. Mihail Racoviţă Voevod, au voit ca să vânză etc", şi a vândut-o. Şi e destul.

5. *Spargerea satelor; risipirea moşnenilor*. Se ştie că boierii cei mari pribegeau cu gând că doar vor căpătà domnia cu ajutorul strein, dar nu se cercetează în deajuns de ce fugeau moşnenii lăsând satele pustii.

Un popă Anghel ot Ştefăneşti, sud Gorj, vânzând o parte din moşie în hotarul Pietrarilor, după curgerea neamurilor şi după cuprinderea hotărniciei, spune, în actul lui de vânzare, că locul e de moştenire, şi că l-au ţinut strămoşii lui până „la spargerea satului din zilele şederii Turcilor aici", când, adaugă preotul, „tatăl

nostru nu s'au mai întors la urmă, ci s'au statornicit la numitui sat de mai sus arătat Ştefăneşti, şi, când au putut să vie să ia cevà după moşie, au luat, când nu i-au venit, au rămas de s'au mâncat de verii buni ai noştri" etc. Aşa scrie Popa Anghel în zapisul de vânzare din 28 Martie 1810.

6. *Arhondologia în prima jumătate a secolului al XVIII:*

a) *Boerii din Divan.* Despre aceştia actele moşnenilor nu amintesc decât numele lor ca martori, după Domn, sau ca ispravnici răi (Vornicul Radu, despre care s'a scris mai sus). Printre boierii din Divan întâlnim pe Constantin Ipsilant şi un Alexandri:

1743 Ghenarie 22 Bucureşti. Io. Mihail Racoviţă Voevod, şi panii: Iordache *Kreţulescu* vel Vornic; Constandin Dudescu vel Logofăt, Antonachi vel Ban, Costandin Ipsilant vel Spătar, Grigorie Grecian vel Vistier, Iordache vel Postelnic, Mihail Bărbătescu vel Paharnic, *Radu Kreţulescu* vel Stolnic, Iordache vel Comis, Vasilache vel Sluger, Drăghicean vel Pitar;

1744 Ghenarie 12: Fără loc. Aceiaşi de mai sus, lipsind însă Costandin Ipsilant, Grigore Grecian, Radu Kreţulescu şi Iordache vel Comis, şi fiind alţii: Fera Brezoianu vel Vistier, Toma vel Stolnic, Alexandri vel Sărdar, Fotache vel Sluger.

b) *Boeri hotarnici.* Pentru înţelesul vechiu al unor cuvinte cari şi-au schimbat însemnarea, iată câtevà nume de boeri hotarnici cu rangurile lor din 1722: „Dobrotă *judeţul* ot vel Ocnă, Ştefan Vătaful, Chirca Ciauşul ot Râmnic, Mihăilă Pârcălab ot Costeşti, Pătraşco Căpitan:

c) *Alţi fruntaşi din sat şi slujitori:* Crăcuin Vataful, despre care fù vorba, erà un mic Ban; un strămoş al Pietrarilor, fratele Episcopului Climent, se numeà Simeon Vătăşelul, fruntaş în sat; omului care însoţise pe Crăciun să lapede banii cu sila pă fereastra popii Miului i se spuneà „Portar" etc.

7) *Vieaţă religioasă.* Din neamul Pietrarilor au eşit mulţi popi, protopopi, şi un Vlădică, Climent. Acesta scrià că datina de a zidì biserici pe locul părintesc este un obiceiu „întru cinstea ţării şi a patriei" şi că acel obiceaiu „fostu-s-au întemeiat în ţara noastră din zilele vechi şi din descălicătoarea ţerii" Şi în elanul lui religios pentru veşnicia credinţei, neîntrecutul Climent pătrundeà cu gândurile veacurile viitoare ca un profet care vesteşte că acest obiceiu strămoşesc „ţinutu-s-a şi se va ţineà până în veac". Apoi, învăpăiat de o iubire a locului natal, cum numai el puteà să o simţă în acele vremuri de „jaf, şi surpare şi stricăciune", se gândì să facă o biserică la moşioara lor din Pietrari. Dar văzând că nu va puteà săvârşì singur lucrarea, după gândul lui, de vreme ce „fost-au ars Turcii şi sfânta Episcopie", îşi aduse aminte de agoniseala fraţilor săi, şi singur spune că „având doi fraţi, popa Mihul din Pietrari şi Simeon Vătăşelul de acolo, le am spus cum doreaşte sufletul meu a zidì sfântă biserică la moşia noastră". Şi cu cele ce erau „toate, spune Climent, din osteneala mea şi câştigate cu omoforul şi din munca fraţilor mei", zidì biserica din satul părintesc. Cât despre averea Episcopiei, în timpul când a zidit biserica din Pietrari, Climent înlătură orice bănuială zicând: „iar din venitul Episcopiei să nu se gândească cinevà că am pus preţ de ban, că venitul Episcopiei de ar fi fost cât de mare încă nu mi-ar fi ajuns la ce jaf, şi surpare şi stricăciuni ajunsase Episcopia, precum iaste de toţi ştiut".

Şi sfârşind actul bisericii din Pietrari [1]) neuitatul Climent se roagă de urmaşii lui la Vlădicie să aibă milă de biserica lui şi de moşioarele ei, aşa precum spune el „mi-a fost şi mie milă de sfânta episcopie aceasta, de am făcut

[1]) Tipărit în Istoria Episcopiei Râmnicului, 1906.

cele ce n-au fost şi am înnoit cele învechite, şi am ridicat cele surpate şi am dires cele stricate".

Chipul oltenesc al acestui păstor sufletesc, înalt şi drept ca un brad frumos de munte, vorba lui totdeauna măsurată şi chibzuită, chiverniseala, grija de cele sfinte, iubirea de rude, de moşie, de lege şi de ţară, toate acestea ilustrează geniul rasei noastre, cu toate însuşirile ei atât de curate şi aşa de bine păstrate de moşneni. Fără îndoială că Episcopul Climent este cea mai de seamă figură românească din această vreme. El lasă o urmă neştearsă în eparhie şi un cult în familie. De aceea de multe ori strănepoţii de fraţi ai Episcopului Climent, la vreme de neînţelegere între ei, se împăcau, dându-şi bine seamă că „luând în deaproape bagare de seamă diata strămoşului" din leatu 7259 (=1751) Martie 4 „neunirea dintre noi", spun ei, „i-ar aduce călcare".

ACTE:

Reproducem în întregime următoarele două zapise româneşti vechi, din întâia jumătate a secolului al XVII-lea, pentru graiu, obiceiuri juridice, sfragistică etc., şi cartea de danie a Episcopului Climent din 1743.

No. 1. *Zapisul satului Valea lui Dobre din 7 Maiu 1627.*

„+ Scris-am noi satul Vale lui Dobré anume: Opriş cu vară-me Dumitra şi cu vară-me Stana, şi Măne cu vară-me Voica şi Velica, şi eu Iani cu frate-mieu Vladul şi cu nepotu-mieu Stroe şi iară cu frate-mie[u] Stanciu, şi eu Marin cu frate-mieu Ion, acesta al nostru zapis să fie la mâna Simei al doilea Logofăt, cum să să ştie că i-am vândut u[n] codru de loc în Băteşani den hotarul Păuşeştilor până în capul *locului Grecului* şi de în matca Otăsăului pre părâul făntânei în sus pre mişlocul crângului la capul Dălbanului de în jos iară până [în] ho[ta]tarul Păuşeştilor derept 2100 aspri gata.

Şi-o am văîndut de a noastră bună voe şi cu ştire tuturor fraţilor. Şi când am făcut aciastă tocma fost-au mulţi boeri şi megiea[şi] deprejur locului.... Cărstiian Postelnicul, ot Boteni, i Iani ot dos, i Pana ot R...... G[liligo]rie ot Cismăneşti...... popa Stoica, i popa Zahariia, i Gligorie, i Stănil, i Tudor Grecul, i sin ego Iani, i Manta, i Dumitru, i Franza, i Ilie, i Radul Bidiviul; ot Pietrari, Ioan, i Coman; ot gor Foleşti, David; ot Chiceni, Filip i Ion.

Pis az Gheorma Pitariul. Vălet. 7135

Pis meseţ Mai 7 dăn.

[1] Insă fără de mănă [2] [3] [4]

Original, pe hârtie gălbue lipită peste alta.

1,2,3,4: Peceţii imprimate cu cerneală, No. 1 având legenda: „Fiera Logofătu" No. 2: „Mihalcea" şi de desupt un leu; No. 3, legenda ilisibilă, iar în mijloc o cruce ţinută de doi lei afrontaţi, No. 4 nu se distinge.

No. 2. *Zapis din 1634.*

† Adecă eu Velica şi cu soro-me Ilina den Văleni împreună cu mă-noastă Cărstiana scriem acesta al nostru zapis să fie de maré crédinţă la mâna jupânului Simei al doilé Logofă[t] şi a jăpânesie domnelui Mariei, cum să se ştie că i-am vândut parte noastră de muşie toat[ă] cătă să va alége préste tot hutarul den câmpu, den pădurẻ şi den apă şi den sălişté satului ori cât să va alége; şi o am vândut noi de a noastră bun[ă] voe ca să-i fie domnelor muşie şi cucunilor dumnélor ohabnic, şi o am dat derept 3000 de aspri gata şi o iapă.

Şi cu acei bani ne-m înzăstrat noi şi ne-m măritat, însă Velica şi Ilina fetel[e] Radului Piarsecă. Derépt aceia am vândut domnelui muşie nostră toată den Văleni cătă să va alége cum scrie mai sus; Şi o am vândut încă den zilel[e] lui Aléxandru Vodă cel Maré Iliaş. Şi când o am vândut fust-au buiari mărturie şi mulţi megiaş[i]: den Ocnă, jupânul Chiera neguţăturiul; şi den Păuseşti : Stănil, şi Luca, şi Antonie, şi Sfranţa, si unchiu-său Ilie şi Stepca; den Pietrari: Ivan şi Stoian; den Custeşti: Stoica, şi Opré şi Dobrin; den Văléni: Opriş şi Iane şi Măine.

Pentru credinţă am pus şi piceţil[e]. Şi am scris eu Dumitraşcu şi Gligorie, Pustelnicul ot Păusăşti.

Pis [1] [2] Meseţ Sept 4 dn
[3] [4] Vl. 7144
[5] [6] [7] [8] [9]
[10] [11] [12]

Act original, pe hârtie galbenă. Semnul hârtiei : trei semilune.

No. 1, 4, 5, 8, 11 peceţi aplicate cu cerneală, restul puneri de degete. Peceţiile: No. 1 : în cerc, un vârf de molivt aşezat pe mâneriul unei cârje şi ţinut de doi sgripţori afrontaţi; No. 4: rău imprimată; No. 5 : în octogon, Diana cu tolba şi cu arcul; No. 8 : în octogon, un vârf de arbore între doi sgripţori afrontaţi; No. 12 : două cercuri de perle; în cercul mare legenda : „Pecét"; în cercul mic o cruce aşezată pe un scut.

No. 3. *Cartea de danie a Episcopului Climent, din 1743.*

Climent m(i)l(o)stiiu b(o)jieiu Ep(i)scop Răm(n)ic.

Dat-am cartea smereniei noastre nepotului nostru popii Mihului din Bodeşti feciorul sororii noastre Marthei mo(na)hiei, care s-au chiemat pe mirenie Mihalcea, şi al cumnatului nostru Stănilă, precum să să ştie că, crescându-l noi din copilărie, şi până acum fiind tot supt ascultarea noastră, ne-am milostivit pentru pomenirea noastră de i-am dat loc de ş-au făcut patru rozoare de vie în hotarul nostru al Pietrarilor ce să zice în vărtop alăturea cu viia noastră, ca să aibă a o stăpâni cu bună pace despre noi şi despre nepoţii noştri şi despre tot neamul nostru, el şi feciorii lui, nepoţii lui şi cine să va trage dintr-însul până în veaci, pentru că de a noastră bună voe i-am dat; şi pentru mai adevărată credinţă am iscălit mai jos, puind şi pecetea, ca să să crează. Şi pe el îl lăsăm în datorie ca să fie în urma noastră pur(tă)tor de grij(ă) de nepoţii noştri ori la ce păsuri vor avea de înpresurarea moşii sau de altele, precum şi noi i-am purtat grij(a), de l-am crescut, şi l-am căsătorit şi l-am preoţit. Aceasta. Ghenarie 23 leat 7251.

(Semnătura autografă în monograme şi cu parafă).
Climent Episcop Râmnicului

[L.P.]

Pecete imprimată cu fum, formând un octogon cu 4 laturi mari despărţite prin alte 4, de patru ori mai mici. Inlăuntru, crucea şi cârja, amândouă pornind de sus, una dela dreapta şi alta dela stânga, se întâlnesc în centrul octogonului. Mai jos de centru ornamente. Pe laturi:

К Л
Є П
Р

adică Cl(iment) ep(iscop) R(âmnicului).

AL. T. DUMITRESCU.

TIPOGRAFIA EPISCOPIEI DELA RÂMNICUL-VÂLCEA

Prin părţile României de peste Olt, aproape în toate timpurile s'au găsit focare de cultură, la cari s'au luminat minţile, s'au oţelit inimile şi s'au format caracterele bărbaţilor de seamă ai acestei ţări, născuţi în acele regiuni ale Olteniei.

Tot acì, în judeţul Vâlcea, în chiliile mânăstirii Govora, instalează Matei-Vodă, la 1634 oficina lui *Meletie Macedoneanul tipograful*, în care se tipăriră multe cărţi spre folosul Bisericii noastre româneşti. De acì au eşit mai mulţi ucenici de-ai lui Meletie, cari se împrăştiară prin părţile locuite de Români, pe unde se mişcà vre-un teasc sau vre-o inimă, care să dorească luminarea neamului său.

De acì trecură la Câmpul-Lung, la Mânăstirea Dealului, la Târgovişte şi chiar în Alba-Iulia, cum fu dascălul *Popa Dobrea*, care instală în acest oraş transcarpatin primele teascuri româneşti, la 1638, după cum reese din precuvântarea *Cazaniei* sau *Evangheliei cu învăţături*, întâia lucrare eşită de sub teascurile acestei oficine, şi care este în cuprinderea următoare:

«Drept aceea s'au aflat acest *Dascăl Popa Dobrea*, venit din ţara Românească de au **făcut tipare**, aici în Ardeal, etc.

Episcopia Râmnicului şi a Noului-Severin este cea mai veche din ţara Românească, după Mitropolia din Târgovişte. Ea a fost înfiinţată încă de prin 1500 de către Radu cel Mare, Mitropolit fiind Nifon, fostul Patriarh al Constantinopolei, având ca întâiu Episcop pe Mihail. Dar şi mai înainte de această dată existà în Severin o Episcopie, încă dela 1370, cu rangul de Mitropolie, înfiinţată sub Antim, numit mai înainte Daniil Critopol, spre a fi desfiinţată pe la finele secolului XV [1]).

Tipografia însă nu fu adusă acì decât la 16 Martie 1705 de către *Antim Ivireanul*, egumenul dela Snagov, care fusese înălţat la rangul de Episcop al acestei Eparhii, în locul caterisitului Episcop Ilarion. Această tipografie a Râmnicului ocupă un loc de frunte în mişcarea noastră culturală din veacul XVIII şi începutul celui de al XIX-lea.

Fusese un timp când rămăsese singura tipografie în România de dincoace de Milcov. Cea dela Buzău încetase orice activitate încă dela 1769 sub Episcopii *Cosma*, *Dositeiu*, *Costandie* şi *Gherasim* până la

---

[1]) *Biserica ortodoxă română şi cultele străine din Regatul României*, Bucureşti, 1904.

CHESARIE, care o repune din nou în mișcare, iar aceea a Mitropoliei din București, pe la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui de al XIX, căzuse cu totul în părăsire, după cum rezultă dintr'o scrisoare a Episcopului de Argeș IOSIF, către negustorul POP din Sibiu, din care extragem următoarele:

«Pentru *Minee*, ce-mi scrii, că ai de gând a se tipări în 100 de exemplare, eu unul cu toată bucuria ași fi vrut să se treacă aici în țară, dar știu că Mitropolia a căpătat privileghiu domnesc să nu fie slobode cărțile altei tipografii, *cu toate că tipografia Mitropoliei nu are nici-o valoare, iar a Râmnicului e bună, având meșteri buni* [1]).»

In Hrisovul dela 3 Noemvrie 1817, pe care Vodă Caragea îl dă pentru autorizarea asociaților Dr. CONSTANTIN CARACAȘ, biv-vel Stolnicul RĂDUCANU CLINCEANU și biv-vel slugerul DUMITRACHE TOPLICEANU, spre a deschide tipografia dela Cișmea, la paragraful 5 se zice:

«Să aibă privileghiu a nu aveà voie și slobozenie nimenea altul a deschide tipografie în țara Domniei mele în soroc de ani 20. *Afară numai tipografia de la Râmnic sud Vâlcea*, să fie precum au fost slobodă, tipărind numai cărți românești și altă tipografie să fie în sfânta Mitropolie, după privileghiurile ce s'au zis mai sus că are.»

La Paragraful 8:

«Sfânta Mitropolie să fie volnică a tipări numai cărți bisericești rumânești, *cum și tipografia dela Râmnic a Episcopiei Râmnicului, iarăși are să fie slobodă precum au fost, a tipări numai cărți bisericești rumânești.*»

La Paragraful 9:

«Toate cărțile bisericești, ori grecești, ori rumânești, ce se vor tipări, ori la această nouă tipografie sau *la Râmnicul Vâlcea*, mai întâiu să se teorisească de către Prea Sfinția Sa părintele Mitropolit, etc.».

Tipografia lui Antim din R.-Vâlcea câștigase o mare reputațiune. Casa lui, ne spune PAPADOPOL CALIMACH, se chemà casa tipografului și există și azi sub aceiași denumire, deși în stare de ruină [2]).

In tipografia mitropolitană din București, precum și la cea episcopală din R.-Vâlcea, nu se tipăriau cărți cu conținut profan, ci numai bisericești. Acest lucru reese și din hrisovul lui Carageà prin care se autoriză deschiderea tipografiei dela Cișmeà.

Iată un fragment din acel document:

«. . . am poruncit de s'au făcut întrebare Preosfinției sale părintelui Mitropolit de primește a întocmì Preosfinția sa cu cheltuiala sfintei Mitropolii această tipografie ce cer unii alții a o întocmì în soroc de șase luni și a o ținea de a pururea Sf. Mitropolie, cu șarturi mai jos arătate deplin, și ne-au dat răspuns în scris că nici starea Mitropoliei, nici arhiereticescul haractir nu-l slobóde a ținea acest fel de tipografie, fără numai se făgăduesce, ca ori când va trebui cărți bisericești în limba românească pentru trebuințele bisericilor din toată țara, *să se tipărească aici în Mitropolie cât și la Episcopia de Râmnic.*»

Dela Râmnic a eșit și Mitropolitul GRIGORE, care ocupă o pagină bogată în desvoltarea culturii noastre religioase, precum și FILARET care reînoi cu totul tipografia și tipărì mai multe cărți. Numele acestui din urmă prelat se perpetuiază prin numirea ce se dede câmpiei de lângă cimitirul Șerban-Vodă, după numele său. Tot la Râmnic păstorì și vestitul Episcop CHESARIE, care îmbunătățì tipografia cu toate cele trebuincioase și tipărì multe cărți.

---

[1]) N. Iorga, Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Lit., XXVIII, p. 22–23.

[2]) Papadopol-Calimach. *Episod din Istoria Tipografiei în România*, cetit în ședința Academiei de la 15 Iunie 1896 și publicat în Analele Acad. Rom., Memoriile Secț. Ist., Tom. XVIII, 1896.

Familia de tipografi ATANASIEVICI, face epocă în Râmnic. Lucru curios însă e că mai toți tipografii de acì au fost străini.

In tipografia de la Râmnic, chiar în anul înființării sale, 1705, se tipărește:

1) Un *Antologion* adecă *Floarea cuvintelor*, volum in-folio, de 406 foi paginate, tipărite cu negru și roșu, pe 2 coloane a 40 de rânduri pe pagină. Are cetirile și tipicul românești, iar cântările slavonești. La finele cărții se află următoarea notiță: «Tipăritu-s'a în anul dela spăsenia lumii 1705. Prin osteneala iubitorului de Dumnezeu Kir ANTHIMŬ IVIREANULŬ, Episcopul Râmnicului». [1])

2) ΤΟΜΟΣ ΧΑΡΑΣ | ΕΝ Ω ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑΙ etc.= *Tomul Bucuriei*, în care se cuprind epistolele luĭ Fotie preosfințituluĭ Patriarh al Constantinopoluluĭ, | Sfântul și ecumenicul Sinod al optulea, unele însemnărĭ la acest sinod, | cele împotrivitoare la primatul Papeĭ Romeĭ ale luĭ Nicolae Doctorul filosof, | Cuvântul luĭ Meletie al Alexandrieĭ asupra primatuluĭ Papeĭ. | Dialogul ieromnimonuluĭ monach asupra altuĭ órecare monach contra Latinilor. S'a tipărit în Episcopia Rîmniculuĭ, pe când era Domn prea piosul, prea strălucitul și prea înălțatul Domn Egemon a tótă Ungrovlachia, Domnul Domn IOAN CONSTANTIN BASARAB VOEVOD. Prin cheltuiala și îngrijirea prea fericituluĭ și prea sfințituluĭ Patriarch al Ierusalimuluĭ și a tótă Palestina, Domnul Domn DOSITEIU de către prea iubitoriul de Dumnezeu și prea învățatul Episcop al Rîmniculuĭ, Domnul ANTIM din Ivir. In anul 1705, în luna Septemvrie.

Volum in-folio, având 18 foi nenumerotate și 640 cu număr. Tiparul numai negru, cu 40 de rânduri pe pagină.

La **1706** se tipărește:

1) **ПАѰНАРЄ** | слѹжєн, a adormireĭ Născătoareĭ de Dumnezeu cu Paraclisul cel de obște, | și cu Canoanele osmoglasniculuĭ | ce să cântă sîmbetele. | Acumŭ întîĭ într'acesta chipŭ typă- | ritŭ, și așezatŭ, | In zilele pré luminatuluĭ Domnŭ | IOANŬ CONSTANDIN B.B. VOEVOD: Cu blagoslovenia iubitoriuluĭ de Dumnezeu Kir ANTIMŬ IVIRÉNULŬ Episcopulŭ | Rîmnicului. | Cu toată chieltuiala și osîrdia pré | cuviosuluĭ Kyr IOAN Arhimandritul | sfintei mânăstiri Hurezĭ. De MIHAI IŞTVANOVICI Ipodiaconul | Tipograful. | In Râmnicŭ. | La anul dela Chr. 1706.

Volum in-8⁰, de 114 pagini numerotate, tiparul negru și roșu, cu câte 26 de rânduri pe pagină. Titlul este încadrat în flori de compoziție tipografică [2]).

2) *Cuvînt* la patima cea mîntuitóre a Cuvîntului-Dumneḑeu-Omul. Iar la acésta s'a adaus textul acesteĭ patimĭ din ceĭ patru Evangheliștĭ, numaĭ patru, adică ce se numesce adunat din ceĭ patru, al dascăluluĭ sfințiteĭ Evangheliĭ a mareĭ Bisericĭ GHEORGHE MAIOTA, profesor de limba elenă și latină al prea străluciților fiĭ aĭ prea luminatuluĭ Domnitor al Ungrovlachieĭ, Domnul Domn IOAN CONSTANTIN BASARAB BRÂNCOVEANU, tipărit în Episcopia Rîmniculuĭ de MIHAIL ipodiaconul IŞTVANOVICI, în anul Mântuireĭ 1706.

Volum in-8⁰, în grecește.

3) *Cuvînt panegiric* la cel întru ierarchĭ de minunĭ făcător, marele Nicolae, pronunțat întru vecĭnica amintire a luĭ Preda Brâncoveanu, de Radu fiiul Domnitoruluĭ Ungrovlachieĭ Domnul Domn IOAN CONSTANTIN BASARAB BRÂNCOVEANU, și tipărit în prea sfînta Episcopie a Rîmnicului de către MIHAIL ipodiaconul IŞTVANOVICI în anul 1706.

Volum in-8⁰, în grecește [3]).

4) **О'КТΩНКОС | ПАСКА ОСМОГЛАСНИК**, | Care are în sine toată slujba ce să cuvine Voscresnelor. | Impreună și o săptămână cu toate ale eĭ rînduielĭ. | Acumŭ întâiu într'acesta chipŭ așezatŭ și typăritŭ. | In zilele Prealuminatuluĭ și înălțatuluĭ Domnŭ

[1]), [2]), [3]) Bianu și Hodoș, *Bibl. Rom. Veche*, Tom. I, fasc. IV—V, pag. 462 și 463—467.

şi | oblăduitoriu a toată Ţara Rumînéscă, | IOANŬ CONSTANDINŬ B. BASARAB VOEVOD. | Cu osîrdia şi cu toată chieltuiala pré cinstitului de | bunŭ şi mare némŭ a luĭ MIHAI CANTACUZINO vel Spă | tar, spre cé de obşte a Beséricilor luĭ Hs. tre- | buinţă, şi alŭ Pravoslavnicilor folos. | Cu blagoslovenia pré sfinţituluĭ Mitropolit Kyr TEODOSIE. | In sfînta Episcopie a Rîmniculuĭ | La anulŭ dela zidirea Lumiĭ 7214 | De MIHAI IŞTVANOVICĬ Ipodiaconulŭ Typografulŭ.

Broşură in-folio, având 2 foi nepaginate şi 66 paginate. Tiparul negru şi roşu, pe 2 coloane. Tipicul şi explicările româneşti, iar cântările slavoneşti [1]).

La **1707**:

1) КѸВѢНТЬ | La mîntuitoaré patimă a Do- | mnuluĭ nostru Is. Hs. | făcut de propoveduitoriul sfin- | teĭ Evangeliĭ al Beséricii ceĭ mari | Kyr GEORGIE MAIOTA, al lim- | biĭ Elineştĭ şi Latineştĭ da- | scăl alŭ préluminaţilorŭ fiĭ aĭ blagocestivuluĭ Domnŭ alŭ | Ungrovlachiĭ. | Iw CONSTANDIN BB. VOEVOD. | Tipărit de MIHAI IŞTVANOVICI | Ipodiaconulŭ Typografulŭ.

Broşură in-16⁰ de 44 foi numerotate, are o gravură reprezentând pe Isus pe calvar.

2) *Triodul,* tipărit de CHESARIE.

Dela 1708 până la 1713 nu se mai tipăriră cărţi în Tipografia Episcopiei de Râmnic, de oarece Antim trecuse ca Mitropolit la Târgovişte, iar înlocuitorul său avù alte afaceri de regulat mai întâiu.

Vrednicia şi evlavia cu care Antim îşi păstorise turma cuvântătoare în timp de trei ani acì, precum şi meritele sale literare şi celelalte calităţi sufleteşti cu cari erà înzestrat, îl indicară la această mare demnitate.

In noua sa situaţiune chiar, Antim nu se despărţì de arta sa favorită. El continuă a se îndeletnicì cu tipograficescul meşteşug până la scoaterea sa din scaunul metropolitan de către Nicolae Mavrocordat şi înecat în Dunăre de către sbirii acestui neomenos fanariot.

Antim nu erà numai unul din rarii învăţaţi ai Bisericei din timpul său, cu care şi Biserica şi neamul nostru se pot mândrì, nu erà numai tipograf neîntrecut, gravor, turnător de litere şi sculptor distins, ci şi un pictor de seamă, după cum o dovedesc icoanele rămase dela dânsul şi zugrăvelele mânăstirii Antim şi ale Bisericii cu sfinţi din capitală, zidite sub archiepiscopatul său şi zugrăvite de dânsul la anii 1713 şi 1717.

Ca tipograf, ne spune Archimandritul Ghenadie Enăceanu [2]), Antim, între mulţi alţi discipoli lasă pe GEORGE RADOVICI, care însoţeşte pe maiestrul său la Târgovişte, precum îl însoţise de la Snagov la R.-Vâlcei.

Ca scrieri originale Antim lasă faimoasele sale *Didachii, Capete de poruncă la toată ceata bisericească* şi *Capete de poruncă* pentru *învăţături creştineşti.*

In locul lui Antim ca Episcop la R.-Vâlcea, trecuse Damaschin dela Buzău, care tipărì mai multe cărţi până la anul 1726, până când păstorì turma acestei Eparhii. El dede ordin ca serviciul divin să se facă în româneşte în bisericile din Eparhia sa şi a se tipărì *Antologiul, Penticostarul, Triodul* şi *Octoicul,* dar din cauza împrejurărilor grele prin cari trecù, nu le mai putù tipărì. Ciudat lucru este însă, că Damaschin cât stete la Buzău nu tipărì decât o singură carte, *Apostolul,* iar acì, la R.-Vâlcea, desfăşură o activitate neobosită pe calea publicaţiunilor.

[1]) *Bibl. Rom. V.*, IV—V, p. 467—81.

[2]) Arhim. GHENADIE ENĂCEANU, *Condica sfântă* în Biserica ortodoxă română, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti.

Intre lucrările tipărite de acest Prelat la R.-Vâlcea, putem enumerà următoarele:

La **1713**: *Pilde filosoficeşti* (Ac. R.).

La **1716**: *Viaţa sfântului Vasile.* (Ac. R.).

In acest an, în luna August, s'a întâmplat și tragicul sfârșit al lui Antim. In locul său venise ca Mitropolit Daniil, care iată ce scrie către popa Radu din Sibiu, la 1721, relativ la tipografia din R.-Vâlcei:

...Popa Sava tipograful ne-au arѣtat o scrisoare dela Molitva Ta, întru care scrii pentru meșterșugul tipografiei, care iaste la Popa Ivan de la Fѣgѣrași, pus de Dionisie acolo. (Izbutise a căpătà promisiune «cum cѣ-l va da». Cere «zeace molitvenice și un ohtoih cu obște, și la alți mijlocitori încѣ 2 molitvenice și un octoih, care sѣ fac peste toate 14 cѣrți.» N'are octoice «mѣcar unul». Trimete 14 molitvenice, «de care s'au tipѣrit acum». Eraŭ răsplata pentru cei ce vor da meșterșugul», «așà pecetluit de Dionisie». Pentru pretențiunile lui Damaschin Episcopul, creditorul lui Dionisie, de e adevĕrat, trimétă-l la moștenitorii acestuia și aĭ lui «Antim»;) cѣ tipografiia n'au fost nici a lui Antim, nici a lu Dionisie, ci au fost a Domnului și a țѣrii și a mitropoliei. (Să o trimétă după ce o va scoate. De nu póte căpĕtà tipografia, vîndă molitvenicele, «cѣte tal. 3 pol» saŭ și cu «tal. 3.» [1]).

Apariţia cărţilor la intervale atât de mari, este datorită, probabil, turburărilor produse în ţară din cauza uciderii lui Brâncoveanu și a deselor schimbări de Domni ce urmară, a turburărilor produse în sânul Bisericii prin răpirea și uciderea lui Antim și, poate, și a lipsei de tipografi tocmai din această cauză de nesiguranţă.

La **1724** se tipărește *Invăţătură despre şapte taine,* de DAMASCHIN.

La **1725** *Psaltire*, de DAMASCHIN.

La **1726**: 1) *Intâia învăţătură pentru tineri,* slavonește și românește;

2) **Пѣрвое ѹченїе отрокомъ** (Ac. R.).

3) *Evanghelie.*

In acest an încetă din viaţă Damaschin, căruia îi succese Ștefan, care îngrijì de această Eparhie până la 1729.

In zilele acestui Episcop nu întâlnim nici-o carte tipărită în tipografia Episcopiei de Râmnic, poate tot din lipsa unui tipograf sau din lipsa de dragoste pentru lumina poporului a păstorului Eparhiei. Abià după un an dela urcarea pe scaunul Episcopal al lui Inokentie, adică pe la 1730, se începe oarecare activitate cu teascurile tipografiei de la Râmnic.

Astfel cu data de **1730**, găsim tipărite în această tipografie:

МАТЕѲІКЪ | Acumŭ într-acestŭ chipŭ Typăritŭ: | In sfânta Episcopie a Rimniculuĭ, | Cu nevoința și cu toată chieltuiala a Présfinţituluĭ și | de Dumnezeu iubitoriuluĭ, | Kir: INOKENTIE, | Episcopulŭ Rimniculuĭ. | In anulŭ dela Naşteré luĭ Hs, | 1730. Fev, 1. | De IEREMIA ATANASIEVICI.

In această carte tipărită cu negru și roșu și ilustrată, pe lângă alte stampe, se află o icoană a sf. Nicolae, bogat lucrată, la începutul cărţii, apoi vine o icoană reprezentând rânduiala la sf. Botez, una la Cununii, una la sf. Maslu, una la Spovedanie, etc. Formatul este in-4^{0} 2, mic. Numerotaţia este pusă numai la cele dintâiu 4 foi la fiecare coală. Silabele la fiecare început de coală sunt reproduse jos în pagina precedentă. Signaturile sunt puse la mijlocul paginelor cu literile alfabetului și anume: pagina I-a are A, pagina II Ab, pagina III Aг, iar pag. IV-a fără signatură. Coala e de 8 pagine, textul e românește (Bibl. Urechiă, Galaţi).

La **1731** se tipărește:

[1]) N. Iorga, An. Ac. Rom., Mem. Secţ. Ist., XXI, *Socotelile Braşovului.*

ТРИѠДИѠН | Acumŭ întîĭ întracestŭ chípŭ | Typăritŭ. | In sfânta Episcopie a Rimniculuĭ. | Şi desăvîrşitŭ maĭ Luminatŭ în Lim- | ba rumînéscă Aşezatŭ. | Cu ne-voinţa şi cu toată chieltuiala a | Pré Sfinţituluĭ şi de Dumnezeu | iubitoriuluĭ | Kyr: INOKENTIE, | Episcopulŭ Rimniculuĭ. | In anulŭ dela Hs, 1731. Iulie, 20.

Volum in-folio, de 421 foi, I-a tipărire la 10 Iulie, după grecește în românește, în-4⁰, dedicată Mitropolitului ardelean Vicenţie Ianovici, în zilele Mitropolitului Daniil, editat şi tipărit de Episcopul Inokentie, iar tipograf fiind Ieremia Atanasievici.

La **1733**: se tipăresc:

Сѳ҃нтеле шѝ дѹмнезеещиле | ЛИТѸРГЇИ. | A celorŭ dintru sfinţĭ Părinţilorŭ no | ştri alui Ioannŭ Zlatoustŭ, aluĭ Vasilie | celŭ Mare, şi a Prejdesşteniĭ. | Acumŭ întru acestaşĭ Chipŭ Typărite | Rumîneşte. | In Sfânta Episcopie a Rimniculuĭ. | Cu nevo-inţa, şi cu toată chieltuiala, | a Pré sfinţituluĭ şi de Dumnezeu Iubitoriuluĭ, | Kir INOKENTIE. | Episcopulŭ Rimniculuĭ. | Luna luĭ Dekemvrie, 1. | La anulŭ dela Hs, 1733.

Volum in-4⁰-2, cu negru şi roşu, tipărit de Vladul Gheorghievici tipograful, cu osteneala diorthosirii a popei Ivan Făgărăşanul, de sigur acela despre care vorbeşte Mitropolitul Daniil în scrisoarea sa către popa Radu, pe care o publicăm mai sus.

La **1734**: 1) *Mineiu*, în zilele Episcopului Inokentie.

2) **КАТАВАСЇАРІО** | Rumînescŭ: Acumŭ întru | acestŭ chipŭ Typăritŭ | In sfânta Episcopie a | Rimniculuĭ: Cu osâr- | dia, Pré sfinţitu- | luĭ şi de Dumnezeu | Iubito-riuluĭ, Kirŭ | INOKENTIE | Episcopul Rimniculuĭ. | lét, 1734.

Volum in-32 (8×6,5) având peste 320 foi nenumerotate. Tipărit numai cu negru, cu 10 rânduri pe pagină, tălmăcită de Damaschin.

La 1735 în locul Episcopului Inokentie venì pe scaunul Episcopal Climent, care păstoreşte până la 1749. In acest timp, după o întrerupere, de doi ani, se tipăresc următoarele cărţi:

La **1737**: 1) *Mineiu*, altă ediţie.

2) **АНѲОЛОГІОН** | че сѫ зиче | **ФЛОАРѢ КѸВИНТЕЛОРЬ** | Care cuprinde întru sine rînduiala Dumnezeeşti- | lorŭ Praznice, şi ale stăpîneĭ de Dumnezeu | Născătoare, şi pururé Fecioare Marieĭ. Si | ale sfinţilorŭ celorŭ numiţĭ: Ce să prăznuescŭ peste | anŭ, şi ale sfinţilorŭ de obşte în fieşte care zi. | Acumŭ întîĭ Typărită Rumîneşte, suptŭ | stăpînire Pré înălţatuluĭ Maestatŭ Impă- | ratŭ alŭ Romeĭ: | CAROLŬ ALŬ ŞA-SELEA. | Fiindŭ Drectorŭ Ţăriĭ Ardéluluĭ: şi Vala- | hieĭ Ecţelenţia sa Grofŭ de Valesŭ. | Cu Blagoslovenia şi cu toată chieltuiala Pré | sfinţituluĭ şi de Dumnezeu iubitoriuluĭ | Chir, CLIMENTŬ: | Episcopulŭ Rămnicului: | Şi s-au Typăritŭ în sfânta Episcopie a Rămniculuĭ. | La anulŭ dela Facerea lumiĭ: 7245 | Iară dela Naşterea luĭ Hs : 1737. | întâia zi a luĭ Augustŭ. | De DIMITRIE PANDOVICĬ: Typografulŭ:

Pomenirea împăratului Austriei şi a Directorului Ardealului acì, se datoreşte împrejurării că în această epocă Oltenia erà sub Austriaci. Ocupaţia ţinuse 20 de ani, dela 1719—1739.

Volumul este in-folio şi are 4 foi nenumerotate şi 650 numerotate. Tiparul este în două colori şi pe două coloane.

La **1741**, după întrerupere de patru ani, se tipăresc *Liturghiile*, de către Episcopul Climent.

La **1742**: 1) *Acatistul*, format mic, tipărit de popa Mihail Atanasievici (Bibl. Urechiă).

2) **ѠКТѠИХЬ** | Ce cuprinde în sine, slujba Văscresénelorŭ | A optŭ Glasurĭ, şi céle, 11 . Evangheliĭ, ; şi Obştea, cu Troparele, şi Conda- | cele, şi Blagorodincele, la toţĭ sfinţii de obşte. Şi Synaxariulŭ: Cu | Bruţé Léto, peste totŭ Anulŭ. | Acuma într-acesta chipŭ Typărită Rumîneşte | Intru adoao Domnie, a Pré Lumina- | tuluĭ, nostru Domnŭ: | Iѡ MIHAI RACOVIŢĂ VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia Apré sfinţituluĭ | Mitropolitŭ alŭ Ungrovlahieĭ, | Kir NEOFITŬ. | Şi cu toată chieltuiala sfinţiĭ sale | de Dumnezeu Iubitoriuluĭ | Kir. CLIMENTŬ, Episcopulŭ Râm: | In sfânta Episcopie

A Râmniculuĭ. | 30: 7250. 1742. | De cucérniculŭ între Preoţĭ Popa | MIHAI ATANASIEVICĬ, Typografulŭ :

Volum in-4⁰, având 4 foi nenumerotate şi 253+124 numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, à 23 de rânduri pe pagină.

La **1743**:

ПЄНТИКОСТА́РІОН | Ce cuprinde întru sine slujba ce i să cuvine: | Carele mai nainte s-au Tălmăcitŭ de Episco- | pulŭ DAMASKINŬ de plinŭ pe Limba rumî- | néscă: Iară acumŭ s-aŭ Typăritŭ | In zilele Pré Luminatului Domuŭ Iw : | MIHAI RACOVIŢA VOEVODŬ. | Fiindŭ Mitropolitŭ Ţării Kyr | NEOFITŬ. | Cu nevoinţa şi cu toată cheltuiala. Iubi- | toriuluĭ de Dumnezeu Kyr CLIMENTŬ | Episcopulŭ Râmniculuĭ. | In Sfânta Episcopie a Râmniculuĭ | La Létŭ: 7248. Iară de la Hs. 1743 | De Cucérniculŭ între Preoţi Popa | MIHAI ATANASIE VICI : Typografulŭ.

Volum in-folio de 3 foi fără număr şi 257 numerotate. Tipar negru şi roşu, pe două coloane, 38 de rânduri pe coloană. Titlul de asemenea cu roşu şi negru, are în frontispiciu pe Sf. Nicolae stând la mijloc pe un tron, la stânga Domnul Hristos şi la dreapta Maica Domnului.

La **1745**: 1) *Evanghelia*, tipărită de Episcopul CLIMENT, tipograf al Episcopiei de Râmnic fiind MIHAIL ATANASIEVICI (Bibl. Urechiă).

2) **А̂НТѲОЛОГІОН** | че сѫ зи̂че | ФЛОРЙРѢ КѪБЙНТЄЛОРЬ | Care cuprinde întru sine Rînduéla Dumnezcé | ştilorŭ praznice: ale sfinţilorŭ numiţĭ; şi | ale sfinţilor de obşte: ce să prăznuescŭ | în 12: Lunĭ ale anuluĭ. | Acumŭ a doa oară typăritŭ Rumânéşte, în zi | lele Luminatuluĭ Domnŭ: | Iw CONSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia pré sfinţituluĭ mitro- | politŭ alŭ Ungrovlahieĭ: | Kyr NEOFITŬ | Cu toată osîrdia şi cheltuéla sfinţieĭ- | sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeŭ | Kyr CLIMENTŬ. | Epi(s)copulŭ Râm: In sfânta episcopie a Râmniculuĭ. | La anulŭ de la naşteré luĭ Hs: 1745 | De Cucérniculŭ între Preoţi, Popa MIHAI ATANASIEVICI | Typografulŭ: Râmnicénulŭ.

Volum in-folio de 4 foi fără număr şi peste 554 numerotate. Tiparul roşu şi negru, pe două coloane, cu câte 40 de rânduri pe coloană. Frumoase iniţiale ornate. Titlul este încadrat.

3) *Ceaslov*, de Episcopul CLIMENT şi Ieromonachul LAVRENTIE.

4) *Mineiu*, de Episcopul CLIMENT şi Ieromonahul LAVRENTIE.

La **1746**:

1) **ѪНВЬЦЬТѪРЬ** | Bisericească | pe scurtŭ. | Pentru şapte taĭne, care sîntŭ | de mare folosŭ spre | învăţătura Preoţilorŭ: | Acumŭ a treia oară în episco- | pia Râmniculuĭ, maĭ pe | scurtŭ Typărită: în anulŭ | dela Naşteré lui Hristosŭ, | 1746: Iară dela faceré Lumii, 7254. | Luna lui Aug. zile 6. | De Popa MIHAI Typograf.

Prefaţa este cea dela cartea lui Damaschin, întitulată: *„Invăţături* despre şeapte taine", tipărită în 1724. Volum in-8⁰ mic, având 30 de foi numerotate à 20 de rânduri pe pagină.

2) **СФѪНТА ШИ ДѪМНЕЗЕЄСКА | ЄVАНГЄЛИЄ** | Acuma întîĭ Typărită, întru alŭ | Doilé Anŭ, Dinŭ Apatra Domnie a | Ţării Rumîneştĭ, A pré luminatuluĭ | şi Pré Inălţatuluĭ Domnŭ | Iw CONSTANTINŬ | NICOLAE VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia pré Sfinţituluĭ | Mitropolitŭ alŭ Ungrovlahieĭ: Kyr | NEOFITŬ | Şi cu toată osîrdia şi Cheltuiala | Sfinţieĭ sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeu: | Kyr CLIMENTŬ | Episcopulŭ Râmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La Aniĭ dela Faceré Lumiĭ 7326. | Iară dela Hs. 1746: De Cucérniculŭ între Preoţi Popa MIHAI ATANASIE VICI | Typografulŭ Râmnicénulŭ.

Volum in-folio de 4 foi fără număr şi 164 numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, pe două coloane, paginile sunt încadrate în chenare de linii, având 40 de rânduri în coloană [1].

3) **ѰА̂ЛТИ́РѢ** | Прро́кѹлѹ̆ ши̂ ѫпѫра́тѹлѹ̆ | **ДАВИДЬ** | Acuma întracesta chipŭ | Typărită: în zilele Luminatuluĭ Domnŭ | Iw CONSTANDINŬ NICOLAE | VOEVODŬ. | Cu

[1]) Dr. Gaster, *Crestomaţia,* p. 34, şi *Bibl. Rom. V.,* T. II, fasc. I, p. 80.

porunca și toa- | tă cheltuiala sfinției | sale Părintelui | Kyr CLIMENTŬ, | Episcopulŭ Râmniculuĭ. | La Anulŭ 1746.

Volum in-16, având 1 foaie fără număr și 437 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu 16 rânduri pe pagină, de popa MIHAIL ATANASIEVICI RÂMNICEANUL tipograful.

La 1747:

1) СФНТЕЛЕ ШЙ ДЪМНЕЗЕЕЩИЛЕ | ЛІТЪРГИИ | A célorŭ dintru sfinți Părințilorŭ | noștri a luĭ Ioan Zlatoustŭ, a luĭ Vasilie celŭ mare, și a Prejdeștenii. | Acumŭ întracesta chipŭ Typărite, | întru alŭ treilé anŭ, dinŭ a patra Domnie | a Țării Rumânești, a Pré Lumina- | tuluĭ și Pré Inălțatuluĭ Domnŭ Iw CONSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia Pré sfințituluĭ Mitropolitŭ | Kyr NEOFITŬ | Și cu toată osîrdia și chieltuiala | sfinției sale iubitoriuluĭ de Dumnezeŭ | Kyr CLIMENTŬ | Episcopŭ Râmniculuĭ. | In sfânta episcopie a Râmniculuĭ. | La Anulŭ dela Faceré Lumii: 7255 | S-au Typăritŭ de Cucérniculŭ între Preoți Popa MIHAI ATANASIE VICI | Typografulŭ Râmnicénulŭ [1]).

Volum in-4⁰, având 4 pagini nenumerotate și 277 paginate. Tipar negru și roșu, cu 24 de rânduri pe pagină.

2) АПОСТОЛЬ | Acumŭ într'acéstŭ chipŭ Typăritŭ: Intru alŭ treilé anŭ dinŭ a patra Domnie a Țăreĭ Rumânéștĭ. A pré Lumina- | tuluĭ și pré Inălțatuluĭ Domnŭ Iw CONSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia pré sfințituluĭ Mitropolitŭ | Kyr NEOFITŬ. | Și cu toată osîrdia și Chieltuiala | sfinției sale iubitoriuluĭ de Dumnezeŭ | Kyr CLIMENTŬ Episcopulŭ Râmniculuĭ | In sfânta episcopie a Râmniculuĭ. | La Anulŭ Dela Faceré Lumiĭ 7255: | Iară Dela Hs: 1747 | Saŭ tipăritŭ de Cucérniculŭ între Preoți | Popa MIHAI ATANASIE VICI Typografulŭ | Râmnicénulŭ.

Volum in-4⁰, având 4 foi nenumerotate și 256 numerotate. Tiparul negru și roșu, cu 27 rânduri pe pagină, tipărit sub îngrijirea luĭ LAVRENTIE dela Hurez.

3) КАТАВАСІАРІО | Acumŭ Intracéstŭ Chipŭ Typăritŭ | In zilele Pré Luminatuluĭ Domnŭ, | Iw CONSTANTINŬ NICOLAE VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia pré sfințituluĭ | Mitropolitŭ Kyr NEOFITŬ | Și cu chieltuiala iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kyr CLIMENTŬ Episcopulŭ Râmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La anulŭ 1747. | Saŭ Typăritŭ de Cucérniculŭ Intre Preoți Popa MIHAI ATANASIE | POPOVICI Typografulŭ Râmnicénulŭ [3]).

Volum in-8⁰ mic, având 1 foae nenumerotată și 56+160 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu 23 de rânduri pe pagină, corector fiind LAVRENTIE, care scrie următoarele la finele cărții: «eŭ LAVRENȚIE ieromonachul dela mănăstirea Hurez, nu doară cu vr'o procopseală de învățătură, care nu am (ci) numai atigându-mă și eŭ de un deget din acele micĭ ale picioarelor mărituluĭ Episcop Damaschin, am fost diorthositoriu».

4) МАТВЕНИКЬ | Intr-acestŭ chipŭ Typăritŭ. Intru al treilé anŭ, dinŭ a patra Domnie | a Țărăĭ Rumînéști. | A pré Lumina- | tuluĭ și pré Inălțatuluĭ Domnŭ | Iw CONSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia Pré sfințituluĭ Mitropolitŭ | Kyr NEOFITŬ. | Și cu toată osîrdia și Chieltuiala | sfinției sale iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kyr CLIMENTŬ Episcopulŭ Râmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ | La anulŭ dela Faceré Lumiĭ 4255 | S-aŭ Typăritŭ De Cucérnicu[lŭ Intre Preoți] | Popa MIHAI ATANASIE VICI Tipografulŭ | Râmnicénulŭ.

Volum in-4⁰ mic, având 4 foi nenumerotate și 252 numerotate. Tiparul negru și roșu, cu 27 rânduri pe pagină.

La 1748:

КАЗАНІИ | Ce Cuprinde în sine Evangheliile tîlcuite Ale | Dumenecilor de preste Anŭ, și cu Caza- | niile Synaxariuluĭ Praznicilorŭ Impărăteștĭ, | Și ale Sfinților celorŭ Marĭ, a 12: | Lunĭ de preste Anŭ, Kare Acumŭ întîĭ s-au | Typăritŭ în zilele pré Luminatuluĭ Domnŭ | Iw GRIGORIE GHICA VOEVODŬ. | Intru al dooalé Domnie. | Cu Blagoslovenia pré Sfințituluĭ Mitropolitŭ Chirŭ NEOFITŬ. Și cu toată Chel-

[1]) *Bibl. Rom. V.*, T. II, fasc. I, pag. 99.

tuiala Sfinţieĭ sale | Iubitoriuluĭ de Dumnezeu: Kyr CLIMENTŬ | Episcopulŭ Râmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ | La aniĭ dela Faceré Lumiĭ: 7250. | S-au Typăritŭ de Cucérniculŭ între Preoţĭ Popa MIHAĬ ATANASIE POPO VICĬ Typografulŭ Râmnicianulŭ.

Volum in-folio, având 3 foi nenumerotate şi 200+110 numerotate à 34 de rânduri pe pagină, care este încadrată în chenar de linii.

La 1749:

1) СЦЇНСТВА | Adecă Preoţia în ce chipŭ are datorie Preotulŭ şi | Diaconulŭ să săvârşească Taĭnele Bisericeştĭ | şi cumŭ trebue să să gătéscă maĭ nainte spre lucraré sfintelorŭ: Iară maĭ alesŭ spre Dumne-| zeiasca Liturghie, şi cumŭ să facă la întîm- | plările céle grabnice: care sîntŭ foarte gréle şi ne | pricepute: Acumŭ întâĭ Typăritŭ, în zile | le Luminatuluĭ Domnŭ. | Iw GRIGORIE GHICA VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia şi cheltuiala sfinţieĭ sale | iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kyr GRIGORIE Epi(s)copulŭ Rîmniculuĭ | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La anulŭ dela naşteré lui Hs. 1749 | Prinŭ diortosiré luĭ LAVRENTIE: Ieromonahŭ: | DIMITRIE VICI | De CONSTANDINŬ Typografulŭ ATANASIE VICI | Râmnicénulŭ.

Volum in-4°, având 2 foi nenumerotate şi 31 foi numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, cu 27 rânduri pe pagină.

2) *Bucoavnă*, 3) *Psaltirea*, tipărite tot de către cei de sus.

In acest an scaunul Episcopiei de Râmnic fusese ocupat de Episcopul GRIGORIE, care păstorì până la 1764, când devenì Mitropolit, şi care contribuì în mod atât de puternic la desvoltarea culturală a neamului său.

Consiliul Comunei Bucureşti, din 1909, drept amintire a frumoaselor sale fapte, a dat numele său stradei care până acì se numeà strada Căruţaşi, (Noua Şerban-V).

La 1750 se tipăresc: 1) *Mineele*, de Filaret, în zilele Episcopului GRIGORIE.

2) КАТАВАСІАРІО | Acumŭ Adoao oară Typăritŭ | In zilele Pré Luminatuluĭ Domnŭ, | Iw GRIGORIE GHICA VOE[VOD] | Cu Blagoslovenia şi Poru[nca şi cu] chiel-| tuiala Sfinţieĭ sale de Dumne[zeu iubitoriulŭ] | Kyr GRIGORIE Episcopulŭ [Râmniculuĭ] | In sfânta Episcopie a Râ[mniculuĭ] | La Anulŭ 7258. | — [S-au Ty]părităŭ de Cucérniculŭ Intre | [Preoţĭ] Popa MIHAĬ ATANASIE | [POPOVICI] Typografulŭ Râmniceanulŭ.

Volum in-8° mic, având peste 200 pagine. Tipărit cu negru şi roşu.

Familia Atanasievicilor ocupă locul de tipografi acì de pe la 1730, încépând cu MIHAIL ATANASIEVICI şi-l ţinù până către anul 1780, stingându-se cu CONSTANTIN ATANASIEVICI.

3) ОКТОИХЪ | ЧЕ СЪ ЗИЧЕ ЕЛИНЪЩЕ | ПАРАКЛИТИКИ | Acumŭ întâiŭ Typăritŭ deplinŭ ru- | mânéşte, întru a doao Domnie a ţă- | riĭ Rumîneştĭ: a luminatului | Domnŭ Iw GRIGORIE GHICA VOEVODŬ. Cu Blagoslovenia pré sfin- | ţituluĭ Mitropolitŭ alŭ Ungrovla-|hieĭ Kyr NEOFITŬ. Prinŭ | osîrdia şi toată chieltuiala sfin | ţieĭ sale iubitoriuluĭ de Dumnezeu Kirŭ | GRIGORIE Episcopulŭ Răm. | In sfânta episcopie a Răm.: La aniĭ dela Adamŭ 7258, iar dela Hs. 1750. | De cucérniculŭ între Préoţĭ, Pópa MIHAI ATANASIE POPOVICI, Typograful Rămnicénulŭ.

In-folio de 4 foi fără numerotaţie şi 371 numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, pe două coloane, cu 4 rânduri în coloană.

La 1751 apare:

ѰАЛТИРЪ | ФЕРИЧИТУЛУЙ ПРОРОКЪ | Ши Ѫпъратъ Дѫдъ. | Cu molitvele la toate Cath.: şi cu cântările | luĭ Moisi: cu psalmi aleşĭ şi cu Pri- | pélele lorŭ: Cu puţină istorie a numelorŭ | jidoveşti: Cu Paschlie până la sfârşitul | véculuĭ: Cu paraclisulŭ Preacistiĭ acumŭ | ma chiar Typ: In zilele Luminatuluĭ Domnŭ | Iw GRIGORIE GHICA VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia, şi cheltuiala iubitoriu- | luĭ de Dumnezeu Părinteluĭ | Kir GRIGORIE Episcopŭ Râmniculuĭ | In sfânta Episcopie A Râmniculuĭ. | La

[1]) *Bibliografia Rom. Veche*, fascicula II, Tom. II, pagina 113—114.

Anulŭ dela facerea lumiĭ: 7259 | S-au typăritŭ de GEORGIE ATANASIE VICI | Typografulŭ Râmniceanulŭ [1]).

Volum in-4°, având 7 foi fără numerotație și 226 numerotate, à 24 de rânduri pe pagină. Paginile sunt încadrate în chenar de linii. Titlul în roșu și negru e încadrat în flori de compoziție tipografică.

La **1752** se tipăresc:

1) АНТОЛОГІОН | Че сѫ зиче | ѪФЛОРИРѢ КѪВИНТЕЛОРЬ | Carele cuprinde întru sine rânduiala | Dumnezeeștilor prasnice, ale sfin- | ților numițĭ, și ale sfinților | de obște, ce să prăsnuesc în 12 lunĭ ale anuluĭ. | Acum a treia oară typărit rumânéște | In zilele Luminatuluĭ Domn. | Iѡ MATEI GRIGORIE GHICA V. V. | Cu Blagoslovenia și osârdia și | toată Cheltuiala, Sfințiĭ Sale | Iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kir GRIGORIE Episcopul Râm: | In sfânta Episcopie a Râmnicului: | La anul dela Hs. 1752.

2) *Mineiul*, de Episcopul GRIGORIE.

La **1753**: 1) *Adunare de multe învățături*, care acum întâiu s-au typărit într-acesta chip în zilele lui Iѡ SCARLAT GHICA Vv.

2) КАРТЕ | ОСЕБИТѢ | А сфинтулуй григорїе декаполитъ | Acuma întâĭ Typăritŭ, în zi- | lele LuminatuluĭDomnŭ: | Iѡ MATEI GRIGORIE GHICA | VOEVODŬ: Cu toată buna voință | și chieltuiala sfințiĭ sale iubi | toriuluĭ de Dumnezeu: Kirŭ: | GRIGORIE Episcopulŭ | Râmniculuĭ în sfânta episcopie | a Râmniculuĭ La anulŭ de la na- | șterea lui Hs. | Prinŭ diortosirea lui LAVREN- | TIE Ieromonahŭ DIMITRIE VICI. | S-au Typăritŭ de popa COSTAN- | DINŬ ATHANASIE VICI Typografulŭ | rîmnicénulŭ.

Volum in-4° având 2 foi fără număr și 60 numerotate. Tiparul negru și roșu, cu 24 de rânduri pe pagină.

3) КАТАВАСІАРІЮ | Acumŭ A treia oară Tipăritŭ | Cu Blagoslovenia, Și Cheltuiala | Sfințiĭ sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeu | GRIGORIE Episcopulŭ Râmniculuĭ | In Sfânta episcopie Râmniculuĭ: | La Anulŭ de la Hs. 1753, Prinŭ diorthisirea lui LAVRENTIE Ieromonah | DUMITRIE, VICI: | S-au Typăritŭ de Popa COSTANDINŬ : | ATHANASIE: VICI: Typografulŭ Râm- | nicénulŭ [2]).

Volum in-8° mic, având 2 foi nenumerotate și 213 numerotate. Tiparul negru și roșu cu 23 rânduri pe pagină.

ЧАСОСЛОВЬ | Дѹпѫ рѫндѹѧла сфинтелѡр Мѫнѫстирїй | але Ієрѹсалимѹлѹй | Acumŭ a treia oară | Typăritŭ. In zilele Luminatuluĭ Domnŭ | Iѡ CONSTANTINŬ RACOVIȚĂ VOEVODŬ. | Cu cheltuiala sfințieĭ sale de Dumnezeu | iubitoriuluĭ Kyr GRIGORIE Episcopulŭ: Râmniculuĭ. | In sfânta episcopie a Râmniculuĭ: | Prinŭ diortosirea luĭ LAVRENTIE Iero- | monahŭ: Dela mînăstiré Hureziĭ: | La aniĭ dela Hr. 1753. | Și s-au Typăritŭ, de Cucérniculŭ | între Preoțĭ, POPA CONSTANDINŬ ATHA- | NASIE VICI Typografulŭ Râmnicénulŭ [3]).

Volum in-4°, având 2 foi nepaginate în cari se cuprinde și titlul, și 288 numerotate, tipărit cu negru și roșu, cu 25 rânduri pe pagină.

La **1754** se începe *Evanghelia* de Episcopul GRIGORIE și se termină în 1759, de sigur din lipsă de tipograf.

Cam pe la această epocă se tipărește și cartea întitulată *Preoția*, în zilele lui GRIGORIE GHICA VODĂ, Episcop al Râmnicului fiind GRIGORIE, prin diorthosirea lui LAVRENTIE Ieromonahul, de CONSTANTIN tipograful ATANASIEVICI Râmniceanul, fratele lui MIHAIL ATANASIEVICI.

La **1755**: 1) *Gramatica Slavonească*, spre folosul tinerilor sârbi, tipărită cu cheltuiala Arhiepiscopului din Carlovăț, volum in-8° mic, de 288 foi numerotate, poate întâia carte profană tipărită în această tipografie și prima *Gramatică* tipărită în țara noastră.

Pentru **1756** și **1757** nu întâlnim tipărituri eșite din Tipografia Episcopiei de Râmnic. Aceste întreruperi provin, de sigur și din nesiguranța

[1]), [2]), [3]) *Bibliografia Rom. Veche*, Tom. II, fascicula II, pag. 120 și 121—123.

ce erà pe acele vremuri în țara noastră din pricina deselor schimbări de domnie.

La 1758.

М̃ЛТВЕ̑НИ́КЬ | Acumŭ într-a cestŭ Chipŭ Typăritŭ întru | a cincelea Domnie a Țăriĭ Rumîneștĭ; | a pré Luminatuluĭ, și înălțatuluĭ | Domnŭ. | Iω CONSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ, cu | Blagoslovenia, și toată osârdia și | Cheltuiala a Prea sfințituluĭ și de | Dumnezeu Iubitoriuluĭ. | Kir GRIGORIE Epicopulŭ Râmnicului | In sfănta Episcopie a Râmniculuĭ | La anulŭ·Dela Faceré Lumiĭ, 7266 și s-au Typăritŭ de Cucérniculŭ între Preoțĭ | Popa COSTANDINŬ ATANASIE VICI Typografulŭ Râmnicénulŭ.

Volum in-4⁰, de 4 foi nenumerotate și 284 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu câte 25 de rânduri pe pagină.

La foaia 248 se citesc următoarele:

Tipăritu-s'au acestŭ *Molitvenicŭ* prin diorthosiré, și pre alocuré și tălmăciré lui Lavrentie Ieromonahulŭ DIMITRIE-VICĬ.

La 1759:

СФ̃НТЕЛЕ ШИ́ ДМ̃НЕЗЕ̑ЕЩИЛЕ | ЛИТЪРГІ́И | A celorŭ dintru Sfinți Părinților | noștri A luĭ Ioannŭ Zlatoustŭ, a luĭ | Vasilie celŭ Mare, Și a Préjdesștenii, | Acumŭ într-acestașŭ Chipŭ Typărite | întru întîia Domnie, a Țării Rumă | neștĭ, a pré Luminatuluĭ și pré înălțatuluĭ Domnŭ, | Iω SCARLAT GRIGORIE GHICA VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia și toată osîrdia și | Cheltuiala, a Pré Sfințituluĭ și de | Dumnezeu Iubitoriuluĭ. | Kir GRIGORIE Episcopulŭ Râmniculuĭ | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La anulŭ dela Facerea Lumii 7267 Și s-au Typăritŭ de Cucérniculŭ între Preoțĭ | POPA COSTANDINŬ ATHANASIEVICI Typografulŭ Râmnicénulŭ.

Volum in·4⁰, având 2 foi nenumerotate și 132 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu caractere de două mărimi. Pagina plină are 30 de rânduri. Asemenea are ornamente și gravuri.

Pe foaia dela sfârșit se citesc următoarele :

Typăritu-s-au acĭastă sfântă și Dumnezeĭască Lyturghie prinŭ ostenéla diorthosiriĭ lui LAVRENTIE Ieromonahŭ, dela sfânta Mânăstire Hureziĭ [1]).

La 1760:

КА́РТЕ | СПЪ ЛЪМИНЪ КЪ ДРЪПТЕ ДОВЕДИ́РИ | Pentru Babilonulŭ Celŭ tăĭnuitŭ Carele | iaste la rămlénĭ: | A aceluĭ dintru Sfințĭ Părintele nostru | Nilŭ Archiepiscopulŭ solunuluĭ | Acumŭ întâĭ Typărită, rumînéște: In zi- | lele luminatuluĭ Domnŭ Iω SCARLATŬ GRIGORIE GHICA VVD, | Cu Blagoslovenia Iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kir GRIGORIE Episcopulŭ Rîmniculuĭ | In sfânta Episcopie a Rîmniculuĭ. | La anulŭ dela Nașteré lui Hs. 1760 | S-au Typăritŭ de Popa COSTANDINŬ ATHANA- | SIEVICI Typografulŭ rîmniceanulŭ.

Format in·4⁰ mic, având o foaie nenumerotată și 24 numerotate.

La 1761: se tipăresc:

1) **ТРИѠДІОН** | Адекъ: **ТРЕ́И КЪНТЪРИ́** | Ce are întru sine slujba Sfântului și Mareluĭ Postŭ. | Care acumŭ a dooară într-acesta Chipŭ | s-au Typăritŭ întru întîia Domnie a pré Luminatuluĭ nostru Domnŭ. Iω | SCARLATŬ GRIGORIE GHYCA | VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia și cheltuiala iubito- | riuluĭ de Dumnezeu, Kir GRIGORIE | Episcopulŭ Râmniculuĭ în sfânta Episcopie | a râmnicului, La aniĭ dela Adamŭ 7269: iară dela Hs. 1761: | De cucérniculŭ între preoțĭ popa COS- | TANDINŬ ATHANASIEVICI Typ. râmnicénulŭ [2]).

Format in-folio, având 2 foi nenumerotate și 522 pagini numerotate. Tipărit cu negru și roșu. Titlul e încadrat într'o gravură xilografică cu compartimente. Textul e pe două coloane, având 40 rânduri în coloană.

2) *Pravilă de rugăciuni* pentru sfinții sârbești; in-4⁰, având 2 foi

---

[1]), [2]) *Bibliografia Românească Veche*, Tom. II, fascicula II, pag. 146 și 156.

fără numerotaţie şi 261 numerotate. Tiparul e negru şi roşu, cu 24 de rânduri pe pagină. Volumul e foarte frumos tipărit [1]).

Pentru anul **1762**, nu întâlnim nici o carte tipărită la Râmnic.

La **1763**:

ѠКТѠЙХЪ | Че сѫ Зи́че Єлинѣще | **ПАРАКЛЙТЙКЙ** | Ce cuprinde în sine Slujba Invierii | a optŭ Glasurĭ: şi céle 11 Evangheliĭ | şi Sinaxariulŭ peste totŭ Anulŭ, şi Ob- | ştea cu Troparele, şi Condacele: şi | Bogorodnicele, la toţĭ sfinţiĭ de obşte. | Acumŭ într-acesta chipŭ A doaoră Typăritŭ | Intru a doao Domnie, a Pré Lumi- | natuluĭ Nostru Domnŭ: | Iw CONSTANDINŬ MIHAI RA- | COVIŢĂ VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia Şi cu toată Chieltu- | iala Sfiinţii sale de Dumnezeu Iubitoriulŭ | Kirŭ GRIGORIE Episcopulŭ Râm. | In sfânta episcopie a Râmniculuĭ. | Létŭ 7271: iară dela Hs. 1763 | De Cucérniculŭ între Preoţĭ. POPA | CONSTANDINŬ ATHANASIE VICI, Typ. Râm.

Format in-4°, având 3 foi nenumerotate şi 255+127 numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, cu 24 rânduri pe pagină.

La sfârşit se citeşte.

«Typăritu-s-au acestŭ Octoihŭ, şi cu céle ce să maĭ cuprindŭ întrânsulŭ, prin ostenéla diorthosirii luĭ RAFAILŬ monahulŭ, dela sfânta Mănăstire Hureziĭ [2]).

2) *Molitvenic,* tipărit de PARTENIE, egumenul mânăstirii Tismana,

La **1764**:

ѰАЛТЙРѢ | Феричйтꙋлий | Пророкꙋ Ши Ѫпъратꙋ Дꙋдь, | Cu Molitve după toate catismele. | Cu Cîntările luĭ Moisi. | Cu psalmĭ aleşĭ: Şi cu Pripélele lorŭ. Cu pashalie pînă la | sfîrşitulŭ Lumiĭ. Cu Paraclisulŭ | Précistiĭ. Cu puţină Istorie a Nu- | melorŭ Jidoveştĭ. Typărită acumŭ | A doao oară, întru întâia Domnie. | a Pré luminatuluĭ Domnŭ | Iw ŞTEFANŬ MIHAILŬ VOEVOD. | Cu Blagoslovenia şi toată chieltuiala | Iubitoriuluĭ de Dumnezeu. | Kyr GRIGORIE Episcopulŭ Râmnic. In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | Luna Luĭ Fevruarie 1764. | Sau Typ: de Diaconulŭ COSTANDINŬ MIHAI POPOVICI Typ, Râm.

Format in-4°, având 8 foi nenumerotate şi 225 numerotate. Titlul este tipărit cu negru şi roşu.

Probabil, din cauza schimbării Episcopului, în **1765** nu s'au tipărit cărţi în tipografia Episcopiei de Râmnic.

La 1764 Episcopul Grigorie trecând ca Mitropolit la Bucureşti, în locul său fu ales Episcop Partenie, care tipărì următoarele cărţi:

La **1766**:

А̂НТОЛѠГІОН | че сѫ зи́че | Ѫфлорирѣ | кꙋвинтелѡрь | Carele cuprinde întru sine rînduiala | Dumnezeeştilor praznice, ale sfinţilorŭ | numiţĭ, şi ale sfinţilor de obşte: | ce să prăznuesc în 12 lunĭ ale Anuluĭ. | Acumŭ a patra oară typăritŭ întru a doao | Domnie a Luminatuluĭ Domnŭ. | Iω SCARLATŬ GRIGORIE GHICA VVD: | Cu Blagoslovenia, şi osârdia, Şi | toată Chieltuiala Sfinţieĭ sale Iubi- | toriuluĭ de Dumnezeu | Kyr PARTENIE Episcopulŭ Râm. | In Sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La Anulŭ dela Hs. 1766 | S-au typăritŭ de popa COSTANDINŬ Typ [3]).

Formatul in-folio, având 3 foi nenumerotate şi peste 571 numerotate. Tiparul cu negru şi roşu, pe două coloane, a 40 rânduri.

La **1767**:

1) **СФЙТЕЛЕ ШЙ ДꙋМНЕЗЕЕ- | ЩІЛЕ | ЛꙋТꙋРГІЙ** | A celorŭ dintru sfinţĭ Părinţilorŭ | noştri, a luĭ Ioannŭ Zlatoustŭ, a luĭ | Vasilie celŭ mare, şi a Prejdesştenii. | Acumŭ întru acestŭ chipŭ s-au typăritŭ, întru întâia Domnie, a pré luminatu- | luĭ Domnŭ: | Iω ALEXANDRU SCARLAT GHICA VOEVODŬ: | Cu blagoslovenia şi osîrdia, şi cu | toată chieltuiala, Sfinţiĭ sale Iubito- | riuluĭ de Dumnezeu,—Kyrŭ PARTHENIE Episcopulŭ Râm.: | In sfânta Episcopie a Râmnicului: | La aniĭ dela Zidiré lumiĭ 7274.— S-au Typăritŭ de Popa GEORGIE ATANASIE VICI Typ. Râm.

[1]), [2]), [3]) *Bibliografia Rom. Veche,* Tom. II, fascicula II, pag. 157, 161, 170 şi *Biblioteca Urechiă*, Galaţi.

Format in-4°, având 2 foi nenumerotate și 204 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu câte 25 rânduri pe pagină. Tiparul început la Octomvrie 15 și terminat la Decemvrie 18.

La sfârșitul cărții cetim următoarele:

«Typăritu-s-au acĭastă sfântă și Dumnezeiască carte, ce să chĭamă Lyturghie prin ostenéla diorthosiriĭ smerituluĭ între ieromonachĭ GRIGORIE Ieromonachulŭ...» [1]).

2) ПЕНТИКОСТАРІОН | Ce cuprinde întru sine slujba ce i să cu- | vine: dinŭ sfânta Luminata Dumi- | necă a Paștilorŭ, până la Dumineca tu- | turorŭ sfinților. | Acumŭ adoao oară typăritŭ întru întâia Domnie a pré luminatuluĭ Domnŭ | Iω ALEXANDRU SCARLATŬ GHICA VVD. | Cu blagoslovenia, și osîrdia, și | cu toată chieltuiala Sfinției sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeu. | Kyrŭ PARTENIE Episcopulŭ Râm. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La aniĭ dela zidiré lumiĭ 7274. | De cucérniculŭ între Preoțĭ Popa | COSTANDINŬ ATANASIEVICI Typografulŭ.

Formatul in-folio, 1 foaie cu titlu fără număr și 253 numerotate. Tiparul negru și roșu, pe 2 coloane a 38 de rânduri în coloană. Tiparul s'a început la Decemvrie 4 și s'a terminat la Martie 15 [2]).

La sfârșit se citesc următoarele:

«Typăritu-s-au acĭastă sfântă carte, ce să chĭamă Penticostarion, prin ostenéla diorthosiriĭ multŭ păcătosuluĭ și smerituluĭ între Ieromonachĭ GRIGORIE Ieromonachulŭ dinŭ sfânta Episcopie a Râmniculuĭ . . .».

3) *Crologhion*, adecă *Ceasoslov*, care cuprinde în sine slujba de zi și de noapte. Tipărit cu negru și roșu, in-8° 4. (Bibl. Ur.).

4) СЛꙊЖБЪ | СОСѢБИТЪ | A sfântuluĭ pré Cuviosuluĭ Pă- | rinteluĭ nostru Nicodimŭ sfinți- | tulŭ, celŭ dinŭ Lavra sfinteĭ Mănă- | stirĭ a Tismaneĭ. | Acumŭ întâiu typărită, în zilele Lu- | minatuluĭ și pré înălțatuluĭ Domnŭ. | Iω ALEXANDRU SCARLATŬ GHICA VVD. | Cu blagoslovenia și osârdia, și cu | toată chieltuiala sfinții sale Iubitoriu- | luĭ de Dumnezeu: | Kyrŭ PARTENIE Episcopulŭ Râm. | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La anulŭ dela Hs. 1767. S-au typăritŭ de Popa COSTANDINŬ Typog.

Formatul in-4°, având 2 foi nenumerotate și 34 numerotate. Tiparul este negru și roșu à 25 rânduri pe pagină. [3])

La **1768** apar: 1) *Liturghii.*

2) МОЛИТВЕННИКЪ. | Acumŭ întru acestŭ chipŭ s-au Typă- | ritŭ, întru întâia Domnie, a pré | luminatuluĭ Domnŭ: | Iw ALEXANDRU SCARLATŬ GHICA VOEVODŬ. | Cu blagoslovenia și osîrdia, și | cu toată chieltuiala, Sfinții sale | Iubitoriuluĭ de Dumnezeu. | Kyrŭ PARTENIE Episcopulŭ Râm. | În sfânta Episcopie a Râmniculuĭ: | La aniĭ dela Zidiré lumiĭ 7276. | Sau Typăritŭ de Popa GEORGIE ATANASIE VICĬ Typ. Râm.

Format in-4°, având 4 foi nenumerotate și 340 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu 25 rânduri.

La **1769**: *Catavasier.*

La 1771 tronul Episcopal este ocupat de marele cărturar și iubitor de cultura neamului, CHESARIE, care tipărì o mulțime de cărți și aduse multe îmbunătățiri tipografiei. Așà, la **1774** el tipărește: 1) *Psaltirea*, în zilele lui MIHAIU ȘUȚU, Mitropolit fiind GRIGORIE, iar tipograf popa CONSTANTIN DAVID, 2) *Invățătură bisericească*, de acelaș tipograf.

Anul **1775** fu consacrat, după toate probabilitățile, reînoirii tipografiei, de aceia nu întâlnim tipărituri în acest an.

La **1776** apar:

---

[1]), [2]), [3]) *Bibl. Rom. Veche*, T. II, fasc. II, pag. 173 și 175 și V. A. Urechiă, *Pe file de Ceaslov*, Analele Acad. Rom., Tom. XII, Mem. Secț. Ist. 1895.

1) МИНЕЮЛЬ | ЛꙋНИ ЛꙋИ ОКТОВРИЕ | Care s-au Typăritŭ acumŭ întâiŭ Ru- | mînéşte întru întîia Domnie a pré | înălţatuluĭ Domnŭ | Iw ALEXANDRU IOANŬ | IPSILANTŬ VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia, şi toată Chiel- | tuiala pré Sfinţituluĭ Mitropo- | litŭ alŭ Ungrovlahieĭ, Kyrŭ | GRIGORIE. | Prinŭ osîrdia sfinţii sale iubitoriuluĭ | de Dumnezeu. Kyrŭ CHESARIE Epi- | scopulŭ Râm.: In sfânta episcopie a | Râm.: La anulŭ dela Hs.:—1776: | S-au Typăritŭ de smeritulŭ între Ie | romonahĭ CLIMENTŬ Ieromonahulŭ Typ. | Şi de Popa COSTANDINŬ Typografulŭ Râm.

Format in-folio, având 3 foi fără numerotaţie şi 210 numerotate. Tipărit cu negru şi roşu, pe două coloane, cu 38 de rânduri în coloană.

2) ѠКТОИ́ХЬ | Întru care să cuprinde slujba | Învieriĭ acelorŭ optŭ Glasurĭ, | Şi Céle, 12, Evangheliĭ, Cu své- | tilnele lorŭ, Synaxariulŭ, şi cu obşté | Cu Troparele, şi Condacele sfinţilorŭ | de obşte şi Blagorodicĭnele preste totŭ Anulŭ. | Care s-au Typăritŭ Acumŭ, întru Domnia | pré înălţatuluĭ, şi bine credinciosuluĭ | Iw ALEXANDRU IOANŬ IPSILANT | VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia, şi toată Chieltuia- | la Pré sfinţituluĭ şi de Dumnezeu | iubitoriuluĭ Kyrŭ | CHESARIE Episcopulŭ Răm.: | In sfânta Episcopie a Râmniculuĭ. | La Anulŭ mântuiriĭ, 1776: | S-au Typăritŭ de Cucérniculŭ între Preo- | ţĭ Popa COSTANDINŬ MIHAILO PO- | PO VICĬ Typografulŭ Râmnicénulŭ.

Format in-4⁰ mic, având 2 foi nenumerotate şi 382 numerotate. Tipar negru şi roşu cu 24 de rânduri pe pagină.

La 1777 se tipăreşte: 1) *Psaltirea*, de Episcopul CHESARIE.

2) ТРИѠДИОН | ЙДЕКЪ | ТРЕ́Й КЪНТЪРИ | Ce are întru sine slujba Sfântuluĭ | şi Mareluĭ Postŭ. | Care s-au Typăritŭ acumŭ atreia oară | în vrémé Domnieĭ înălţatuluĭ şi bine | Credinciosuluĭ Domnŭ: Iw | ALEXANDRU IOAN IPSILANT | VOEVODŬ | Cu blagoslovenia şi chieltuiala pré sfin- ţiĭ sale iubitoriuluĭ de Dumnezeu episcop | alŭ Răm: Kyrŭ CHESARIE. | În sfânta episcopie a Râmniculuĭ | în anulŭ mântuiriĭ 1777: | S-au Typăritŭ de Popa COSTANDINŬ ATA- | NASIE VICĬ Typografulŭ Râmnicénulŭ.

Format in-folio, având 2 foi nenumerotate şi 421 numerotate. Tipar negru şi roşu, pe două coloane, cu 40 de rânduri în coloană.

In 1778 se continuă cu tipărirea *Mineelor* pe celelalte luni.

Episcopul CHESARIE începând tipăritura unei opere atât de mari, ca aceea a *Mineelor* de preste tot anul, avù nevoie să-şi complecteze sau să-şi reînoiască turnătoria proprie ce aveà la Râmnic pe lângă Tipografia Episcopiei.

Astfel el aduce plumb şi cositor pentru turnarea literelor, precum şi uleiu de in pentru unsul teascurilor, dela Sibiu, prin mijlocirea unui prieten al său HAGI COSTANDIN, care-i procură şi vignetele ce-i trebuiau pentru aceste cărţi, după cum o dovedesc următoarele scrisori:

12 Iunie 1778. «Ches. pisc. Rimc.» «Pentru tipografiia sfinteĭ Episcopiĭ, avănd trebuinţă de dooă sute ocă plumbu şi treĭzecĭ ocă cositor, socotind că aciĭ la cetatea Sibiiuluĭ saŭ la alte părţĭ pe la băĭ să v[a] găsi cu preţ maĭ jos, pohtim fiiasca dragoste să ne arvuneştĭ acestu plumbu şi cositor... Ne ieste trebuincos în grabu...»

Iar la 16 Iulie 1778 scrie către acelaş:

«Ches. pisc. Rimc.» «Socoteala pentru plumbul şi cositorul ce ne-aĭ trimis aicĭ, de trebuinţa tipografii, fiindcă socoteala ce ne-aĭ făcut cănd aĭ trimis plumbul şi cositorul ne arăţĭ că aŭ fost greşătă... Maĭ avem trebuinţă încă de o sută ocă plumbu şi dooăzecĭ şi cincĭ ocă cositor, cum şi cincĭ vedre uleiŭ de sămânţă de in curat... Aşăjderea ne maĭ înştiinţăm că cărţile cele bisericeştĭ ce sănt curate pentru credinţa noastră săntu nepoprite de a le aduce aciĭ în lăuntru, ca să le cumpere ceĭ ce vor avea trebuinţă; pentru care trimisem căteva cărţĭ cu cucernicul popa COSTANDIN TIPOGRAFUL, de a le trece în lăuntrul, ci, dupe cum va fi porunca ca să s[ă] dea, foarte pohtim pe dumn[ea]ta să ieĭ osteneală să viĭ, păn la lăzăretu, fiindcă ieste trebuinţă să vorbească preotul cu dumn[ea]ta, şi pentru nişte pricinĭ cu chir Dumitrache, şi să-l povăţuieştĭ şi pentru aceste cărţĭ tipărite, în ce chip este porunca, ca să nu facă vre o zminteală cănd nu va fi poruncă dupe cum am auzitŭ. Multe săntu supărările, care îţĭ fac chir[ie].....

Când materialul fu întocmit, cinci volume fură puse deocamdată în lucrare, pe cari le dau gata pela finele anului 1779 și anume: *Mineele* pe Noemvrie, Decemvrie, Ianuarie, Fevruarie și Martie, toate tălmăcite de CHESARIE, care pune imediat pe celelalte șease în lucru, cari se termină în 1780, sub FILARET, succesorul lui CHESARIE, care le scrise și Prefețele, de oarece CHESARIE murise cu puțin înainte, chiar în acelaș an, 1780.

La această epocă Tipografia dela Râmnic eră lipsită de un gravor, de oarece Episcopul CHESARIE fusese nevoit a-și aduce clișeele tot dela Sibiu, după cum rezultă din scrisoarea sa de la 14 Septemvrie 1778, către acelaș CONSTANTIN HAGIUL în care zice:

«Așăjderea și pentru acele figurĭ ce ne scriĭ dumn[ea]ta că aĭ luat înștiințare cum că nu să poate tipări la acele tipare care săntu gata, făr de a nu fi slovile care săntu scrise la fieșcare chipu, ci ori să s[ă] lipească, pe o hărtie dupe cum aŭ fost această ce ni s'aŭ trimis, saŭ să să facă de iznoavă tiparăle făr de a nu fi slovele, și într'acelea să s[ă] tipărească... Pentru tipare, am socotit că, de a să face de iznoavă, va să le intre cheltuială multă, saŭ, de a să lipi pe hărtie, iaste făr de orânduială, ci mai bine am socotitŭ ca să s[ă] tipărească dupe cum săntŭ, cu slovele lor acolò înlăuntru, și, aducăndu-ne, le vom găsi loc de a să face tălmăcirea și rumănește. Numaĭ căt pentru această acum deocamdată să mai fie îngăduială, că nu săntu de trebuință în grabu, ci, când vom avea trebuință, vom înștiința dumitale și veĭ scrie în lăuntru să s[ă] tipărească dupe cum săntu numaĭ figurile... [1]).

Tipografia dela Râmnic în această epocă se vede că eră prea încărcată de lucrări, sau că nu dispuneà de lucrători destui sau de material suficient, căci vedem pe CHESARIE scriind prietenului său să-i mijlocească tipărirea la Veneția. Iată scrisoarea respectivă:

București, 20 Ianuarie 1779. «Ches. pisc. Rîmn..... De acele 600 de vivlie pentru care am pohtitu pe dumn. a mi să tipărì la Veneția, văzum răspunsul ce-ț scrie dumitali de acolò, că le va tipări cu preț la toate tl. treĭ sute șaĭzăcĭ, ci cu acest preț să vor tipărì. Și, când nu să vor fi început păn acum a să tipări, bine ar fi să scrii dumn[ea]ta ca să s[ă] tipărească și șapte sute, când vor fi început, să vor tipări o sută vivlie, este să ni le trimiți dumn[ea]ta drept aici la București dezlegate, după cum ies din stambă, iar celelalte să s[ă] lege cu mucavà toate și să stea acolò pe loc, și păn a să gătì, vei avea dumn[ea]ta și răspunsu pe unde suntu să s[ă] trimită. Și, pentru legatu cărților acelora, iarăși deosebit vom plătì...».

Din cărțile religioase tipărite la R.-Vâlcea, se exportà și în Transilvania, după cum rezultă din următoarea scrisoare din 28 Noemvrie 1779:

«Ches. pisc. Rimn.» «Vei știi că, fiind noi doritori de a avea patriia Slujbele Sfinților, toate câte să prăznuesc peste an pe deplinŭ în limba sa, ne-am nevoit și ne-am ostenit, atât prin tălmăcire, cât și prin tipărire, care păn acum au eșit de la tipar 6 lunĭ, și, ajutând D[u]m[ne]zeu, lucru mearge înainte, a le aduce pe toate la săvârșire; din care pentru trebuința casii dumitali sau ca să dăruești și dum. cuiva, dă va fi trecerea slobodă, dăruim dumitali un rând de mineae, de fieștecare lună câte unul. Dar încă, iubite fiiule, vedem că cel mai mare folos de obște patriea noastră iaste lipsită, căc sf[ă]nta ev[an]gh[e]lie să află la limba rumânească numai în chemenul (textul) său am socotit că de folos ar fi ca să o dăm în tipar după cum iaste așăzată cu tălcuirea sa de TEOFILACTŬ episcopul VULGARIAS [2]).

La 1779 apar:

1) МИНЕIОЛЬ | ЛȢНИ ЛȢИ НОЕМВРIЕ | Caré s-au Typăritŭ acumŭ întâiu Rumî- | néște, în zilele Pré Luminatuluĭ | Domnŭ: Іѡ ALEXANDRU IPSILANT VOEVODŬ cu Blagoslovenia pré sfințitului Mi- | tropolitŭ alŭ Ungrovlachieĭ Kirŭ GRIGORIE. | Prinŭ nevoința și Tălmăciré, Iubi- | toriuluĭ de Dumnezeu Kirŭ. KESARIE | Episcopulŭ Rîmniculuĭ. In Sfânta | episcopie a Rîmniculuĭ: | La anulŭ dela Hs. 1779 de POPA COSTANDINŬ Typograful Rîm.: | Și de DIMITRIE MIHAĬ POPOVICI, Typ. . .

---

[1]), [2]) N. Iorga, *Contribuțiuni la Istoria Literaturii române în veacul XVIII și XIX*, în Analele Academiei Rom., Mem. Secț. Lit., Tom. XXVIII, fasc. 4, pag. 9, 13, 14 și 15.

Vol. in-folio de 231 foi numerotate și 3 nenumerotate.

2) *Mineiul* pe Dechemvrie, cu 231 foi numerotate iar 3 fără număr, restul ca la Mineiul pe Noemvrie.

3) *Mineiul* pe *Ianuare* cu 253 foi numerotate și 4 fără număr. Cuprinsul titlului ca la cel pe Decemvrie.

4) *Mineiul* pe *Fevruarie* cu 161 foi numerotate și 5 fără număr, restul ca mai sus.

5) Cel pe *Martie* 151 foi numerotate și 4 fără număr.

6) ѰАЛТИРЪ | Prorocului și Impăratului Davidŭ. | Acumŭ într-acestași Chipŭ Typărită | în Zilele pré Luminatuluĭ Domnŭ | Iw ALEXANDRU IPSILANTŬ | VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia și Toată Chĭeltuiala Iubitoriuluĭ de Dumnezeu Kirŭ | CHESARIE | Episcopulŭ Rîmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Rîmniculuĭ. | La anulŭ Dela zidirea Lumiĭ, 7287; iară dela Hs.: 1779 | De POPA COSTANDINŬ ATANASIEVICI | Typografulŭ Rîmniceanuluĭ.

Vol. in-4⁰, de 242 foi numerotate și 8 foi nenumerotate. Vigneta titlului e lucrată de xilograful DIACON COSTANDINŬ.

6) *Ceasoslov* tipărit acum întru acestaș chip în zilele pré luminatuluĭ Domn Iw ALEXANDRU IPSILANT VOEVOD cu cheltuiala iubitoriuluĭ de Dumnezeu Kir CHESARIE Episc. Răm. în sfânta Episcopie a Râm., anul 1779, de DIMITRIE MIH. typ., purtătoriu de grijă fiind tipografieĭ, Kir IOACHIM Ieromonahul din sfânta mitropolie.

Vol. in-8⁰ mic, paginile având chenar tipografic pe margine.

La **1780**: se tipăresc Mineele pe următoarele șase luni și a-nume:

1) МИНЕІОЛЬ | ЛѸНЇ ЛѸЙ АПРІЛІЕ | Carele ș-au Typăritŭ acumŭ întâiu Rumîneşte, In zilele Pré Luminatuluĭ | Domnŭ | Iw ALEXANDRU IPSILANTŬ VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia pré sfințituluĭ Mi-|tropolitŭ alŭ Ungrovlachieĭ Kirŭ | GRIGORIE | Prinŭ nevoința și Tîlmăcirea, Iubi-|toriuluĭ de Dumnezeu Kirŭ | FILARETŬ Episcopulŭ Rîmniculuĭ. In sfânta | Episcopie a Rîmniculuĭ. | La Anulŭ dela Hs. 1780. | De POPA COSTANDINŬ Typografulŭ Rîm. | Și de POPA COSTANDINŬ MIHALOVICI Typ.

Vol. in folio de 143 foi numerotate și 3 fără număr.

Purtător de grije al tipografiei a fost chirŭ IOACHIM ieromonahul din sfânta Mitropolie, iar traducerea s'a făcut de către IORDANŬ bivŭvelŭ, grammaticŭ Cappadochianulŭ.

A ajutat cu scrisul și cu întocmirea și așezarea slujbelor chirŭ ANATOLIE Ierodiaconul din sfânta Episcopie, iar la tipărire s-au diorthositŭ de monahulŭ RAFAIL din sfânta mânăstire Hurezii. Inceput la 9 Decemvrie și terminat la 29 Ianuarie.

2) *Mineiul* pe Maiu, tradus de FILARET, in-folio, de 151 foi numerotate, 4 nenumerotate la început și 1 la sfârșit. Textul titlului ca la cel pe Aprilie. Inceput la 1 Fevruarie și terminat la 24 Martie.

3) *Mineiul* pe Iunie, având 135 foi numerotate iar 3 nenumerotate, încolo ca mai sus. Inceput la 26 Martie și terminat la 16 Maiu.

4) Cel pe Iulie, idem, idem, cu 185 foi numerotate și 3 nenumerotate. S'a început la 18 Maiu și s'a terminat la 18 Iulie.

5) Cel pe August, idem, 192 foi cu număr și 3 fără număr. Inceput la 23 Iulie și terminat la 24 Septemvrie.

6) Cel pe Septemvrie, idem, cu 240 foi numerotate. In acest an scaunul Episcopal fusese ocupat de Filaret în urma încetării din viață a lui Chesarie.

7) *Carte de preoție*, foaie volantă, dată de FILARET.

La **1781** se tipăresc:

1) КАЗАНИІ | Ce cuprindŭ în sine evangheliile tîlcuite ale Du- | minecilorŭ de preste anŭ, și cu cazaniile | synaxariuluĭ praznicilorŭ împărăteștŭ, și alŭ | sfinților celor marĭ, a 12: lunĭ de preste | anŭ. Care acumŭ, s-au Typăritŭ în zi | lele pré Lumina-

tuluĭ Domnŭ. Iw ALEXANDRU IPSILANTŬ VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia pré sfinţitului Mitropolit. KIR GRIGORIE | Şi cu toată chieltuiala sfinţiĭ sale Iubito-|riuluĭ de Dumnezeu | KIR FILARETŬ Episcopulŭ Rîmniculuĭ. In sfânta epi- | scopie a Rîmniculuĭ | dela anulŭ mîntuiriĭ: 1781, s-au typăritŭ de CLIMENTĬ Ieromonahulŭ, typografulŭ episcopieĭ Rîmniculuĭ | şi de popa CONSTANDINŬ Typografulŭ | sfinteĭ Episcopiĭ Rîmniculuĭ.

Volum in-folio, de 210 foi numerotate şi 1 nenumerotată. Textul e tipărit numai cu negru şi e încadrat cu o linie de compoziţie tipografică.

D-nul N. Iorga mai citează şi un *Ceaslov* ca tipărit în acest an [1].

La **1782** se tipăresc:

1) МОЛИТВЕННИКЪ | Acumŭ întru acestŭ chipŭ s-au Typă-|ritŭ, întru întîia Domnie, a pré Lu- | minatuluĭ Domnŭ | Iw NICOLAE COSTANTINŬ CA-|RAGEA VOEVODŬ. | Cu blagoslovenia, şi cu toată chiel tuiala pré sfinţiĭ sale Părinteluĭ | Iubitoriuluĭ de Dumnezeu Kiriu Kirŭ | FILARETŬ Episcopulŭ Rîmniculuĭ. | In sfânta episcopie a Rîmniculuĭ. | La aniĭ dela zidirea Lumiĭ, 7290. | Iară dela Hs. 1782. | S-aŭ Typăritŭ de smeritulŭ între Ie- | romonahĭ CLIMENTŬ Ieromonahulŭ Typ: Şi de Popa CoSTANDINŬ Typo- | grafulŭ Rîmniceanulŭ [2].

Volum in-4⁰ având 358 foi numerotate şi 4 nenumerotate, tiparul negru şi roşu.

2) ТРІωДІОН | ЧЕ СЪ ЗИЧЕ | ТРЕЙ КѪНТЪРЙ | Ce are întru sine slujba sfîn- | tuluĭ şi mareluĭ Postŭ. | Acumŭ întru acestŭ chipŭ Typă-| ritŭ, întru întâia Domnie a | pré Luminatuluĭ şi pré | Inălţatuluĭ Domnŭ |Iw NICOLAE COSTANDINŬ | CARAGEA VOEVOD. | Cu blagoslovenia şi toată chieltuiala pré sfinţiĭ sale Părin- | teluĭ Chirŭ FILARETŬ | Episcopulŭ Rîmniculuĭ, In | sfânta Episcopie a Rîmniculuĭ | La aniĭ dela zidirea Lumiĭ 7290. | S-au typăritŭ de smeritulŭ | Intre Ieromonahĭ CLIMENTŬ | Ieromonahulŭ Typ: | Şi de Popa COSTANDINŬ Ty- | pografulŭ Rîmniceanulŭ [3].

Volum in-folio de 476 foi numerotate şi 1 nenumerotată. Tipar negru şi roşu pe 2 coloane. Titlul este cuprins într'o gravură semnată de COSTANDINŬ TIPOGRAFŬ. In acest volum mai sunt şi alte gravuri semnate de GHEORGHE POP C.

La **1783** se tipăreşte:

1) СVНОΨІСЬ | ЯДЕКЪ КꙊПРИНДЕРЕ А СКꙊРТЬ | A ceiĭ Vechĭ şi a ceiĭ Noao scripturĭ. | A celuĭ dintru sfinţĭ Părinteluĭ nostru | Atanasie celŭ mare Patriarhulŭ Alexandrieĭ: | Typărită acumŭ întâiŭ Rumîneşte, în zi- | lele pré Luminatuluĭ Domnŭ: Iw | NICOLAE COSTANDINŬ | CARAGEA VVDŬ. | Cu Blagoslovenia şi toata chieltuiala | pré Sfinţiĭ sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeu | Kiriu Kirŭ FILARETŬ, episcopulŭ Rîm.: | In sfânta episcopie a Rîmniculuĭ. | In Typografia cé noao ce s-au făcutŭ cu chiel- | tuiala pré sfinţiĭ Sale: | La Anii de la Hr. 1783: | S-au typăritŭ de DIMITRIE MIHAI PO- | POVICI Typografulŭ Rîmnicénulŭ.

Un volum mic in-4⁰, de 123 foi numerotate şi 4 nenumerotate, tipărit cu negru şi iniţialele cu roşu. Titlul este încadrat într'o gravură săpată de diaconul CONSTANTIN. In acest volum mai este un ornament şi o gravură săpată de DIMITRIE Tipograful, iar purtător de grije al tipografiei a fost GHEORGHIE NICOLAOVICI.

Cartea s'a tipărit după îndemnul Protosinghelului IOSIF din Episcopia Râmnicului, fost ucenic al lui CHESARIE.

2) *Apostolul*, tradus în zilele Mitropolitului NEOFIT, episcop fiind FILARET.

3) ПИЛДЕ | ФИЛОСОФЕЩИ, scoase din limba cé pró- astă grecească pre limba | rumânească în anul 1783.

[1]) N. Iorga, *Ist. lit. Rom. in sec. XVIII,* vol. II, pag. 372 şi *Scrisori* şi *Inscripţii*, vol. II, pag. 112 şi 206.
[2]) [3]), *Bibl. R. V.*, fasc. III, tom. II, p. 274, 275 şi 277.

Vol. in-8° mic de 118 pagine numerotate și 2 nenumerotate, având la fine următoarea inscripție:

S-au jăţuit şi s-au diortosit de noĭ ceĭ maĭ jos numiţĭ, MIHAIL DIR SIBIANUL şi RADUL RÂMNICÉNUL.

4) Acelaș în a doua ediție, însă cu schimbări în titlu, după cum urmează:

ПЙАДЄ | ФИЛОСОФЄЦИ | Care s-au Typăritŭ acumŭ | a doao oară, în Zilele pré | luminatuluĭ Domnŭ Iѡ | NICOLAE COSTANDINŬ | CARAGEA VOEVODŬ | Cu chieltuiala Iubitoriuluĭ de D(u)mnezeu. Kiriu Kirŭ FILARETŬ Episcopŭ: Râm: | In sfânta Episcopie a Râm: | La anulŭ deli Hs. 1783: | S-au typăritŭ de Popa CO- | STANDINŬ, MHAI POPO- | VICI, Typ: Rîmniceanulŭ.

Volum mic, in-8°, de 140 foi numerotate și 1 nenumerotată. Titlul este înconjurat cu flori de compoziție tipografică.

Diorthositor a fost smeritul între ierodiaconi GRIGORIE RÂMNICEANULŬ, iar purtător de grije al Tipografiei GHEORGHIE NICOLAOVICI.

In anul 1784 Mihail Șuțu dă un pitac către Episcopul de Râmnic a nu mai tipărì nici o carte fără știrea sa, care este în cuprinderea următoare:

Pitac către Episcopul Rîmnicului a nu tipărì tipografii făr'de poruncă Domnească.

Iubitoriule de Dumnezeu, Sfinția ta, Părinte Episcoape a Sfintei Episcopii Rŏmnic Chir FILARET, fiindcă se cuvine a ştì Domnia Mea cele ce se dau *în tipariu la tipografia grecească,* atât de aici din Bucureşti, cât şi de afară, iar osebit sau scris Pitacul Domniei Mele către prea sfinția sa părintele Mitropolit pentru tipografia de aici din Bucureşti, ca de astăzi înainte, făr'de a nu ne arătà întâiu cu Anaforà şi fără a nu se dà întâiu voia noastră, să nu se cuteze tipografii, nici vre un Vivlion, nici măcar altfel de scrisoare sau hârtie, vericui a dà în tipariu. Asemenea dăm ştire şi sfinției Tale ca şi pentru tipografia de aici din Rîmnic, aşà să urmeze, cum şi tipografilor să le poruncești. Tolico p. gvmd 1784, Aug. 1.

Cu toată această censură, s'au publicat, sub M. Șuțu, grație mai ales lui FILARET, Episcopul Rîmnicului, un număr însemnat de cărți, negreșit mai mult pentru Bìserică sau la umbra Bisericii.

Așà la **1784** se tipăresc :

1) КѪВИНТЄЛЄ | ФЄРИЧИТѪЛѪИ | Părinteluĭ nostru DOROTEI | Tălmăcite de pre limba cé | proastă grecească, și îndrep- | tate de pré sfințitulŭ Părinte Kirŭ FILARETŬ Epi- | scopulŭ Rîmniculuĭ: Și | cu a pré sfinții sale Blagoslo- | venie și cu cheltuială s-au typăritŭ, pentru folosulŭ vieții | ceiĭ de obște a celorŭ întru Hs. frați. | In zilele întîeĭ | Domniĭ a Pré înălțatuluĭ | Domnŭ, Iѡ MIHAI | COSTANDINŬ SUȚULŬ VOEVODŬ. | In sfânta episcopie a Rîm- | niculuі: | La aniĭ dela Hs. 1784: De CLIMENTŬ Ieromonah Typ: | Și de POPA COSTANDINŬ Typografulŭ Rîmniceanulŭ.

Broșură in-folio de 70 foi numerotate și 2 fără număr. Tiparul negru și roșu. Diorthositor smeritul între ierodiaconi GRIGORIE RÎMNICEANULŬ.

2) ЯКЯѲІСТЪ | Alŭ pré sfinteĭ Născă- | toareĭ de Dumnezeu. | Și alte Rugăciunĭ | Care s-au Tipăritŭ în zilele | Inălțatuluĭ Domnŭ Iѡ|MIHAI COSTA(N)DINŬ SUȚULŬ VOEVODŬ: | Cu Blagoslovenia Pré Sfinți- | tuluĭ Episcopŭ al Rîmniculuĭ | Kirŭ FILARETŬ | In epsc. Rîm.: la anul 1784. | De DIMITRIE MIH: POP: Typ:

Purtătorĭu de grijă al typografieĭ fiind chyrŭ IOACHIMŬ Ieromonahŭ dinŭ sfânta Mitropolie, iar diorthositorŭ ierodiaconul GRIGORIE RÂMNICĬANULŬ.

Volum mic in-16°, de 235 foi numerotate și 2 fără numerotație. Tipar negru și roșiu. In acest volum se află o gravură reprezentând pe Maica Domnului, săpată de D(IMITRIE) MIH(AI) Tipograful | R(îmniceanul).

3) **КАТАВАСІАРІО** | Acumŭ întru acestŭ chipŭ aşezatŭ şi Typăritŭ în zilele pré lumina-tuluĭ şi pré înălţatuluĭ Domnŭ, | Iω MIHAI CONSTANDINŬ | SUŢULŬ VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia şi cu toată chiel|tuiala, pré sfinţiĭ sale iubitoriuluĭ | de D(u)mnezeu | Kirŭ FILARETŬ | Episcopulŭ Rîmniculuĭ. In sfânta | Epis. a Rîm. în anulŭ dela Hs. 1784: | De DIMITRIE MIHAILO POPO- | VICI Typografulŭ Rimniceanulŭ.

Purtătorĭu de grijă Typografieĭ fiindŭ Chirŭ IOACHIMŬ Ieromonahulŭ dinŭ sfânta Mitropolie, diorthositorĭu fiindŭ ieromonahulŭ GRIGORIE RÂMNICIANULŬ.

Volum mic in-8⁰, cu 238 foi numerotate şi 1 nenumerotată, tipar negru şi roşu. Textul este în greceşte, slavoneşte şi româneşte.

4) **ЧАСОСЛОВЬ** Care cuprinde în sine toată sluj- | ba de zi, şi de noapte, acumŭ ĭ întru acestŭ Chipŭ aşezatŭ şi | Typăritŭ. In zilele prea lumina- tuluĭ şi pré înălţatulul| Domnŭ, | Iω MIHAI CONSTANDINŬ | SUŢULŬ VOEVODŬ | Cu Blagoslovenia şi cu toată chiel- | tuiala pré sfinţiĭ sale Iubitoriuluĭ | de D(u)mnezeu Kirŭ FILARETŬ. | Episcopulŭ Rîmniculuĭ: In sânta Episc. a Rîm.: în anulŭ dela Hs. 1784: de DIMITRIE MIHAILO POPO | VICI Typografulŭ Rîmniceanulŭ.

Diortositorĭu fiindŭ smeritulŭ GRIGORIE RÂMNICIANULŬ, iar purtătorĭu de grijă Typografieĭ Chirŭ IOACHIMŬ Ieromonahŭ, din sfânta Mitropolie.

5) **СФНТА ШЙ ДМНЁЗЁАСКА | ЕУАНГЕЛІЕ** | Acuma alŭ doilé Typărită, Intru întâia Domnie a pré luminatuluĭ şi | Pré Inălţatuluĭ Domnŭ, | Iω MIHAILŬ | CONSTANDINŬ SUŢULŬ VOEVODŬ: | Cu Blagoslovenia. şi chieltuiala pré | Sfinţiĭ sale Părinteluĭ | Kirŭ FILARETŬ | Episcopulŭ Rîmniculuĭ. | In sfânta Episcopie a Rîmniculuĭ. | La aniĭ dela Faceré Lumiĭ 7292 | Iară dela Hs. 1784. | De CLIMENTŬ Ieromonahulŭ Typ. Rîm. | Şi de POPA COSTANDINŬ RÎMNICIAN [1]).

Diortositor Ierodiaconul GRIGORIE Râmnicianulŭ. Volum in-folio de 318 pagine numerotate şi 6 nepaginate; tiparul negru şi roşu. Titlul este încadrat într'o vignetă săpată de diaconulŭ COSTANDINŬ tipografulŭ Rîmnicianulŭ. Intre gravurile din text, aceea a evangelistuluĭ Marcu este semnată de POPA MIHAIŬ TIPOGRAFULŬ.

6) **ѰАЛТИРЪ** | Proroculuĭ şi înpăratuluĭ Dv|dŭ, | Acumŭ într-acestaşĭ chipŭ Typărită | In zilele Pré luminatuluĭ Domnŭ | Iω MIHAĬ CONSTANTINŬ | SUŢULŬ VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia şi toată chieltuiala | pré sfinţiĭ sale Iubitoriuluĭ de Dumnezeŭ | Kîrŭ FILARETŬ | Episcopulŭ Rîmniculuĭ. | In sfânta episcopie a Rîmniculuĭ, | La anulŭ dela zidirea Lumiĭ, | 7292: iară dela Hs. 1784. | S-au typăritŭ de CLIMENTŬ Ieromonahŭ Typ. | Rîmnicean: | Şi de Popa COSTANDIN Typ. Rîm.

Diortositor GRIGORIE Râmniceanul ierodiaconul, iar purtător de grije al Tipografieĭ a fost GHEORGHE NICOLAOVICI. Volum in-4⁰ de 484 pagini şi 16 nenumerotate. Tiparul negru şi roşu, textul încadrat. Gravura porţii semnată de Diacon COSTA(NDINŬ) [2]).

7) **КУВИНТЕЛЕ | СФНТУЛУИ ПЪРИНТЕЛУИ** | нóстрȣ Θеóдωрь стȣдúтȣль.| Tâlmăcite de pre limba cé | proastă grecească, şi îndrep- | tate de pré sfinţitulŭ Pă- | rinte Kirŭ FILARETŬ Epi- | scopulŭ Rîmniculuĭ: Şi | cu a pré sfinţiĭ sale Blagoslo- | venie şi chieltuială s-aŭ typăritŭ, pentru . folosulŭ vieţiĭ | ceiĭ ce obşte a celorŭ întru Hs. | Fraţĭ. In zilele întîieĭ | Domniĭ a Pré înălţatuluĭ | nostru Domnŭ, Iω MIHAI | COSTANDINŬ SUŢULŬ VOEVODŬ | In sfânta episcopie a Rîm- | niculuĭ: La aniĭ dela Hs. 1784: | de CLIMENTŬ Ieromonahŭ Typ: | Şi de Popa COSTANDINŬ Typografŭ Rîmnicianulŭ.

Diorthositor fiind smeritul între ierodiaconi GRIGORIE RÂMNICEANUL. Volum in-folio de 246 pagini cu 38 rânduri pe pagină. Tipar negru şi roşu. Titlul este încadrat de o gravură săpată de Pop(a) COSTANDINŬ Tipograful în anul 1781 [3]).

[1]) *Bibliografia Rom. V.*, T. II, fasc. IV, p. 289.
[2]) *Biblioteca Urechiă*, Galaţi.
[3]) *Bibliografia Rom. V.*, T. II, fasc. IV, pg. 295.

La 1785:

ПЄНТИКОСТАРІОН | Ce cuprinde întru sine slujba ce isă cu-| vine: dinŭ sfânta şi luminata Dumi- | necă a Paştelorŭ, până la Dumineca tu- | turorŭ sfinţilorŭ. | Acumŭ tipăritŭ întru întâia Domnie a- | pré luminatuluĭ Domnŭ Iѡ MIHAI COSTANDINŬ ŞUŢULŬ VOEVODŬ: | Cu blagoslovenia şi osârdia, şi cu toată chieltuiala, pré Sfinţii-sale, Iubitoriuluĭ de D(u)mnezeu | Kyrŭ FILARETŬ EPISCOPULŬ Rîm: | In sfânta Episcopie a Rîmnicului:| La aniĭ de la zidirea lumiĭ 7293: de CLIMENTŬ Ieromonahŭ Typografulŭ: Şi | de Popa COSTANDINŬ Typ: Iară de la începutŭ până | la duerna 2 sau typ: de DIMITRIE Typ. Rm:

Diortositor ierodiaconul GRIGORIE RÂMNICEANUL din sfânta Episcopie a Râmnicului. Tipărirea s'a început la 8 Ianuarie şi s'a sfârşit la Martie în 10 zile la anii dela Chr. 1785. Volum in folio de 500 pagini şi 4 nenumerotate. Tipar negru şi roşu pe 2 coloane, cu câte 38 de rânduri pe coloană. Titlul este încadrat. Acì se găseşte o gravură reprezentând înălţarea, săpată de GHEORGHIE POP. CONST. Typ. Rm.

In cursul anului 1786 nu întâlnim tipărituri în Râmnic:

La 1787:

ЧАСОСЛОВ | Tipăritŭ acumŭ întru ace- staşĭ chipŭ. In zilele pré Luminatuluĭ Domnŭ: | Iѡ NICOLAE PETRU MAVROGHENISU VOEVODŬ: | Cu chieltuiala Iubitoriuluĭ | de Dumnezeu, Kirŭ FILARETŬ Episcop: Râm: | la anulŭ 1787. | De . . . .

2) СФІНТЕЛЕ ШИ ДꙊМНЕЗЕ-|ЕЩИЛЕ | ЛИТꙊРГЇИ | A celorŭ dintru sfinţi Părinţilorŭ | noştri, a lui Ioannŭ Zlatoustŭ, alui | Vasilie celŭ mare, şi a Prejdeosştenĭiĭ, | Acumŭ într'acestŭ chipŭ sau Typăritŭ, | întru întâia Domnie a pré luminatu- | luĭ Domnŭ | Iѡ NICOLAE PETRU MAVROGENI VOEVODŬ. | Cu blagoslovenia şi osîrdia, şi cu | toată chieltuiala pré Sfinţii sale Iu- | bitoriuluĭ de Dumnezeu | Kyriu Kyrŭ FILARET Episcopulŭ Rîm: | In sfânta Episcopie a Rîmnicului | La anii de la Zidirea lumii 7295 | Sau Typăritŭ de Popa CONSTANDINU MIHALOVICI | Typ: Rîm. Şi de DIMITRIE BRAT | ego Typ: Rimnicceanulŭ.

Diortositor a fost ieromonachul GRIGORIE RÂMNICEANULŬ. Vol. in-4° de 408 pagini şi 4 fără număr. Tipar negru şi roşu.

3) ÓБСЕРВАЦІИ САꙊ БЪГЪРИ ДЪ СѢМЪ Asupra Regulelor şi Orînduelelor Gramati- | cii Rumîneşti, adunate şi alcătuite acumŭ | Intâiŭ, dă Dumnélui IANACHE VĂCĂ- | RESCULŬ cel ce acumŭ Dicheofilax a Bisericii | Cei Mari a Răsăritului, Şi mare Vistieru | a Prinţipatului Valachiei. Şi hărăzite | dă Insuşi la pré Cinstitulŭ sfinţitulŭ, | Dă Dumnezeu Iubitoriulŭ Episcopŭ a sfintei | Episcopii Rîmnecului, Kirŭ FILARETŬ. | Typărite cu porunca şi Blagoslovenia Sfinţiei sale, Acumŭ în Domnia pré In- | ălţatului Şi pré Luminatului Prinţipŭ a Toatei Ungrovlahiei, NICOLAE | MAVROGHENI VOEVOD | In Arhieria pré Sfinţitului şi alesu- | luĭ dă Dumnezeu Mitropolitŭ şi Arhie- | piscopŭ a ţăriĭ Kirŭ GRIGORIE. | La létŭ 1787. | In Typografia Sfintei Episcopii a | Rîmnicului. | de GEORGIE SIN POPA CONSTANDINŬ Typ:| Rîmniceanulŭ.

Iar de la jumătate s-au tipăritŭ de Dimitrie MihayloVici. Typ. Râm.

Broşură in-4° de 151 de pagini şi o foaie nenumerotată. Din cauza ruinei în care ajunsese tipografia Mitropolitană din Bucureşti, Văcărescu fusese silit să caute azil la teascurile Episcopiei Rîmnicului.

4) *Slujba cuviosului Steliano*, tradusă şi tipărită de Episcopul FILARET.

La 12 Aprilie acelaş an, 1787 Domnitorul PETRU MAVROGHENI acordă oarecari privilegii acestei tipografii cu următorul Hrisov:

«De vreme ce din multele cărţi ce am luat Domnia mea înştiinţare că se tipăresc de-apururea de tipografia Sfintei Episcopii Râmnicului,— *urmează să ia multă folosire nu numai neamul romănesc şi creştinesc ce lăcueşte în pământul ţării Domniei mele, ci încă şi tot celalt după aiurea ce să poslăşaşte de această limbă romănească.* Şi mai vârtos fiindcă şi dumnealui cinstitul şi credinciosul boerul Domniei mele IANACHE VĂCĂRESCUL vel vistier au arătat Domniei mele că şi Gramatica limbei româneşti *ce acum întâiu s'au alcătuit de dumnealui şi acum întâiu s'au tipărit în fericite zilele Domniei mele,* tot la această tipografie s'au tipărit. Şi ne-au

arătat după toate aceste îndestulate întipăriri ce face mai sus zisa tipografie că are lipsă de oamenii cei trebuincioşi ce ar puteà să dea ajutor la tipărit şi alte posluşanii ale tipografiei; de care oameni când s'ar puteà îndestulà tipografia s'ar face mai cu îndestulare tipăririle cele trebuincioase şi folositoare *la neamul românesc:* Domnia mea râvnind de folosirile obştii şi care cu bucurie am văzut acum întâiu tipărită *Gramatica românească* în zilele Domniei mele. din care are să se folosească obştea,—după arătarea şi rugăciunea ce şi Dumnealui vel vistier ne-au făcut pentru această înlesnire, am cugetat a binevoi ca să hărăzim privileghiu la tipografia mai sus zisei Sfinte Episcopii, ca să poată ţineà lude şase scutiţi şi apăraţi de dajde şi veri ce alte orânduieli..... ca să poslușească la trebile tipografiei.» [1]

Dela 1787 până la 1792, în curs de 5 ani, nu se mai tipăresc cărţi in Tipografia Episcopiei dela R.-Vâlcea. Cauza trebue să fie probabil ruina la care ajunsese din pricina multelor tipărituri, şi acum Episcopul FILARET îşi propusese a o reînoì. Aşà pe la 1789 se face o comandă de plumb pentru turnătoria acestei Tipografii, după cum rezultă din următoarea însemnare:

«Însemnare şi mostră de plumb întărit, pentru trebuinţa de a să face slove de tiparĭ aicĭ în Ţara-Românească; însă plumbul să fie întărit întocma ca această probă, şi să fie ştucurĭ ca de doaozecĭ de funţĭ un ştuc. Tot plumbul să fie zece măjĭ. Însă să cade a să da de ştire fabricantuluĭ ca nu care cumva să amestece careva zgură, să nu să poată vărsa slova... Însă slova această noĭ o avem făcută numai din plumbŭ moale şi din cositorĭ, şi nu rabdă mult la tipar; şi pentru această voim a să aduce acest felŭ de plumbŭ întărit [după mostra] căştigată din Sibiiŭ, de la tipograful domnuluĭ HAOCMAISTĂR... COSTANDIN (?), tipograf Râmniculuĭ.» [2]

La 1792 se tipăresc:

КАЗАНІИ | Ce Cuprind în sine Evangheliile tîlcuite ale Du- | minecilor de preste Anŭ, şi cu Cazaniile | Sinaxariului Praznicilor împărăteşti, Şi ale | Sfinţilor celor Mari a 12 Luni de preste | Anŭ. Care acum s-au Typărit In zi- | lele pré Luminatului Domnŭ | Iw MIHAIL CONSTANTIN ŞUŢUL VOEVOD | Cu Blagoslovenia şi toată chieltuiala pré | sfinţitului Mitropolitŭ al Ungrovlahiei | Kirŭ FILARETŬ. | In Sfânta Episcopie a Rîmnicului. | De la Anul mîntuirii, 1792. | S-au Typărit de DIMITRIE MIHAILO | POPO VICIŬ Typ. Rîm. Iară de la duerna, 27 până la sfârşitŭ, | S-au Typăritde GEORGIE SIN POPA CONSTANTIN | Typ.

Volum in-folio mic de 624 pagini şi 4'nenumerotate à 34 de rânduri. Textul încadrat cu linii tipografice.

Diortositor ieromonahul GRIGORIE SYNGHELUL RÂMNICIÁNUL.

In acest an, FILARET Episcopul, fiind numit a doua oară Mitropolit la Bucureşti, luă cu sine toate strumenturile tipografiei sfintei Episcopii a Râmnicului pentru trebuinţa Tipografiei sfintei Mitropolii [3]. In locul său venì Episcop NECTARIE, grec de origine, la 8 Septemvre 1792, şi păstorì până la 16 Decemvrie 1812, în care timp jefuì Episcopia de avutul său, tipărind totuşi câte-va cărţi în tipografia reînoită de ierodiaconul GRIGORIE economul Sf. Episcopii:

Astfel la 1793 se tipăreşte:

МОЛИТВЕННИК | Acum întru acest chipŭ s-au Typărit, întru | întâia Domnie, a pré Luminatuluĭ Domnŭ | Iw ALEXANDRU CONSTANTIN | MURUZI VOEVOD. | Cu Blagoslovenia, şi cu toată cheltuiala | Pré sfinţiei sale Iubitoriului de Dumnezeu, Kyriu Kyr | NECTARIE | Episcopul Rîmnicului. | In sfânta Episcopie a Rîmnicului. | La anul dela Hs. 1793. | S-au Typărit de DIMITRIE SIN POPA MIHAI | Typograful Rîmnicianul.—Şi de GEORGIE SIN POPA CONSTANDIN Typ. | Rîmnicianulŭ.

[1]) Al. Lăpĕdatu. *Biserica ortodoxă Română,* anul al XXVIII, No. 3, Iunie, pag. 348.—Bucureşti, 1904, Tip. Cărţilor Bisericeşti.

[2]) N. Iorga, *Contribuţii la Istoria Invăţământului în ţară şi în străinătate,* (1780—1830), Analele Ac. Rom., Memoriile Secţiunii Literare, Tom. XXIX.

[3]) Episcopul Atanasie Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin,* alcătuit în anul jubilar 1906.

Volum in-4° de 120 pag. numerotate și 4 nenumerotate, tipar negru și roșu.

Purtător de grije al tipografiei și cheltuitor la reînoirea ei pentru tipărirea acestei cărți, este sfinția sa Kyr GRIGORIE IERODIACONUL Iconomul sfintei Episcopii.

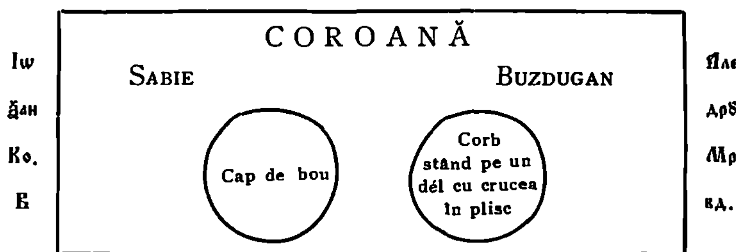
La **1794**, după reînoirea Tipografiei, mai apar următoarele cărți:

Сфѫнта шн дѹмнезеꙋска ЄѴАНГЄЛІЄ | Acumŭ întru acestŭ Chipŭ Typărită, In zi- | lele Pré Luminatului, Și Pré | Inălțatului Domnŭ | Iѡ ALEXANDRU CONSTANTINŬ MORUZI VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia Pré Sfințitului Mitro- | politŭ Alŭ Ungrovlahiei Kyriu | Kyrŭ DOSITHEU | Și cu toată osîrdia și Cheltuiala Pré | Sfinții sale iubitoriuluĭ de Dumnezeŭ | Kyriu Kyrŭ NECTARIE | Episcopulŭ Rîmnicului. | In Sfânta Episcopie a Rîmnicului. | La Anulŭ Mîntuirii. 1794. | S-au Typăritŭ de DIMITRIE MIHAILOVICI Typ. Rîm. | Și de GEORGIE Sin Popa CONSTANDINŬ Typ. Rîm.

In susul pagineĭ stau cuvintele: IS.HS. iar de jur împrejur chenar tipografic.

Pe contra-pagină:

Stihuri poetice (10) asupra Stęmei Pré (...rupt). | tuluĭ slăvituluĭ și blagocestivului (rupt).



In-folio de 318 pagini numerotate și 8 nenumerotate, este o reeditare a ediției din 1746.

Lucrarea a început la 10 Maiu și s'a terminat la 15 Iulie.

Urmează prefața dedicatorie către Domnitor, a lui NECTARIE Episcop de Râmnic și Noul Severin:

«.....Măria Ta te nevoescĭ pururea a le câștiga: întâiŭ cu folosul facereĭ bineluĭ de obște, ca să créscă și să se lățéscă cuvîntul sfinteĭ scripturĭ, nu numaĭ în țéra MărieĭTale, ci și în tóte țerile și ținuturile ce vorbesc în limba românéscă, pornind a se scrie și a se tipări multe felurĭ de cărțĭ spre folosul a tot sufletul creștinesc.

Pe pagina din dosul icoanei Sf. Ioan Teologul, se zice că purtător de grije al tipografiei a fost Sfinția sa Părintele Kiriu Kir GRIGORIE ierodiaconul, economulŭ Sf. EpiscopiĭRîmnic. Volum in-folio de 159 file [1]).

3) АПОСТОЛЬ | Ce are întru sine Faptele și Poslaniile | Sfinţilorŭ Apostoli. Acumŭ de iz- | noavă Tipăritŭ, și cu mai bune îndrep- | tări diortositŭ și adăogitŭ. | In zilele Pré luminatului, Și pré | Inălțatului Domnŭ | Iѡ ALEXANDRU CONSTANTINŬ | MORUZI VOEVODŬ. | Cu Blagoslovenia Pré Sfințitului | Mitropolitŭ Alŭ Ungrovlahiei Kyriu | Kyrŭ DOSITEŬ | Și cu toată osîrdia și Cheltuiala Pré | Sfinții sale iubitoriului de Dumnezeu | Kyriu Kyrŭ NECTARIE | Episcopul Rîmnicului. | In Sfânta Episcopie a Rîmnicului. | La anulŭ Mîntuirii 1794. | S-au Typăritŭ de DIMITRIE MIHAILO-|VICI Typ. Rîmniceanulŭ. | Și de GEORGIE SIN. POP. CONSTANDINŬ. Typ., Rîm.

Purtătoriŭ de grije al Typografiei Sfinția sa Kyriu Kyrŭ GRIGORIE Ierodiaconulŭ Iconomulŭ Sfintei Episcopii a Râmnicului.

[1]) V. A. Urechiă, *Istoria școalelor,* tom. IV, pag. 116—117.

Volum in-folio de 302 pagine și 6 nenumerotate. Tipar negru și roșu. Paginele sunt împrejmuite cu linii tipografice, având câte 38 rânduri text. In fața textului este o gravură reprezentând stema țării.

Pela 1795 deși tipografia erà încă în floare, după cum reese din scrisoarea Episcopului de Argeș, IOSIF, către CONSTANTIN POP din Sibiu, totuși tipăriturile încep a se rărì. IOSIF se mai plânge încă și pentru niște *Acoluti* tipărite la Râmnic în care autorul n'a ținut seamă de textele clasice[1]).

In anul 1795 se tipărește o singură carte și anume: *Cuvinte ale lui Macarie*, de Episcopul FILARET. Dar în timp de patru ani, până la 1799, nu mai întâlnim nimic, afară de *Apostolul* Episcopului NECTARIE.

La **1800** se tipărește:

Carte folosităre de suflet despărțită în treĭ părțĭ | Dintre care: | cea dintâiŭ cuprinde | învĕțătură pentru Duhovnic | a 2-a Canónele Sf. Ioan Pustnicul | iar a treia: | sfătuire către cel care se ispovedesce; | tălmăcită din limba cea grecéscă, | acum întru a doua Domnie aicea a prea luminatuluĭ Domnuluĭ nostru Iw ALEXANDRU CONSTANTIN MORUZI Vv. | din porunca prea Sfințieĭ sale Kyriŭ | DOSITEIU archiepiscop și Mitropolit | a tótă Ungro-Vlachia, cu a căreia | iarăși blagoslovenie și cheltuială și a doua óră | s'a tipărit spre folosul cel de obște, | la anul 1800, de STANCIU POPA tip.

Pe contrapagină se află stihurĭ politicescĭ asupra peceteĭ din coroana prea luminatuluĭ Domn Iw ALEXANDRU CONSTANTIN MORUZI Vv. [2]).

Dela această epocă activitatea tipografiei se slăbește cu totul, poate, din cauză că se alesese Episcop un grec, NECTARIE, care, desigur, nu prea vedeà cu ochi buni desvoltarea culturală a poporului românesc, prin tipărituri de cărți.

Abià la **1809** găsim a se fi tipărit *Panachide (litiĭ)* pentru morți de către DIONISIE CRITIANU (Ac. R.).

La **1810**: *Acaftist* și alte rugăciunĭ, tipărit de GALACTION, egumenul dela Govora, fiind tipograf DIMITRIE MIHAIL POPOVICI, ce erà și xilograf, format in-32⁰, negru și roșu (Bibl. Urechia).

La **1811**:

1) *Ochtoih* saŭ *Paraclitichi,* carele acum a doua óră s'aŭ tipărit după isvodul grecesc în vremea stăpânirii prea blagoslovituluĭ singur stăpânitoruluĭ mareluĭ Domn și Imperator a tótă Rusia, ALEXANDRU PAVLOVICI, cu blagoslovenia Prea Sfințituluĭ Mitropolit și al Prea sfântuluĭ îndreptățitoruluĭ Sinod. Prin osîrdiea și îndreptarea tâlcuireĭ și cu tótă cheltuiala smerituluĭ Episcop al Argeșuluĭ IOSIF, în tipografia sfinteĭ Episcopiĭ Rîmnic.

Mențiunea Impăratului Rusiei, pe titlul acestei cărți, se datorește faptului, că țările române pe acel timp erau ocupate de Ruși, sub comanda generalului *Cutuzov*, care s'a retras numai în urma amenințărilor lui Napoleon I de a invadà în Rusia, când Rușii și-au oprit numai Basarabia.

2) *Chiriacodromion*, cea d'întâiu carte în limba bulgară modernă, pe care o tipărise SOFRONIE Episcopul de Vrața, ajutat fiind de DOSITEIU Mitropolitul Ungro-Vlachiei la anul 1706.

La 25 Ianuare 1813, se alege Episcop în locul lui NECTARIE, GALACTION, nepotul celui d'întâiu, prin urmare tot grec de origine. In acest an se tipărește:

1) *Invĕțătură pentru ispovedaniă.*

2) *Liturghiă*, în zilele Domnului I. CARAGEA. (Ac. R.).

La 13 Decemvrie 1813, VODĂ CARAGEA, dă carte pentru Tipogra-

[1]) N. Iorga, op. cit. pg. 24.

[2]) V. A. Urechiă, *Istoria Școalelor,* Tom. IV, pag. 118.

fia din R.-Vâlcea prin care i se consfințește privilegiul de a aveà șease lude pentru trebuințele sale, privilegiu ce l-a avut încă și mai înainte.

Iată acest document:

Cartea tipografiei de la Rîmnic sud Vâlcea pentru șése lude scutiți.

«Zemle Vlahiscoie. Fiind-că tipografia de la Rîmnic Sud Vâlcea la care se lucréză și se tipăresc necurmat cărți de tréba și slujba sfintelor biserici, prin cărțile fraților Domnĭ de mai înainte a avut privilegiŭ ca să ție lude șése scutiți și apărați de toate dările și orînduielile țerei, a fi pentru căratul lemnelor i alte trebuințe spre înlesnirea și ajutorul tipografiei, ne-am milostivit și Domnia Mea de am înoit și am întărit acest privilegiu cu această orînduială cu câți dintr'acești lude șése se vor fi aflând făcuți să și-i aibă și de acum înainte nesupărați, iar câți dintr'aceștia vor avea lipsă la vremea așezămîntului să i se împlinéscă, ca să aibă acești lude șése totd'auna pentru treaba tipografiei, de care poruncim la toți câți se cuvine întocmai să fiți următori, i saam. receh. gpd —1813. Dec. 13 [1]).

La **1816** se tipăresc în această tipografie: 1) *Apocalipsul Sf. Ioan evanghelistul*, 2) *Viața Sf. Vasile cel nou*, 3) *Infricoșatele vămi ale văzduhului și Drépta judecata*, pe cari le-au revăzut GRIGORIE, în zilele Episcopului de Rîmnic GALACTION, tipărite de Protosingelul RAFAIL.

La **1817** apar: 1) *Psaltirea proorocului David* cu *Pascalie* în două culori, în timpul lui IOAN G. CARAGEA, Episcop fiind GALACTION, DIMITRIE MIHAIL diortositor, iar GRIGORIE preot și NICOLAE, tipografi, fii săi.

2) Sfintele și Dumnedescile *Liturghii* a celor dintru sfințiĭ părinților noștri a lui Vasilie celŭ mare, a lui Ioanŭ Zlatoust și a Prejdeștenii.

Acum într'acestŭ chip tipărită întru întâia domnie a Prea luminatului Domn Iw IOAN GEORGHE CARAGEA VOEVOD cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolit à toată Ungrovlahia Kyriu Kyr NECTARIE, în sfânta Episcopie a Rîm. la leat 7325 de DUMITRU MIHALO tip. Rîm.

Volum in-4°.

La fine pe proeno filei cД (204) MICHALO POPOVICI tipograful, cere iertare de greșelele strecurate în cuvintele slave.

La **1819**: *Acatistu*, pag. 8, ed. VIST. G. tipog.

La **1820**: *Minunile Precisteĭ*, din elinește, de Protos. RAFAIL.

Intre **1820** și **1827** nu se mai văd tipărituri eșite din teascurile Tipografiei de Rîmnic, probabil din cauza turburărilor de cari erà bântuită, mai ales, partea de peste Olt a țării pe acele vremuri din cauza eteriei grecești a lui Al. Ipsilante și a ridicării pandurilor lui Tudor, precum și a golului ce lăsase administrația lui Galaction în casa Episcopiei.

La 1824 acest grec hrăpăreț demisionă sub cuvânt de bătrânețe. Adevărata cauză însă a fost reaua administrație și iama ce dăduse în averea Episcopiei precum și deșteptarea sentimentului românesc în contra grecismului, odată cu ridicarea steagului național de către Tudor Vladimirescu.

In locul lui GALACTION fu ales Episcop NEOFIT la 1824. Acesta deși erà român, dar se arătă om slab și se lăsă a fi condus mai mult de alții. In timpul păstoriei sale nu se tipărì decât o singură carte, și anume la 1827, *Bucoavna,* cu cheltuiala lui G. POLISU, in-8°4, tipar negru și roșu, tipograf și săpător al stampelor fiind DIMITRIE MIHALOVICI [2]).

La 24 Februare 1829 NEOFIT fu însărcinat de către Ruși să gireze și afacerile mitropolitane din București, lăsând trebile Episcopiei aproape în părăsire, și deci și teascurile tipografice, iar la 1840 fu numit definitiv Mitropolit.

[1]) V. A. Urechiă, *Istoria Românilor,* Tom. X, Buc. 1898.

[2]) Biblioteca Ilie Constantinescu, Caracal. Catalogul Expoziției Soc. de Științe, pagina 151.

In Noemvrie 1837, pe când erà numai locotenent de Mitropolit, el stărui și obținù înființarea unui Seminar la R.-Vâlcea, așà că nu mai avù vreme să se mai gândească și la tipografie.

După numirea lui Neofit ca Mitropolit scaunul Episcopiei de Râmnic rămase vacant timp de 10 ani, dela 1840 până la 1850, iar cu girarea afacerilor fu însărcinat arhiereul Nifon, care fiind în stare de provizorat, nu se putuse ocupà în mod serios de trebile Episcopiei și deci nici cu Tipografia.

In timpul acestui provizorat, la 7 Aprilie 1847, arzând aproape jumătatea orașului Râmnic, fu consumată de flacări și reședința Episcopală și deci distrusă și Tipografia. Cancelaria Episcopiei fu mutată la Craiova.

La 1850 Nifon fiind înălțat la rangul de Mitropolit, Episcop al Rîmnicului fu numit Calinic, egumenul dela Cernica. Acesta erà om energic și iubitor de progres. El restaură localul Episcopiei și mută atelierele tipografiei în casele unde erà mai nainte bolnița, după ce le reînoì cu litere și teascuri noui, însă de tipărit nu tipărì așà mult.

Nu cunoaștem alte cărți tipărite acì, în această ultimă fază a tipografiei de Râmnic, decât pe cele următoare:

1) *Datoriile preoților*, ed. III, din slavonește și rusește, in-12°, pag. 370, de Mavrula.

2) *Pravila bisericească (manual)*, ed III, in-folio, pag. 112, editor Calinic Episcopul Râmnicului.

La **1861** se tipăresc cele 12 *Minee* (după cele îndreptate de Episcopul Argeșului, Iosif, in-folio, și anume cel pe Ianuarie de 139 pagini+XI, cel pe Fevruarie, pag. 180+X; pe Martie, pag. 169; Aprilie, 177, Maiŭ 138; Iunie, 215; Iulie, 254; August, 266; Septemvrie, 285; Octomvrie, 312; Noemvrie, 347; Decemvrie, 399), de Episcopul Calinic.

13) *Tedeum*, adică rânduiala cântărilor de rugăciune, in-4°, foĭ 35, editor Episcopul Calinic.

De acì încolo încetează orice activitate pentru oficina lui Antim, care luminase mințile și încălzise inimile iubitorilor de cultură timp de157 ani.

Episcopul Calinic, care reînoise tipografia cu spesele sale, o dăruì orașului R.-Vâlcea, care după o scurtă activitate o lăsă în părăsire.

Inițiativa particulară nu se manifestă pe această cale în Râmnicul-Vâlcei decât pe la 1863, când Oprea Dumitrescu, venit dela București cu o tipografie mică, cumpărată, după cum îmi comunică domnul prof. Crețu, dela Szat-Mary, fostul fotograf din București, și care o instală în strada Traian [1]), iar pe la 1894 întâlnim și pe Nicolantin G., în strada Dorobanți. Mai târziu au venit și alțiĭ, dar cari nu mai imprimară cărți bisericești, ci lucrări cu conținut profan ori mercantile, ale comunei ori ale autorităților constituite din județ.

G. IONESCU
Culegător de Litere-Tipograf.

---

[1]) Oprea Dumitrescu luase în căsătorie pe Tinca, fosta soție a lui Anton Pann, după moartea acestuia.

Cu privire la casa în care fusese tipografia lui Oprea Dumitrescu, citiam mai zilele trecute într'un ziar că, începându-se dărămarea ei, dintr'o grindă găurită ar fi început să curgă o mulțime de monede de aur, ascunse, se crede, de mult, de către proprietarul ei, al cărui nume îmi scapă.

P.S. In No. precedent, la pag. 137, sub anul 1833, aliniatul 1 și 2, să se citească: Episcopul *Chesarie* în loc de *Grigorie*.

STUDIUL ISTORIEI IN INVĂŢĂMÂNTUL SECUNDAR.

Nici un studiu din învăţământul secundar nu prezintă primejdii mai mari pentru mintea şcolarilor ca studiul istoriei, din pricina numărului nesfârşit de fapte nevăzute ce alcătuesc domeniul acestui obiect. Istoria seamănă cu un ocean fără margini. Mintea rămâne uimită în faţa unei sumedenii de aşà numite fapte istorice.

De aceea, îmi permit a prezentà câtevà observări generale asupra studiului învăţământului istoric.

Prima grije ce trebue s'o aibă în vedere un profesor, în propunerea studiului istoriei, e de a fi potrivit gradului de inteligenţă al elevilor săi.

Profesorul trebue să fie pe deplin înţeles de şcolari. In al doilea rând, el nu trebue să spună totul, ci e dator să aleagă faptele cele mai importante şi mai caracteristice cari au avut urmări adânci şi trainice în viaţa fiecărui popor, sau a întregii omeniri. Profesorul va căutà să desprindă mersul general şi înlănţuirea evenimentelor istorice, deosebind pe cele vremelnice de cele permanente.

Afară de asta, el va judecà faptele oamenilor nu izolate şi trunchiate, ci totdeauna le va privi în legătura lor cu întregul şi în mediul în care ele s'au petrecut.

De regulă e foarte uşor pentru un profesor de istorie să povestească tot ce se ştie asupra unei epoce date; e mai greu însă de ales faptele cele mai caracteristice, dintre sute şi mii de alte fapte mărunte. Un proverb francez zice: *enseigner c'est choisir*. Deci se impune profesorului de istorie să lase de oparte nesfârşitele pomelnice de nume proprii, fără nici un relief, cari n'au adus nici o îmbunătăţire în desvoltarea neamului lor şi să caute mai bine să deosibeasca spiritul fiecărei epoce şi ideile ce au călăuzit pe oameni în diferitele veacuri. Prin asemenea exerciţii, elevii se vor obişnui să compare şi să deosibească timpurile de azi de cele din trecut spre a-i convinge pe deplin de transformările prin care a trecut societatea omenească din timpurile cele mai vechi şi până în zilele noastre. Asemenea fapte analizate în mod sistematic ne arată mecanismul societăţii tocmai după cum exemplele în gramatică explică mecanismul unei limbi.

Tot deodată, profesorul nu va uità, să deschidă în cursul său drumuri largi luminate pe care şcolarii să nu se mai rătăcească nici

odată. Iar, când elevii au ajuns la capătul unui period mai mare să fie în stare să privească înapoi spre a cuprinde dintr'o privire tot drumul percurs.

Intr'un cuvânt, profesorul va înfăţişà în cursul său de istorie ceace e tipic şi general, căci după minunata expresie a lui Ernest Lavisse, *„le général en histoire est plus certain que le particulier. Il est plus facile de ne pas se tromper sur tout un pays que sur un personnage. La vue qui se perd dans les broussailles embrasse les ensembles; les horizons les plus vastes sont les plus nets“.*

* * *

Nu urmează însă de aici, ca profesorul să cadă în ispita de a înşirà numai fapte vagi, lipsite de orice amănunt caracteristic, sau de culoare locală, cum se zice. Din potrivă, faptele tipice alese trebuesc colorate mai cu seamă în cursul inferior, unde povestirea trebuie să fie cât se poate de plină de viaţă.

Expunerea simplă a faptelor trebuie să se desfăsure înjurul câtorvà date, deşteptând în mintea şcolarilor ideea de cauzalitate, succesiune şi de continuitate, singurele elemente indispensabile, cari dau şcolarilor noţiunea istorică. Astfel se va înfăţişà sub o formă concretă diferitele aspecte ale vieţii fie-cărui popor; se va indicà rodul activităţii oamenilor însemnaţi; se va descrie ţările locuite, oraşele clădite şi monumentele fie-cărui popor.

De pildă, profesorii din clasa I gimnazială vor expune felul de viaţă al popoarelor orientale şi al rasei greco-romane, arătându-se deosebirile dintre ele şi punctele de asemănare ale civilisaţiunilor. Când se va analizà viaţa romană, profesorul va descrie o adunare în Forum, sau o şedinţă în senat şi va explicà principalele instituţii, cari au contribuit, să facă dintr'un simplu oraş, Roma, capitala lumei. *Fiebat urbis orbs.* Se va pune de asemenea într'o lumină deplină foloasele aduse de Romani întregii omeniri şi pricinile de căpetenie ale decăderii lor. Fiecare subiect istoric va fi tratat dintr'un întreit punct de vedere: Pricinile evenimentului, peripeţiile de căpetenie şi urmările, ce formează partea cea mai vie a cursului de istorie.

* * *

Când profesorul va ajunge la veacul de mijloc va căutà să dovedească, că deasupra haosului ce domină lumea medievală plutesc două mari instituţii lăsate moştenire de lumea vechie celei medievale. Aceste instituţii sunt: Sf. imperiu romano-german şi biserica, [1]) ce pregăteşte cultura creştină, şi sfinţeşte instituţia cavalerismului, ale cărei virtuţi s'au manifestat într'un mod strălucit, în vremea cruciatelor. In veacul al XIII şi XIV se sparge din nou vasul monarchiei universale, atît temporale cît şi spirituale.

Astfel, imperiul e ruinat de papalitate, iar papalitatea la rându-i e micşorată şi mărginită prin schismă şi prin lupta cu puterea tem-

[1]) Cf. *Instructions, programmes et Règlements,* ale ministerului de Instrucţie publică de Franţa, din anul 1890. Instrucţiile privitoare la studiul istoriei sunt date de cunoscutul istoric Ernest Lavisse.

porală. Deci, profesorul care va predà istoria medie va căutà între altele să pună într'o vie lumină, erà să zic, să demonstreze transiţia dela universal la invidual în termenii cei mai potriviţi, pentru înţelesul şcolarilor.

Cât despre epocile din veacul de mijloc neinteresante şi complicate, ce sunt grele de priceput de elevi, profesorul trebue să treacă repede peste ele, mulţumindu-se numai cu strictul necesar.

* * *

Indată după liquidarea veacului de mijloc trebue puse deadreptul în lumină invenţiunile, descoperirile geografice şi ştiinţifice. Renaşterea şi Reforma ce aduce schimbări însemnate în desvoltarea societăţii omeneşti. Se va nota aici că Germania a liberat Europa în două rânduri: odată, când a rupt cadrele administrative ale Romei împărăteşti, iar a doua oară, în momentul, în care a emancipat conştiinţele de tirania Romei pontificale.

Se va aveà grije să se dovedească de altă parte, că în veacul 15 şi 16 se complică cauzele evenimentelor. Această complexitate e una din trăsurile caracteristice ale vieţii moderne. Primejdia cea mare în epoca modernă constă în numeroasele răsboaie, ale căror amănunte întunecă adeseori evenimentele capitale.

De aceea, e absolută nevoie de o simplificare radicală spre a nu obosì pe şcolari. Să luăm de ex. răsboiul de 30 de ani: spre a fi bine predat într'o singură lecţiune ar fi de ajuns de s'ar spune elevilor, că acest răsboiu a ţinut dela 1618—1648; pricinele pentru care a isbucnit; care state au luat parte, şi pentru ce anume interese s'au luptat fiecare din ele. Nu se va uità de a se arătà felul de recrutare al armatelor, ce este o manifestare însemnată a vieţii naţiunilor, şi de a se număra bărbăţii de stat şi de frunte, cari au condus acest îndelungat răsboiu, ale cărui urmări au fost atât de însemnate. Răspunsul la aceste întrebări ar fi în general de ajuns spre a înţelege acest mare eveniment.

* * *

Se va arătà, că veacul al XVIII se caracterizează între altele prin intrarea pe scena istorică a Prusiei şi a Rusiei. Prusia biruie pe străbuna Austrie, ce semănà după mărturia unui diplomat contimporan, „cu un ceasornic, ce trebuià reparat în continuu".

Dela această dată, Austria caută despăgubiri în răsărit. Polonia dispare şi dispariţia ei ne isbeşte şi pe noi amarnic, rupându-ne Bucovina. Franţa decăzută în acest veac, se poate pune la cale sfărâmarea împărăţii turceşti, pe când Anglia câştigă domnia mărilor, cu toate că Statele-Unite se scapă de sub tutela ei.

Tot în acest veac al XVIII idei noui se răspândesc, idei, cari pregătesc, sau mai bine zis prevestesc Revoluţia cea mare.

* * *

Se vor împărţi evenimentele dela 1789 până în zilele noastre, pentru înlesnirea studiilor lor în trei mari grupe: I, 1789 — 1815; II. 1815 — 1848; III. 1848 — azi. Pentru epoca aceasta mai ales, pro-

fesorul trebuie să întocmească un plan foarte bine hotărît, din care să lase la o parte strategia răsboaielor revoluţii franceze şi diferitele cualiţii ale Europei în potriva Franţei. De asemenéa nu se vor numără schimbările de constituţii, nici crizele ministeriale, ci profesorul îşi va concentrà întreaga atenţie asupra ideilor răspândite de Franţa în Europa, arătând rolul pe care l-au avut aceste idei, în fiecare stat, până şi în Muntenia noastră, unde Tudor Vladimirescu ridică steagul naţional, însufleţit de ideile de libertate, egalitate şi dreptate, idei ce pătrunseseră şi în Principate.

Cu acest prilej, se va dovedì influenţa ideilor asupra desvoltării istorice, probând odată mai mult, temeinicia proverbului strămoşesc: *Mens agitat molem*. Se va notà cum Franţa ce erea în anarhie se organizează, pe când Europa cea organizată se disolvă. Europa se împarte în două tabere duşmane: de o parte apărătorii absolutismului, iar de alta apărătorii ideilor revoluţii franceze. Franţa propovedueşte o nouă religiune: că nimic nu e mai scump pe lume decât independenţa unei naţiuni. Invăţământul istoric slujeşte în acest caz ca un puternic mijloc de cultură socială şi pregăteşte în acelaş timp pe elevi, pentru vieaţa publică, deşteptând într'înşii sentimentul de solidaritate socială şi naţională.

Profesorul va scoate de altă parte din evenimentele mari politice, economice şi sociale formarea conştiinţei moderne şi a societăţii contimporane.

Concluzia la care se va ajunge studiind astfel evenimentele istorice e: că totul se schimbă pe nesimţite şi chiar revoluţiile nu sunt revoluţii decât în aparenţă, pe când în realitate, ele nu sunt decât forme violente şi dureroase ale unei îndelungate evoluţii. Omul care are o cultură istorică priveşte societatea tocmai ca şi un fenomen natural, de care nu se sperie de loc.

Un cuvânt numai asupra istoriei naţionale. Studiul istoriei române trebuie propus în cadrul istoriei generale, arătându-se înrîuririle pe care le-am primit în decursul veacurilor dela celelalte neamuri. De altă parte, expunerea istoriei naţionale trebuie stăpânită de imparţialitatea cea mai scrupuloasă, ferindu-ne de tendinţa falşă de a vedeà porniri patriotice în vremuri, când ideea patriotică nu erà încă destul de lămurită, în mintea oamenilor, căci nu se poate da o educaţie temeinică tinerimei înfăţişându-i faptele istorice sub o lumină falşe. Iubirea de ţară şi de neam se cuvine să fie cultivată cu mult tact; ea trebue să răsară în mod firesc din cunoaşterea suferinţelor şi isbânzilor comune, precum şi din aspiraţiunile pe cari trebuie să le aibă orice popor, care vrea să însemne cevà în lume.

Deci, sinceritatea şi adevărul [1]) trebuie să fie nota dominantă a cursului de istorie naţională. De almintrelea nici nu e nevoie, să desfigurăm faptele din viaţa poporului român, deoarece istoria noastră a fost glorificată de o sumă de eroi de frunte, cari au slujit cu credinţă şi ştiinţă nu numai cauza neamului nostru, dar chiar şi a întregei creştinătăţi. Astfel prezentată istoria naţională, studiul ei însufleţeşte şi luminează sentimentul patriotic, prin comemorarea gloriilor trecute,

---

[1]) Oskar Jäger, citat *de W. Lecxis. in die Reform des höheren Schulwesens* Preussen, p. 237: das oberste Grundsatz ist allerdings überall, die Warheit sagen.

ce sunt atât de folositoare pentru pregătirea gloriilor viitoare. Profesorul va arătà în deosebi, ce au făcut strămoşii noştri spre a ne da o patrie, şi cum trebuie să lucrăm noi spre a o păstrà. De altă parte se va pune în lumină mai ales în clasa VIII situaţia ţării noastre în lume, precum şi nevoile ei urgente interne şi externe. In acest caz istoria română va străluci în faţa noastră tocmai ca acele faruri de lumină fixă, care ne orientează în toată vieaţa noastră.

Nu urmează însă d'aici să facem din studiul istoriei naţionale centrul de gravitate al întregii istorii universale, după cum s'a pretins în mai multe rânduri, căci dacă cei mai de frunte istorici francezi, ca Ernest Lavisse, afirmă pentru Franţa, al cărui rol istoric a fost şi este atât de hotărîtor şi precumpănitor în lume „que la méthode (1) qui préscrit de mettre partout notre pays au premier plan et le monde en prolongement expose l'écolier à des prejugés trés forts, parcequ'elle va directement contre le but qu'elle se propose", atunci ce trebue să zicem noi despre ţara românească, daca am luat-o ca punct central al istoriei universale?

Metoda de predare. In genere noi profesorii de istorie, credem că facem o bună lecţie dacă vorbim-vorbim mult în clasă. Mai cu seamă, dacă profesorul are darul vorbirii expunerea lui ţine aproape trei sferturi de ceas. In acest caz e ştiut, că mai nici un elev nu urmăreşte cu atenţie pe profesor până la sfârşitul lecţiunii. Şcolarii devin inerţi şi nu gândesc mai de loc la ceeace spun profesorii în clasă. Fără a prescrie un canon hotărît pentru fiecare profesor de istorie credem totuşi că s'ar puteà formulà câtevà principii generale, ce s'ar puteà urmà cu folos,

Orice metodă ar întrebuinţà un profesor trebue să se asigure mai înainte de toate, că este ascultat şi înţeles de elevii săi. In al doilea rând trebue să îndrumeze pe şcolari cum să înveţe ca astfel rolul lor să nu mai fie numai receptiv, dar şi activ. Sunt mai multe mijloace pentru asta. Să se deà lucrări scurte acasă, cari să provoace judecata elevilor.

Ascultarea să se facă în cursul inferior în mare parte, numai prin întrebări, în formă de dialog, căci numai astfel profesorul poate pătrunde în mintea şcolarilor săi. In cursul superior, elevii însă trebue să fie în stare, să facă o expunere îngrijită a lecţiunii, ferindu-i în acelaş timp de a se jucà de à oratoria fără o pregătire suficientă. Un alt mijloc este colaborarea profesorului cu elevul. Pentru asta însă e nevoe mai ales în cursul superior, ca elevii să aibă la îndemână afară de manualul de şcoală încă o carte de cetire, în care se găsesc diferite capitole expuse de istoricii cei mai de seamă. Cartea de „lecturi istorice" nu va fi după cum se exprimă Ernest Lavisse, ale cărui sfaturi le resumăm acì „un abregé de l'histoire universelle, il donnera en les décrivant les grands événements, les usages, les institutions avec les biographies ou portraits de très grands personages".

Această carte va fi un compliment indispensabil al manualului de clasă. Profesorul va vorbì de pildă despre originele renaşterii în Italia şi va indicà curentele intelectuale din veacul al XV. In cartea

1) *Instructions, programmes et Règlements*, Ministère de l'Instruction publique et des Beaux Arts. p 49, Paris 1890.

de lectură, elevul va găsì un capitol minunat de bine scris despre „Cultura spiritului în Italia, în epoca Renaşterii" de Taine pe care îl va rezumà şi-l va încadrà in planul general al lecţiunii. La şcoală profesorul se convinge din discuţiile cu elevii, că au cetit capitolul şi în acest mod se poate obţine colaborarea elevului cu a profesorului.

Asemenea lucrări personale interesează şi stimulează foarte mult activitatea elevilor, după cum am constatat din lecţiunile de felul acesta.

Elevul învaţă în acest chip cum să lucreze şi dobândeşte în acelaş timp gustul pentru studiul istoriei.

Studiul istoriei predat în asemenea condiţiuni desvoltă memoria, imaginaţia, judecata şi sporeşte spiritul critic şi de observare şi face pe şcolari apţi, să ia o parte însemnată la progresul societăţii.

Din cele expuse rezultă în mod lămurit, că programele sunt in foarte strînsă legătură cu manualele de cari se servesc elevii şi cu metoadele de propunere.

In privinţa cantitaţii materiei se cer în cursul superior de regulă aceleaşi fapte caşi în cursul inferior, cu deosebirea numai că în cursul superior trebuie să se pătrundă mai bine rostul evenimentelor şi legătura lor cauzală.

Ştiinţele ajutătoare: Geografia şi Istoria Artei.

I. *Geografia.* — S'a zis cu drept cuvenit, că Geografia n'ar aveà nevoie de Istorie, ca ştiinţă independentă ce e, pe când Istoria nu se poate lipsì cu nici un preţ de ajutorul Geografiei, căci pământul a fost, este şi va fi teatrul faptelor îndeplinite de oameni. Deci, trebuie pusă în lumină la fiecare pas legătura strînsă dintr'aceste două ştiinţe: Geografia şi Istoria, arătând nu numai că un eveniment oare-care s'a petrecut în anumit loc, dar profesorul va fi dator să dovedească că forma şi natura pământului au înrîurit desvoltarea tuturor popoarelor, şi-a hotărît mersul evenimentelor însemnate. De asemenea se va pune în relief importanţa fluviilor şi curgerea lor, precum şi a climei.

Pentru cuprinderea acestor legături atât de puternice, dintre pământ şi viaţa popoarelor este absolută nevoie, să fie în clasă în permanenţă o hartă istorică.

II. *Istoria Artei.* — Nu e vorba de a se propune în liceu istoria Artei ca un obiect principal. Decât în cursul superior e cu neputinţă de a se pricepe vieaţa grecească şi romană fără a se da câtevà noţiuni măcar cât de elementare asupra desvoltării architecturei, sculpturei şi picturei. De asemenea e absolută nevoie de a se înfăţişà reproduceri, sau fotografii ce reprezintă cele mai curate, mai strălucite şi glorioase capete de operă ale veacului de mijloc, ale Renaşterei şi ale timpului modern, căci ceeace se vede cu ochii se înţelege mai bine şi mai lesne. De altă parte, privirea unei asemenea fotografii distrează şi consolează pe elevi de ceasurile monotone şi triste, ale unui curs abstract, Intr'adevăr, care dintre elevi văzând o imagine a unei figuri şic, din Tanagra nu va fi încântat de gustul estetic pe care îl aveau Grecii de a ne înfăţişà nu numai protofigurile cele mai nobile şi mai serioase, ca Pallas Athena, sau Afrodita, dar ei ne

reprezentau până şi femeile din popor pe cari le înfăţişau în chipul cel mai simplu în atitudinile cele mai felurite. Figurile acestea atât de drăgălaşe sunt în acelaş timp un adevărat document istoric pentru epoca în care au fost creeate. Numai cine a avut prilejul, să observe cu luare aminte creaţiunile artistice, chiar şi numai în fotografii, din fiecare epocă şi ar puteà da seama mult mai bine de diferenţele de timp şi de oameni decât le-ar puteà cunoaşte din descrierile cele mai iscusite.

M. DIMITRESCU.

STUDIUL LIMBII ROMÂNE LA PARIS.

Cât de necunoscuţi sunt Românii şi România în Francia aceasta e o cestiune asupra căreia nu mai e nimic de zis. Ar fi însă interesant să se ştie cum că în Paris e un loc unde limba românească e în deosebită cinste, mulţămită unor învăţaţi francezi ca d-nii Emile Picot şi Mario Roques. Am avut prilejul a cunoaşte anul ăsta mai de aproape „l'École des langues orientales vivantes" unde este o catedră de limba română, catedra d-lui Picot. Anul acesta şcolar domnia-sa a fost suplinit de d. Roques, profesor la Facultatea de litere şi la „Hautes-Études". Cunoşteam bine din trecut dragostea profesorului meu din Sorbona, pentru limba şi literatura românească. In anul şcolar 1905—1906 d. Roques a dat un loc de seamă limbii române în cursul său dela Facultate, unde cercetà în mod comparativ limbile romanice. In anul următor a studiat la „Hautes-Études" textele române din secolul al XVI-a. Nu stă în puterea mea de a lămurì sau măcar de a încercà să spun cu câtă competenţă şi cu ce adâncă pricepere s'au desfăşurat aceste cursuri. Mă voiu mărginì să spun că alături de mulţămirea adusă din căpătarea de cunoştinţe nouă, simţiam o bucurie aleasă, auzind că în sfârşit de pe înălţimea catedrelor Sorbonei se vorbeşte despre limba şi neamul românesc. Şi se vorbià nu în treacăt, ci pe larg, lămurit, pe temeiu de cunoştinţe desăvârşite.

Pe când Ruşii şi Ungurii au reuşit să aibă chiar în Sorbona catedre în care se predă limba lor, Românii şi româneasca nu erau nici pomeniţi până mai acum câţivà ani. E adevărat că pe când guvernele rusesc şi unguresc sprijiniau din răsputeri tendinţa ca limbele şi neamul lor să fie cunoscute în oraşul cel mai strălucit şi mai plin de lumină, guvernul românesc nu pare a se fi interesat nici odată de acest lucru. Tot ce s'a făcut pentru răspândirea limbii române în străinătate a fost înfiinţarea unor cursuri de limba română în Germania. Foarte bine, foarte frumos. Dar în cazul acesta să nu se uite că mai sunt şi alte ţări unde s'ar puteà face acest lucru, în Anglia de pildă, unde s'ar mai adăugà şi câştigul de-a aveà de-a face cu Universităţi mai serioase. Nu se aude, ca să dăm doar o pildă, ca în Anglia ca şi în Francia să se obţină, după modelul german, diplomele şi titlurile universitare cu iuţeala fulgerului şi cu uşurinţa cea mai deplină, care une-ori face să zâmbească chiar pe cei mai indulgenţi oameni. A obţineà doctoratul în litere, de exemplu, în câtevà luni, cu o lucrare scrisă de-a 'n fuga şi numărând câtevà zeci de pagine, e tot ce poate fi mai obicinuit în timpurile de faţă la unele Universităţi germane. Ar fi fost dar de dorit ca mai întâiu să se poarte grije de marile Univervităţi, cu străvechiu renume, cu profesori vestiţi şi cu învăţătură de seamă, şi numai mai târziu de. celelalte.

E o mare şi de neiertat greşeală ca să se mai lase multă vreme în părăsire cultura şi limba românească faţă de străinătate. In bibliotecile din Paris se găsesc reviste şi cărţi din toate părţile pământului. Câte sunt româneşti? Am făcut acum un an, împreună cu alţi compatrioţi—profesori şi studenţi—aflători în Paris, o petiţie adresată Casei Şcoalelor, prin care rugam pe cei în drept să trimită, din cărţile pe cari le posedă, cel puţin Bibliotecii Naţionale, la Sorbona, şi la Şcoala de Limbi orientale vii. Cred că rugămintea noastră va fi ascultată într'o zi.

De o cam dată ţin să spun că cei vreo 30 de elevi cari învăţau româneşte la Şcoala de limbi orientale au ajuns, cei mai mulţi, să traducă la prima vedere un text românesc oarecare, să cunoască starea culturii şi a ţerii noastre, să-şi dea seama de istoria, de geografia, de literatura românească. Mulţumită îndemnurilor domnului Roques cinci din elevii şcoalei au fost în diferite rânduri în România şi în ţările locuite de Români afară din Regat, spre a cunoaşte de aproape ţara, limba şi moravurile. Sunt acum câtevà zile, de când unul din aceşti tineri îmi scrià din Braşov că e încântat de oraş şi de locuitori. E un lucru curios—dar numai cei cari ştiu cât de necunoscuţi suntem noi Românii în Francia pot să-şi dea seama de mulţumirea simţită la ideea că un Francez ştie bine ce e România şi-şi dà seama de frumuseţea ţărilor noastre, care pentru cei mai mulţi e ca şi cum n'ar fi pe pământul ăsta. Elevii aceştia, de o cultură superioară, mai toţi sunt bacalaureaţi, unii chiar licenţiaţi, păstrează o trainică simpatie pentru ţara pe care o cunosc; şi ştiu că mai toţi plecaţi pentru câtevà săptămâni, au rămas cu lunile prin ţinuturile româneşti.

S'a tradus anul acesta sub direcţia domnului Roques, din următorii autori români: Ion Ghica *[Scrisori către V. Alecsandri]*, Bălcescu *[Istoria lui Michaiu Viteazul]*, Caragiale *[Conu Leonida faţă cu reacţiunea]*, Delavrancea *[Hagi-Tudose]*, Alecsandri *[Pasteluri]*, Tocilescu *[Istoria Românilor* (care slujeşte şi de manual)*]*, Ispirescu *[Basme]*, Panu *[Amintiri dela „Junimea"]*, etc. In luna lui Maiu se va traduce din *Amintiri din copilărie* de Creangă. Piesa domnului Carageale şi nuvela d-lui Delavrancea, mai ales, nu sunt de loc uşor de tradus. Comedia cea spirituală—tradusă în întregime în curs de vre-o cinci lecţii—a înfăţişat greutăţi nespuse pentru mulţi elevi. Trebuiau găsite expresii franţuzeşti cari să fie potriva celor româneşti, înlăturând pe deplin, se înţelege, traducerea literală, în multe părţi, şi alegând cu multă băgare se seamă echivalentele parisiane. In nuvela domnului Delavrancea sunt frânturi de frasă, o limbă plină de viaţă, un stil vânjos, colorat, plin de imagini, cevà à la Alphonse Daudet, cum ziceà însuş d. Roques. Totul trebuià redat într'o limbă franceză de aceiaş însemnătate. Şi am avut într'adevăr prilejul să aud traduceri de o frumuseţe rară, mulţumită adâncilor cunoştinţe ale profesorului, care nu numai că ne ştie limba noastră modernă şi vechiă, aşa cum nu o ştiu mulţi Români, dar e în acelaş timp un deplin cunoscător al literaturii, al moravurilor şi al vieţei româneşti.

Elevii ei înşişi studiază cu tragere de inimă; şi am putut să o constat de aproape în cursul pe care-l fac la această Şcoală, sub direcţia şi mulţămită domnului Roques, pentru fie-care clasă în parte, în anumite ore.

In aşteptare ca limba română să fie într'o zi predată în chip oficial de pe o catedră a Sorbonei, e o mare şi mândră mulţumire să vezi, în timpul de faţă, cu câtă dragoste pentru limba, neamul şi cultura românească lucrează un profesor francez, un învăţat ca d. Roques.

Sunt lucruri cari sunt neştiute în România, dar care e bine să fie cunoscute.

Paris, 28 Aprilie, 1909. N. I. APOSTOLESCU.

COLECŢIUNEA CREŞTINĂ ŞI BIZANTINĂ

A ŞCOALEI DES HAUTES-ÉTUDES DIN PARIS

ŞI

STUDIUL MONUMENTELOR NOASTRE

Studiile bizantine au luat în aceşti din urmă zece ani o desvoltare, care egalează aproape pe cea a studiilor clasice. In special relai tiv la artă, prin lucrările lui Bayet, Diehl, Schlumberger, Millet ş- ale altora, în Franţa; prin ale lui Strzygowski, Wulff, Wilpert, Baum, stark etc. în Germania; prin publicaţiile lui Kondakov, Ajnalov, Rjédin, Uspenskij, Smidt în Rusia, cât şi prin cele ale lui Venturi-Muñoz, Gerola etc. în Italia, s'a putut curăţì terenul şi indicà pentru viitor calea ce trebue de urmat.

Ideile că arta bizantină ar merità dispreţ, de oare ce ea ar fi încremenită în stereotipie, ar fi fără farmec, fără ideal şi fără frumuseţe, sunt dejà de mult înlăturate, necorespunzând cu adevărul. Istoricii astăzi caută să explice evoluţia ei, să stabilească influenţele, şcoalele locale, să deslege problemele iconografiei, cari toate ne pot desvălui spiritul, cultura, ideile epocelor ce s'au succedat.

In artă, ca şi în celelalte manifestăţii ale vieţei unui popor, există, după cum se ştie, o evoluţie, şi ea trebue studiată. Arta veche creştină, care a dat naştere celeì bizantine, [1]) derivă direct din arta alexandrină, moştenitoare şi ea a artei clasice. Cuvântul stereotepie nu se poate aplicà artei bizantine, cum nu se mai aplică nici celei egiptene, mai bine cunoscută astăzi decât acum câţivà ani. El trebue înlăturat. De altfel arta bizantină are multe merite chiar din punctul de vedere estetic. Unele compoziţiuni, ale ei în adevăr, sunt recunoscute de toţi ca nişte capod'opere. Şi nu trebue să se uite nici faptul, că prin Bizantini, prin înrâuirea directă sau indirectă, s'a deschis calea spre Renaştere.

[1]) Prin artă bizantinà se înţelege astăzi, nu numai cea care s'a desvoltat la Constantinopol şi în împrejurimi, ci intreaga mişcare artistică creştină din toate ţările Orientului, împreună cu Africa bizantină şi Italia.

Aceste idei sunt prea cunoscute, ca să mai fie nevoe să se insiste asupra lor.

De aceea pretutindeni se dă astăzi o mare însemnătate studiilor bizantine. Ţările mai ales, cari au fost sub influenţa Bizanţului, încep dejà să privească cu alţi ochi aceasta artă, măiastră monumentelor naţionale. Pretutindeni se alcătuesc muzee şi colecţiuni, pretutindeni se studiază trecutul artistic naţional, pretutindeni se constată o emulaţiune, demnă de laudă, pentru aceste studii.

In special la noi, Muzeul de Antichitaţi posedă o colecţiune bogată de o însemnătate mare, care poate face renumele aceluia, ce ar studia-o în amănunţime. O iniţiativă frumoasă s'a luat acum câţivà ani de Comisiunea monumentelor istorice, care injghebase un atelier fotografic propriu în casa regretatului Aman. Se adunase o frumoasă colecţiune de fotografii, luate de pe la diferite monăstirdin ţară, şi aceşt început promitea să nu se oprească aici. Şi în adevăr, în vremea din urmă, cei ce se interesează de studiile bizantine au văzut cu deosebită plăcere pe aceeaşi comisiune editând un buletin, în care se publică monumentele noastre.

Aceste silinţe atât de demne de laudă, trebuesc urmate de studii serioase şi sistematice, cari să ne explice trecutul artistic al ţării. [1]) Şi aceasta cata să se facă cât de curând, căci aspectul mo-

[1]) Studiile făcute până acum sunt într'un număr destul de restrâns. Cele mai multe prezintă mai mult însemnătate descriptivă şi istorică, decât artistică şi arheologică. Totuş începuturile acestea sunt demne de laudă. Prin ele se strânge un bun material, care va fi un ajutor preţios studiilor ştiinţifice ulterioare. Printre aceste publicaţiuni putem cità pe: Reissenberg, *L'église du Monastère épiscopal de Kurtea de Argeş*, Viena 1867, operă serioasă făcută cu multă pricepere şi competinţă artistică. El a fost completat printr'un frumos studiu scris în româneşte de savantul nostru arheolog, d-l Gr. G. Tocilescu, *Curtea de Argeş*. Bucureşti 1886. Mai cităm în ordine alfabetică: Analele arhitecturii, unde s'au publicat o colecţiune de monumente şi de elemente româneşti. P. Antonescu, care a publicat în Literatura şi Arta Romnă, 1905, p. 195 216 un studiu asupra *Arhitecturii la Români;* Acelaş, asupra m-stirei Cozia. Bilciurescu Constantin Ştefan, *Monăstirile şi Bisericile din România* Buc. 1890; Th. Burada, *Biserica Sf. Apostoli Petre şi Pavel din Huşi a lui Ştefan cel Mare (Rev. pentru Ist. Arch. şi Filologie* I, 1 fasc. Buc. 1883. p. 191—192); Th. Burada, *Podul de Piatră zis al lui Ştefan, Vodă din jud. Vaslui* (Aceiaşi revistă, vol. II, fasc. II, p. 429—430); Dimitrie Dan, *Mănăstirea şi Comuna Putna*. Buc. 1905; V. Dimitrescu, *Note asupra monumentelor, ruinelor şi locurilor însemnate istorice* din jud. Mehedinţi (Rev. pentru Ist., Arch. şi Filolog. I. 1883 p. 162 177); Ştefan Emilian, *Biserica dela Trei-Erarhi din Iaşi* (Aceiaşi revistă 1885, p. 385—391); N. Gabrielescu, *Memoriu pentru luminarea publicului în afacerea restaurărilor de monumente istoricc* Iaşi, 1890; Id. Studiu asupra monumentelor dela Curtea de Argeş (Sănicoară, Sf. Nicolae Domnesc etc); Gârboviceanu, *Şeapte biserici,* Bucureşti; M. Gaster, *Descrierea bisericei Trei Erarchi din Iaşi* de *Paul din Aleppo* (trad. din arăbeşte). (Rev. pentru Istoria Archeol., şi Filologie, vol. II, fasc. II, p. 415 417); Istrati, Biserica dela Borzeşti ed. Acad.; A. Lepădatu, Episcopia Strehaia; Mandrea, Znagovul etc. Episcopul Melhisedec, *O vizită la câteva Mănăstiri şi Biserici antice din Bucovina* (Aceaşi revistă, vol. II, fasc. I, p 47—75); Wladimir Milkowitz, *Zwei Frescokalender in den Bukoviner Kloster-Kirchen Woronetz und Suczawitza aus dem 16 Iahrh.* Mitteilungen der K. K. Central Commission für kunst und hist. Denkmale 24 (1898) p. 1—45; General P. Năsturel, *Biserica Stavropoleos din Bucureşti,* Buc. 1906; A. I. Odobescu, *Antichităţile jud. Romanaţi* Buc. 1878 (p. 121—140 unde se află note asupra unor mănăstiri şi biserici; Sp. Popescu, Contribuţiuni la studiul istoriei Artei Naţionale (Rev. pentru Ist., Archeol. şi Filologie, vol. X. Buc. 1909). Carl A. Romstorfer, *Die moldauisch-byzantinische Baukunst.* Algemeine Bauzei-

numentelor la noi ca şi, de altfel, pretutindeni aiurea în Orient, se schimbă pe zi ce merge. Pe de o parte ignoranţa locuitorilor şi a vizitatorilor cu tristul lor obiceiu de a necinsti zidurile cu inscripţiuni stupide, iar pe de altă parte—şi mai ales—ignoranţa [2]) celor ce le restaurează, desăvârşesc ceace pustiirile vremii n'au putut face. In potriva acestor din urmă, ceice au cultul trecutului nostru cată să veghieze zilnic.

Pentru a restaurà un monument nu-i deajuns să cunoşti bine meseria de arhitect sau de pictor; nu-i deajuns să aibi un nume în domeniul acestor arte; nu-i deajuns să lucrezi sub aripa protectoare a opiniunii publice — care în materie de artă e adeseori prea ignorantă — sau a vreunui mare demnitar; ci trebue să aibi multe alte calităţi.

Pe lângă un desăvârşit respect pentru tot ce trecutul ne-a lăsat, pe lângă cunoştinţe speciale de istoria ţării, pe lângă cunoaşterea adâncă a tot ce atinge intelectualitatea, credinţele, felul de viaţă al poporului din veacurile corespunzătoare, în cari s'au înălţat monumentele, mai e de nevoie să aibă o mare putere de muncă, care să nu se dea bătută la prima dificultate ce ar întâlnì la examinarea unui monument; ci să cauţi să studiezi ore, zile, luni chiar—de e nevoie, un detaliu, de pildă, care apare prin felul său curios, greu de explicat. Pe lângă aceasta mai trebue să cunoşti întreaga mişcare ştiinţifică, la care a dat naştere studiul artei bizantine; să cunoşti, cu un cuvânt, monumentele Orientului creştin, întrucât ele au fost studiate. Adesea un detaliu, ce l-ai relevat pe o biserică din fundul Siriei sau din interiorul Rusiei, poate să te îndrumeze în studiul ce ţi-ai propus să-l faci.

Cel ce întreprinde dar, restaurarea unui monument,—înainte de a se pune pe lucru, să-şi pue întrebarea: Sunt sau nu pregătit pentru aceasta? Căci nepregătirea lui *în chip desăvârşit* poate fi fatală. unei pagini glorioase din trecutul artei noastre. Acolo unde un specialist va puteà descoperi pecetia originalităţii geniului românesc, restauratorul nepregătit nu va observà nimic. Oamenii de ştiinţă astăzi au stabilit regulile conducătoare ale dispoziţiunilor interioare

tung, 1896, fasc. 3, p. 82—99; Acelaş, *Die alte griechisch-orthodoxe Pfarr-Kirche in Wolczynetz und die zu Toporoutz*. Mitteil. der K. K. Central-Kommission für Kunst und hist. Denkmale 25 (1899), 194—196; Acelaş, *Die griechisch-orientalische Pfarr-Kirche zu Reuseni*. Mitteilungen der K. K. Central-Kommission N. F. XXVII (1901) 103—104; Acelaş, *Griechische-orientalische St. Georges-Kirche in Suczawa*. Mitteil. der K. K. Central-Kommisson für Kunst und hist. Denkm. XXV, 47—50; Acelaş, *Die Restaurierung der Miroutz-Kirche in Suczawa*. Mitt. d. K. K. Central-Kommiss. für Kunst. u. hist. Denkm. XXV (1899) 111—112; Alexandru Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Târgu-Jiu, 1896; Sterian George, *Restauration des monuments historiques à l'étranger et en Roumanie*, Iassy, 1890; Vasile Tomink, notiţă în Mitteil. d K. K. Central-Kommiss. f. Kunst. und hist. Denkmale XXV, p. 50 despre o frescă din biserica dela Rădăuţi. D. G. Victorian, *Bisericile Mănăstirilor Văcăreşti şi Radu-Vodă* (Literatura şi Arta Rom. X, fasc. 3. p. 145—146); Zacharievicz, *Kloster-Kirche zu Dragomirna*, Mitt. d. K. K. Central-Kommission f. Kunst und hist. Denk. XXV (1899) 113—118. Şi altele, răspândite prin diferitele reviste româneşti. D. Millet va vorbì de monumentele noastre într'un volum din *Histoire de l'Art* ce se publică sub direcţiunea lui André Michel.

[2]) Printre excepţiunile laudabile putem cità restaurarea bisericei Stavropoleos din Bucureşti de către d. arhitect Mincu.

ale monumentelor, ale formei coperişurilor, ale cupolelor, ale construirii ferestrelor, ale decoraţiunilor exterioare sau interioare, ale înşirării picturilor în lăuntrul bisericilor etc. Studiul lor a putut face să se cunoască diferitele şcoli, cari s'au succedat sau au coexistat şi au înrîurit mult unele asupra altora. După ele se pot datà monumentele, se pot cunoaşte relaţiunile artistice, cari adesea explică pe cele intelectuale, pe cele economice sau politice. Un detaliu neobicinuit, care calcă regula stabilită, descoperit, de pildă, pe un monument din Constantinopol cât şi pe unul din Siria sau din Georgia, poate deslegà chestiuni de mare însemnătate, privitoare la originea, la influenţele active şi pasive ale artei bizantine.

Aşa dar, repetăm, acel ce-şi propune a studia şi mai ales a restaura un monument, să reflecteze bine înainte de a se apucà de lucru, ca nu cumvà pentru câştig sau pentru o glorioIă trecătoare, să-şi asocieze numele în viitor cu distrugerea pentru vecie a unui produs artistic, care ne puteà vorbi de trecutul, de ideile, de gusturile, de spiritul, de individualismul neamului nostru. Să aibă destulă tărie sufletească, destul patriotism, ca să cruţe ceeace e unic, ceeace e moaşte, ceeace trăeşte din lumea stinsă a strămoşilor noştri. Să se desăvârşiască mai întâiu în studiile bizantine, să fie în curent cu mişcarea generală, să posedă apoi tărie de muncă, tragere de inimă pentru studiu şi respect pentru trecut, şi munca sa va binemerità dela ştiinţă şi dela patrie.

De altfel a se pune cinevà în curent cu această mişcare generală, nu-i lucru greu. Există dejà numeroase şi prea bune publicaţiuni — cari din nenorocire lipsesc din bibliotecile noastre. Aceste publicaţiuni au explicat multe chestiuni, au deschis orizonturi nouă, au propus nouă probleme, pe cari savanţii se încearcă actualmente a le deslega. Există apoi o colecţiune bogată de fotografii ale monumentelor inedite, care stă la îndemâna tuturor, şi despre care vom vorbì mai la vale.

Până acum câţivà ani lipsia în adevăr o asemenea colecţiune. Savanţii se siliau, ce i drept, să concentreze, fie în bibliotecile publice ale oraşelor de reşedinţă, fie în bibliotecile lor particulare, un număr cât de mare de cărţi şi de albumuri privitoare la arta bizantină. Ele însă nu puteau fi consultate de întreaga lume. Această lacună e astăzi înlăturată. Distinsul şi savantul profesor de arheologie creştină şi bizantină dela şcoala de Inalte Studii din Paris, D. Gabriel Millet, a adunat o colecţiune unică în lume, alcătuită de peste 5000 de fotografii, datorite diferitelor misiuni, de care el însuşi sau alţi savanţi fură însărcinaţi. Aceste fotografii sunt catalogate cu o deosebită grije, etichetate şi puse la dispoziţiunea oricui ar voì să le consulte. Pe lângă aceasta clişeurile au fost păstrate şi catalogate şi ele. Oricine ar voi să aibă o fotografie sau mai multe, din colecţiune, adresându-se Directorului ei, D-lui Millet, poate în cea mai scurtă vreme să le posedă, fiind numai obligat de a menţionà în publicaţiunea, în care ar reproduce-o, numele colecţiunii şi al autorului fotografiei.

Toate ţările Orientului sunt reprezentate: Egiptul, Siria şi Palestina, Asia Mică, C-polul, Tracia, Macedonia, Epirul şi ţărmurile Adriaticei, Grecia, Peloponesul, Insulele Archipelagului, Italia, Africa

bizantină, Serbia, Rusia şi Caucasul. Cât priveşte Bulgaria şi România, ele nu sunt representate decât printr'un prea restrâns număr de fotografii. Lacuna aceasta ar trebui umplută. Cei ce au fotografii ale monumentelor noastre pot face un îndoit serviciu şi lor şi ştiinţei. Ştiinţei, prin faptul că se va pune la îndemâna savanţilor, fotografiile monumentelor din România, făcându-le cunoscute; iar lor înşişi, prin aceea că toţi cei ce vor face uz de ele, vor fi datori să menţioneze numele autorului lor. Pe de altă parte, Colecţiunea dă în schimbul fotografiilor ce i se trimit, un număr egal din cele ce se află dejà în posesiunea ei[1].

Cele mai multe din ele provin din misiunile franceze în Orient:

1) Misiunile d-lui Millet însoţit de pictori şi de arhitecţi în Grecia, la M-stirea Daphni [2]) în Pelopones, la Mistra în Asia Mică, la muntele Athos; în Macedonia, în Serbia; în Italia şi Istria, unde la Parenzo i s'a încredinţat sfârşirea frumoaselor săpături, cari au dat la iveală basilici din epoca creştină primitivă.[3])

2) Misiunea Clédat în Egipt la localitatea Baouit.

3) Misiunea Laurent şi Léon Chesnay, în Grecia şi Pelopones.

4) Misiunea Perdrizet şi Chesnay la Salonic, Serres şi Melnic în Macedonia.

5) Misiunea Jan Ebersolt la Constantinopol;

6) Misiunea Grégoire în Capadocia;

7) Misiunea Berteaux în Sudul Italiei;

8) Misiunea Diehl şi Le Tourneau la Salonic.

Toate aceste misiuni au adus bogate documente şi numeroase fotografii, din cari cea mai mare parte sunt puse la dispoziţia publicului. Pe lângă acestea, cu o generozitate demnă de laudă, generalul de Beylié, care are dejà publicaţiuni însemnate pentru studiul artei bizantine, ([4]) însărcinând pe Chesnay cu o misiune în Macedonia, oferea multe din aquarelele acestuia colecţiunii, şi tot deodată dădeà mijloacele necesare pentru reproducerea unui preţios manuscris cu miniaturi din Madrid al lui Skylitzes. D. Schlumberger oferì de asemenea unele din desenurile originale ale *Sigilografiei* şi ale *Epopeii* sale, cari au contribuit a îmbogăţi colecţiunea.

Albumurile Palestinei, Siriei centrale se completară prin Perdrizet, prin Père Petit; cele de Ravena şi Spalato prin Beylié; mozaicurile din Veneţia şi Sicilia prin Schlumberger. Contesa de Béarn oferì documente, cari completau pe Elfenbeinwerke a lui Graeven, cari la rândul lor prin schimb au venit să se adaoge colecţiunii.

Kondakov oferì în schimb albumul său privitor la muntele Athos şi cel de Sinai [5]). In sfârşit societatea ortodoxă palestiniană dădeà co-

[1]) Există un catalog al acestei prea însemnate colecţiuni, făcut de însuş d Gabriel Millet, şi intitulat, *La collection chrétienne et byzantine des Hautes-Etudes,* Paris, 1903, care se poate procurà uşor, adresându-se direcţiunii la şcoala des Hautes Etudes (Sorbonne).

[2]) Un frumos volum in-folio a apărut asupra acestei faimoase mănăstiri din veacul XII-lea de Gabriel Millet, *Le Monastère de Daphni Paris 1899*.

[3]) D. Millet prepară o publicaţiune de o mare însemnătate asupra acestui oraş medieval în ruine

[4]) *L'habitation byzantine* de acest autor e destul de stimată în lumea ştiinţifică.

[5]) Acest din urmă album n'a fost tras până acum decât în 2 sau 3 exemplare.

lecţiunii tot ce adunaseră membrii ei, fotografii şi còpii în aquarelă de mare însemnătate. In vremea din urmă pictorul rus Brailovski a oferit două mari aquarele reprezentând interiorul unei biserici ruseşti, aquarele, cari sunt judecate de specialişti ca având o mare valoare artistică. Colecţiunea prin cumpărare, s'a mai îmbogăţit în vremea din urmă cu câtevà sute de fotografii ale monumentelor din Rusia şi din Caucas. Ea posedă azi peste 5.000 de fotografii, 400 crochiuri, desemnuri, 113 aquarele sau còpii în uleiu.

Vizitatorul celor 3 săli, unde sunt expuse aceste aquarele, şi publicul rămâne încântat examinând aceste produse ale artei bizantine dintre cari unele sunt adevărate capod'opere.

Colecţiunea mai posedă, în sfârşit, mulaje a 400 de medalii, 60 de bronzuri, statuete sau obiecte de fildeş, precum şi obiectele originale, al căror număr pe zi ce merge creşte. Se vede dar că ea este chemată a face cele mai mari servicii tuturor acelora, cari doresc să se ocupe de monumentele bizantine şi de monumentele naţionale. Spiritul prea larg ştiinţific, pe care îl manifestă direcţiunea este apreciat de toţi şi merită a se atrage atenţiunea asupra lui. Cei ce se ocupă dar de arta naţională la noi pot să profite în mare măsură de puternicul instrument de muncă, ce li se oferă din partea colecţiunii creştine şi bizantine dela şcoala des Hautes-Etudes din Paris.

Paris, Maiu 1909. O. TAFRALI.

MÂNĂSTIRILE ŞI BISERICILE

ÎNTEMEIATE DE

ŞTEFAN-CEL-MARE VOEVOD [1])

Subt titlul acestà D-l Vladimir Mironescu, *architect şi pictor academic,* ne dă o catagrafie a bisericilor lui Ştefan-cel-Mare bazată pe înscripţiile lapidare, pe cronici şi acolo unde nu există nici una nici alta, pe tradiţii locale. Cu chipul acesta satisface cifra consacrată de 44 monastiri şi biserici.

Este, desigur, foarte interesant să se ştie numărul exact al clădiriilor celui mai mare Voevod al nostru. Un architect însă, ori decâte ori se atinge de trecut are datoria să ne înfăţiseze în mod plastic epoca de care se ocupă. Căci dacă este interesant să se ştie *câte mănăstiri şi biserici au fost,* apoi cu atât mai interesant este să se ştie *cum au fost* ele şi *pentru ce au fost.* aşà cum au fost. Astfel că am fi preferat o catagrafiare a bisericilor lui Ştefan Voevod bazată pe stil, iar inscripţiunile, documentele şi cronicele ar fi fost utlizate întrucât aduceau cevà lămuriri asupra formelor sau pentru a arătà celor nedeprinşi să înţeleagă formele plastice, concordanţa cercetărilor istorice cu cele archeologice.

Chiar autorul pare că a simţit această nevoe, de oarece închee broşura sa cu promisiunea că în curând ne va da un tratat special despre. *„Ştefan-cel-Mare şi epoca sa care va cuprinde pe lângă text şi 200 planşe artistice".* (Noi am preferà planşe ştiinţifice, adică esplicative care nu pot fi şi nici nu e nevoe să fie întotdeauna artistice).

Încă de acuma putem spune că nici acea lucrare nu va corespunde aşteptărilor, de oarece tema pe care se va ţese întreaga lucrare, temă schiţată în câte và pagini ce însoţesc actuală catagrafie, este fundamental greşită. Autorul crede că stilul lui Ştefan se datoreşte unor factori în realitate nelegaţi între ei şi cari chiar de ar fi avut posibilitatea de acţiune ar fi dat cu totul alte forme: Saşii din Ardeal şi Romanii dela Adam-Klissi. Cine este cât de puţin familiarizat cu istoria ştie că un popor îşi întemeiază desvoltarea sa pe cultura şi pe desvoltarea popoarelor care l-au precedat sau cu care se învecineşte.

Că epoca lui Ştefan-cel-Mare ar fi o continuare a celei dela Adam-Klissi, istoriceşte nu se poate dovedì şi nici consideraţiuni stilistice nu ne îndreptăţesc măcar a bănuì o asemenea apropiată înrudire.

---

[1]) Cernăuţi, 1908. Societatea tipografică Bucovineană.

Basilicele dela Adam-Klissi sunt cu *trei nave și cu ordonanța arhitecturală clasică* [1]), pe când bisericile lui Ștefan sunt cu o *singură navă și cu architectură bizantină medievală.* [2]).

Dacă s'ar fi întâmplat o evoluție neîntreruptă a epocei romane am fi ajuns cu siguranță, izolați cum eram, la architectura clasică a bisericilor catolice italiene, iar dacă am fi fost subt înrâurirea esclusivă a Sașilor am fi avut architectura medievală germană.

Dintr'o conlucrare comună am fi avut detalii decorative germane pe fond architectural clasic, de oare ce Sașii ar fi exercitat influența lor într'o epocă când stilul clasic ar fi numărat dejà o mie de ani de adaptare la cultul creștin [3]) In nici un caz deci nu am fi ajuns la *„stilul lui Ștefan-cel-Mare.* Modul de formațiune al acestui stil este cu totul altul și punctul de plecare nu este nici la Adam-Klissi ingropat și uitat cu o mie de ani înainte de Ștefan și nici la Sași care ne-au dat detalii sculptate, după cum observă și autorul și nici de cum architectura generală. Locul de desvoltare credem că trebue căutat aiurea, și anume la orașele comerciale din jurul Mărei-Negre care erau în directă legătură cu focarele de artă bizantină europeană și asiatică.

Cevà mai mult, ele au fost ca un fel de laborator al nostru, unde s'a găsit forma monumentelor ce convin unor drept-credincioși ce nu-și pot permite fastul și bogăția unui imperiu așà de amator de grandoare, bogăție și finețe artistică, cum erà cel bizantin.

Către această direcție vedem că se și efectuază descălecatul care se întinde atât de mult și temeinic în cât Marea-Neagră ajunge un lac Moldovenesc.

La creștinii ortodocși din Mesemvria, la cei din Trebrizonda care ispiteà așà de des pe Cazaci, la Cafa, la Mangop la Cherson și nici de cum la catolicii și calvinii de peste munți trebue să căutăm origina bisericilor lui Ștefan și a înaintașilor săi. Intr'adevăr bisericile lui Ștefan ne-au uimit în totdeauna prin originalitatea decorațiunei policrome pe care n'am găsi-o aiurea (adică în Țara Românească și Ardeal).

Dar un asemenea fel de decorație îl vedem în piatră la S-ta Sofie din Trebizonda [4]) (sec. XIV.), iar biserica Pantocratorului din Mesemvria [5]) în exterior, în afară de decorația diversă de cărămidă, este înfrumusețată cu talere și oale în diverse colori.

Deci acest fel de decorație ne puteà venì *numai* pe această cale.

Apoi ca ordonanță generală observăm că bisericile lui Ștefan au la sânuri și la altar o serie de arcade oarbe, d'asupra cărora se află un rând sau două de nișe mici, pe când restul bisericii este un perete simplu sau decorat cu o serie de arcade ce merg până aproape de strașină.

Acest sistem architectural îl găsim la mai toate bisericele din Mesemvria, și mai cu seamă la biserica Sf. Ioan. In orașul Piatra la Sf. Ioan și la multe alte biserici din Moldova avem până și chipul cum sunt dispuse rândurile de cărămidă ale Sf. Ioan din Mesemvria în așà fel că împarte arcada în două panouri. La Zamca (Bucovina) găsim întrunite la un loc două sisteme de firide pe care la Mesemvria le găsim izolate. Un sistem constă în alternarea de firide mari și mici estradosate cu cărămidă aparentă, ca la altarul Sf. Ioan (Mesemvria), iar altul în

[1]) Gr. G. Tocilescu, Fouilles et recherches archéologique, Buc. 1900.

[2]) A se vedeà ilustrațiile în ansamble: Romstorfer, Die Moldavische byzantinische Baukunst.

[3]) Acelaș, lucru s'a întâmplat cu stilul gotic din Italia care a înlocuit detaliele, dar n'a putut schimbà liniile generale al architecturei clasice.

[4]) Texier et Pullhan: L'Architecture byzantine

[5]) Sbornik. (Sofia) anul III-a.

care firida începe în plin-centru şi se frânge apoi în afară terminând arcada într'un unghiu deschis înnăuntru, cu estradosul însă în plin-centru, ca cele ale Pantocratorului dela Mesemvria.

Sunt deosebiri aparente de detaliu cari pot păcălì un ochiu nedeprins cu aşemenea cercetări, dar acestea sunt datorite fie unor împrejurări locale, fie mai cu seamă faptului că architectura dela Mesemvria, ale cărei cele mai noui monumente sunt atribuite secolului XIII, va fi ajuns la tipul Moldovenesc, cea ce este foarte probabil, în construcţiunile oraşelor Mărei Negre mai apropiate de Moldova, care au avut o desvoltare mai târzie şi care s'au distrus sau nu ne sunt cunoscute nouă.

Cele rămase însă prezintă destule probe de asemănare ca să îndreptăm cercetările în această direcţie.

Bisericele Mesemvriei păstrate până în ziua de astăzi graţie locuitorilor oraşului, care fiind greci s'au putut împăcà ca pretutindeni cu Turcii, sunt ca acele insuleţe liuguistice cari lămuresc totuşi atâtea probleme capitale.

Saşii au dat cea ce nu putem găsì la architectura orientală care n'a excelat nici odată în chenare sculptate la uşi şi ferestre.

De altfel, faptul că-i găsim aşà de des iscăliţi pe pietre de mormânt nu pledează de loc în favoarea lor.

Ei erau meseriaşi cu foarte pronunţat spirit comercial şi deci, aveau interès să li se ştie numele pentru primirea de comenzi pe care le efectuau în atelierele lor din Braşov, Sibiu, Bistriţa şi de multe ori nici nu se deranjau să vie la faţà locului.

Tot aşà îi găsim însemnaţi pe orfevrerie, pe clopote, într'un cuvânt pe ori ce obiect mic care se poate lucrà în atelier şi pentru care erà mare cerere.

Architecţii nu obicinuiau să se iscălească nici la noi şi nici aiurea şi din punct de vedere practic nici nu aveau această nevoe.

Ei erau la faţa locului şi până terminau lucrarea trecea atâtà vreme că la terminarea ei aveà dejà alta angajată.

Este adevărat că clopotniţele sunt de multe ori ca cele din Ardeal. Acestea însă prin destinaţia lor, de supraveghere şi apărare, erau aproape indiferente pentru biserică însuşi.

In Ardeal numai, putem găsì sistemul feudal al construcţiunilor izolate întărite, pe când la mare avem o aglomerare de construcţii, un oraş întreg întărit şi deci nu mai erà nevoe de aceleaşi precauţiuni la fiecare biserică în parte. Şi ştim că altul erà sistemul de întărire al unui oraş. Deci erà firesc să ne adresăm în Ardeal, cu toate că clopotniţa Sf. Sofii din Trebizonda are multă asemănare cu cele Moldoveneşti.

Acestea sunt în rezumat obiecţiunile pe care le avem de adus broşurei d-lui Mironescu. Aceasta este direcţia către care socotim că trebue să se îndrepte cercetările sale viitoare.

Când cine-và a avut voinţa să viziteze toate localităţile unde se menţionează câte-cevà de Ştefan-cel-Mare, fie măcar şi o legendă, cred că va aveà şi pe aceea de a vizità oraşele Mărei-Negre.

Şi chiar dacă nu va isbutì să-şi refacă sistemul său de argumentaţie care l'a dus în secolul V (Adam-Klissi) pentru secolul XV, totuşi valoarea lucrărei D-sale va fi mare prin materialul adunat, pe baza căruia alţii vor trage concluziile nimerite.

SP. POPESCU
ARHITECT

LES ROMANTIQUES FRANÇAIS
ET LA ROUMANIE

Sub acest titlu citim cu plăcere în Journal des Débats din Paris, de la 15 şi 16 Iulie 1909, următoarele:

M. Apostolescu publie, ces jours-ci, sous ce titre, un intéressant ouvrage sur l'influence des romantiques français sur la poésie roumaine. Notre éminent collaborateur et ami, M. Emile Faguet, de l'Académie française, a écrit, pour ce livre, une belle préface que nous sommes heureux de mettre sous les yeux de nos lecteurs.

M. Apostolescu, avec les recherches les plus diligentes et les mieux conduites, a fait un excellent livre sur une question des plus intéressantes, c'est à savoir l'influence de la littérature romantique française sur la littérature roumaine.

Informé autant qu'il est possible de l'être et l'on a envie d'ajouter: peut-être plus encore, sur les deux littératures française et roumaine du dix-neuvième siècle, et non seulement sur ces deux littératures, mais encore sur la littérature française classique, et n'ignorant pas plus Ronsard et du Bellay et même Delille que Lamartine et même Anaïs Segalas, M. Apostolescu a mis en une lumière nette et franche tout ce que la littérature roumaine doit à la littérature française, dont les Roumains, de 1820 environ à 1900, ont été, on peut le dire, comme enivrés.

Il nous montre les poètes roumains s'inspirant continuellement, librement du reste et en sachant rester originaux dans une très large mesure, de Chateaubriand, de Lamartine, de Victor Hugo, de Musset, de Gérard de Nerval, de Lamennais, de Michelet, très peu de Vigny, point du tout, ce me semble bien, de Leconte de Lisle, parce que Vigny et Leconte de Lisle sont pessimistes et que les Roumains, dont je les félicite, sont vaillants devant la vie jusqu'aux moelles; mais enfin prenant en eux tout le suc et toute la substance du romantisme français et se l'assimilant, *exactement comme les hommes de la Pléiade, en leurs moments d'originalité, s'assimilaient la poésie et des Grecs et des Romains.*

Il nous les montre attentifs à deux choses, dont la première est de recevoir fortement l'impression de leurs belles lectures et la seconde de la laisser *se transformer* en eux de manière à devenir ou redevenir excellemment personnelle. Il n'y a pas, après telle étude que l'on voudra, pourvu qu'elle soit faite, sur la Fontaine et Racine, d'étude plus topique, plus minutieuse, plus pratique et plus profitable sur la fameuse «imitation originale» que celle qu'a menée sévèrement et qu'a menée à bien M. Apostolescu. Rappelez-vous par exemple les vers de Vigny:

Qu'il est doux, qu'il est bon d'écouter des histoires,
Des histoires du temps passé;
Quand les branches d'arbres sont noires;
Lorsque la neige tombe et couvre un sol glacé.

Et lisez ce poème d'Alecsandri, le plus original, du reste, à mon avis, des poètes roumains (traduction de Bengesco):

Des hauteurs du ciel noir, du sein obscur des nues
Comme un immense vol de papillons pressés,
La neige tombe au loin; sur ses épaules nues
La terre sent courir de grands frissons glacés.

Il neige, nuit et jour. Le sol à sa surface
D'une armure argentée a les reflets luisants;
Dans les cieux le soleil se voile; ainsi s'efface
Un rêve de jeunesse au cours lointain des ans.

Tout est blanc; le vallon, la plaine, la montagne:
Comme des spectres blancs s'allongent les ormeaux;
Sous la blanche fumée, au loin, dans la campagne,
Apparaissent les toits des bourgs et des hameaux.

Mais soudain le soleil a percé les nuages,
Caressant l'Océan de neige radieux:
De rapides traineaux courent dans les villages,
On entend des grelots le tintement joyeux.

Si ces poètes, en même temps qu'imitateurs passionnés, si l'on peut ainsi dire, n'ont pas laissé d'être très personnels et originaux, plus même que ceux de notre Pléiade, cela tient à ce qu'ils sont profondément patriotes, d'où il suit que de ceux qu'ils imitent ils ne prennent que les *thèmes*, que les *idées* générales et aussi les lois générales de compositions, tout à fait comme La Fontaine qui a dit si justement de lui-même:

Je ne prends que l'*idée* et les tours (?) et les *lois*
Que nos maîtres suivaient eux-mêmes autrefois.

Mais, comme ils sont très patriotes, ils ne vivent pas et ne veulent pas vivre de la vie même de ceux qu'ils imitent. Si nous avions

eu une mythologie, ils ne nous l'auraient pas empruntée et ne chanteraient pas nos dieux comme Ronsard, ses amis et ses héritiers ont chanté ceux de la vieille Grèce. Les poètes roumains nous empruntent nos idées, nos tendances générales, nos *points de vue* et nos attitudes devant la nature ou devant l'âme humaine ; mais, à partir de là, quand ils chantent c'est bien *leur* nature, *leur* sol, *leur* ciel et *leur* cœur et *leurs* amours qu'ils mettent en vers. Leur patriotisme les sauve des dangers de l'admiration.

Ils sont patriotes et ils aiment le passé et *leur* passé. L'une de ces choses leur fait aimer l'autre et du reste est à peu près la même chose que l'autre; car on n'aime véritablement son pays que quand on l'aime *radicalement*, c'est-à-dire dans ses racines, dans son passé lointain, dans son passé légendaire et mystérieux. „Il a manqué aux Grecs d'êtres des Grecs, disait quelqu'un ; ils aimaient chacun sa petite ville; mais n'aimaient pas *la Grèce.* — Vous vous trompez, lui répondit-on; il aimaient la Grèce, toute la Grèce, la plus grande Grèce, puisqu'ils aimaient Homère.»

C'est ainsi que les poètes roumains de 1820 à 1900 ont été, ou de très grands poètes, ou de grands poètes ou des poètes très distingués. M. Apostolescu nous les fait connaître de très près, nous les rend très sympathiques et rend aussi un service signalé à l'histoire de la litérature européenne.

Ce livre arrive bien à son heure. C'est un livre qui a le sens de l'opportunité. Il y a, en efffet, en ce moment, comme on sait, une levée de boucliers et de masses d'armes contre le romantisme français, ce pelé, ce galeux d'où nous vient tout le mal, tout le mal littéraire, tout le mal politique et tout le mal moral. Or aux représentants principaux et aux chefs de cette croisade on répond à l'ordinaire: „On dirait, à vous entendre, que le romantisme est un fait uniquement français. Mais c'est un fait européen ! Il y a eu explosion romantique en Angleterre, en Allemagne et en Italie. Comment se fait-il que le romantisme qui est cause, selon vous, de l'abaissement de la France, n'a nullement été, partout ailleurs, une cause d'affaiblissement, d'énervement et de décadence ?"

A quoi ils répondent qu'il y a romantisme et romantisme et que le romantisme français est malsain, mais le romantisme allemand le plus salubre du monde.

Admettons; mais quand c'est *le Romantisme français lui-même* qui est transporté dans un autre pays, qu'arrive-t-il?

Il arrive, dit du moins M. Apostolescu, qu'on est bien forcé d'un peu croire, que ses effets moraux sont excellents. *Tous* les poètes roumains sont des élèves du Romantisme français et ils sont tous

patriotes, optimistes, altruites, pleins d'espérance, ardents d'espérance, admirablement vaillants devant la vie et pour la vie, devant l'avenir et pour l'avenir. Ils ont les meilleurs sentiments du monde et les plus beaux. Que répondre à cela?

On répondra qu'il fallait que les poètes roumains fussent bien vertueux pour résister ainsi à la contagion du vice en le fréquentant et bien profondément sains pour être réfractaires au virus en jouant avec lui. Mon Dieu, on peut toujours répondre cela.

EMILE FAGUET.

REVISTE ŞI ZIARE

DIN ŢARĂ:

România Militară, n-rul 11 (Nov. 1908). Din istoricul răsboiului ruso-româno-turc: luptele dela satele Smârdan şi Inova în zilele de 12—13 Ianuarie 1878. (Raportul Generalului Cerkez din 27 Ianuarie 1878, către Corpul de vest).

Un ziar din Bucureşti *Le Monde orthodoxe — Lumea ortodoxă.* An. III (1909) n-rul 3 (15/28 Fevruarie) dă următoarele amănunte despre Clerul din Basarabia, unde fostul Episcop Vladimir al Chişinăului, strămutat de aci la Don prin ucazul din 16 Sept. 1908, „a săvârşit numeroase fapte bune pentru Românii Basarabeni, în tot timpul cât a ocupat scaunul episcopal la Chişinău. Prin intervenirea sa la Sf. Sinod, s'a dat voie la 1905, ca să se tipărească cărţi în limba românească şi s'a îngrijit să se înfiinţeze o tipografie românească. De asemenea a contribuit foarte mult la înfiinţarea ziarului *„Luminătorul“* oferind şi un ajutor de 100 ruble“.

Urmaşul acestui vrednic prelat e P.S. Episcop Serafim, nobil din familia Ciciagow, în vârstă de 52 ani, fost colonel în garda imperială rusească.

DE PESTE HOTARE:

BASARABIA:

„Luminătorul“. Chişinău. An. II. 1909 (Aprilie) publică „Indreptarea preasfinţitului Serafim, Episcopului Chişinăului, către preoţimea eparhiei cu întrebarea despre renaşterea vieţii din popor (parohiale)“. In această privinţă se spune cà asemenea renaştere nu e cu putinţă decât prin „parohii şi prin şcoli“. Ea „trebue pentru partea religioasă, pentru creşterea şi povăţuirea tineretului, pentru ridicarea familiei, pentru *„partea naţională“*, pentru folosul neamului, naţiei—pentru că unirea poate să fie întemeiată numai pe credinţă, şi să se facă numai supt aripa bisericilor (locaşurilor)“. etc. Continuă să publice: „Ştiri documentale, scoase din arhiva Consistoriei: cărţi de preoţie; sfaturi duhovniceşti; porunci în potriva ţinerii iarmaroacelor în zilele de Duminecă etc.

Un preot scrie Redacţiei: „In vremea de faţă preoţimea cu popor moldovenesc n'are, spre părere de rău, la îndemână hotărît nici o carte moldovenească, afară de jurnalul „Luminătorul“ (pag. 75). [1]).

BUCOVINA:

„Junimea Literară-Cernăuţi“ VI. 3 — 4:

„Iancu Nistor“ Hotarul Ţării Sepenicului spre Pocuţia. (Partea de miazănoapte a Bucovinei dintre Nistru şi Prut)

Dr. Sever Mureşeanu, cele trei portrete dela Mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi (Vasile Lupul cu Doamna şi fiul lor).

MACEDONIA:

Ziarele aromâne accentuiază frăţia dintre Albanezi şi noi.

---

[1]) Vezi: Catolicul American de mai jos.

UNGARIA şi AMERICA:

„*Catolicul American*". Organ al bisericii române gr. cat. din Statele-Unite ale Americii de Nord. Redactor responsabil Dr. Epaminonda Lucaciu. Redacţia: 445. N. Lincoln Ave. Aurora III.—N-rul din Martie (II, 5) reproduce următoarea constatare a scriitorului rus N. Durnovo: „Poporul moldovean din Basarabia, mulţumită rusoficării zilnice, a fost transformat într'o masă de robi inculţi şi muţi, cari nu ştiu carte şi sunt aruncaţi la discreţia Evreilor. Ii este absolut oprit Românului, nu numai de a învăţă limba română, ci şi de a se rugà lui Dumnezeu în limba părintească. Sutimi de mii de hectare din pământurile acestui popor s'au dat colonilor Ruşi, Bulgari şi Germani, pentru a silì pe Moldoveni să-şi părăsească ţara şi să se mute aiurea. In anul 1908 s'a dat voe la 855 familii de ţărani moldoveni, ca să se strămute în Siberia părăsind pământul roditor al Basarabiei. La 16 Septemvrie arhiepiscopul Vladimir a fost mutat la Don. Vina prelatului a fost că dânsul a arătat dragoste păstorească pentru turma sa, că a iubit norodul moldovean.

«In locul său s'a aşezat la Chişinău arhiepiscopul Serafim, menit a distruge opera apostolică a predecesorului său şi a rusificà Basarabia.

«Prin toate acestea, neamul românesc va trăì totuş în Basarabia".

In n-rul 7 (15 Aprilie 1909), sub titlul: „Istoria, Povestea neamului" se publică urmele credinţii Romanilor la Români: „Cuvinte de „*O Lere Doamne*" din colinde sunt, fără îndoială, o chemare a Larilor, a îngerilor păzitori ai Romanilor" (p. 5 col. I).

„*Lupta*", ziar românesc politic. Budapesta. An. III n-rele 57, 62, 66, *V. Branişte:* Note biografice despre răposatul *Alexandru Mocsonyi,* Macedoromân de neam din Moscopole, de unde strămoşii săi au venit în Ungaria pe la sfârşitul secolului al XVII-lea. In schiţarea biografică, d-l Branişte aruncă o privire şi asupra chestiei naţionale (legea naţionalităţilor, Francisc Dáck).

Mocsonyi a zis: „Chestia naţională s'a asemănat de multe ori cu nodul gordian. Dumnezeu să ne ferească să nu se ivească un al doilea Alexandru care să-l tae în două . . . cu sabia".

„*Transilvania*". Organul asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român. An. XL nr. II Aprilie — Iunie 1909, conţine:

Portretele răposaţilor Alexandru de Mocsonyi, Ion Axentie Sever, Basiliu Başota, Moţiu Dimbul cu biografiile lor de Oct. C. Tăslăuanul.

B. Densusianu, Densusiu, monografie: I. Mausoleul (biserica greco-catolică) din Densuş, „cea mai veche zidărie din Ardeal", inscripţii romane; II. Toponimice: câmpul Bălturii; dealuri, văi; III. Etnografia: familii române şi maghiare.

Dr. Iosif Popovici. Eufonul;

Oct. C. Tăslăuanu, Muzeul „Asociaţiuni" — (Etnografie).

Dr. I. Lupaş. Documente istorice: Trei scrisori dela sfârşitul sec. XVIII: 1) O epistolă de recomandaţie din partea Baronului Bruckenthal, către Vice-Cancelarul de Stat din Viena pentru a înlesnì misiunea politică a lui Ienache Văcărescu acolo 1782. 2) Scrisoarea principelui Alex. Ipsilante către Bruckenthal în care Domnitorul se plânge de încăpăţinarea neascultătorilor săi fii cari au fugit în Ungaria. 3) Răspunsul lui Bruckenthal.

Dr. C. Lacea, Biblioteca veche a bisericii Sf. Nicolae din Braşov. Catalogul cărţilor, în mare parte lipsă, din cele mai vechi timpuri până la 1858.

Dr. N. Drăgan, Limbă şi istorie.

„*Cronica*". Avram Iancu după istoriograful Friedjung.

A. T. D.

PREŞEDENŢIA SOCIETĂŢII ISTORICE ROMÂNE

Extrase din procesele-verbale ale şedinţelor societăţii dela 15 Aprilie 1909 până la 20 Iunie 1909.

(CONTINUARE)

56

Şedinţa publică a comitetului dela 15 Aprilie 1909

Preşedenţia d-lui *Kretzulescu Em.*, preşedinte, asistat de d-l Protopopescu-Argeş C., secretarrul Cancelariei.

Şedinţa se deschide la orele 9 seara în Palatul Eforiei Kretzulescu din Calea Victoriei, luând parte numeroşi membrii ai societăţii şi persoane streine, precum şi reprezentanţi ai presei.

D-l Preşedinte *Kretzulescu Em.*, arată că conform decisiunii luată de comitetul societăţii, în şedinţa dela 18 Martie a. c., de a se ţine şedinţi publice odată pe săptămână, în care să se desvolte conferinţele anunţate încă de mai nainte de către d-nii membrii şi a căror subiecte au fost aduse la cunoştinţa d-lor membrii ai societăţii prin circulara No. 454 din 10 Aprilie a. c., s'a hotărît ca în şedinţa de astăzi să vorbească d-nii Ciocazan C. M. şi Bobescu I. B. Tot odată d-sa face cunoscut că a apărut de sub tipar organul oficial de publicitate al societăţii «*Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie*», fascicolul pe trimestrul I (Ianuarie, Februarie şi Martie 1909) ce se va distribuì d-lor membrii. Cu această ocazie d-sa exprimă mulţumiri d-lor membrii ai comitetului de redacţie, în special d-lui Tocilescu Gr., directorul Revistei, pentru osteneala ce au depus, precum şi d-lor autori cari au publicat interesante articole.

D-l preşedinte acordă apoi cuvântul d-lui **Ciocazan C. M.**, care dezvoltă conferinţa despre: *Invăţământul istoriei ţării în şcoalele noastre civile şi militare.*

D-l *Tanoviceanu I.*, vice-preşedinte, răspunde conferenţiarului că observaţiunile ce a făcut asupra modului de predare a istoriei ţării în şcolile noastre, precum şi asupra manualelor de istorie ce se pun în mâna tineretului, sunt foarte juste, căci nici predarea nici manualele nu corespund interesului tocmai ce urmărim: d'a aprinde flacăra patriotismului luminat în inimele tinerelor generaţiunì şi deci se impune de a se aduce o reformă în această privinţă. D-sa mulţumeşte d-lui Ciocazan pentru inimoasa şi instructiva conferinţă ce a ţinut şi care a fost foarte bine venită în sânul societăţii istorice.

Şedinţa se suspendă pentru 15 minute.

La redeschiderea şedinţei d-l preşedinte acordă cuvântul d-lui **Bobescu I. B.**, care vorbeşte despre: *O figură istorică* (Mihail Kogâlniceanu).

Ambele conferinţe sunt acoperite de aplauzele auditorului şi d-l preşedinte *Kretzulescu Em.*, după ce mulţumeşte d-lor conferenţiari, dispune ca aceste conferinţe să se publice în extenso în organul societăţii «Revista de Istorie, Arheologie, şi Filologie».

După care şedinţa se ridică la orele 12 noaptea.

NB. Din cauza lipsei de spaţiu, se va publică în fascicolul viitor procesul verbal al şedinţei comitetului societăţii dela 20 Iunie a. c., şi a comitetului de redacţie al organului societăţii «R. p. I. A. şi F.».

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeş.

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUI X.

TABELA STAMPELOR ŞI CLIŞEURILOR DIN VOL. X

ERRATA

Pag. 70 rândul 1: de citit «Bisericani» în loc de «Pângărați».

Pag. 90 rândul 33: a se citì «Ei bine», în loc de: «i bine».

Pag. 98 rândul 15: a se citì «*lustratio*», în loc de «*lustrtio*».

Pag. 105 rândul 10 a se citì: «ein elendes Machwerk» în loc de «ein elendes Marchwerk».

Pag. 107 rândul al 19-a a se citi «Secolul XIII» în loc de «Sec. III».

Pag. 118 rândul 21: «deasupra ferestrelor cupolelor într'o streașină» în loc de: «deasupra ferestrelor într'o streașină».

Pag. 118 rândul 25: «Forma rotundă a ferestrelor dela cupolă» în loc de «forma rotundă a ferestrelor».

Pag. 121 rândul al 4-a: «ornamentația arabă» în loc de «ornamentația ovală».

Pag. 121 rândul 29—30: «Negru Vodă» în loc de «Neagoe-Vodă».

Pag. 124 rândul 15-a: «al unui Bai-Vuce» în loc de «*ale unei Bai-Vuce*».

Pag. 179 rândul 19: «al cărora membru», în loc de: «al cărui membru».

Pag. 232 rândul 6 de jos în sus: «preced» în loc de «proced».

Pag. 251 idem: «ș-au slujit» în loc de «s-au slujit».

Pag. 252 rândul 15: «découvert» în loc de «décourvert».

Pag. 257 rândul 8 de jos în sus: «Fig. 4» în loc de «Fig. 5».

Sumarul Fascicolului II din Vol. X.